

**Ministerul Afacerilor Externe
Institutul Diplomatic Român**

**Revista Institutului
Diplomatic Român**

Anul II, Numărul I (III), Semestrul I, 2007

Director: Vlad NISTOR

Consiliu editorial: Teodor BACONSCHI, Adrian CIOROIANU, Teodor MELEȘCANU, Zoe PETRE, Cristian PREDA

Colegiul de redacție: Ovidiu BOZGAN (*editor șef* pentru secțiunea de Istorie Diplomatică) Laurențiu CONSTANTINIU, Florin DIACONU (*editor șef* pentru secțiunile de Politică Internațională și Abordări Teoretice în Domeniul Relațiilor Internaționale), Radu DUDĂU, Dan A. PETRE, Laura SITARU, Adrian STĂNESCU
Editura Academiei Române: redactor – Adrian Mircea DOBRE,
tehnoredactor – Mariana IONICĂ

Interpretările, accentele și argumentele conținute de această revistă **nu** constituie puncte de vedere **oficiale** ale Ministerului român al Afacerilor Externe sau ale Institutului Diplomatic Român și, ca urmare, **nu** angajează statul român; ele reprezintă doar opiniile **profesionale** ale autorilor, cărora le revine întreaga responsabilitate pentru forma și conținutul studiilor și articolelor.

Revista IDR este o publicație științifică și operează în mod curent cu ceea ce se numește *peer review system*. Toate studiile, articolele și recenziile primite de la autori din cadrul sau din afara IDR sunt acceptate pentru publicare numai după ce au fost evaluate, fiecare, de cel puțin doi specialiști cu experiență în domeniu (dintre care unul este, în general, membru al Consiliului editorial).

Notă: Procesul de redactare a acestui număr al *Revistei Institutului Diplomatic Român* s-a încheiat în data de 1 septembrie 2007; ca urmare, **orice** referire la evenimente petrecute **după** această dată ar putea fi făcută abia în numerele următoare ale publicației.

Așteptăm comentariile dumneavoastră (legate de întregul conținut, dar și de forma diverselor articole și studii), ca și orice texte propuse spre evaluare și publicare, la adresele de e-mail secretariat@idr.ro sau florin.diaconu@fspub.ro, ca și la numerele de telefon **233.99.55** sau **233.99.66**, precum și la numărul de fax **233.99.77**. Adresa poștală a redacției este **Institutul Diplomatic Român, Bulevardul Primăverii nr. 17, sector 1, București, România.**

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5,
050711, București, România; Tel: 4021–318 8146, 4021–318 8106;
Fax: 4021–318 2444, E-mail: edacad@ear.ro

Cuprins:

Cuvânt înainte	5
I. PROBLEME, DIFICULTĂȚI, RISCURI ȘI AMENINȚĂRI CU CARE SE CONFRUNTĂ UNIUNEA EUROPEANĂ	7
• Florin DIACONU: De ce am ales o asemenea temă	7
• Laura SITARU: Islamul european, între integrarea à la française și multiculturalismul à l'anglo-saxonne	8
• Gina GUȘILOV și Octavian MANEA: Gazele naturale în securitatea energetică europeană. Relația Uniunii Europene cu Federația Rusă	22
• Alina BUZĂIANU: Relațiile dintre Uniunea Europeană și America Latină la începutul secolului al XXI-lea	49
• Gabriela DRĂGAN: Extinderea din 2004/2007 – un succes economic incontestabil al Uniunii Europene	70
• Simona BULUMAC: Perspectivele integrării statelor din Balcanii de Vest în Uniunea Europeană	76
• Mihai MACUC & Ioan-Codruț LUCINESCU: Probleme structurale ale Uniunii Europene, la începutul secolului al XXI-lea	92
• Ruxandra IVAN: La conditionnalité de l'UE et de l'OTAN sur la politique étrangère roumaine des années 1990	104
• Florin DIACONU: Câteva probleme privind structura de forțe și distribuția geografică a puterii militare a Uniunii Europene	114
II. CONFERINȚELE INSTITUTULUI DIPLOMATIC ROMÂN	136
• Sverre LODGAARD: North Korea, Iran and the future of the Non-Proliferation Treaty (conferință susținută în cadrul IDR la data de 1 martie 2007)	136
III. ISTORIE DIPLOMATICĂ ROMÂNEASCĂ ȘI UNIVERSALĂ	153
• Florin DIACONU: O miză științifică și practică realmente importantă	153
• Filip-Lucian IORGA: Petre Mavrogheni, diplomatul gentilom	154
• Cosmin LOTREANU: „Evantaiul”, simbolul diplomatic al crizei franco-algeriene (1830-1847)	166
• Daniel CAIN: Diplomații bulgari, România și războaiele balcanice	175
• Traian SANDU: La longue marche vers le traité franco-roumain de 1926: Alliance d'un système de revers, réassurance à Locarno ou texte de circonstance?	188
• Laurențiu CONSTANTINIU: Proiectele sovietice de organizare postbelică a Europei	201
IV. COMENTARIIL, RECENZII, DEZBATERI & NOTE DE LECTURĂ	221
• Laura SITARU: Depre rolul religiilor în context internațional, dincolo de paradigma ciocnirii civilizațiilor. Comentarii pe marginea volumului Georges CORM, <i>La Question religieuse au XXIe siècle. Géopolitique et crise de la postmodernité</i> , Editions la Découverte, Paris, 2006, 215 p.	221
• Maria Suzana SOPA: Un text dens despre geopolitica și geostrategia Extremului Orient și a Pacificului. Pe marginea lucrării Robyn LIM, <i>The Geopolitics of East Asia, The search for equilibrium</i> , Routledge, London and New York, 2005, 198 p.	228

Cuprins

• Gina GUȘILOV: Pretext pentru o radiografie nuanțată a Franței contemporane. Recenzie la Nicolas SARKOZY, „Martor” (<i>Témoignage</i>), traducerea de Bartolomeu Constantin Săvoiu și Savin Vasile, Editura RAO International Publishing Company, București, 2007, 220 p.	234
• Maria Suzana SOPA: Despre interese geostrategice și configurații ale distribuției puterii în zona Asia-Pacific. Recenzie la Michael YAHUDA, <i>The International Politics of the Asia-Pacific</i> , Second and revised edition, ed. Routledge, London and New York, 2004, 355 p.	241
• Constantin MORARU: 467 de documente despre 94 de ani de istorie a relațiilor româno-chineze. Recenzie la volumul <i>Relațiile româno-chineze 1880-1974. Documente</i> (coord. ambasador Romulus Ioan Budura), Ministerul Afacerilor Externe, Arhivele Naționale, București, 2005, 1310 p.	245
• Alin CIUPALĂ: Despre „funcția și puterea Intelectualului de a fi vindecător de boli endemice”. Pe marginea lucrării Elena SIUPIUR, <i>Intelectuali, elite, clase politice moderne în Sud-Estul european. Secolul XIX</i> , Editura Dominor, București, 2004, 308 p.	247
• Delia VOICU: O monografie dedicată unei personalități, dar și o frescă a unei epoci importante a diplomației românești. Pe marginea volumului Daniel CAIN, <i>Un trimis al Maiestății Sale: Nicolae Mișu</i> , Editura Anima, București, 2007, 191 p.	250
• Florin DIACONU: Ghid practic de istorie contemporană a diplomației secrete și a spionajului în Orientul Mijlociu. Pe marginea volumului Efraim HALEVY, <i>Omul din umbră. În culisele crizei din Orientul Mijlociu împreună cu omul care a condus Mossadul</i> , traducere de Irina Tudor Dumitrescu, RAO International Publishing Company, București, 2007, 315 p.	253
Lista autorilor	259

Cuvânt înainte

Pentru numărul de față al „Revistei Institutului Diplomatic Român” ne-am propus următoarele obiective: Mai întâi, să menținem și să lărgim numărul colegilor de breaslă din afara IDR care contribuie, cu studii și articole, ca și cu recenzii sau note de lectură, la conturarea diferitelor grupaje tematice. În al doilea rând, am decis să lărgim aria tematică acoperită de publicația noastră. Drept urmare, apar deja încă din acest al treilea număr al „Revistei IDR” două subiecte noi: un grupaj tematic pe care l-am numit *Istorie Diplomatică* (și care își propune să folosească experiența profesională a unor istorici pentru a prezenta și discuta în special texte din arhiva MAE, dar și alte documente diplomatice, de preferință inedite), precum și un grupaj tematic intitulat *Conferințele Institutului Diplomatic Român* (care va cuprinde, de preferință în forma lor integrală, conferințele sau prelegerile prezentate în cadrul IDR de importanți oaspeți români și străini; aceste texte vor fi publicate, toate, în limba în care au fost prezentate de autor). În al treilea rând, grupajul central al acestui număr al „Revistei IDR” se concentrează – ca și în cazul numerelor anterioare – asupra unui subiect care are atât relevanță academică, dar și una în planul politicii internaționale. Este vorba despre prezentarea și analiza unora dintre problemele, riscurile și amenințările cu care se confruntă Uniunea Europeană. Fără pretenția că am epuizat cumva această arie tematică, am intenționat doar să demarăm, în spațiul academic românesc, o discuție serioasă – și care, sperăm, va continua atât înăuntrul, cât și în afara IDR – legată de problemele pe care UE trebuie să le rezolve, din mers și cu succes, pentru a putea deveni o putere mondială în sensul deplin al cuvântului. Ultimul grupaj al numărului de față este unul alcătuit dintr-un număr important de comentarii, recenzii și note de lectură.

Ne face plăcere să vă anunțăm, și pe această cale, că tema grupajului central al numărului următor al „Revistei Institutului Diplomatic Român” (nr. 4 sau 2/2007) va fi legată de *NATO: bilanț și perspective*. Așteptăm contribuțiile dumneavoastră (studii și articole legate de istoria și perspectivele NATO, de istoria diplomatică, precum și recenzii sau note de lectură legate de lucrări publicate, de preferință, în 2006 și 2007) până cel târziu la 15 noiembrie 2007. Așteptăm, de asemenea, și eventuale sugestii legate de tematica unor grupaje de studii și articole ce ar putea fi publicate în numerele 5 și 6 (respectiv 1 și 2/2008). (**Ovidiu BOZGAN & Florin DIACONU**)

I. PROBLEME, DIFICULTĂȚI, RISCURI ȘI AMENINȚĂRI CU CARE SE CONFRUNTĂ UNIUNEA EUROPEANĂ

De ce am ales o asemenea temă

Pe fondul unei anume anumite inconsistențe a discuțiilor purtate și în ultima jumătate de an (după 1 ianuarie 2007, momentul aderării României la UE) despre locul și rolul României în Uniunea Europeană, ca și despre dinamica și perspectivele de viitor ale UE, ni s-a părut interesant – și mai ales util, credem noi – să articulăm un grupaj alcătuit din texte care au, drept miză centrală, preocuparea de a evita capcana triumfalismului. Nici unul dintre autorii articolelor și studiilor care urmează – fie ei partizani foarte entuziaști ai UE sau, dimpotrivă, susținători ai unei atitudini mai rezervate față de performanțele reale ale stadiului actual al integrării și unificării continentale – nu contestă, nici o clipă, potențialul imens al Uniunii, succesele obținute până acum (în special în plan economic) și nici faptul că, pentru România, aderarea la Uniunea Europeană constituie o șansă realmente uriașă (atât pe termen scurt, dar în special pe termen mediu și lung).

Numai că recunoașterea integrală a succeselor notabile obținute până acum de UE, ca și înțelegerea deplină și nuanțată a faptului că România – împreună cu tot restul părții de Est și Sud-Est a Europei Centrale – are acum șansa imensă de a intra, relativ repede, în lumea modernă, putând depăși gravele rămăneri în urmă care caracterizează încă societatea noastră, nu înseamnă însă că avem motive să nu privim și înspre *problemele și riscurile* cu care se confruntă Uniunea Europeană. Dimpotrivă, a insista exclusiv asupra părții generatoare de optimism a dinamicii UE ni se pare, din punct de vedere academic, un demers incomplet. Și aceasta fiindcă – exact ca în cazul oricărei alte construcții politice – Uniunea Europeană poate înainta către viitor cu viteze diferite, ca și cu rezultate diferite. Succesul deplin al integrării și unificării continentale nu este garantat de nimeni și, tocmai de aceea, ni se pare util să luăm în calcul, cu resursele pe care le avem în cadrul redacției „Revistei Institutului Diplomatic Român” (la care am adăugat și contribuțiile unui număr important de colegi din afara IDR) și dintr-o perspectivă non-partizană și științifică, mai ales obstacolele și problemele pe care UE va trebui să le depășească și să le rezolve pentru a reuși să-și atingă obiectivul firesc, acela de a deveni o putere mondială¹ pe deplin configurată. (Florin DIACONU)

---

¹ În sensul indicat în Martin WIGHT, *Politica de putere*, Ed. Arc, Chișinău, 1998, p. 64: „Expresia «putere mondială» este adesea utilizată pentru a indica o putere ce are interese în întreaga lume”, la care adăugăm necesitatea existenței unor resurse și instrumente, ca și a unei voințe politice care să permită realizarea unor obiective globale, prin cooperare și/sau competiție cu alte puteri mondiale

Pentru întreg spațiul european, ca și pentru UE, problema Islamului rămâne una înzestrată cu caracteristici vădit bivalente. O cultură și o religie în plus, larg acceptate și complet integrate ar putea însemna, pentru Europa, un pas important pe drumul către un sincretism civilizațional interesant și robust; mai mult, imigranții din lumea musulmană, care au avut și până acum un rol enorm în dezvoltarea economică a Vestului continentului, ar putea fi o resursă vitală de forță de muncă și în perioada următoare. În același timp, UE nu are cum să evite consecințele realităților geopolitice foarte dure, care au dus încă de acum 15 ani la nașterea paradigmei „ciocnirii civilizațiilor”.

Islamul european, între integrarea à la française și multiculturalismul à l'anglo-saxonne

Laura SITARU

Islamul reprezintă o realitate a Uniunii Europene, la fel de prezentă ca și problema Tratatului Constituțional Unic. Islamul, spun statisticile, este a doua religie a Uniunii Europene, și poate deveni majoritară, dacă Turcia va deveni membră a structurii europene. Integrarea imigranților este o altă problemă cu care se confruntă organizația în ultimii ani. Se adaugă amenințările la securitatea colectivă. Una dintre ele o reprezintă terorismul de tip Al-Qa'ida care s-a manifestat și pe teritoriul european, după ce a lovit de mai multe ori în afara acestuia. Integrarea imigranților musulmani reprezintă, în contextul descris, o provocare pentru Uniunea Europeană, din care și România face parte.

În loc de introducere

O fabulă nemaiauzită¹, de Tahar Ben Jelloun²: Ultimul imigrant arab, de fapt un berber, se pregătește să părăsească solul Franței în această dimineață. Primul ministru însoțit de ministrul de interne s-au deplasat ca să asiste la această plecare deosebită și să exprime recunoștința Franței domnului Mohamed Lemmigri. Cât despre Mohamed, el nu e nici emoționat, nici furios. E doar mulțumit că se va întoarce pentru totdeauna în țara sa natală. A primit cadou o cămilă din pluș și un

---

¹ Această fabulă a apărut sub titlul *Ultimul imigrant* în numărul din august 2006 din „Le Monde diplomatique”; fragmentul care urmează este traducerea primei părți a acestei fabule (traducerea din limba franceză ne aparține); http://www.monde-diplomatique.fr./2006/08/BEN_JELLOUN/13757-AOÛT 2006.

² Tahar Ben Jelloun, scriitor marocan de expresie franceză, câștigător al premiului Goncourt în 1987; cel mai cunoscut roman al său: *La Nuit sacrée*.

steguleț în culorile albastru, alb, roșu pe care îl ține într-o mână, și un altul, roșu cu o stea verde în mijloc, pe care îl agită în cealaltă mână. Surâde larg în fața camerelor de luat vederi, apoi împăturește stegulețele și le pune în buzunarul paltonului său vechi.

Franța respiră. Nu mai are de rezolvat probleme pentru care nu era pregătită. Întoarce o pagină grea a istoriei sale coloniale. Acum, ca printr-un gest magic, tocmai a dispărut un secol de prezență musulmană în Franța. Paranteză închisă. Țara nu va mai fi deranjată de mirosurile bucătăriei condimentate, nu va mai fi invadată de hoarde de oameni cu obiceiuri bizare. Nu vor mai fi motivații pentru rasiști. Mai rămân câțiva africani, asiatici și câteva familii de est-europeni, dar care, aparent, nu par să creeze probleme. Africanii sunt calmi pentru că nu vor să împărțasească soarta arabilor, cât despre asiatici, toată lumea îi cunoaște pentru discreția lor. Singura care regretă plecarea arabilor este extrema dreaptă. Deși este mulțumită că și-a văzut realizat unul dintre idealuri, își dă seama că-i va lipsi o parte importantă din program. Mulțumită lor, a putut să se dezvolte, să crească în sondaje și chiar să ajungă în turul al doilea al prezidențialelor din 2002. Fără imigranții nord-africani, ce sperietoare ar putea găsi care, agitată în fața francezilor, să le asigure în continuare statutul de forță politică³.

Dār al-harb sau casa războiului, în traducere literală din limba arabă, astfel denumesc sursele musulmane teritoriile care se află în afara casei islamului sau *dār al-islam*. Sigur este o terminologie a cărei utilizare este determinată istoric și aparține vremurilor de mare expansiune a armatelor islamului dincolo de leagănul geografic al celui de-al treilea monoteism. Începând cu secolul al VII-lea și până astăzi *dār al-islam* a cunoscut evoluții geografice numeroase, urmate în anumite regiuni de cedări teritoriale și schimbări de configurații statale. Ne putem lesne imagina că dimensiunile casei islamului arătau într-un fel până la regii catolici ai Spaniei, Isabella și Ferdinand, și considerabil reduse după căderea Granadei (1492). Însă sunt teritorii, precum nordul continentului african, Orientul Mijlociu, Peninsula Arabă, Asia Centrală și de Sud-Est, în care islamul se caracterizează prin continuitate. Indiscutabil, prezența musulmană în Spania nu este o perioadă sumbră din istoria acestei țări, iar contribuția civilizației andaluze la dezvoltarea culturală a Europei Medievale a fost demonstrată de specialiști cu mult timp în urmă și nu face obiectul acest studiu.

Asistăm în ultimul secol, dar mai curând în ultimii cincizeci de ani, la o revenire a islamului în Europa. Folosim acest termen „revenire” nu pentru a ne plasa pe linia teoriilor fundamentalismului islamic care vede în islamul european o prelungire firească a stăpânirii califatului andaluz, ci ca aluzie la un timp istoric în care islamul a conviețuit într-o manieră tolerantă cu celelalte două religii ale Andaluziei, iudaismul și creștinismul. Și aici observatorii se împart în două tabere: unii care scot în evidență numai acele momente de istorie comună care au înregistrat confruntări sângeroase, și alții care văd în islamul andaluz o perioadă de

---

³ Continuarea textului în traducere poate fi găsită în anexa studiului de față.

calm în care evrei, musulmani și creștini lucrau împreună, ca cetățeni egali, pentru bunăstarea cetății.⁴

Vom încerca în acest studiu să surprindem multitudinea de situații, sau măcar o parte din acestea, ale prezenței musulmane în Europa. Trebuie să spunem de la bun început că ne vom concentra atenția asupra musulmanilor din țările Uniunii Europene, lăsând în afara abordărilor prezente musulmanii din Balcani, caz, la rândul lui, extrem de preocupant în contextul politic actual (discuțiile în jurul independenței provinciei sârbe Kosovo). Am dori să aducem încă o mențiune referitoare la problematica acestui studiu: el nu se va ocupa de studierea comunităților istorice de musulmani din Europa, de genul comunității turco-tătare din Dobrogea sau musulmanilor bosniaci și albanezi din Balcani.

Interesul nostru merge în mod principal către comunitățile de musulmani instalate în Europa Occidentală, Franța, Marea Britanie, Germania, după cel de-al doilea război mondial, în special, și modelele de integrare dezvoltate de societățile primitive. Nu întâmplător am menționat cele trei mari puteri europene, nucleul dur al Uniunii Europene, luând în considerare trecutul colonial al acestor țări și/sau relațiile privilegiate cu Imperiul Otoman (cazul Germaniei). Cred că este important să facem legătura între istoria colonială a acestor țări și felul dificultăților pe care le întâmpină astăzi în gestionarea uneia dintre cele mai presante probleme ale UE, integrarea Străinului, în general, și a Străinului de religie musulmană, în particular.

Islamul în Franța, o prezență seculară⁵

Relațiile Franței cu islamul, înțeles ca sistem politic cu care puterea franceză relaționează în timpuri diferite ale istoriei sale, nu se inaugurează odată cu descinderile coloniale ale Parisului pe celălalt mal al Mediteranei și nici măcar cu campania lui Napoleon în Egipt. Sigur putem începe, de dragul cronologiei, cu Charles Martel care oprește la Poitiers expansiunea islamului dincolo de Munții Pirinei în 732 sau cu alianța încheiată în 1535 între François I și Soliman Magnificul. Nu putem trece peste gestul lui Henri IV care a autorizat primirea de către Franța a unui număr însemnat de mauri izgoniți din Spania catolică (numărul lor este estimat între 70 000 și 150 000⁶). La fel de semnificativ este rolul pe care l-a jucat Franța în educarea și formarea elitelor arabe în perioada *Nahda* sau renașterea arabă (secolul al XIX-lea, în mod special), când spre Paris se îndreptau reprezentanții curentului reformist care a animat lumea arabo-islamică și sub influența curentelor de gândire europene. Egiptenii Muhammad Abdu și Gamal Ad-Din Al-Afghani sunt doar exemplele din capul listei.

Secolul al XIX-lea prezintă o importanță aparte pentru conturarea imaginii islamului în Franța; este, înainte de toate, secolul în care Parisul colonizează

---

⁴ Emilio G. GOMEZ, *L'Espagne mauresque. L'Age d'Or de Cordoue et de Grenade in L'Islam*, coord. par Bernard LEWIS, Editions Payot & Rivages, Paris VIe, 1994 (pp. 250-279).

⁵ Expresia îi aparține lui Sadek SELLAM, *La France et ses musulmans. Un siecle de politique musulmane 1895-2005*, Editions Fayard, 2006.

⁶ *Ibidem*, capitolul I.

Marocul (în codiviziune cu Spania), Algeria și Tunisia. Poziția oficială față de procesul de colonizare este bine cunoscută din discursurile și motivațiile civilizatoare ale unei mari puteri care are o misiune și o responsabilitate, în același timp, față de regiunile mai puțin dezvoltate. Această linie de discurs nu este franceză, nu este republicană sau izvorâtă din logica imperială a Franței, este discursul Europei coloniale de secol XIX.

Franța, totuși, nu este univocă în această chestiune, astfel se aud în epocă tot mai intens voci care se opun colonizării în sine, voci pentru care islamul, ca sistem social și politic, nu este unul inferior organizării de tip european. În Franța se manifestă cu putere în acest timp mișcarea comptistă a pozitiviștilor islamofili care acuză empirismul politic al acțiunilor politice franceze în Orient. Charles Mismar, reprezentant de seamă a acestei linii islamofile din Franța secolului al XIX-lea, crede în puterea de regenerare a islamului: „*Il est d'observation historique que les organismes religieux ne disparaissent qu'après épuisé toute leur vertu (...) alors, pourquoi ce dédain systématique de l'islam ?*”⁷. Pozitiviștii au deschis în 1895, la Paris, *Le Collège libre des sciences sociales*, unde islamul făcea parte dintre disciplinele de studiu. Este cunoscut sprijinul lui Auguste Comte și simpatia cu care a privit epoca Tanzimatelor din Imperiul Otoman, precum și opinia acestuia conform căreia „islamul ar fi religia cea mai apropiată de starea pozitivă”⁸. Tot în această perioadă, și cu sprijinul unor cetățeni francezi care au intrat în contact cu islamul prin natura muncii lor în colonii (ingineri de poduri, arhitecți, economiști etc), apare „*La Revue de l'islam*” care își propune să studieze în profunzime această lume a islamului „pentru a găsi între ea și noi un *modus vivendi*”⁹. *La Revue de l'islam* publică masiv scrierile moderniştilor musulmani contemporani (Halim Saïd, intelectual otoman, Ibn al-Hodja, modernist algerian, Qasem Amin, cel mai cunoscut nume în materie de luptă pentru emanciparea femeii în țările musulmane), pentru a aduce la cunoștința publicului francez o altă față a islamului decât cea prezentă în politicile oficiale ale Franței. Legea din 1905 determină apariția și evoluția a două curente opuse în ceea ce privește relația Franței cu coloniile sale de religie islamică: este vorba, pe de o parte, de susținerea necesității asimilării musulmanilor (cei care se aflau pe teritoriul francez) și, pe de altă parte, exacerbară luptei pentru independență.

Până în anii '30 ai secolului trecut, islamul în Franța reflecta aproape fidel situația religioasă din Maghreb: astfel, nordul Africii cunoaște în acest timp o organizare în care ordinele religioase ocupă întreg spațiu de manifestare. Este un islam *marabutic*¹⁰, un islam al confreriilor și al cultului sfinților care s-a dezvoltat

---

⁷ *Ibidem*, p. 28.

⁸ *Ibidem*, p. 29.

⁹ *Ibidem*, p. 42.

¹⁰ *Marbūt*, în limba arabă, înseamnă legat, atașat lui Dumnezeu. Credințele populare îi atribuie acestui *marbūt* puterea de mijlocire pentru obținerea grației divine și de aceea el este invocat în rugăciuni. *Marbūtul* poate să protejeze o țară sau un oraș, sau poate să fie un modest sfânt local. Este, de asemenea, și numele acelor luptători pentru credință care trăiesc în mănăstirile fortificate, *ribāt* (în arabă, la singular), luptători din care cei mai celebri au fost almoravizii (1056-1147); cf. Yves THORAVAL, *Dicționar de Civilizație Musulmană*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1997, p. 190.

în mod deosebit în Maghreb, în ciuda condamnărilor ulemalelor sunnite. Dintre toate confreriile care se dezvoltă în nordul Africii, cea mai importantă ca amploare este Qadiriya, fondată în secolul al XI-lea în capitala Califatului, Baghdad, și considerată cea mai tolerantă, căutând un *modus vivendi* cu autoritatea în exercițiu. Reprezentantul cel mai cunoscut al acestei confrerii este emirul Abd El-Kader¹¹ (1808-1883), precum și nepotul acestuia emirul Khaled, ambii personaje ale luptei Algeriei pentru independență.

La sfârșitul anilor '30 ai secolului trecut, în imigrația musulmană din Franța își face apariția un alt tip de islam care tinde să înlocuiască *islamul fatalist*¹² al confreriilor, este un islam activ, preocupat mai mult de angajarea și ancorarea socială a musulmanilor.

Ce spun statisticile¹³?

În Franța, totalul musulmanilor este estimat astăzi la 3 milioane de persoane, ceea ce înseamnă 5% din totalul populației; cei mai mulți sunt de origine algeriană (în jur de 900 000), urmează în ordinea țărilor de proveniență, Marocul, Tunisia, în timp ce un milion sunt cetățeni francezi, de origine maghrebiană sau francezi convertiți la islam. Islamul de pe teritoriu francez este în marea lui majoritate de rit sunnit. Numărul moscheelor în Franța a crescut de la patru în 1965, la mai mult de o mie, în 1992, aici intrând și sălile de rugăciune mai mult sau mai puțin amenajate, cele mai numeroase fiind în Marseille și Lyon. Cât privește Germania, minoritatea musulmană trăitoare aici, al cărei număr variază între 2 și 2,7 milioane de persoane, este în mare parte de proveniență turcă (cam două milioane, majoritatea sunniți, dar și 600 000 de mii de aleviți). Trebuie spus că islamul este a doua religie după catolicism în Franța, Belgia, Olanda și Spania, ca număr de adepți practicanți, ceea ce echivalează cu aproximativ 15 milioane de musulmani care trăiesc în interiorul granițelor Uniunii Europene.

Diversitatea originii geografice a musulmanilor se adaugă diversității țării primitoare ceea ce accentuează diferențele în interiorul Uniunii Europene referitoare la tratarea problemei imigranților musulmani. Pentru a complica și mai mult tabloul schițat, adăugăm inegală răspândire a musulmanilor în Europa, fiind preferate centrele urbane, cu precădere, apoi, în interiorul acestora centrele universitare, pentru imigrația de tip intelectual. La un alt nivel al imigrației, cel economic, există mari comunități musulmane concentrate în jurul marilor centre industriale (siderurgie, metalurgie, industria automobilului) a căror constituire trebuie plasată cândva după al doilea război mondial, în perioada în care Europa postbelică avea mare nevoie de forță de muncă. Un al treilea aspect trebuie, în egală măsură, avut în vedere, cel care ține de caracteristica de continuitate a

---

¹¹ Emirul 'Abd al-Qadir ibn Muhyī ad-Dīn, în arabă, a condus între 1832-1847 mișcarea de rezistență împotriva cuceririi Algeriei de către Franța.

¹² Expresia îi aparține lui Sadek SELLAM, *op. cit.*, p. 88.

¹³ Majoritatea datelor statistice prezente în acest studiu sunt preluate de la Pascal BURESI, *Géo-histoire de l'islam*, Editions Belin, Paris, 2005.

procesului migrator dinspre țările musulmane spre Europa. Astfel, vorbim de valuri de imigrație, de prima, a doua sau a treia generație de musulmani, care trăiesc în țările europene ca și cetățeni cu drepturi depline ale acestora; după cum putem vorbi de imigranți musulmani de dată recentă, exilați sau auto-exilați din țările lor de origine.

Cu cât analizăm structura islamului european, cu atât ne dăm seama de complexitatea acestuia, de ramificațiile și nuanțele pe care trebuie să le luăm în seamă într-o astfel de analiză. Ca și în cazul islamului, în general, nu putem lucra cu islamul european ca și cum acesta ar fi o realitate compactă, monolitică. Putem, cel mult, identifica niște repere determinate istoric ale islamului european, putem, de asemenea, analiza reacția Europei la realitatea islamică.

Dincolo de cifre: politicile europene de abordare a islamului.

Pascal Buresi atrage atenția asupra diferenței care există, la nivel semantic, între sintagmele „islamul în Europa” și „islamul Europei”¹⁴, avansând chiar ideea existenței unor forme de islam național, islamul francez, spaniol, britanic etc. Această fragmentare sau împărțire a islamului european corespunde, în mare, modelelor de integrare propuse de țările primitoare.

Există în Europa, în materie de integrare a imigrantului în societatea primitoare, cel puțin două modele pe care dorim să le luăm în discuție. Două modele diferite care desfășoară viziuni proprii asupra locului imigrantului în societate. Aceste viziuni-strategii au foarte multe lucruri în comun cu politicile urmate de cele două state aflate în discuție, Marea Britanie și Franța, în timpul perioadei coloniale din istoria lor modernă.

O să putem identifica, prezentând caracteristicile celor două modele de integrare a străinului, urme ale atitudinii și politicilor coloniale puse în practică de cele două puteri în procesul de administrare a teritoriilor cucerite. Nu putem fi, așadar, extrem de surprinși atunci când analizăm modelul britanic de abordare a chestiunii musulmanilor care trăiesc între granițele regatului, dacă privim lucrurile prin grila de interpretare istorică a acestei relații.

Astfel, nu am considera cazul Marii Britanii unul atipic¹⁵, decât în comparație sincronică cu modele europene contemporane, dar nu și privit în continuarea politicilor Londrei. Fără să intrăm în detalii, amintim politica dusă de administrația britanică în Sudan, dar și în Egipt sau India unde Imperiul colonial a încercat să păstreze cât mai mult din specificul local în gestionarea treburilor publice, ferindu-se să impună structuri străine mediului respectiv. Sigur, acest mod de guvernare și-a dovedit fiabilitatea într-o măsură care stârnește în continuare controverse, nu puțini fiind aceia care reproșează Marii Britanii urmările politicilor sale în fostele zone colonizate. Modelul adoptat sau, mai bine-zis, confecționat de britanici este formarea de structuri socio-economice, prin constituirea de cartiere comunitare

---

¹⁴ *Ibidem*, p. 232.

¹⁵ Cazul Marii Britanii, care preferă reconstituirea mediului de origine al imigrantului, refacerea micro-cosmosului din care acesta provine, este considerat atipic de Pascal BURESI, *op. cit.*, p. 229.

organizate în funcție de originea geografică a locuitorilor săi. Aceste cartiere sunt în fapt reconstituirea fidelă a zonei geografice de proveniență: limba vorbită este cea din țara de origine, învățământul se desfășoară în această limbă; comerțul este organizat ca în țara de baștină, preluând inclusiv specificul alimentar. Un rol activ în viața acestor comunități „ghetoizate” îl au confreriile sufite și ordinele de misionari¹⁶ care găsesc un sol fertil în cartierele pakistaneze sau turce sau vest-africane din orașele Marii Britanii.

Sociologul francez Dominique Schnapper a demonstrat¹⁷ că viziunea despre imigrație își are rădăcinile adânc înfipte în încercările politico-istorice în urma cărora națiunea respectivă s-a constituit; de unde ar proveni și diversitatea de terminologie a lexicului de imigrație: „Pentru nemți, este vorba tot timpul de *străini* (a se citi că dreptul sângelui primează încă în Germania); pentru britanici este vorba de *minorități rasiale*; pentru olandezi și suedezi, de *minorități culturale*; pentru francezi, de *imigranți*”¹⁸. Nu am reuși să înțelegem formele de raportare la Celălalt, crede Dominique Schnapper, ignorând „*iacobinismul*” francez, a cărei concepție despre națiune își are originile în Evul Mediu și pe care universalismul raționalist al Revoluției nu a făcut decât să le întărească; sau făcând abstracție de *multiculturalismul social al britanicilor* născut din istoria democrației parlamentare; sau uitând de *tradiția liberală a Olandei și Suediei* care încurajează și dezvoltă politici de emancipare a minorităților; sau neținând cont de istoria Germaniei în care noțiunea de „*popor german*”, *ca entitate etnico-lingvistică, este încă atât de vie*.

Marea Britanie a cunoscut o migrație importantă, poate în aceeași măsură ca și Franța, și a încercat să-și asume diversitatea culturală și etnică, integrând comunități întregi de resortisanți din fostele colonii și protectorate, într-un sistem multicultural instituționalizat. În Marea Britanie, apartenența etnică este un cod care se traduce, de cele mai multe ori, printr-o poziție socio-economică inferioară care face din „etnici” cazuri sociale. Există specialiști în sociologie care cred că menținerea unei identități culturale specifice, cum se întâmplă în cazul modelului britanic de integrare, ridică o barieră între populația imigrantă și comunitatea națională, împiedicându-i pe imigranți să beneficieze de toate drepturile. În relația cu statul-națiune, imigranții nu se bucură de aceleași drepturi ca și autohtonii, fie și din considerentul că ei sunt străini, deci aparțin unei alte entități politice. Sigur, legislațiile naționale încearcă să găsească soluții pentru imigranții deveniți cetățeni, al căror statut a fost asumat de restul comunității naționale.

În comunitățile musulmane din Marea Britanie referințele la trecut, legăturile cu acesta, sunt mai degrabă de ordin cultural. Pentru generațiile tinere (ceea ce este numit „a doua” sau „a treia” generație de imigranți, cei care s-au născut pe teritoriul britanic), care au pierdut contactul fizic cu țările de origine ale părinților sau bunicilor lor, aceste referințe culturale se estompează. Acești tineri par *total integrați*, rămânând în același timp *separați* într-un mod periculos. Necesitatea

¹⁶ Pascal BURESI, *op. cit.*, p. 229.

¹⁷ Citat în Claudio BOLZMAN & Manuel BOUCHER, *En Europe, à chacun son modèle*, în „Le Monde diplomatique”, iunie, 2006, p. 15.

¹⁸ *Ibidem*, p. 15.

inducerii unui sentiment mai puternic de apartenență națională și cetățenească acestor tineri este unul din aspectele cele mai presante de a cărei rezolvare depinde liniștea socială a Marii Britanii. În mai toate cazurile, cei care plănuiesc astfel de acțiuni sunt musulmani britanici, la a doua sau a treia generație de imigranți, aparent integrați social, cu cariere de succes în inginerie, medicină etc. În mod limpede, identitatea care primează în ierarhia proprie de valori a acestora nu este cea națională, identificarea cu Marea Britanie fiind aproape inexistentă; ci identitatea religioasă, apartenența la islam. Stigmatul marginalului, tradus în imposibilitatea de a fi considerat pe deplin britanic (în ochii societății, dar și la nivelul drepturilor civile și politice), motivează, dintr-un anumit unghi de vedere, refugiul într-o altă dimensiune identitară. Pericolul cel mai mare constă, în cazul acestor tineri ruși de tradițiile culturale ale țărilor părinților lor, în contaminarea cu cele mai radicale și radicalizate forme de islam. Mirajul regăsirii identității originale este capcana în care sunt prinși acești tineri; iar ceea ce li se oferă nu are nici o legătură, de cele mai multe ori, cu cultura religioasă a părinților sau bunicilor lor.

În august 2006, ministrul de interne al guvernului Blair anunța descoperirea unui complot terorist care plănuia deturnarea unor avioane de linie transatlantice. În noiembrie al aceluiași an, directoarea MI5 evoca într-una din declarațiile sale publice, destul de rare, pericolul terorist care plana asupra Marii Britanii. Se pare că tentativele autorităților britanice de a reînnoa un dialog cu reprezentanții diferitelor comunități musulmane de pe teritoriul britanic nu au fost înlesnite de politica externă a guvernului Blair. Atentatele din 7 iulie 2005 de la Londra și măsurile de securitate deosebite care le-au urmat au provocat teama reală de radicalizare a întregii comunități musulmane din Marea Britanie care numără aproximativ două milioane de indivizi. „Relațiile musulmanilor cu guvernul nu au fost nicicând atât de proaste: 90-95% dintre ei votau în mod tradițional cu Partidul Laburist. Problema fundamentală rezidă în politica externă britanică (trad. n.)¹⁹”, afirma Lord Ahmed, primul musulman devenit membru al Camerei Lorzilor, în 1998.

În Olanda, care a dezvoltat un model de integrare asemănător celui britanic, trăiesc în prezent în jur de 920 000 de musulmani, cei mai mulți provenind din Maghreb și Turcia, ceea ce înseamnă 5,7% din populația țării. Pentru statul olandez identitatea religioasă nu reprezintă un obstacol în calea integrării unei comunități, națiunea olandeză înglobând minorități catolice, evreiești, alături de protestanți. Musulmanii se bucură în Olanda de drepturi juridice, sociale și politice; mai mult de două sute de musulmani ocupă funcții în cadrul consiliilor municipale locale. Constituția din 1983 a tăiat orice sursă de finanțare acordată instituțiilor religioase din bugetul de stat. Însă autoritățile locale pot acorda permise pentru construirea de lăcașe de cult, biserici, moschei sau sinagogi. De fapt, musulmanii au obținut o serie de drepturi în ultimii douăzeci de ani: studierea Coranului în școlile de stat, înființarea de școli islamice subvenționate din bani publici, posibilitatea de a-și lua zile de vacanță cu ocazia marilor sărbători islamice²⁰ etc. Pe acest fond, care pare

---

¹⁹ Wendy KRISTIANASEN, *Le grand désarroi des musulmans britanniques*, în „Le Monde diplomatique”, janvier 2007, p. 4-5.

²⁰ Marie-Claire CECILIA, *La tolérance néerlandaise à l'épreuve de l'islam*, în „Le Monde diplomatique”, martie 2005, p. 22-23.

să facă dovada bunei funcționări a modelului multicultural olandez, intervine asasinarea lui Theo van Gogh, în urma difuzării la televiziune a scurt-metrajului său, *Submission*, în care sunt denunțate discriminarea și violențele cărora le cad victime femeile musulmane în țările musulmane. Trebuie repus în discuție acest model de integrare? Este un eșec? Sau un accident regretabil? Dar atentatele de la Londra, care ascund atâta ură și frustrare socio-identitară, sunt tot accidente de parcurs ale acestui model multicultural și ale evoluțiilor sale?

Germania a descoperit cu groază zilele acestea (5-6 septembrie 2007) că o serie de atentate, deconspirate la timp de poliția daneză în colaborare cu cea germană, urmau să lovească mai multe puncte de pe teritoriul țării. Berlinul pare surprins să afle că se numără printre țintele posibile ale teroriștilor islamisti: Germania nu a susținut războiul din Irak și nu duce o politică agresivă față de nici un stat islamic; nu este adepta metodelor intervenționiste de tip american, și totuși... Să se traducă acest lucru mai degrabă printr-un eșec de politică internă, sau în politicile de integrare a imigranților musulmani? Greu de răspuns la această întrebare. Tot accident de parcurs? Inevitabil în orice parcurs?

Un lucru este sigur: constrângerile de securitate impuse de autorități, germane, britanice, spaniole, franceze, ca urmare a atentatelor executate sau deconspirate, *reprezintă în fapt adevăratul succes al actelor teroriste. Restrângerea libertăților individuale*, atât de prețioase cuceriri ale sistemului democratic, transformarea societății într-un *Big Brother* generalizat, nu face decât să pună în pericol democrațiile europene care se văd obligate să ia măsuri în contra naturii lor.

În Franța, dincolo de condamnarea la închisoare a câtorva sute de tineri și expulzarea altora, revolta din suburbiile marilor orașe franceze a avut ca urmare directă elaborarea unei legi antiteroriste în care actualul președinte al Franței, pe atunci ministru de interne, Nicolas Sarkozy, pune accentul pe dezvoltarea și extinderea sistemului de supraveghere video, a internetului, precum și înăsprirea pedepselor penale. Presa din toată lumea a privit către Franța cu spaimă, iar titlurile sunt semnificative în acest sens: „Dușmanii lumii moderne au atacat”, „Franța cade sub loviturile avangărzii luminate a proletariatului postcolonial”, insistându-se asupra sfârșitului modelului francez care a permis dezvoltarea unui model paralel în afara legilor Republicii. Laurent Bonelli²¹, cercetător în științe politice la Universitatea Paris X (Nanterre), crede ca mulți alții că revolta suburbiilor este una alimentată social. Dezamăgiri și neîmpliniri sociale. Nu credem să fie vorba de căderea unui sistem de civilizație, ci mai degrabă de eșecul unui model de integrare.

Discursul despre integrarea imigranților în Franța adoptat în ultima vreme de mass-media din această țară, însoțit de exemple reușite de integrare (de exemplu Zidane și o bună parte din echipa de fotbal a Franței sau de genul demnitarilor de origine maghrebită din componența noului guvern francez etc) nu face decât să

---

²¹ Laurent BONELLI, *Les raisons d'une colère*, în „Le Monde diplomatique”, decembrie 2005, p. 1, 22-23.

accentueze *stigmatul diferenței*, sindrom cu transmitere ereditară în societatea franceză. Imigrantul reprezintă o amenințare atunci când refuză să se integreze, așa cum s-a spus despre tinerii furioși ai suburbiilor pariziene, dar el devine și mai amenințător când reușește să fie o poveste de succes. Este o amenințare pentru orice autohton care năzuiește spre aceeași poziție. Imigrantul în Franța trebuie să se supună legilor Republicii franceze, trebuie să învețe limba franceză, să devină francez. Asimilarea. Astfel, se poate reduce la un cuvânt modelul de integrare pus în aplicare de Franța. Integrare prin asimilare. Amintirea politicilor coloniale aplicate de politica de la Paris în Algeria, Maroc și Tunisia este încă vie: impunerea limbii și, deci, a modelului de civilizație francez. Este o situație în oglindă, la scară națională.

Cât privește Italia și Spania, ele însele țări de emigrație multă vreme, au devenit de câțiva ani ținte ale imigranților, fie că este vorba de maghrebiți sau de est-europeni. Având în vedere nevoia economiilor celor două țări de forță de muncă, ele au dezvoltat o politică mai degrabă permisivă în domeniul imigrației.

Există un aspect important care definește imigrantul musulman din zilele noastre: spre deosebire de imigranții din prima generație care aveau o unitate socială (răspundeau nevoii de forță de muncă din anumite domenii), cei aflați la a doua sau a treia generație prezintă o diversitate socială mare. Astfel, alături de cei care lucrează în diverse industrii și care sunt expuși riscului de șomaj, deci unei crize sociale, au apărut elitele musulmane, funcționari, ingineri, care sunt perfect integrați din punct de vedere social și nu mai păstrează legături afective sau de altă natură cu țările de origine. Islamul vine și oferă acestor indivizi instrumentele de contestare a individualismului, a modului de viață occidental și schemelor sale de gândire. Sunt persoane poliglote care au acces în egală măsură la cultura țării de origine, dar și a țării primitoare și care găsesc în islam suportul argumentativ pentru justificarea unor mișcări de opoziție materializate deseori în organizații sociale alternative. Este cazul, așa cum menționează Pascal Buresi²², mișcării *Black Muslims* care a oferit o identitate prestigioasă – islamul – unor excluși social, într-un mediu în care albi dețineau puterea politică și economică.

Credem că fenomenul se repetă în fiecare din cazurile devenite publice prin intermediul mass-media, în care în mod paradoxal, indivizi perfect integrați social, apar în ipostaze de atentatori sau posibili teroriști. Undeva există o nemulțumire, transformată în frustrare, apoi în ură față de sistemul în care trăiesc și care refuză să-i integreze în ciuda tuturor eforturilor depuse. Refugiul în islam, fie că este vorba de o radicalizare a credinței personale sau de fapte grave făcute în numele islamului, se traduce printr-un eșec. Poate fi un eșec personal, individual de adaptare-integrare și atunci măsurile trebuie luate la nivel individual, sau, și în acest caz, lucrurile se complică, este un eșec de sistem. În acest caz, totul trebuie regândit. Europa trebuie să-și ia în serios islamul, fie și numai pentru că este o parte constitutivă a sa. Situație ireversibilă care trebuie asumată.

---

²² *Op. cit.*, p. 231.

Anexă

Ultimul imigrant

de Tahar Ben Jelloun

[...] Partidul urii s-a trezit dintr-o dată fără obiectul urii sale. Acest lucru explică, poate, umanismul său neașteptat. Militanții săi au organizat câteva adunări, în special la Marsilia, și au scris pe pancarde: „Aduceți înapoi arabii pe care noi îi iubim atât de mult!” sau „Franța nu mai este ce-a fost! Îi lipsesc micile băcării arăbești!”. Pe un afiș vechi pe care stătea scris „3 milioane de șomeri”, au șters și au scris „3 milioane de imigranți e prea mult” și au adăugat „avem nevoie de arabi”. O mână anonimă a scris mai jos „avem nevoie de ură!”.

Curățirea țării a luat câteva luni și toată lumea este de acord că s-a petrecut în condiții aproape normale. În realitate, imigranții nu au avut de ales. Trebuia să aleagă între a pleca sau a rămâne pe viață într-un centru de detenție, un fel de tabără de concentrare căreia i-au spus „Santiago du Chili”. Totul fusese pregătit: camioane cu prelată, corturi cenușii, sârmă ghimpată, cărămizi și chiar câteva giulгии. Cele mai multe plecări au fost voluntare. Chestiune de orgoliu și de mândrie. Nasul! Onoarea stă în vârful nasului!

Protestele tradiționale ale stângii și extremei stângi, precum și ai unor reprezentanți ai bisericii nu au înduplecat guvernul. A rămas pe poziții, cum a spus primul ministru. Iar ministrul de interne a declarat: „*Franța a reușit în cele din urmă să întoarcă această pagină scrisă în algeriană*”. La întrebarea unui ziarist despre ce fel de limbă ar fi aceasta, el a răspuns: „*Este limba sângelui vărsat pe un pământ care ne aparținea și pe care l-am pierdut. Un pământ unde binefacerile colonizării au fost remarcabile!*”.

Deși plecarea imigranților a creat probleme grave în țară, guvernul nu a lăsat să-i scape nici un semn de îngrijorare. Evident, au fost construcții care au rămas neterminate, uzine care și-au închis porțile, întreprinderi care și-au concediat o mare parte din angajați, măcelării și băcării dispărute, unele fiind transformate în saloane de înfrumusețare sau în reprezentanțe de telefonie mobilă; pubelele nu se mai ridică decât o singură dată pe săptămână; iar aeroportul Roissy, văduvit de trei sferturi din angajații săi, funcționează la capacitate redusă. Penurie de medici și de personal hotelier. Însă țara merge bine. Este nevoie de multe lucruri, însă Franța are sentimentul că este liberă sau, mai degrabă, eliberată. Cu atât mai rău pentru sacrificiile pe care le implică acest lucru. Cum spunea un reprezentant al dreptei feroce, vorbind pe nas: „*Ori îi trimitem înapoi pe toți și salvăm Franța, ori vom avea o țară islamizată!*”.

Cetățenii învață acum să se reapece de muncă ca în vremurile în care nu existau imigranți din Maghreb. Totul merge bine. Francezii și-au regăsit energia necesară pentru impulsionarea economiei, au învățat ce înseamnă efortul și flexibilitatea, au avut curajul să renunțe la cele 35 de ore pe săptămână, partidele politice și-au recăpătat credibilitatea, iar sindicatele au semnat un contract de pace socială. Parizienii sunt acum extrem de politicoși și primitivi. Și-au regăsit surâsul. Nu mai protestează împotriva politicii primăriei care face amară viața șoferilor. Franța a fost redată sieși ca în vremurile frumoase când maghrebiții nu îndrăzneau

să iasă din cuștile lor de iepuri. Totul merge bine sau pe-aproape. Este totuși în atmosferă un fel de tristețe care nu ști dacă s-o atribui plecării maghrebiților sau capriciilor meteorologice.

Totuși, după un timp oarecare, au început să se întâmple lucruri ciudate. Au apărut niște goluri în frazele jurnaliștilor de la radio și de la televiziune. Găuri. Cuvinte lipsă. Nu mai înțelege nimeni ce spun. Cuvinte sau expresii întregi lipsesc din frazele lor. Își cer scuze, apoi continuă, ca și cum ar fi tușit sau ar fi uitat ceva involuntar. Iar acest inconvenient îi afectează pe toți, bărbați și femei.

În presa scrisă, cuvintele care lipsesc sunt înlocuite cu perifraze de genul:

„Acest fruct...⁽²³⁾ care caracterizează începutul verii și din care se face o dulceață delicioasă, nu a sosit încă în piețe. Nu-mi amintesc cum se numește”.

Sau:

„Consumul de ....⁽²⁴⁾ dăunează grav sănătății”.

„...⁽²⁵⁾ amestecată cu lapte este foarte nocivă pentru ficat”.

„Această mirodenie ...⁽²⁶⁾, de culoare roșie, fină și extrem de gustoasă nu se găsește în acest moment în băcăniile din Franța”.

„Nu le este recomandat copiilor să bea prea mult ...⁽²⁷⁾.”

„Consumul unui ...⁽²⁸⁾ la sfârșitul mesei ajută la digestie.”

„Băncile vor reduce pe viitor plata cu...⁽²⁹⁾.”

„Johnny e supărat, ...⁽³⁰⁾ i-a fost furată la ultimul concert.”

„Profesorii nu mai predau ...⁽³¹⁾, nici ...⁽³²⁾, cuvintele au dispărut.”

„Atenție, a spus ministrul de Interne, cei care fac, cum să spun, cei care comit ...⁽³³⁾ între musulmani și teroriști sunt pasibili de consecințe grave.” [...]

Peste o sută de cuvinte curente din limba franceză s-au transformat în goluri. Ce s-a întâmplat? Cum s-a întâmplat că aceste goluri de memorie au afectat dintr-o dată pe toată lumea? E un fenomen foarte ciudat. A trecut ceva timp până ca presa să recunoască că limba franceză pierdea cuvinte. S-a făcut apel la lingviști care nu au venit cu nici o explicație convingătoare. Oamenii politici au minimizat importanța acestui fapt până într-o zi, când o bibliotecară dintr-un sătuc din preajma orașului Rennes, Saint-Brice-en-Coglès, a văzut că dicționarele, Le Grand Robert, le Grand Larousse, le Dictionnaire Hachette cădeau din rafturi. Unul după altul. Imposibil de oprit. Ca și cum o forță le lua și le arunca pe jos. Bibliotecara le-a luat și le-a examinat pe rând fără să observe nimic deosebit. Încercând să le pună la loc, a văzut sau a crezut că vede, o cohortă de silabe care se scurgeau din ele și se împrăștia pe jos precum baloanele de săpun. Erau halucinații cauzate de oboseală. După un moment, deschise un Robert și văzu ca are pagini întregi goale. Își zise că

---

²³ Caisele

²⁴ Alcool

²⁵ Cafea

²⁶ Sofranul

²⁷ Sifon (soda)

²⁸ Serbet

²⁹ Cecuri

³⁰ Chitara

³¹ Algebră

³² Chimie

³³ Amalgam, dar eventual – în într-un asemenea context – și confuzie (n.n.)

trebuie să fie o greșeală de tipografie. Dar și celelalte două dicționare aveau pagini goale, fără nici o literă. Iar pe jos, nici urmă de silabe. S-au volatilizat. S-au pierdut în aer. Au plecat în valizele imigranților care trebuie să fie deja departe.

Franța se bâlbăie. Franța vorbește în perifraze. Cuvintele arabe care se găseau în limba franceză au plecat la rândul lor. Ce trebuie făcut ca să se întoarcă? Ce lingvist ar putea să le înlocuiască pentru ca franceza să-și regăsească echilibrul, ritmul și subtilitățile sale? E posibil să ne lipsim de ele?

Reuniunea interministerială prilejuită de această situație a durat mult și nu s-a finalizat cu soluții. Rectorul facultății de drept se întreba: „*Dar cui aparține un cuvânt? celui care l-a inventat sau celui care-l folosește? și apoi, să nu uităm că acești imigranți nu au inventat nimic, dacă ar fi fost niște inventatori, n-ar fi venit să cerșească de lucru la noi!*”

„*În mod normal, i-a răspuns lingvistul Alain Rey, excelentul specialist al lui Grand Robert, un cuvânt nu este proprietatea cuiva; un cuvânt nu trăiește decât atâta timp cât este folosit; există cuvinte care au dispărut sau au căzut în desuetudine pentru că nimeni nu le-a mai folosit; însă problema cu care ne confruntăm depășește competențele noastre, pentru că este vorba despre o problemă politică, și nu lingvistică. Domnul Rector se amăgește, insultându-i pe imigranți. Problema nu este să înlocuim cuvintele arabe care lipsesc cu alte cuvinte, ci să facem în așa fel încât limba să-și regăsească existența calmă în dicționare, romane, discursuri, conversația cotidiană, căci cuvintele care lipsesc aparțin vieții de zi cu zi; sigur, o parte dintre ele sunt termeni științifici sau militari cu utilizare redusă, însă altele fac parte din viața noastră zilnică; priviți, aș bea un lichid negru fără... fiind așezat inconfortabil pe un... deși aș prefera să fiu așezat pe un... sau pe o simplă..., sau comod pe o... de culoare..., în fața unui buchet de...*”

S-a oprit o clipă, a privit asistența care aștepta de la el o soluție rapidă, apoi a reluat, bătând din palme de fiecare dată când întâlnea un cuvânt arab.

„*Mi-ar plăcea să beau un pic de cafea³⁴ fără zahăr³⁵, fiind așezat inconfortabil pe un taburet, deși aș prefera să stau pe un divan³⁶ sau pe o simplă saltea (în franceză matelas³⁷), sau comod pe o sofa³⁸ de culoare cărămizie (în franceză cramoisi³⁹), în fața unui buchet de liliac sau de camelii.*”

Rectorul îl rugă pe Alain Rey să continue: [...]

Cineva a întrebat de ce Alain Rey poate să folosească cuvintele care lipseau. Fără să-l privească Alain a răspuns: „*Pentru că eu nu am prejudecăți, iubesc limbile și pe cei care le vehiculează; originea cuvintelor mă interesează ca istoric și lingvist, iar sute de cuvinte arabe au intrat în franceză fără viză sau control la frontieră. Fără ele, științele ar fi mers prost: nu ar fi existat matematică fără arabă, fără cifre, fără algebră, fără algoritme. În mod cât se poate de natural, aceste cuvinte și-au găsit locul în franceză, au îmbogățit această limbă și i-au*

---

³⁴ Din ar. *qahwa*

³⁵ Din ar. *sukkar*

³⁶ Din ar. *dīwan*

³⁷ Din ar. *matrūh*

³⁸ Din ar. *suffa*

³⁹ Din ar. *qirmiz*

devenit indispensabile. Le-am importat sau, mai precis, le-am împrumutat pentru că am avut nevoie de ele, și nimeni nu s-a gândit că le-ar putea expulza într-o bună zi, nici că ele ne-ar putea părăsi, punând în pericol echilibrul psihologic al Franței!

– *Atunci, ce să facem?* întrebă ministrul culturii care nu mai reușea să dea de cap cuvintelor încrucișate.

– *Să se întoarcă imigranții expulzați*, zise un secretar de stat de origine algeriană.

– *M-ar mira să se întâmple asta*, remarcă Alain Rey. *Sunt oameni mândri și orgolioși.*

– *Dar Franța nu va suporta ca limba ei să fie amputată în acest fel!*, zise un alt ministru care suferea deasupra unei pagini cu rebusuri.

– *Nu voi mai putea să joc Scrabble!* adăugă ministrul educației.

– *Franța! Dar Franța nu face nimic pentru acești oameni care îi vorbesc limba, scriu în ea, înfrumusețând-o!*, exclamă Alain Rey. *Franța ar face bine să profite de această criză și să reflecteze, să aibă un pic mai multă imaginație și coerență în politicile sale. Nu stigmatizând islamul și pe musulmani va reuși Franța să-și onoreze deviza și valorile. Domnilor inchizitori, bună seara!”*

Valuri de proteste.

Alain Rey părăsi reuniunea lăsându-i uimiți pe acești înalți responsabili. O săptămână mai târziu, șeful statului a apărut la jurnalul de la orele 20. Avea aerul unei persoane care va comunica ceva important.

„*Cetățeni, cetățene,*

Dragi compatrioți,

Assalām Alikoum!

Da, ați auzit bine! Assalām Alikoum, înseamnă „bună seara” în arabă, sau mai exact „pacea să fie cu voi”.

Sayidāti, Sādati!

Doamnelor și domnilor!

*Voi fi scurt, lā outawillo alikoum*⁴⁰.

Franța a comis încă o eroare, o nedreptate gravă, dholmun kabir!

*După 11 septembrie 2001, au fost voci care au spus: „Suntem cu toții americani!” Eu spun astăzi: Koulouna ’arab*⁴¹!”

Suntem toți arabi! „Koulouna mouhājiroun”. *Toți suntem imigranți. Acționând așa cum am făcut-o, le-am lezat demnitatea, iar noi ne-am pierdut sufletul și demnitatea, vreau să spun karāmatouna*⁴².

Știu că nu voi fi reales. Nu contează. Aduc un omagiu limbii și culturii arabe, în speranța că vor fi printre ei unii care vor accepta să se întoarcă și ajute Franța să-și revină. Assalām Alikoum! Yahya Franța! Yahya al Maghreb! (⁴³)

---

⁴⁰ Transcrierea în arabă îi aparține autorului fabulei și a fost preluată în traducere în forma respectivă.

⁴¹ În trad. din arabă: „toți suntem arabi”.

⁴² *Karāmat*, în arabă: „demnitate, prestigiu”.

⁴³ La revedere! Trăiască Franța! Trăiască Maghreb!

Oricât de consistente ar fi succesele obținute deja – sau cele de perspectivă ale Uniunii Europene – în domenii dintre cele mai diverse, UE are o serioasă vulnerabilitate geostrategică: dependența energetică față de alte spații geografice. În orice scenariu de viitor privitor la UE, funcționează din plin și următoarea corelație: cu cât Uniunea se va dezvolta mai mult, cu atât va consuma mai multă energie și, în absența unor politici comunitare noi și solide, cu atât va fi mai dependentă de importuri (și, prin urmare, mai sensibilă la presiunile economice și politice venite din exterior).

Gazele naturale în securitatea energetică europeană. Relația Uniunii Europene cu Federația Rusă

Gina GUȘILOV și Octavian MANEA

Uniunea Europeană (UE) este acum, ca mărime, a doua piață energetică din lume. În prezent, Uniunea importă 73% din necesarul său de petrol și 44% din necesarul său de gaze naturale. Această dependență a sistemului energetic european de hidrocarburile de import se poate transforma, în condițiile unui scenariu de antagonizare a relațiilor internaționale, într-o vulnerabilitate structurală foarte importantă.

Factorul rus în ecuația de securitate energetică a Europei

20% din petrolul și 24% din gazele naturale importate de UE provin din Rusia. La nivel comunitar se constată o cerere tot mai mare de gaz natural pentru producția de electricitate, atât pe fondul declinului producției de gaze din Marea Nordului, dar și a exigențelor de ordin ecologic (gazul generează un nivel de poluare al mediului înconjurător mult mai mic decât cel al petrolului sau al cărbunelui). Estimările arată că, dependența comunitară de importul de hidrocarburi se va accentua, acesta ajungând la 70% în 2030 (93% din petrolul consumat și 84% din gaz vor fi importate). În ciuda măsurilor de eficientizare a consumului energetic (UE este lider mondial în managementul energiei și în folosirea resurselor energetice regenerabile¹), cererea de energie continuă să crească cu 1-2 procente pe an. Fără a lua în calcul producția internă a țărilor membre UE (46%), trei state contează cu adevărat pentru aprovizionarea cu gaz a Europei: Rusia (24%), Norvegia (15%) și Algeria (11%). Așadar, când UE

---

¹ UE și-a propus ca până în 2010: să dubleze cota energiei regenerabile în consumul național brut de energie (de la 6% la 12%), să crească procentul de electricitate verde în consumul total de electricitate (de la 14% la 22%) și să crească cota biocombustibililor folosiți în transport până la 5,75%. În total, UE și-a propus să reducă cu 20% consumul de energie până în 2020.

vorbește despre „securitatea sa energetică” trebuie să înțelegem că se referă predominant la securitatea aprovizionării sale cu gaze naturale. Nu este dificil de identificat statul care suscită îngrijorările cele mai mari ale europenilor.

Repere istorice

Cooperarea ruso-europeană în materie de gaz a început la mijlocul anilor '40, mai întâi cu țările din lagărul socialist, prima dintre ele fiind Polonia. În 1967 a fost construită o conductă din URSS până în Cehoslovacia, iar anul următor a marcat debutul exporturilor către Europa de vest, primul client fiind compania austriacă OMV. Au urmat contracte semnate cu Italia (1965), Germania (1970), Finlanda (1971), RDG (1973), Bulgaria (1974), Franța și Ungaria (1975). În 1980 a fost construită conducta MEGAL pentru transportul gazelor destinate Franței. Ulterior această listă a cuprins și alte state.

Baza juridică a exportului de gaze în țările Europei Centrale și de Vest o constituie contractele pe termen lung (15-25 ani). Tipic pentru acestea este clauza „ia sau plătește”, potrivit căreia, clientul este obligat să plătească pentru o cantitate minimă de gaz chiar dacă consumul real se va situa sub aceasta. În mod tradițional, în contractele pe termen lung prețurile la gaz sunt legate de cele la petrol. Formula tradițională de calcul a prețului la gaz pentru Europa occidentală, cunoscută și ca „principiul valorii de piață” sau *Netback Market Value Concept*, a fost consacrată după criza petrolului din 1973-74².

Tabloul european actual

În cadrul UE, se remarcă o diferență semnificativă de la Vest la Est în ceea ce privește gradul de dependență energetică față de Rusia. După importul de gaze naturale rusești, se observă că există mai multe categorii distincte de state:

- țări cu dependență zero: Belgia, Danemarca, Irlanda, Marea Britanie, Spania, Portugalia, Suedia;
- țări considerabil dependente: Polonia (47 % din consumul intern de gaze/2005), Germania (43%), Italia (30%), Franța (26%), România (23%).
- țări cu o dependență covârșitoare: Grecia (96%), Bulgaria (89%), Cehia (84%), Austria (70%), Ungaria (62%);
- țări total dependente: Slovacia (108%), Finlanda (105%), Țările Baltice (100%).

Ar mai fi de adăugat că două țări membre ale UE (Malta și Cipru) nu folosesc deloc gaze naturale în consumul lor energetic. După cum se poate observa, ultimele extinderi ale Uniunii au contribuit semnificativ la creșterea dependenței de importul de gaze rusești a Uniunii Europene ca întreg, pentru unele din țările de mai sus (Finlanda, Țările Baltice, România, Bulgaria) Rusia fiind unicul furnizor.

---

² Jonathan STERN, *Is There A Rationale for the Continuing Link to Oil Product Prices in Continental European Long-Term Gas Contracts?* (NG 19), Oxford Institute for Energy Studies, april 2007, p. 1-3. Pentru mai multe informații despre indexarea gazului în funcție de produsele petroliere din contractele europene vezi p. 6-10.

Capacitatea Rusiei de a satisface cererea europeană pentru gaz

Potrivit *BP Statistical Review of World Energy 2007*, rezervele de gaze naturale confirmate în Rusia se situează la cca 47,65 trilioane de m³, ceea ce reprezintă 26,3% din rezervele mondiale (în Strategia energetică oficială a Federației Ruse, resursele prognozate de gaze sunt estimate la cca 127 trilioane m³). *Rusia este cel mai mare producător* (612,1 miliarde m³ în 2006, adică 21,3% din producția globală) și *exportator de gaze naturale la nivel mondial* (151,46 miliarde m³ în anul 2006). Conform *Gazprom Annual Report 2006*, compania a produs 84,7% din producția totală de gaze naturale realizată anul trecut în Rusia. Cea mai importantă piață externă a Gazprom este Europa Occidentală (unde a vândut 161,5 miliarde m³ de gaze în anul 2006), fiind urmată de Comunitatea Statelor Independente (CSI) și Statele Baltice (unde a vândut 101 miliarde m³ de gaze în 2006).

În pofida acestor date, una din îngrijorările cele mai mari a europenilor se referă la capacitatea Rusiei de a satisface pe termen lung ambele cereri pentru energie: cea internă proprie (în continuă creștere) și cea externă (să onoreze contractele cu țările membre UE). Această temere s-a accentuat și mai mult odată cu anunțul Rusiei că se va orienta către alte piețe, cum ar fi China și SUA. În 2003, peste 70% din producția totală de gaze naturale a Gazprom provenea din trei mari zăcăminte din Siberia de Vest, ale căror resurse au fost deja în mare parte extrase: Urengoi (în proporție de 65%), Iamburg (54%) și Medvejie (75,6%). Politica investițională a Gazprom din ultimii ani nu s-a axat pe ceea ce chiar compania definește ca fiind „activitatea sa de bază” (producția de gaze naturale). S-a cheltuit mai mult pe expansiunea în străinătate și pe achiziții fără tangență cu industria de gaz (de exemplu, trusturi media) decât pe dezvoltarea de noi zăcăminte și pe ameliorarea infrastructurii. În intervalul 2003-2006, Gazprom a cheltuit cca 18 miliarde de EURO pe achiziția de acțiuni în companii din afara sectorului gazelor naturale³. În prima parte a anilor 2000, declinul în producție a „celor trei” nu s-a făcut simțit datorită lansării uriașului zăcământ Zapoliarnoie. Din producția de gaze naturale și asociate (care se ridică la 556 miliarde m³) a Gazprom din anul trecut, 93% provin din regiunea autonomă Iamal-Nenetz. După 2010, producția de gaze se va axa cu precădere pe zăcămintele mai mici sau pe cele situate în zone îndepărtate, caracterizate de condiții climatice foarte aspre: rezervele uriașe din peninsula Iamal, din Marea Barentz (zăcământul Ștokman), din Golfurile Obskaia și Tazovskaia, din estul Siberiei și Extremul Orient rus.

În ceea ce privește cererea de pe piața lor internă, oficialitățile ruse asigură că nu există motive de neliniște. În noiembrie 2006, guvernul de la Moscova a dat în cele din urmă curs cerințelor instituțiilor financiare internaționale de a pune capăt subsidiilor interne la energie, aprobând un program de aducere treptată a prețurilor gazelor naturale la nivelul celor de pe piața internațională⁴. Astfel, după 2011 piața

---

³ Alan RILEY and Frank UMBACH, *Out of gas*, Internationale Politik Vol. 8/2007, spring nr, p. 83-90.

⁴ Reducerea progresivă a subvențiilor se va aplica doar consumatorilor industriali și celor care generează electricitate. Pentru consumatorii casnici prețurile rămân subvenționate. Astfel, în 2007

internă rusă va fi la fel de atractivă ca și cea externă în termeni de profitabilitate. Însă, conform „Strategiei energetice a Rusiei pe perioada până în 2020”, Rusia planifică să acopere cererea internă de energie măbind participarea hidroenergiei, a energiei nucleare și a cărbunelui în consumul total⁵. În perioada următoare Rusia va investi masiv în construcția de hidrocentrale la Est de Urali și în construcția de noi centrale atomice (se presupune că de la 8, câte are în prezent, numărul acestora va ajunge la 40). Astfel mult mai mult gaz va fi disponibil pentru export. „*Vom folosi gazul (ca sursă primară de energie – n.n.) doar atunci când nu vom avea încotro*”, spunea consilierul special pentru economie al președintelui Vladimir Putin, Igor Șuvalov, în cadrul unei conferințe comune cu Gerhard Schröder, susținută la Berlin, în ianuarie 2007⁶.

Deficitul de hidrocarburi la export este și va fi acoperit de gazele importate din statele Asiei Centrale (Turkmenistan⁷, Kazahstan și Uzbekistan). Iată ce spune Strategia energetică rusă referitor la acest aspect: „Rusia este interesată în *atragera de proporții și pe termen lung în balanța sa energetică și de carburanți a resurselor de hidrocarburi (în special gaze naturale) din țările central-asiatice membre ale Comunității Statelor Independente. Asta nu numai că ne va permite să economisim resursele zăcămintelor de gaze din nordul Rusiei pentru generațiile viitoare și să evităm necesitatea de a face investiții de capital forțate în dezvoltarea lor, ci ne va da posibilitatea să micșorăm presiunea exercitată asupra piețelor care reprezintă un interes strategic pentru Rusia*”⁸.

În acest punct al studiului nostru, considerăm oportun să aducem în discuție Tratatul Cartei Energetice, un document semnat la Lisabona în 1994 și intrat în vigoare în aprilie 1998. Carta Energetică constituie în prezent un punct extrem de sensibil în relația ruso-europeană. Neratificarea până la această oră a Cartei de către Rusia⁹, dar și negocierile încă în derulare pentru Protocolul de Tranzit al Cartei Energetice (primul draft al acestui document a fost propus în 2003) nu par să surprindă în lumina citatului de mai sus. Miza disputei îl constituie în cele din urmă optica diferită pe care o au rușii și europenii asupra conceptului de „securitate energetică”¹⁰. Citatul indică cât se poate de clar faptul că ratificarea Cartei

---

prețurile la gaz pentru categoria prevăzută vor crește cu 15%, în 2008 – cu 25%, în 2009 – cu 20% și în 2010 – cu 28%.

⁵ “Энергетическая стратегия России на период до 2020 года”, утверждена распоряжением Правительства Российской Федерации от 28 августа 2003 г. № 1234-р, стр. 19.

⁶ Ben ARIS, *Schroeder and Shuvalov talk oil and gas*, în *Russia Profile*, issue 2, Volume IV, march/07, p. 48-50.

⁷ În 2005, Rusia a semnat un contract de furnizare a gazului cu Turkmenistanul pentru următorii 25 de ani, monopolizând practic exporturile de gaz ale țării. În 2006, fostul președinte Saparmurat Niazov a renegociat cu Rusia prețul de vânzare al gazului, reușind să-l ridice de la 44 de dolari la 100 de dolari pentru 1.000 de m³.

⁸ Vezi nota 5, p. 52.

⁹ La acest moment, Carta Energetică este ratificată de 48 dintre cei 52 de semnatari. Printre țările care nu au ratificat Carta se numără: Australia, Belarus, Islanda, Norvegia, Federația Rusă. (Vezi site-ul: <http://www.encharter.org/index.php?id=61>)

¹⁰ Vezi V. IAZEV: *Sunt un oponent al ratificării Cartei Energetice*, interviu acordat de Valerii Iazev, șeful comitetului Dumei de Stat pentru energie, transport și comunicații corespondentului GUIDE,

Energetice (document care obligă semnatarii să acorde tranzitarea liberă a resurselor energetice pe teritoriul său, indiferent de originea sau destinația acestora) și a Protocolului de Tranzit este în contradicție cu interesele strategice ale Rusiei în acest domeniu. Ratificarea ar obliga Rusia să asigure liberă trecere hidrocarburilor din statele central asiatice către UE. Ori, Gazpromul, încă de pe vremea când era condus de Rem Viahirev, s-a opus cu înverșunare ratificării. Mărturie stau dezbaterile din Duma de Stat și argumentele expuse de către reprezentanți ai companiei cum ar fi Iurii Komarov (în prezent Director General al Sevmorneftegaz¹¹), cu prilejul audierilor. Acesta spunea că ratificarea „ar distruge piața carburanților și sistemul contractelor pe termen lung” și „ar putea declanșa dezintegrarea industriei de gaz a Rusiei” tocmai datorită accesului pe care l-ar avea Kazhstanul sau Turkmenistanul la gazoductele rusești. Acesta arăta că pătrunderea pe piața a gazelor mai ieftine decât cele ale Gazpromului va avea drept consecință scăderea prețurilor și a veniturilor realizate din export, având un „efect advers” asupra bugetului de stat rus¹². Printre argumentele frecvent invocate de Rusia împotriva ratificării se număra și acela că, nici alte state-importante producătoare de gaz nu au semnat Carta (Algeria, Canada, SUA¹³) sau nu au ratificat-o (Norvegia).

Analistul Vladimir Socor sintetizează extrem de reușit riscul pe care îl reprezintă perpetuarea acestei stări de fapt pentru europeni: „Această situație (de cvasimonopol asupra rutelor de tranzit dinspre malul estic al Mării Caspice spre țările consumatoare – n.n) este fără precedent și fără paralelă în lumea energiei și a geopoliticii. Rusia (...) absoarbe petrolul și gazul produs în bazinul estic al Mării Caspice. În consecință, Europa, principalul potențial consumator al energiei caspice, alunecă într-o *dublă dependență față de Rusia* – de livrările ruse, dar și de tranzitul prin Rusia al livrărilor din această regiune”¹⁴.

Piața internă a gazului natural

Conjunctura mondială face imperativă necesitatea ca UE să vorbească „cu o singură voce” în domeniul energiei. Dar, la acest moment, Uniunea este incapabilă de acest lucru. Paradoxul situației actuale este dat de faptul că, deși energia (cărbunele și energia atomică) s-a aflat la originea primelor tratate ale Comunității Europene – CECO și EURATOM – tratatul Uniunii Europene nu conține prevederi

---

Vladimir Soloviov; publicat la 15.11.2006 în suplimentul ziarului Kommersant – GUIDE (Rusia și UE), disponibil la adresa <http://www.transneft.ru/press/Default.asp?LANG=RU&ATYPE=9&PG=2&ID=12224>

¹¹ Compania Sevmorneftegaz (afiliată în proporție de sută la sută Gazpromului) deține licența de prospectare, exploatare și producție de gaze naturale și condensate pentru zăcămintul Ștokman.

¹² Vezi Jan S. ADAMS, *Russia's Gas Diplomacy*, in „Problems of Post-Communism”, May/June 2002, p. 19-21.

¹³ Aceste trei țări au statut de observator la Conferința Cartei Energetice. SUA și Canada au semnat Declarația Cartei Energetice din 1991.

¹⁴ Vladimir SOCOR, *Caspian-Black Sea Region: Key to Diversifying Europe's Energy Supplies*, in „European Energy Security. What should it mean? What to do?” European Security Forum, Working Paper No.23, October 2006, p. 27.

specifice pentru energie¹⁵. UE are competențe doar în domeniile conexe, cum ar fi Concurența și Protecția mediului, prerogativele ce țin de domeniul energiei rămânând esențialmente naționale.

Obiectivul imediat este de a extinde piața unică și la domeniul energiei, prin crearea unei Piețe Energetice Interne caracterizată de o reală concurență la nivel european și în perspectivă – apariția unei Politici Energetice Externe comune. Carta Verde din 8 martie 2006¹⁶ propune chiar dezvoltarea unei *Comunități Energetice pan-europene* prin integrarea țărilor vecine din sud-estul Europei în piața energetică comunitară (Tratatul Comunității Energetice semnat la Atena, la 25 octombrie 2005), dar și prin participarea Turciei, Ucrainei, a țărilor caspice și mediteraniene în cadrul definit de Politica Europeană de Vecinătate și Planurile sale de Acțiune.

Două directive au creat condițiile pentru liberalizarea progresivă a pieței de gaz din UE: *Prima directivă a gazului* (1998) și a *Doua directivă a gazului* (2003). Până în 1998, piețele de gaz europene erau naționale¹⁷, fiind dominate de o mare companie națională care deținea drepturi exclusive pentru import, era proprietara conductelor și, de multe ori, a lanțului de distribuție. Ambele directive stabilesc reguli comune pentru depozitarea, transportul, furnizarea și distribuția gazului natural.

*Directiva 98/30/EC din 22 iunie 1998*¹⁸ a abolit toate drepturile exclusive de pe piața internă de gaz. Directiva a definit cine sunt consumatorii care pot să-și aleagă liber furnizorul și a stabilit posibilitatea ca terții să poată accesa rețelele de transport și distribuție de gaz ale actorilor dominanți de pe piață. De asemenea, ea mai prevedea o contabilitate transparentă și separarea evidențelor contabile pentru diferitele tipuri de activități legate de gaz¹⁹. Deschiderea pieței era prevăzută să se producă în trei etape: să atingă echivalentul a 20% din consumul anual de gaz la nivel național până în 2000, 28% – după 5 ani de la intrarea în vigoare a directivei (în 2003) și 33% – după 20 de ani de la intrarea în vigoare a directivei (2018). Adoptarea strategiei Lisabona, în martie 2000, a avut drept consecință urgentarea procesului de liberalizare, ducând la amendarea acestei directive.

*Directiva 2003/55/EC din 26 iunie 2003*²⁰ a desăvârșit cadrul propice pentru liberalizarea pieței gazului, adâncind reglementarea cu privire la organizarea și funcționarea sectorului (inclusiv LNG, biogaz, gazul obținut din biomasă și alte

---

¹⁵ Vezi discursul susținut de Comisarul european pentru energie Andris Piebalgs, la Universitatea Politehnică din București, la data de 23 februarie 2007. Textul poate fi găsit și la adresa de internet http://www.infoeuropa.ro/ieweb/imgupload/23_02_SPEECH_Piegalgs_RO.pdf

¹⁶ “Green Paper. A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy”, Brussels, 8.3. 2006, COM (2006) 105 final, p. 16.

¹⁷ Cu excepția Marii Britanii, a Spaniei și a câteva țări scandinave.

¹⁸ Publicată în „Jurnalul Oficial al Comunităților Europene” L 204, din 21 iulie 1998, p. 1-12.

¹⁹ Iată ce se spune la cap.V, art. 13, paragraf 3 al Directivei: “Integrated natural gas undertakings shall, in their internal accounting, keep separate accounts for their natural gas transmission, distribution and storage activities, as they would be required to do if the activities in question were carried out by separate undertakings, with a view to avoid discrimination, cross-subsidiarization and distortion of competition. These internal accounts shall include a balance sheet and a profit and loss account for each activity”.

²⁰ Publicată în „Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L 176”, din 15 iulie 2003, p. 57-75.

tipuri de gaz). Ea prevede restructurarea juridică a companiilor integrate pe verticală din industria gazului. Aceasta se va face prin separarea (cel puțin sub aspectul formei juridice, a organizării și a luării deciziilor) operatorilor sistemelor de transport și distribuție de activitățile care nu au legătură cu acestea. Directiva fixa 1 iulie 2004 ca dată pentru liberalizarea pieței pentru consumatorii industriali și 1 iulie 2007 ca dată pentru deschiderea completă a pieței (când toți consumatorii europeni vor putea cumpăra gaz și electricitate de la orice furnizor din cadrul UE atunci când vor dori).

Cu toate acestea, procesul de liberalizare avansează încet. În practică continuă să predomine contractele pe termen lung. Acestea, deși cruciale pentru stabilitatea aprovizionării cu gaze, vin în același timp în contradicție cu direcția trasată de Comisia Europeană (liberalizarea pieței gazului) deoarece vor ține captive o cantitate semnificativă de gaze, limitând lichiditatea pieței, implicit și competiția de pe piața europeană.

Un rol important în dezvoltarea unei piețe liberalizate a gazului și în stimularea competiției va reveni *hub*-urilor de gaz. Acestea sunt definite ca puncte nodale unde se întâlnesc cumpărătorii și vânzătorii pentru a efectua tranzacții care au drept obiect gazul – o platformă pentru comerțul pe termen scurt cu gaz. *Hub*-urile pot fi fizice sau virtuale. Marea Britanie a fost primul stat din UE care și-a liberalizat piața gazului (în 1988) și a creat un *hub* virtual – National Balancing Point (NBP) care este și cel mai mare din Europa. Alte exemple de *hub*-uri virtuale sunt TFF (Olanda), PSV (Italia), PEG (Franța). Cele mai mari *hub*-uri fizice din Europa se află la Zeebrugge (Belgia), Bunde (Olanda), Baumgarten (Austria) și Emden (Germania).

Reciprocitatea relației ruso-europene: între deziderat și realitate

Prezența companiilor străine în sectorul de *upstream* (prospectarea și exploatarea zăcămintelor de gaz și petrol) rus este redusă. Legislația din Rusia este destul de restrictivă pentru investitorii străini. Aceștia nu au voie să dețină mai mult de 49% dintr-o companie rusă și doar companiile înregistrate în Rusia au dreptul să participe la licitații pentru acordarea licențelor de extracție/exploatare. În general, rușii nu au încredere în ceea ce americanii denumesc “*a win-win situation*” atunci când fac afaceri cu companii din Vest. Însă Occidentul și, în particular Europa, ar trebui să insiste pe crearea unei relații de reciprocitate cu Rusia: pe deschiderea pieței, pe respectarea regulilor de piață, pe necesitatea creării unui cadru legislativ favorabil investițiilor străine.

Interesul companiilor din vest de a participa în segmentul de *upstream* din Rusia este arhicunoscut. Rușii, la rândul lor, au condiționat accesul la acesta de o măsură similară: accesul direct al companiilor ruse la segmentul de *downstream* (vânzare și distribuție) occidental. În pofida acestui fapt, două fenomene economice de sens contrar s-au accentuat în decursul anului 2006 și anume: pe de o parte, preluări forțate ale proiectelor de investiții occidentale în Rusia (1), iar pe de

altă parte, achiziții de infrastructură și sisteme de distribuție de către Gazprom chiar în Occident (2)²¹.

(1) *Excluderea investitorilor străini*: În paralel cu avansarea rapidă a Gazprom pe piețele de *downstream* europene în 2006, în Rusia, în a doua jumătate a anului, s-a constatat o tendință de excludere a investitorilor străini, totală sau prin diminuarea considerabilă a participării lor în proiectele de exploatare. După deschiderea economică produsă sub mandatul lui Boris Elțin, se constată un proces de închidere, manifestat prin înlăturarea fără prea multe menajamente a companiilor internaționale și prin revizuirea Acordurilor de exploatare și împărțire a producției (PSA²²) semnate la mijlocul anilor '90. Reticența pe care o manifestă Rusia atunci când vine vorba de sectorul său energetic se traduce printr-o politică de limitare a accesului și de reducere la minimum a rolului multinaționalelor pe piața sa. Pentru exemplificare, ne propunem să trecem în revistă ce s-a întâmplat în cazul a două proiecte care nouă ni se par reprezentative pentru fenomenul evocat mai sus.

• *Zăcămintul Ștokman*, descoperit în 1988, se estimează că ar avea rezerve de 3,7 trilioane de m³ de gaz. Zăcămintul este situat în platoul continental al Mării Barent, la 600 de kilometri în larg și o adâncime de 320-340 de metri sub apă, într-o zonă cu ghețari plutitori. Dezvoltarea lui va fi extrem de costisitoare și va necesita folosirea de tehnologii sofisticate. Ideea de a implementa un proiect de tip LNG în prima fază (până în 2012) a funcționat ca un veritabil magnet pentru companiile străine. Chevron și ConocoPhillips (din SUA), Total (din Franța), Statoil și Norsk Hydro (din Norvegia) și-au manifestat interesul de a deveni parteneri ai Gazprom în acest proiect. Contrar așteptărilor, în octombrie 2006, Gazprom a renunțat la înființarea consorțiului, declarând că va dezvolta pe cont propriu zăcămintul asociind totuși companiile străine în calitate de contractori. Nu s-a renunțat de tot la proiectul LNG, dar prioritatea a fost mutată de pe acesta pe conducte (rezervele de aici vor alimenta, începând cu 2013, Gazoductul Nord European). În acest sens, la 13 iulie 2007 a fost semnat deja un Acord Cadru privind principalele condiții de cooperare pentru prima fază a proiectului între Gazprom și Total. Urmează să fie înființată o companie mixtă special pentru dezvoltarea zăcămintului, în care

---

²¹ *Russian Policies & Western Choices. Energy Dependence Versus Energy Security*, compendium of articles by Vladimir SOCOR written for *Eurasia Daily Monitor* (a Jamestown Foundation publication) during December 2006-February 2007, edited by Alexandra FRASCA, p. 3-10. Vladimir Socor identifică trei fenomene – inclusiv incursiunea Gazprom în țări terțe care sunt furnizoare tradiționale ale Vestului (Algeria), subiect pe care noi nu îl vom trata.

²² PSA – acronim în engleză pentru *Production and Sharing Agreement*. PSA-ul este un contract prin care statul conferă investitorului străin (companie/consorțiu de companii) dreptul de a explora și extrage resurse minerale într-o anumită zonă, pe o perioadă determinată de timp. PSA-urile sunt folosite pe larg în țările cu economii aflate în tranziție. Companiile străine asigură capitalul de investiție (explorare, forare și construcția infrastructurii) recuperat apoi din vânzarea primelor produse (de obicei 40-60% din producția anuală). Odată amortizat costul investiției, profitul se împarte între stat și companie conform proporției stabilite. Companiile sunt impozitate pe profitul obținut și în anumite cazuri pot plăti redevențe. Spre exemplu, PSA-ul pentru proiectul Sahalin II prevede acordarea guvernului rus o redevență de 6% din petrolul și gazul obținut pe toată durata proiectului.

Gazprom va deține 75%, iar Total – 25%, cu posibilitatea de a implica și alte companii (în proporție maximă de 24%, astfel încât Gazpromul să-și păstreze pachetul majoritar).

Una din rațiunile care s-au aflat în spatele acestei decizii este descoperirea de către ruși a faptului că pot să facă foarte repede rost de capitalul de investiție pe piețele financiare occidentale, fără a oferi vestului un acces real în segmentul său de *upstream*. A fost astfel spulberat mitul că Vestul este indispensabil Rusiei pentru investițiile din sectorul energetic. Rusia a arătat că poate face rost rapid de lichidități prin listarea unor întreprinderi de stat la bursele din Occident. Pentru a da un exemplu, vânzarea, în iulie anul trecut, a 15% din acțiunile Rosneft în cadrul unei Ofertări Publice Inițiale²³ au adus autorităților ruse aprox 11 miliarde de USD, fără ca țările occidentale să aibă vreun cuvânt de spus legat de producție sau export. De altfel, acest aspect a fost evidențiat chiar de președintele Putin într-un interviu publicat în „Suddeutsche Zeitung” la 10 octombrie 2006: “In order to become a participant and a partial owner of the resources, it is necessary to offer Gazprom certain assets. *Not money, but assets. Money is not needed for such high-liquidity projects and can be easily raised on world financial markets. Assets are a must. But no one was able to offer equal assets for such huge – 3.7 trillion cubic meters – reserves*”.²⁴

• *Proiectul Sahalin II*. Din 1994, proiectul Sahalin II a fost dezvoltat de consorțiul Sahalin Energy, compus din companiile Shell în calitate de operator (cu 55% din acțiuni), Mitsui (25%) și Mitsubishi (20%). Prin abuzul inspecțiilor de mediu și prin amenințarea cu revocarea licențelor de către stat, Moscova a forțat renegocierea termenilor Acordului de exploatare și împărțire a producției din 1994. În fața amenințărilor cu intentarea de procese pentru „daune ecologice” în valoare de 30 de miliarde de dolari de către Inspectoratul rus al mediului (RosPrirodNadzor)²⁵, în decembrie, Shell a cedat Gazpromului partea leului deținută în acest proiect. Potrivit noului aranjament, Gazprom a preluat 51% plus o acțiune, Shell și-a redus participația la 27,5%, iar companiile japoneze – la 12,5% (Mitsui) și respectiv 10% (Mitsubishi). Pentru acțiunile sale Gazprom va plăti 7,45 miliarde de dolari, un preț sub valoarea reală. Mai mult, acționarii minoritari vor contribui cu încă 3,6 miliarde de dolari la costul proiectului, bani pe care compania rusă îi va returna acționarilor străini din profiturile obținute ulterior. Rezervele situate în larg ale proiectului sunt estimate la 150 milioane tone de petrol și 500 miliarde m³ de gaze naturale. Proiectul include construirea a trei platforme de foraj marin, prima uzina de lichefiere a gazului din Rusia, două conducte (una de petrol, alta de gaz) fiecare de 800 km lungime și un terminal pentru export maritim.

---

²³ Ofertarea Publică Inițială (Initial Public Offering – IPO) este prima operațiune de emisie de acțiuni a unei companii. Aceasta poate fi făcută numai de companie.

²⁴ Vezi Igor TOMBERG, *Shtokman: Russia's Energy Joker*, în „International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations”, 2007, Vol. 53 Issue 1, p. 132-137.

²⁵ Un departament al Ministerului rus pentru Resurse Naturale.

(2) *Consolidarea poziției hegemonice a Gazprom pe piața energetică europeană*: Deschiderea pieței de gaz din UE i-a permis Gazpromului să-și consolideze și mai mult poziția pe piața energetică europeană. Compania rusă are drepturi exclusive pentru exportul de gaz în baza legii federale („Despre exportul de gaze”) adoptate în 2006. Ea comercializează gazul în exterior atât prin vânzare directă, cât și prin subsidiare sau companii mixte create cu firme locale (de exemplu, ZMB sau Wintershall Erdgas Handelshaus) sau prin firme comerciale intermediare înregistrate în paradisuri fiscale (cum este RosUkrEnergo).

Totodată, Gazprom este compania rusă cu cele mai mari investiții în străinătate. Pentru o idee de ansamblu a ceea ce înseamnă investițiile gigantului rus în Europa, vezi și *Tabelul 1* (cu ambele sale componente). Anul 2006 a prilejuit o nouă expansiune a Gazpromului pe piețele europene de energie. Proporțiile acestora sunt date de numărul de contracte încheiate (vezi *Tabelul 2*). Au fost încheiate alianțe strategice cu companii europene ca E.ON Ruhrgas și MOL. Au fost prelungite contractele existente cu principalii săi parteneri tradiționali (Austria, Germania, Franța, Italia). Gazpromul a căpătat dreptul de a vinde direct gaz consumatorilor finali în unele din aceste piețe, și cel de a comercializa și distribui gaz în marea majoritate a acestora. Strategia agresivă a concernului rus a facilitat intrarea pe piețe noi (Danemarca, Marea Britanie, Olanda și Belgia). După caz, au fost semnate, contracte, memorandumuri sau acorduri preliminare în perspectiva importurilor pentru unele din aceste țări, acum încă producătoare de gaz, sau în vederea construirii de depozite subterane (vezi *Tabelul 2.2*).

De fapt, singurul eșec înregistrat de monopolul rus în 2006 este legat de preluarea Centrica (cel mai mare distribuitor de gaze) și a companiei internaționale Scottish Power din Marea Britanie, preluare zădărnicită de guvernul britanic prin reinstituirea legislației protecționiste.

Dintre toate țările europene, Germania are cele mai strânse legături cu Rusia. Cu toate acestea, Angela Merkel nu a manifestat entuziasmul predecesorului său, Gerhard Schröder, pentru o „relație energetică specială” cu Rusia, chiar și atunci când președintele Vladimir Putin a propus să facă din Germania *hub*-ul pentru majoritatea livrărilor de gaze către Europa. Doamna cancelar a dat totuși undă verde construcției Gazoductului Nord European, consimțământ care, pe lângă faptul că urmează interesul național german, mai exprimă ceva. Proiectul pus la cale de fostul cancelar Gerhard Schröder și de președintele Putin, dincolo de faptul că răspunde necesității de diversificare a rutelor de transport (atât pentru UE, cât și pentru Rusia), transmite un mesaj foarte important, și anume acela că Rusia nu dorește intermediari în dialogul său cu țările cheie din vest. Ea nu este interesată să confere vecinilor săi rolul de brokeri sau de punți de legătură, ci îi percepe mai degrabă ca pe niște verigi slabe, încercând cu tot dinadinsul să minimizeze dependența de tranzitul prin Belarus, Ucraina, Polonia sau Țările Baltice. Astfel, considerăm că proiectul acesta (mult mai costisitor decât ar fi fost construirea celei de-a doua ramuri a gazoductului Iamal și mult mai riscant din punct de vedere ecologic) diminuează din capacitatea de negociere a țărilor de tranzit din Europa Centrală și de Est în raport cu Rusia.

Răspunsurile individuale – aranjamentele separate cu Gazprom – pe care statele membre UE le-au dat la criza ucrainiană de la începutul anului trecut au însemnat ratarea unei ocazii bune pentru acțiune concertată. Rămâne de urmărit cum va reacționa Uniunea la manifestarea monopolului rus pe piețele sale de *downstream*. Să amintim că UE a blocat accesul companiilor Honeywell și Microsoft pe piața europeană în baza legislației antitrust. Oare va proceda la fel în cazul Gazprom?

Multiplicarea furnizorilor. Gazoducte alternative.

Securitatea energetică a Europei înseamnă esențialmente coridoare energetice alternative, dar, în egală măsură, și surse multiple de furnizori. Vom sublinia aici că, una dintre premisele operaționale ale studiului nostru – „importate” din logica constitutivă a NATO – este aceea a *indivizibilității securității energetice* a statelor UE. Astfel, o sursă alternativă, vitală și imperativă în demersul de maximizare a securității energetice europene rămâne conexarea Europei cu furnizorii de gaze naturale din Asia Centrală prin coridoare energetice necontrolate de Rusia și Gazprom. Altfel spus – *permeabilizarea spațiului Caspic de către politicile energetice europene*.

Acest macroproiect energetic reunește trei alte microproiecte interdependente: pe de o parte, gazoductul *SCGP* (South Caucasus Gas Pipeline) ce conectează Baku (Azerbaidjan) cu Erzurum (Turcia) și care se bazează în special pe exploatarea zăcămintului de la Şah Deniz (care în sine are posibilitatea asigurării autosuficienței Azerbaidjanului în materie de gaze naturale și care transformă statul caucazian într-o sursă alternativă extrem de importantă). În acest context, interesul major al Europei și al Statelor Unite este acela de a dezvolta SCGP printr-un *Coridor Sudic* care se va articula pe două direcții strategice: pe de o parte, gazoductul *TGI* (Turcia-Grecia-Italia), iar pe de alta parte – gazoductul *Nabucco*. Raționalitatea constitutivă a acestui macroproiect de conexare a Europei cu furnizorii din Asia Centrală este aceea a proiectării unei infrastructuri energetice capabile să furnizeze Europei diversitate în alimentarea sa cu gaze naturale: „*we hope to see a ring of gas infrastructure extending back to the Caspian Sea and around the Black Sea into Europe (...) to provide Europe with some genuine diversity in gas supply*”²⁶.

Un alt element extrem de important pentru diversificarea furnizorilor de energie ai Europei pleacă de la premisa simplă că securitatea națională are de câștigat atunci când piețele funcționează eficient. Eficacitatea pieței europene energetice este subminată în condițiile în care există un monopol capabil să fixeze prețuri preferențiale datorită controlului exercitat asupra infrastructurii și a rețelei

---

²⁶ Testimony of Matthew Bryza and Steven Mann before the Commission on Security and Cooperation in Europe, June 25, 2007, http://www.csce.gov/index.cfm?Fuseaction=ContentRecords.ViewDetail&ContentRecord_id=391&Region_id=0&Issue_id=0&ContentType=H.B&ContentRecordType=H&CFID=3438210&CFTOKEN=32723304

de gazoducte care alimentează Europa. Spre exemplu, Gazpromul cumpără gazul din Asia Centrală cu un preț de 100 de dolari pe 1.000 de m³, îl transportă prin propria sa rețea energetică și îl revinde în Europa cu un preț de trei ori mai mare. În momentul în care proiectul gazoductului SCGP va fi articulată cu gazoductele Nabucco, respectiv TGI, această sursă alternativă de alimentare va permite Europei să negocieze prețuri mai bune cu Gazprom. Concurența de piață va induce o disciplinare a relației de negociere dintre Europa și Gazprom fixând-o pe fundamente mai echitabile. Ideea principală este aceea de a forța Gazpromul să adopte un comportament de piață, să funcționeze în termeni concurențiali, să negocieze, și nu să impună sau să dicteze prețuri preferențiale la energie.

În mod fundamental raționalitatea constitutivă a tuturor acestor inițiative de diversificare a alimentării energetice a Europei nu trebuie lecturate de pe o poziție ontologic anti-Rusia, obiectivul de bază fiind acela de a injecta un plus de competiție comercială, care să regleze relația Europa-Gazprom, fixând-o într-o paradigmă în care domină rațiunea de piață și nu cea politică.

Miza principală a ceea ce încercăm să sugerăm în momentul în care vorbim de securitatea energetică a Europei este că UE ar trebui să poată accesa surse alternative de furnizori de energie, de o manieră care să nu amplifice dependența energetică de un singur furnizor (Rusia). În câteva state europene, mai ales cele care istoric și geopolitic se află plasate într-o zonă extrem de sensibilă prin apropierea de Rusia (Europa Centrală a fost, din acest punct de vedere, un spațiu predilect de proiectare a intereselor ruse de securitate), dependența energetică este vizualizată ca un element de maximă vulnerabilitate, cu potențial de afectare chiar a independenței și a suveranității naționale. Menirea statului ca structură este aceea de a produce și securiza câteva bunuri publice primare, ca miză a contractului social existent între guvernați și guvernanți: continuitatea exercițiului de guvernare, capacitate militară, bunăstarea populației și integritate teritorială²⁷ (în mod fundamental, prin politica de securitate națională, statul este un producător de bunuri publice primare). În cele ce urmează ne propunem să aplicăm această conceptualizare peste discursul public al elitelor din statele Europei Centrale. Acestea nuanțează și contextualizează o serie de elemente specifice, derivate din situația lor regională și care, asamblate într-un „snapshot”, ne indică interesele lor strategice vitale în zona securității energetice. Vom utiliza ca punct de plecare Ungaria.

Într-un discurs ținut cu ocazia zilei de 9 mai 2007, premierul acestei țări, Ferenc Gyurcsány, prezenta interesele de securitate energetică pe care Ungaria le articulează în baza contextului geoenergetic de maximă sensibilitate având în

---

²⁷ Peter BERGEN and Laurie GARRETT (Princeton Project on National Security): *Report of the Working Group On State Security And Transnational Threats*: “The various perspectives on national security examined by the Working Group indicated that the U.S. national security policy operates to help secure six fundamental interests (in alphabetical order): economic prosperity; governance continuity; ideological sustainability; military capability; population well-being; and territorial integrity. Each of these interests represents a primary public good the state is responsible for producing, sustaining, and protecting from material harm. These primary public goods are at the heart of the social contract that exists between the people and its government”, www.wws.princeton.edu/ppns/conferences/reports/fall/SSTT.pdf

vedere starea de hiperdependență a economiei sale de gazul rusesc. Astfel, dacă ponderea gazului în asigurarea consumului energetic global al Ungariei este de 40%, 80% din consumul total de gaz este din import. Ceea ce acutizează starea de hipervulnerabilitate este realitatea statistică că 85% din importul de gaze provine dintr-o singură sursă, anume Rusia. Această realitate energetică reprezintă simultan o problemă de politică externă și de securitate, obiectivul cu prioritate zero fiind securizarea unui furnizor sigur, pentru consumatorii din Ungaria”²⁸. Asistăm în continuare la sintetizarea unei realități, pe care o considerăm relevantă în descrierea contextului de maximă dependență, pentru întreaga Europa: a depinde de un singur stat-furnizor înseamnă în mod fundamental a te expune potențialității de afectare și diminuare a suveranității naționale: “I want to be very clear and specific once again about our standpoint. Mad would be the country which was happy about depending on a single supplier for the purchase of a strategically important service and product. *If you depend on a single other party, then you are exposed. And he who is exposed can rightly feel that national sovereignty maybe harmed.*” Considerăm această formulare reprezentativă pentru acele elite ce articulează un anumit fenotip istoric de maximă sensibilitate pe relația cu Rusia, percepută instinctiv drept o putere expansionistă. Această optică rutinizată la nivelul opiniei publice din state care, datorită proximității, se simt amenințate de politicile și interesele Rusiei, răspunde pragmatic unei realități care nu mai poate fi tolerate. De aici și miza care trebuie să reprezinte raționalitatea oricărui proiect de securizare strategică a Europei pe dimensiunea energetică: „Surse diversificate și livrări suficiente din surse pe cât posibil de diversificate”. Continuarea raționamentului reprezintă în sine un avertisment extrem de dur la adresa incapacității europenilor de a-și concerta politicile energetice. Premierul Ungariei consideră că, din punct de vedere energetic, o țară are două obligații fundamentale: diversificarea furnizorilor și securizarea unei cantități suficiente de gaz sub formă de stocuri (prin dezvoltarea unei infrastructuri de depozitare): “*On the other hand, it would be irresponsible for any country not to match the obligation to diversify with the equally strong obligation to otherwise secure a sufficient amount of supplies. Diversified sources and sufficient supplies from as diversified sources as possible. Sufficient amounts from diversified sources. With regard to directions, sources and otherwise. It is very natural. We are looking for the equilibrium of these two pillars*”. Ungaria pledează în primul rând pentru un echilibru constructiv între surse multiple de furnizare și asigurarea unui stoc suficient de gaze depozitate (avantaj strategic, activabil în mod potențial în situații critice de suspendare a fluxului curent de alimentare cu gaze). Aceste obiective interdependente răspund necesității de a securiza o alimentare sigură a consumatorilor maximizându-le astfel securitatea energetică. Premierul maghiar mai spune că, atunci când furnizorul este deosebit de puternic, alternativa este o proiecție concertată, o politică energetică comună a mai

---

²⁸ Address by Prime Minister Ferenc Gyurcsány at the Ministry of Foreign Affairs for the Republic of Hungary, May 9th 2007: “These figures clearly represent that the issue of energy and particularly the issue of gas supplies represent at least two different simultaneous matters for Hungary. It is a foreign and security policy issue on the one hand - there is no doubt about this, and we understand this; and on the other hand it is the issue of safe supply to Hungarian consumers”. Textul poate fi găsit la adresa de internet http://www.meh.hu/english/activities/briefing/an_20070510.html.

multor cumpărători ce interacționează cu același furnizor. Se poate crea o balanță reală între niște cumpărători care acționează concertat și furnizorul față de care fiecare cumpărător se află într-un grad mai mare sau mai mic de dependență energetică: „Anyway, it is good for us, it is only good for us if in a situation like this when the supplier has strong positions, then we strengthen the position of the buyers through the co-operation of several buyers. It is very obvious that the joint European energy policy is clearly grounded in joint interests. *Real balance can be created if a strong supplier faces strong buyers*”.

Credem că este imperativ ca orice negociere viitoare cu impact asupra domeniului energetic între UE și Rusia să plece de la o premisă operațională de bază, care ar trebui să se reflecte ca principiu constitutiv în toate strategiile energetice naționale ale statelor membre UE: *securitatea energetică a Uniunii este indivizibilă*. Orice aranjament energetic între un stat membru al Uniunii și un stat terț ar trebui să poată fi demarat numai după o examinarea atentă a impactului și consecințelor asupra securității energetice europene de ansamblu. *Solidaritatea, concertul, complementaritatea trebuie să devină miezul și prioritatea politicilor energetice ale statelor UE*. Este foarte adevărat că există state (precum Marea Britanie, Germania, eventual Franța) care sunt mai puțin tentate să adopte o poziție și o „retorică forte” în fața Rusiei. Dar dacă aceste state sunt cu adevărat motorul integrării europene ar trebui să acționeze în spirit de solidaritate și să fie permeabile la interesele de securitate națională ale celorlalte state membre UE. Acest punct de vedere a fost exprimat foarte elocvent de către președintele polonez Lech Kaczyński: “*And what does positive solidarity mean? It means an ability to sacrifice one’s resources, one’s affluence in an effort to aid others who are weaker at the moment. And one has to make it clear that the European Union shows this propensity in a considerable degree. And herein lies its great value. But the solidarity that we are talking about requires one more thing. Namely, it requires an ability to get involved in matters that are not closely connected with a given country’s interests (...) solidarity is an ability to promote one’s own interests, but also an ability to stand up for others, even if by doing so one does not further one’s own interests*”²⁹.

Problema de fond a UE – incapacitatea de a acționa unitar într-o zonă de prioritate zero (precum domeniul energetic) – nu este nouă, ci una cronică, numai dacă ne gândim la efortul titanic de a da substanță și coerență spre exemplu PESA (Politica Externă de Securitate și Aparare) în interiorul PESC (Politicii Externe și de Securitate Comună). Amintim în acest context o reflecție a fostului Ambasador al SUA la NATO, Robert Hunter, profund implicat în echilibristica diplomatică europeană de articulare a unei dimensiuni comune de securitate la nivelul UE: „*Preventing misperceptions, especially in Washington, requires EU discipline that is difficult to achieve in an institution made up of individual national governments that often have separate and somewhat different agendas and aspirations*”³⁰. Considerăm ca această realitate reprezintă una dintre slăbiciunile structurale ale Europei care afectează în mod fundamental securitatea energetică a Uniunii

---

²⁹ Lech KACZYŃSKI, *The Concept of Solidarity in International Relations*, Centre for Eurasian Strategic Studies (Istanbul), 23 January 2007, (http://www.president.pl/x_node?id=7543091)

³⁰ Robert HUNTER, *The European Security and Defense Policy: NATO's Companion – or Competitor?*, la adresa http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1463/MR1463.ch19.pdf

Europene. Cu alte cuvinte, nu putem să vorbim de avansarea eficientă și pragmatică a agendei de securitate a Europei în absența unui plus de coerență, de complementaritate, de unitate în negocierile cu Rusia și Gazprom. Acest punct de vedere a fost enunțat clar, într-un interviu acordat ziarului *România Liberă* la 6 august 2007, de principalul arhitect al politicilor energetice ale SUA în zona Caspică – Matthew Bryza (Deputy Assistant Secretary, Bureau of European Affairs), un policy-maker profund angajat în demersul de maximizare și avansare a securității energetice europene: „N-am auzit niciodată ca reprezentanții sectorului energetic rusesc să meargă la Bruxelles și să spună Comisiei Europene: «Ca partener de afaceri, am dori să negociem cu întreaga comunitate europeană pentru a dezvolta politici pe termen lung în domeniul furnizării, investițiilor și distribuției de gaze naturale care să fie benefice pentru ambele părți». N-am văzut asta, ci doar ce ați spus – *Gazpromul merge în fiecare țară în parte, retrăgându-se undeva cu liderii țării și semnând acorduri individuale. Și foarte des liderii spun că se afla sub presiuni enorme, că dacă nu semnează va fi tăiat gazul sau contractele nu vor fi reînnoite. Observ ce observați și dvs.: divide et impera.*”

În același interviu, Bryza vorbește despre incapacitatea statelor europene de a acționa unitar, complementar și în spirit de solidaritate în domeniul energetic, deși paradoxal state aflate într-un context geopolitic de o mie de ori mai sensibil prin proximitatea de Federația Rusă, au optat pentru *politici de contestare și respingere în concert regional* a presiunilor energetice exercitate de către Rusia. Este, în special, cazul Georgiei și Azerbaidjanului³¹. În continuare, asistăm la un „duș rece” aplicat de Bryza UE, o critică extrem de elocventă în raport cu incapacitatea Europei instituționalizate de a securiza un minimal consens, nu la nivel retoric, ci la nivelul pragmatic al politicilor energetice comunitare: „*statele din Caucaz lucrează împreună, în ciuda faptului că sunt cele mai vulnerabile dintre statele europene. Și mă uit la colegii europeni căutând un răspuns de ce Europa nu poate face același lucru. Este un mister absolut pentru mine.*”

Focus regional: Europa Centrală și de Sud-Est

În tot acest context conturat mai sus trebuie să plasăm discuția și dezbaterea amplă legată de *conexarea Europei cu Azerbaidjanul*, proiect energetic de importanță vitală cu scopul de a obține un coridor energetic alternativ de alimentare a Europei ce reduce dependența de gazul și infrastructura controlată de către Moscova. Reamintim că *acest proiect se sprijină pe trei gazoducte:*

---

³¹ „Este ironic că atât de multe state membre nu rezistă presiunii și par că doresc să fie divizate și conduse. Te întrebi ce stimulente fac posibilă această situație. Georgia s-a luptat atât de activ să-și diversifice sursele și să pună capăt dependenței energetice. Iar Azerbaidjanul a făcut iarna asta un lucru remarcabil: oficialii azeri se temeau că Rusia va întrerupe furnizarea de gaze naturale în mijlocul iernii. În decembrie, președintele Aliev a anunțat că «suntem sătui de presiune, nu vom mai cumpăra deloc gaz din Rusia». Azerbaidjanul a ținut piept presiunii, desigur, are propriile rezerve naturale, dar până atunci nu și le exploatare. Iar acum face tot posibilul să devină independent energetic și să poată exporta gaze naturale și în Vest, ajutând astfel și Georgia să-și realizeze politica de a nu mai fi dependentă de gazul rusesc”.

- *SCGP* (South Caucasus Gas Pipeline) ce conexează Azerbaidjanul cu Turcia. Apoi, SCGP se articulează pe două direcții:
  - *gazoductul Nabucco* (în stadiu de proiect) leagă Turcia cu Austria, trecând prin Bulgaria, România, Ungaria.
  - *gazoductul TGI* care implică Turcia-Grecia-Italia.

Pentru a preveni deschiderea Europei către furnizori alternativi Rusiei și care nu folosesc infrastructura sa energetică, Moscova face mișcări spectaculoase propunând gazoducte ce concurează atât Nabucco cât și TGI.

(I) Într-o primă fază, Rusia a propus *conducta South Stream* ce se articulează pe două direcții, una spre Vest și Nord (pe ruta Nabucco), alta spre Sud (către Grecia și Italia). South Stream începe la Beregovaia și traversează Marea Neagră până în Bulgaria. De aici sunt două posibilități de articulare pe direcția Italia: un coridor pe direcția S-V (ce ar conexa Bulgaria-Grecia-Italia) sau unul pe direcția N-V (urmând să facă legatură între Bulgaria-România-Ungaria-Slovenia și nordul Italiei). La 23 iunie 2007, la Roma, reprezentanții companiei energetice italiene ENI și cei ai Gazprom au semnat un memorandum pentru construcția South Stream. Participând la Summit-ul pe tema energiei din Europa de Sud-Est care a avut loc în 24 iunie 2007 la Zagreb, președintele Putin l-ar fi convins pe președintele Bulgariei să sprijine și să participe în proiectul South Stream: „According to Russia’s account of the meeting, Parvanov eagerly accepted”³².

Observăm în cazul proiectului South Stream aceeași strategie de negociere bilaterală cu state membre UE pe proiecte energetice ce amplifică dependența energetică a Europei de Rusia. Avem state precum Italia sau Bulgaria care, deși și-au dat acordul pentru TGI și Nabucco, încurajează un proiect energetic propus să submineze tocmai raționalitatea comercială a TGI și Nabucco. Cele două state membre UE fac un joc extrem de periculos în măsura în care un „deal” cu Rusia, deși poate părea în avantajul lor pe termen scurt, ar produce consecințe negative incalculabile asupra securității energetice a întregii Europe.

O dezvoltare importantă pentru avansarea securității energetice a Europei este semnarea acordului de construcție a gazoductului TGI la 26 iulie 2007 de către reprezentanții Turciei, Greciei și Italiei. La 6 iulie 2007, Grecia își reafirmase sprijinul pentru TGI prin semnarea unui protocol cu Azerbaidjanul (gazul care va alimenta TGI provine din această țară).³³

Există necunoscute foarte mari legate de proiectul Nabucco. Acest lucru se datorează în special strategiei Gazprom de a preveni realizarea acestui gazoduct, fie prin propunerea de proiecte energetice de subminare a raționalității sale, fie prin

³² Vladimir SOCOR, *South Stream: Gazprom’s New Mega Project*, in the „Eurasia Daily Monitor”, Volume 4, Number 23, June 25, 2007, http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2372249

³³ „Specifically, in the energy sector, the two countries are becoming strategic partners through the operation of the pipeline that will be inaugurated in the summer by the two prime ministers of Greece and Turkey that will transport natural gas from Baku, Azerbaijan, through Georgia, Turkey and Greece to Italy and in general to Europe. This pipeline is the implementation of the basic energy policy of the European Union, which is also Greece’s policy for the diversification of energy sources, forms of energy and energy routes. It is another route that opens the path for cooperation in other sectors such as trade, investments and tourism.” (Vezi Statements of Deputy FM Mr. E. Stylianidis after the signing of the Cooperation Protocol with Azerbaijan, July 6th 2007), text ce poate fi accesat la adresa de internet http://www.mfa.gr/www.mfa.gr/Articles/en-US/100707_MB_McC1101.htm

strategii de tipul “divide et impera” care să anuleze consensul și interesele statelor implicate în susținerea proiectului. Am văzut jocul dublu practicat de către Bulgaria, aceasta fiind permeabilă la presiunea Rusiei de a lansa South Stream (proiect de subminare a TGI, dar și a Nabucco) – fapt paradoxal pentru că Bulgaria este o verigă esențială în proiectul Nabucco. Să reținem această primă încercare a Gazprom de scurtcircuitare a Nabucco prin includerea Bulgariei într-un aranjament energetic concurrent și alternativ proiectului Nabucco.

(II) O altă încercare de anulare a Nabucco este dată de *tentativa Gazprom de a scoate Austria, eventual Ungaria, de pe harta Nabucco*. O primă etapă este transformarea Austriei în „hub” energetic al Gazprom din Europa Centrală și integrarea infrastructurii și a rețelei de tranzit din Austria în rețeaua Gazprom (prin acordurile semnate în mai 2007 în timpul vizitei președintelui Vladimir Putin în Austria). Aceste acorduri vor face ca OMV să depindă într-o mai mare măsură de gazul furnizat de către Gazprom, ceea ce înseamnă că acesta poate avea acum un „say” semnificativ în influențarea deciziilor și acțiunilor OMV, ca de-altfel și în cotrolarea *asset*-urilor pe care le deține OMV. Mai mult, orice achiziții viitoare pe care OMV le va realiza devin astfel vulnerabile unui potențial control exercitat indirect de către Gazprom. Să nu uităm că OMV este compania austriacă parte a consorțiului internațional care a inițiat construcția Nabucco (companie care în proporție de 30% este controlată de statul austriac). În ciuda acestui statut (de parte în consorțiul Nabucco), OMV va dezvolta, în baza acordurilor semnate în timpul vizitei lui Putin, împreună cu Gazprom „Un Hub de Gaze Central European” și „Un Centru de Management ale Tranzitului Gazelor” (cel mai mare din Europa continentală) la Baumgarten. Acest proiect subminează în mod direct proiectul Nabucco, din moment ce Baumgarten era punctul terminus desemnat pentru Nabucco. Este o lovitură esențială aplicată de Gazprom proiectului Nabucco. Relativ la cele expuse, găsim deosebit de interesantă o remarcă făcută de președintele executiv al OMV, care nu vede nici o problemă într-o eventuală participare a Gazprom în alimentarea gazoductului Nabucco, deși în mod paradoxal raționalitatea constitutivă a Nabucco este tocmai aceea că oferă o alternativă la gazul rusesc: „*Wolfgang Ruttendorfer, OMV's chief executive, suggested it could make sense for Russia to feed some of its gas into the Nabucco pipeline. «Why not?»*», he said. *When reminded that the Nabucco pipeline was supposed to increase European diversification rather than increasing its dependence on Russian gas, Ruttendorfer said, «It would be EU territory. Everything would be open»*”³⁴.

Mai mult, în ultimele două luni presa internațională vorbește de un interes sporit în achiziționarea MOL-ului (compania ungară parte a consorțiului Nabucco) de către OMV – o companie dependentă de Gazprom, care la rândul ei este interesată în exploatarea și dezvoltarea unor zăcăminte de hidrocarburi din Rusia și care devine centru continental pentru gazul rusesc. În iunie 2007, OMV controla 18% din MOL, intenționând să-și crească participația până la 30%. O lună mai târziu, OMV a anunțat că intenționează să achiziționeze întregul pachet de acțiuni. Dacă OMV ar achiziționa MOL-ul, legislația anti-monopol a UE ar obliga OMV să vândă una dintre rafinăriile MOL, ce ar putea fi achiziționată de o companie

³⁴ *Ibidem*.

energetică controlată de Rusia³⁵. Cu alte cuvinte, un proces în două etape prin care Rusia ar putea controla o serie de bunuri strategice în Europa Centrală: „OMV is seeking access (by the Russian definition of that concept) to hydrocarbon field in Russia, on a deal that would involve a swap of Russian upstream fields in Russia, on a deal that would involve a swap of Russian upstream assets for OMV downstream assets in Central Europe”³⁶. O eventuală achiziționare a MOL de către OMV ar elimina o a doua companie din consorțiul Nabucco sau ar face proiectul Nabucco dependent de Gazprom și de gazul rusesc. În fața acestei perspective, guvernul ungar a decis dezvoltarea unei legislații care să protejeze MOL-ul și să furnizeze mecanisme statului, în eventualitatea unei tranzacții care ar fi permis achiziționarea unei astfel de companii strategice de către proprietari externi.³⁷

Merită menționat că, din martie până în iulie, și Ungaria a oscilat între sprijinul pentru Nabucco și Blue Stream (proiect energetic al Gazprom) fiind extrem de sensibilă la oferta Rusiei de a transforma Ungaria într-un „hub” regional de depozitare și export a gazului rusesc, afacere care a fost în cele din urmă parafată de Austria. Ungaria a fost extrem de tentată de dezvoltarea unei infrastructuri de depozitare și stocare a gazului rusesc pe teritoriul său ceea ce ar fi sporit semnificativ securitatea energetică a consumatorului maghiar: „The Hungarian government and MOL seem seduced by Gazprom’s offer to build underground gas storage in Hungary with a holding capacity of 10 billion cubic meters, mainly for re-export and almost equal to the country’s annual consumption (...) This could make Hungary the hub country for Gazprom in central Europe, meaning simply that MOL would receive a part of the regional distribution business from Gazprom”³⁸. Nu mai departe de martie 2007, primul ministru al Ungariei își exprima public sprijinul pentru Blue Stream și neîncrederea în realitatea proiectului Nabucco: „Which of these two pipelines exists?” asked Gyurcsány (...) *The Blue Stream line already runs under the Black Sea to Turkey. „The Nabucco has been a long dream and an old plan,” he said. „But we don’t need dreams. We need projects”. „The single problem with Nabucco is that we*

---

³⁵ “MOL said last week that it feared that if OMV succeeded it would sell some MOL assets to the Russian state-owned Gazprom, which has long coveted the Hungarian company, to satisfy antitrust demands” (Vezi Judy DEMPSEY, “OMV steps up pursuit of MOL”, in International Herald Tribune, August 16, 2007, <http://www.iht.com/articles/2007/08/16/business/OMV.php>)

³⁶ Vladimir SOCOR, *An Austrian Back Door for Russian Takeover of Hungary’s Energy Sector?*, in the „Eurasia Daily Monitor”, Volume 4, Number 23, July 24, 2007, la adresa de internet http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2372313

³⁷ „At the press conference following the government session the government spokesman stated that the government will protect the strategic interests of Hungary and will protect the safe public utility supply of Hungarian citizens. Dávid Daróczi added: accordingly, the Prime Minister decided that there was a need for a new regulation. As far as details were concerned, the spokesman said that the task was to prepare a new, uniform regulation that would comply with EU standards and at the same time provide a means of control for the Hungarian state in the event of business transactions where companies in foreign ownership try to gain influence over Hungarian companies playing a strategic role in public utility service.” (Vezi Topics of the Press Conference following the Government Session on 18 July 2007, http://www.meh.hu/english/activities/briefing/en_20070719.html)

³⁸ Vladimir SOCOR, *No Commitment to Nabucco means preference for Gazprom*, in the „Eurasia Daily Monitor”, Volume 4, Number 92, May 10, 2007, text ce poate fi accesat și consultat la adresa de internet http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2372154

cannot see when we will have gas from it”, Gyurcsány said. „If someone could say to me definitively, you would have gas by a certain time, fine, but you can only heat the apartments with gas and not with dreams”³⁹.

Concluzii

Relația dintre UE și Rusia trece printr-un moment dificil la ora actuală, de redefinire chiar, am putea spune. Există multe neînțelegeri și un nivel ridicat de neîncredere reciprocă. Comisarul European pentru comerț Peter Mandelson a diagnosticat cu o precizie chirurgicală stadiul actual al relației ruso-europene atunci când afirma că „fiecare o suspectează pe cealaltă de standarde duble. Amândouă cred că celălalt folosește arma energetică pe post de instrument politic. Nici una nu crede că se bucură de respectul și bunăvoința din partea opusă la care ar fi normal să se aștepte”⁴⁰.

La nivel global, crearea unui sistem de *securitate energetică colectivă* echivalează ca importanță provocarea din sec. XX de a crea un sistem de *securitate militară colectivă*. Este imperativ să se creeze un *mecanism comun de apărare energetică, în special în sfera gazului natural*. Acest lucru este cu atât mai valabil în cazul Europei. Dependența energetică europeană de Rusia este o realitate care ar trebui convertită în avantaj economic și politic. *Eșecul de a construi un parteneriat real ruso-european va prejudicia ambele părți*, și nu numai în domeniul energetic. Europa și Rusia au nevoie una de alta. Relația dintre ele este prea importantă pentru a fi lăsată pradă ambiguităților și neîncrederii reciproce. Depinde de cele două să-și definească interesele pe termen lung una în raport cu cealaltă și să le articuleze în politici viabile. Aceasta va necesita timp și răbdare, mai cu seamă din partea Europei.

Din nefericire, Europa rămâne la acest moment incapabilă să proiecteze politici complementare și care să fie elaborate în sensul maximizării pe termen lung a securității energetice a comunității europene. În problematică energetică, Europa este o colecție de politici naționale, disparate, fără o coerență comunitară, care avansează exclusiv interese naționale și pot, separat, diminua securitatea energetică a statului vecin. Nu de puține ori, state europene care se presupune că în baza *membershipului* comunitar ar trebui să își proiecteze politici energetice care să avanseze securitatea energetică a Uniunii, „defectează”, optând pentru o serie de acorduri bilaterale tocmai cu entitatea care poate afecta în cel mai înalt grad securitatea energetică a Uniunii. Este practic o opțiune motivată exclusiv de interese egoist naționale în dauna unor interese comunitare. Această slăbiciune structurală oferă Rusiei și Gazprom o fereastră de oportunitate pentru fragmentarea securității energetice a Europei printr-o strategie eficientă de tip “divide et impera”.

Europa ar trebui să acționeze solidar, nu numai de pe o logică de tip „unul pentru toți și toți pentru unul” în cazul suspendării alimentării cu energie, ci să articuleze totodată și politici complementare, comune. Europa unită ar trebui mai

---

³⁹ Judy DEMPSEY, *Hungary chooses Gazprom over EU, Budapest decides extending a pipeline beats bloc's 'dream'*, in „International Herald Tribune”, March 12, 2007.

⁴⁰ *The EU and Russia: our joint political challenge*, speech by EU Trade Commissioner Peter Mandelson, Bologna, April 20, 2007. (http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2007/april/tradoc_134524.pdf)

ales să acționeze de pe o poziție unitară în negocierile cu Gazpromul, și nu să prefere acordurile bilaterale, netransparente care finalmente nu reușesc decât să vulnerabilizeze (prin amplificarea dependenței) securitatea energetică a Europei. Aranjamentele energetice ar trebui să se perfecteze și să se negocieze între Uniunea Europeană și Rusia, nu între Rusia și fiecare stat al UE în parte, stare de fapt a cărei consecință inevitabilă este partajarea securității energetice europene.

Acordurile energetice bilaterale exclusive între Rusia și fiecare stat UE în parte, reduc securitatea energetică a Uniunii. Europa trebuie să articuleze o poziție comună, care să fie sensibilă la interesele de securitate energetică ale tuturor statelor membre, fiind nevoie de o balanță care să complementarizeze interesele energetice comunitare cu interesele energetice naționale. Încheind pe o notă optimistă, am dori să ne exprimăm speranța că metabolismul din care va rezulta politică energetică europeană nu va fi un proces peste măsură de cronofag. Ideal pentru toată lumea ar fi ca UE să poată găsi cu ajutorul Rusiei, și nu împotriva ei, rețeta de succes pentru asigurarea propriei securități energetice.

TABEL 1: Cele mai importante investiții ale Gazprom în Uniunea Europeană

Tabel 1.1

Vechile țări membre UE (15)

Țara	Compania	Procentul de acțiuni deținute	Sectorul de activitate
Austria	GHW	50%	comerț cu gaz
Finlanda	Gasum Oy	25%	transportul și distribuția gazului
	North Transgas Oy	50%	construcția de gazoducte pe fundul Marii Baltice
Franța	FRAgaz	50%	comerț cu gaz
Germania	Ditgaz	49%	comerț cu gaz
	Gerogas	51%	comerț cu gaz, operațiuni bursiere; partener – Ruhrgas
	Verbundnetz Gas	5,3%	transportul gazului și marketing
	Wingas	35%	transportul și stocarea gazului
	Wintershall Erdgas Handelshaus	50%	distribuția gazului furnizat de către Gazexport până în 2012
	Zarubezgas Erdgashandel	100%	comerț cu gaz
Grecia	Prometheus Gaz	50%	marketing și servicii tehnice pentru antreprizele de gaz
Italia	Promgaz	50%	comerț cu gaz și marketing
	Volta	49%	comercializarea și transportarea gazului
Olanda	Peter-Gaz	51%	comerț cu gaz
Marea Britanie	Interconnector	10%	exploatarea gazoductului Bacton (Marea Britanie) – Zeebrugge (Belgia)

Tabel 1.2
Noile țări membre UE (12)

Țara	Compania	Procentul de acțiuni deținute	Sectorul de activitate
Bulgaria	Topenergy	100%	distribuitor & intermediar în comerțul cu gaz
	Overgas Inc. AD	50%	companie privată de comercializare și distribuție a gazului (1000 km de conducte de gaz, dezvoltă rețeaua țării de distribuție a gazului; în 2005 i-a vândut Bulgargaz aprox 1 miliard m ³ gaz)
	DEXIA Bulgaria EODD	25,5%*	intermediar în comerțul cu gaz
Cehia	Vemex	33%**	vânzarea gazului
Estonia	Eesti Gaas	37,02%	comercializarea și transportarea gazului
Letonia	Latvijas Gaze	34%	comercializarea și transportarea gazului
Lituania	Stella-Vitae	30%	comerț cu gaz
	Lietuvos dujos	34%	distribuția gazului (deține monopolul)
	Centră electrică Kaunas	99%	producția de electricitate
Polonia	Europol Gaz	48%	transportul gazului
	Gas Trading	35%	comerț cu gaz
România	WIEE România	50%*	comerț cu gaz
	WIROM	25,5%*	comercializarea și distribuția gazului. Firma e o societate mixtă WIEE (51%) Distrigaz Sud (49%)
Slovacia	Slovrusgaz	50%	comercializarea și transportarea gazului
	Tagdem	7,6%	comerț cu gaz
Ungaria	Borsodchem	25%**	industria petrochimică
	DKG-EAST Co. Inc.	38,1%	echipament pentru operațiuni de teren și pentru transmiterea petrolului și a gazului
	General Banking and Trust Co. Ltd.	25,5%	bancar
	Panrusgaz	40%	comercializarea și transportarea gazului
	TVK	13,5%**	industria petrochimică

* Gazprom este acționar prin intermediul Wintershall Erdgas Handelhaus Zug AG (WIEE), care e o societate mixtă Gazprom-Wintershall (50%-50%).

** controlate de ZMB GmbH, o subsidiară a Gazexport

** Investiții finanțate de către Milford Holdings Ltd. (Irlanda)

SURSĂ: Center for Eastern Studies. Date preluate după studiul „The Russian gas for Europe”, autor Agata ŁOSKOT-STRACHOTA, Warsaw, October 2006.

TABEL 2.1

Afaceri încheiate de Gazprom în Europa în 2006 cu *parteneri tradiționali*

Țara	Companii partenere	Data încheierii contractului	Durata contractului	Comentarii
Austria	- ÖMV Gas International (ÖGI) - EconGas - Centrex Europe Energy & Gas AG	28.09.2006	2012-2027	Prelungirea contractului a fost condiționată de renegocierea lui, a.î. pe lângă ÖGI (unicul beneficiar până acum) alte 2 companii (în care Gazprom este acționar) sunt autorizate să vândă pe piața de retail în 3 landuri. Contractul prevede livrări de 7 miliarde m ³ de gaz anual, dintre care ¾ pentru ÖGI, ¼ pentru EconGas și Centrex Europe. Rezultat: subsidiarele Gazprom capătă acces direct la piața de retail austriacă.
Germania	Între WIEH* și Verbundnetgas	5.07.2006	2014-2031	Prevede furnizarea a 90 miliarde m ³ de gaz în perioada menționată. Rezultat: -consolidarea Gazprom pe piața germană -comercializarea gazului în alte state europene prin WIEH
	E.ON Ruhrgas	4.10.2005	2009-2020	Ultima prelungire pentru unul din cele 7 contracte de termen lung. Prevede furnizarea a 8 miliarde m ³ de gaz începând cu 2009.
		29.08.2006	2011- 2036	Contract pentru furnizarea gazului transportat prin Gazoductul Nord European (GNE), în total 100 miliarde m ³ de gaz pe durata menționată.
		4.10.2006	2020-2035	Contractele existente de furnizare a gazului de către Weidhaus (care expiră în 2020) au fost prelunțite; prevăd furnizarea a 20 miliarde m ³ de gaz anual (în total 300 miliarde m ³ de gaz pentru perioada fixată).
Italia	Eni	14.11.2006	2017-2035	Contractul existent a fost prelunțit în cadrul unei versiuni noi a acordului de parteneriat strategic între Gazprom și ENI. Volumul tranzacționat e fixat la 22 miliarde m ³ de gaz/an. Semnificativ:

Țara	Companii partenere	Data încheierii contractului	Durata contractului	Comentarii
				<p>- compania rusă capătă, începând cu anul 2007, dreptul de a vinde gaz direct pe piața de retail italiană, cu posibilitatea de a atinge volumul de 3 miliarde m³ de gaz/an în 2010</p> <p>- promisiunea că ENI i se va permite să cumpere active în Rusia</p>
Franța	Gaz de France (GdF)	19.12.2006	2012-2030	<p>Actualul contract, valabil până în 2011, este prelungit. Volumul de gaz tranzacționat (12 miliarde m³ anual) va fi suplimentat cu încă 2,5 miliarde m³ de gaz/an provenit din GNE.</p> <p>Important:</p> <p>- Gazprom capătă un nou client pentru gazul transportat prin GNE</p> <p>- din octombrie 2007, Gazprom va putea să vândă direct pe piața de retail franceză 1,5 miliarde m³ de gaz. GMT France – subsidiară a Gazprom care se va ocupa de aceste vânzări – încheind deja acorduri preliminare cu consumatorii industriali în acest sens</p>
Cehia	RWE AG**	21.12.2006	2014-2035	Volumul livrărilor: 9 miliarde m ³ de gaz /anual. Prelungirea contractului privind livrările a fost făcută la pachet cu prelungirea până în 2035 a acordului de tranzitarea a gazului pe teritoriul Cehiei (tranzitul se face prin conductele RWE)
	Între Vemex*** și distribuitorul de gaz Prazska Plinarenska	1.04.2006	? (550 milioane m ³ de gaz / 2006)	Contracte încheiate cu consumatori industriali. Rezultat: acces direct pe piața națională.
	Între Vemex și Energetika Vitkovice AS	28.11.2006	? (livrările încep în 2007)	
	Între Vemex și Uzina chimică Spolana din Neratovice.	8.12.2006	? (livrările încep în 2007)	

Țara	Companii partenere	Data încheierii contractului	Durata contractului	Comentarii
Bulgaria	Bulgargaz	18.12.2006	2011-2030	Prelungirea a fost condiționată de renegocierea termenilor: - s-a renunțat la aranjamentul de tip barter (gaz mai ieftin contra tranzit) - va crește volumul gazului tranzitat prin Bulgaria - guvernul bulgar va coopera la proiectele de gazoducte. De asemenea, a consimțit la extinderea și folosirea depozitelor sale subterane de stocare a gazului de către Gazprom
România	Între Gazpromexport și WIEH	23.11.2005	2012-2030	Prelungirea contractului care expiră în 2011. Prevede livrarea a cca 4,5 miliarde m ³ de gaz/an.
	Între Gazeksport**** și Romgaz	5.05.2006		Acord privind înființarea unei companii care va construi un depozit subteran de gaz.
	Între Gazpromexport și Transgaz	5.05.2006		Potrivit acordului, compania va opera și va investi în infrastructura de transmisie a gazului în România împreună cu Gazprom. Compania rusă se va putea folosi ulterior de aceasta pentru a spori volumul livrărilor de gaze către Turcia și pentru proiectul gazoductului sudic.
	Între Gazpromexport și Conel*****	5.05.2006	2010-2030	Acord preliminar cu fabrica de aluminiu Alro Slatina privind semnarea unui contract pe termen lung (20 ani) de livrare directă a gazelor (în total 50 miliarde m ³ de gaz), începând din 2010, fără intermedierea WIEH. Rezultat: noul acord conferă Gazprom acces direct pe piața românească prin contracte cu consumatorii industriali.

* Companie mixtă a Gazprom și Wintershall.

** Subsidiara companiei germane RWE Transgas.

*** Subsidiară a Gazprom, concurează cu RWE pe piața cehă.

**** Companie cu răspundere limitată, deținută 100% de Gazprom.

***** Compania română de distribuție și comerț.

Tabel 2.2
O selecție a afacerilor încheiate în 2006 de Gazprom cu *parteneri noi* din Europa

Țara	Companii partenere	Data încheierii contractului	Durată contract	Obiectul tranzacției	Comentarii
Danemarca	Dong Energy	16.06.2006	2011-2031	furnizarea de gaz prin GNE	Gazprom pătrunde pe o nouă piață și câștigă un nou client pentru gazul ce va fi transportat prin GNE. Prevede livrarea unei cantități de 1 miliard m ³ de gaz/an în perioada respectivă.
	Între GMT* și Dong Energy	16.06.2006	2011-2022	Cumpărarea de către GMT a 600 milioane de m ³ de gaz norvegian / an de la Dong Energy (gazul urmează a fi livrat Marii Britanii)	Tranzacția marchează debutul GMT pe piața europeană.
Marea Britanie	Între GMT și PNG**	22.06.2006		Achiziționarea PNG	Tranzacția îi permite Gazprom să opereze pe piața britanică ca un distribuitor independent și îi oferă un punct de pornire pentru o viitoare expansiune pe piața europeană. Până la această dată, GMT era implicată doar în tranzacții spot minore la bursa gazului natural.
	GMT	12.05.2006		semnarea BSC***	Semnarea BSC îi conferă GMT dreptul de a face comerț pe piața de electricitate din Marea Britanie și din țările vecine (Franța, Belgia, Olanda).
	Consortiul Interconnector****	14.09.2006		cumpărarea de cote suplimentare (2 miliarde m ³ de gaz) pentru transportul gazului pe această rută spre Marea Britanie până la sf. lui 2007	Tranzacția crește vol. de gaze pe care Gazprom are dreptul să-l vândă Marii Britanii prin Interconnector, în calitate de acționar al consorțiului.

Țara	Companii partenere	Data încheierii contractului	Durată contract	Obiectul tranzacției	Comentarii
	Între GMT și Norsk Hydro	10.09.2006	1 an, cu posibilitatea de prelungire	Livrarea gazului norvegian în Marea Britanie prin conduc-ta Langeled (minim 500 milioane m ³ de gaz)	GMT este intermediar și actor pe piața europeană.
Olanda	Gasunie	5.10.2006		Memorandum privind posibila participare a Gasunie în GNE (9% din acțiunile alocate companiilor germane)	În schimb pentru participarea Gasunie în GNE, Gazprom dorește să cumpere acțiuni în conducta BBL (Balgzand Bacton Line) care leagă Olanda de Marea Britanie. Dacă Gazprom va putea accesa piața engleză prin BBL, nu va mai fi necesară construirea unei ramuri a GNE spre Marea Britanie.
Belgia	Fluxys	27.06.2006		Acord preliminar pentru construirea unei facilități subterane de depozitare a gazului (pentru gazul transportat via GNE) + propunerea ca Gazprom să participe în <i>hub</i> -ul de gaz Zeebrugge, să cumpere acțiuni ale unității LNG de stocare și să participe direct în livrarea de gaze <i>hub</i> -ului + Posibilitatea ca Gazprom să creeze o companie cu Fluxys sau să cumpere acțiuni ale acesteia.	Depozitul ar face parte din proiectul GNE. Gazul depozitat acolo ar fi destinat consumatorilor belgieni, dar și altor consumatori europeni.

* GMT (Gazprom Marketing & Trading) este o subsidiară britanică a Gazprom autorizată să desfășoare operațiuni pe toată piața UE.

** Pennine Natural Gas (PNG) este o companie privată de distribuție de dimensiuni mici.

*** Balancing and Settlement Code (BSC) – codul care reglementează cumpărarea, vânzarea și transportul de electricitate pe piața britanică.

**** Interconnector este o conductă care leagă Belgia de Marea Britanie.

SURSĂ: Center for Eastern Studies, Warsaw. Date preluate după studiul realizat de Ewa PASZYC, „Gazprom in Europe: faster expansion in 2006”, februarie 2007.

Abstract:

The aim of this paper is to offer a large spectrum assessment of the EU-Russia energy relation focusing only on one component of the EU energy mix – natural gas. The article documents the European-Russian gas relationship: its beginnings, actual state of affairs, disputed topics. The authors address the concerns of both sides involved – EU's questions as to whether Russia will be able to sustain its growing demand for natural gas in the future, as well as issues like Russian energy security projections and the driving motive behind Russia's refusal to ratify the Energy Charter. The study examines how much reciprocity is there in the Russian-European energy relation, the movement towards liberalization of the European gas market and how much it has benefited Gazprom in terms of capitalization during 2006. The study makes a strong argument for projecting a unified EU energy policy. The authors argue that in order to maximize the European energy security, the member states should, aside from designing a complementary and solid energy grand-strategy, also develop a gradual collective defense system in the energy field, capable of projecting a concerted response in a "one for all and all for one" mindset. A case study on the structural vulnerability and dependency of the Central European countries on Russian gas, emphasize the ability of Russia to divide the EU member states and undermine projects such as Nabucco. All in all the article highlights the stringent need for a concerted approach of the EU member states in order to secure alternative routes and gas providers or, at least, likeminded energy strategies.

Dincolo de relațiile sale cu marile puteri din afara Europei ale lumii contemporane (SUA, Federația Rusă, China, India), Uniunea Europeană își poate consolida pozițiile globale și printr-o consolidare și adâncire a relațiilor cu diverșii actori politici (state și organizații regionale) din zona Americii Latine și a Caraibelor. Europa și America Latină au un puternic fundament cultural comun și, până la un punct, destule probleme comune. Strângerea relațiilor cu America Latină este, pentru UE, un pariu geopolitic și geostrategic cu miză mare și care conține oportunități ce nu trebuie să fie pierdute.

Relațiile dintre Uniunea Europeană și America Latină la începutul secolului al XXI-lea

Alina BUZĂIANU

Diversificată din punct de vedere geografic, cu un amestec de populații indigene și imigrante, America Latină¹ împărtășește o moștenire istorică, valori și graiuri comune cu cele ale continentului European. După ani îndelungați de instabilitate politică și conflicte sub-regionale, întregul continent, cu excepția Cubei, este în prezent guvernat de regimuri democratice, iar conflictele interne au făcut în cele din urmă loc proceselor pașnice. În timp, America Latină și-a asumat, de asemenea, povara lansării proceselor de integrare regională (MERCOSUR², Comunitatea Andină³, America Centrală⁴), consolidate de acorduri de liberalizare a schimburilor economice, acorduri ce au jucat un rol decisiv în cadrul activității comerciale, contribuind în special la creșterea economică și dezvoltarea regiunii. Bunăstarea continuă însă să fie distribuită inechitabil atât între țări, cât și în interiorul acestora; un număr total de 200 de milioane de persoane mai trăiesc încă la limita sărăciei extreme. Mai mult decât atât, această parte a lumii, cu bogățiile sale naturale excepționale, înregistrează un nivel ridicat de risc, datorat în mare măsură factorilor climatici și seismelor. În cadrul și împotriva acestui mediu complex și ostil, Uniunea Europeană încearcă să încurajeze asistența pentru actorii

---

¹ Țările Americii Latine sunt: Mexic, Guatemala, El Salvador, Honduras, Nicaragua, Costa Rica, Panama, Venezuela, Columbia, Ecuador, Peru, Bolivia, Chile, Brazilia, Uruguay, Paraguay, Argentina.

² Mercosur – Southern Common Market – Piața Comună din Sud (în spaniolă *Mercado del Sur*). Organizație de integrare regională. Țări membre: Brazilia, Paraguay, Uruguay, Argentina. Pe data de 7 decembrie 2005, prin decizia Mercosur 28/05, statele membre au acceptat oficial cererea Venezuelei de a deveni membră a pieței comune a sudului. De atunci, Venezuela, ca țară candidată, a beneficiat de statutul de „observator activ” (are dreptul de a participa și interveni în cadrul tuturor întrunirilor formale, însă fără drept de vot). Negocierile privind obținerea statutului de membru cu drepturi depline sunt încă în desfășurare.

³ Comunitatea Andină: Venezuela, Columbia, Ecuador, Peru, Bolivia.

⁴ Guatemala, El Salvador, Honduras, Nicaragua, Costa Rica, Panama, Belize.

regionali în cauză și sprijinirea acestora în eforturile lor pentru obținerea democrației, egalității sociale, integrării economice și protejării mediului înconjurător, precum și asistența acordată victimelor calamităților naturale.

Introducere

A venit un moment în care relațiile dintre Uniunea Europeană și America Latină au trebuit împinse dincolo de dialogul politic, spre o mai benefică aplicare practică a principiilor avute în comun. America Latină este încă un tărâm al incertitudinii, cu un potențial ridicat de a genera reale instabilități. Apropierea tot mai mare dintre Uniune și țările latino-americane constituie un motiv clar de conjugare a eforturilor ambelor părți pentru susținerea restructurării instituționale și a altor inițiative menite să consolideze pacea și democrația în regiune. O altă aplicare practică a intensificării dialogului politic poate deriva din acțiunile comune întreprinse pe scena internațională pentru rezolvarea problemelor de interes reciproc, dar și susținerea comună a unor rezoluții și misiuni de menținere a păcii ale ONU.

„Cititorii acestui articol vor crede că Europa și America Latină sunt două «verișoare distante». Indiscutabil, din punct de vedere geografic, acestea sunt situate la o mare distanță; în orice alt aspect însă, distanța se reduce destul de repede”. Aceste rânduri au fost scrise de Christopher Patten⁵, Comisarul Uniunii Europene pentru Relații Externe de atunci, în ajunul summit-ului UE-ALC⁶ de la Madrid (1999)⁷.

În aproximativ același timp, Javier Solana, în calitatea sa de Înalt Reprezentant al PESC, scria: „Sunt convins de faptul că era globalizării va fi și era reconcilierii finale dintre Uniunea Europeană și America Latină și totodată, a consolidării asocierii permanente dintre cele două regiuni”⁸.

Criza internațională actuală, neabătându-ne de la această dorință comună, induce nevoia urgentării procesului de cooperare. Suntem implicați într-un proces spectaculos și rapid de schimbare a sistemului politic internațional și a instituțiilor multilaterale, a ierarhiilor la nivel mondial, a relațiilor transatlantice, respectiv nord-sud și a relațiilor dintre diferitele civilizații.

Direcția luată de astfel de schimbări vor avea îndelungi efecte asupra sistemelor guvernării mondiale și, în special, asupra conturării viitoarelor stări de

---

⁵ În 1999, Patten a fost numit Comisar pentru Relații Externe, fiind unul dintre cei doi reprezentanți ai Marii Britanii în cadrul Comisiei Europene. Printre responsabilitățile sale importante se numărau programele de dezvoltare și cooperare ale Uniunii, precum și menținerea unei legături strânse cu Javier Solana, Înaltul Reprezentant al PESC. A deținut această funcție în cadrul Comisiei Prodi în perioada 23 ianuarie 2000-22 noiembrie 2004. Patten, deși nominalizat la preluarea postului de președinte al Comisiei în 2004, nu a reușit însă să obțină sprijinul Franței și Germaniei.

⁶ America Latină-Caraibe.

⁷ Christopher PATTEN, *Europe and Latin America: amigos muy selectos*, la adresa de internet http://www.delbol.cec.eu.int/sp/eu_and_country/madrid3_patten.htm

⁸ Javier SOLANA, *La UE y América Latina: un reencuentro definitivo en la era de la globalización*, în „El Periódico”, 16 Mai 2002.

fapt, atât în America Latină, cât și în Europa. Suntem prinși într-un proces al schimbării care în mod inevitabil va defini și condiționa „*current status*”-ul relației cu latino-americanii. În aceeași ordine de idei, trend-ul general al acestui proces va depinde destul de puternic de natura relației și rezultatele pe care o astfel de asociere le va produce.

Propun, ca „*starting-point*” al discuției, următoarea afirmație: *suntem legați nu numai de împărtășirea unui trecut asemănător și existența unor relații apropiate, dar și de un viitor care va crea – și deja o face – forme mai strânse și mai puternice de interrelaționare și interdependență*. Vechile conexiuni sunt deopotrivă solide și benefice, dar provocările actuale, problemele și oportunitățile împărtășite vor crea un set de legături care vor apropia mai mult și mai adânc cele două regiuni.

Uniunea Europeană, America Latină și zona Caraibelor⁹ împărtășesc o datorie comună față de drepturile omului, democrație, multilateralism și distribuția egală sau echitabilă a avantajelor globalizării. De asemenea, își împart o serie de responsabilități la nivel regional și internațional, cu precădere în cadrul ONU, al instituțiilor Bretton Woods¹⁰, OMC-ului și a Organizației Statelor Americane.

Valorile și responsabilitățile comune au permis șefilor de state și de guverne aparținând ambelor regiuni, întruniți pentru prima dată la Rio în 1999, să pună în aplicare un parteneriat strategic biregional construit pe o bază proactivă și așternând pe hârtie diverse priorități menite să asigure acțiuni coordonate în sferile sociale, politice și economice. În lumina acestor fapte, cele două regiuni trebuie să continue consolidarea parteneriatului, iar cel de-al patrulea Summit de la Viena (Austria), desfășurat anul trecut, între 12-13 mai, a oferit o oportunitate unică de reafirmare a diverselor inițiative, a dialogului și a negocierilor bilaterale începute în anul 1999.

Două istorii complementare și un parteneriat strategic.

Începând cu anii '60 și, respectiv '70, Uniunea Europeană, America Latină și Caraibe au întreprins mai multe tentative de consolidare a relațiilor bilaterale. Ultimul deceniu a fost în principal marcat de evoluții consistente în plan politic și economic, definitivitate prin următoarele acțiuni:

- Încheierea unor acorduri de asociere cu Mexic (1997) și Chile (2002);
- Acordul Cotonou¹¹ dintre UE, țările din Caraibe și întregul grup ACP¹² (format din țările din Africa, Caraibe și Pacific) a intrat în vigoare în anul 2003;

---

⁹ Bahamas, Barbados, Cuba, Haiti, Saint Vincent și Grenadines, Jamaica, Antigua și Barbuda, Republica Dominicană, St. Lucia, Trinidad Tobago, Dominica, Grenada, Montserrat, Saint Kitts și Nevis, Suriname, Guyana, Belize. Toate aceste state formează CARIFORUM – forum de discuții pentru promovarea integrării regionale a țărilor din Caraibe și care totodată sunt membre ale ACP.

¹⁰ Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional.

¹¹ Acord nou de Parteneriat între UE-ACP, încheiat în februarie 2000 pe o perioadă de 20 de ani (2000-2020). Acest acord, precum și protocolul său financiar va fi revizuit la fiecare cinci ani.

¹² Africa-Caraibe-Pacific (ACP). Grupul ACP a fost înființat în urma semnării primei Convenții cu Uniunea Europeană de la Lomé în 1975 (Prima Convenție Lomé era formată din cei nouă membri UE de atunci și cele 46 de țări ACP. Convenția a fost modificată de patru ori, între anii 1975-2000. Ulterior a fost înlocuită de Acordul Cotonou în 2000. În 2003, aceasta cuprindea 79 de membri).

- începerea negocierii unui Acord de Asociere cu Mercosur;
- 2003 – încheierea acordurilor pentru cooperare și dialog politic cu Comunitatea Andină și America Centrală.

Cea mai recentă realizare stă sub semnul începerii negocierilor pentru semnarea unui acord ce va pune bazele unui parteneriat economic între UE și țările din Caraibe, negocieri demarate în anul 2004.

Parteneriatul strategic dintre Uniune, America Latină și Caraibe a pornit odată cu primul Summit al șefilor de stat și guvern desfășurat la Rio în 1999, a fost ulterior continuat și consolidat de Summit-urile de la Madrid și Guadalajara, în 2002, respectiv 2004. Principalele aspecte ale parteneriatului strategic dintre cele două regiuni includ pe lângă promovarea dialogului politic și a cooperării economice, științifice și culturale, și întărirea legăturilor comerciale și integrarea partenerilor în economia mondială.

În etapa premergătoare Summit-ului de la Viena, din luna mai 2006, Comisia a adoptat (la 8 decembrie 2005) un Comunicat adresat Consiliului și Parlamentului European, comunicat ce conținea recomandări privind consolidarea parteneriatului dintre UE și America Latină. Cu această ocazie, Comisarul pentru Relații Externe și Politica de Vecinătate europeană, Benita Ferrero-Waldner, a afirmat următoarele: *„Dorința noastră este aceea de a reconfirma înțelegerea bilaterală și parteneriatul existent cu scopul creării a noi forme de dialog și oportunități pentru ambele regiuni. Construind împreună, ne vom putea adresa mai eficient provocărilor unei lumi globalizate și vom contribui mai consistent la pacea și stabilitatea în regiune, precum și la dezvoltarea acestora prin creșterea coeziunii sociale, îmbunătățirea guvernării pe baze democratice și accentuarea integrării regionale”*¹³.

Summit-ul de la Viena din data de 12 mai 2006, a încercat transmiterea unui mesaj clar referitor la dorința celor două regiuni de a promova și consolida parteneriatul lor strategic, precum și angajarea într-un dialog politic pe teme-cheie, de interes comun și examinarea căilor posibile de cooperare în aceste domenii.

Istoricul Summit-urilor UE-ALC

Primul summit UE-ALC (Uniunea Europeană-America Latină și Caraibe) organizat în anul 1999, la *Rio de Janeiro*, a adunat șefii de stat și de guvern ai țărilor din ambele regiuni – numit *„ground-breaking summit”* – pentru a ajunge la un acord privind stabilirea viitorilor pași în misiunea de promovare a parteneriatului strategic dintre cele două regiuni. Obiectivul acestui prim Summit era întărirea legăturilor politice, economice, sociale și culturale dintre cele două părți, cu scopul final de a da naștere unui parteneriat strategic.

Summit-ul de la Madrid din mai 2002, al doilea, a readus în prim-plan *„valorile și pozițiile comune”* pe care cele două regiuni le-au promovat de-a-lungul

---

¹³ *A stronger partnership between the European Union and Latin America* COM (2005)636 final, 8.12.2005., la adresa de internet http://europa.eu.int/comm/external_relations/la/news/ip05_1555.htm

timpului. De asemenea, prin adoptarea *Declarației Politice* de către reprezentanții țărilor participante la summit, s-a urmărit impulsivarea parteneriatului născut la Rio. În cadrul acestui eveniment s-au finalizat negocierile privind încheierea acordului de asociere dintre UE și Chile, acord care prevedea printre altele: stabilirea unui dialog politic, cooperare și o zonă de liber-schimb. Cu ocazia acestui summit, Comisia Europeană a profitat și a lansat două noi programe regionale în domeniul cheie precum educația și societatea informațională: *Programul Alban*¹⁴ (grant-uri pentru studenții latino-americani pentru a putea studia în Europa) și *Programul @lis*¹⁵ (referitor la utilizarea tehnologiilor de informare și comunicare)¹⁶.

Kingston, Jamaica, 16 aprilie 2004. Încep negocierile pentru semnarea unui acord ce avea să consolideze parteneriatul economic dintre Uniunea Europeană și regiunea Caraibelor. Acordul urma să întrunească condițiile impuse de OMC și avea ca priorități integrarea regională și liberalizarea schimburilor comerciale.

Obiectivul *Summit-ului din mai 2004 de la Guadalajara* poate fi enunțat astfel: perpetuarea creșterii bunăstării generate economic și distribuirea echitabilă a rezultatelor acestei creșteri în contextul sporirii liberalizării economice și a integrării piețelor. În declarația finală a Summit-ului, șefii de state și guverne participante au menționat trei aspecte principale ale relațiilor dintre țările lor:

1. Coeziunea socială – căreia i s-a acordat o prioritate sporită, fiind considerată unul dintre elementele-cheie ale parteneriatului strategic bilateral; participanții la Summit și-au promis reciproc o mai mare implicare în eradicarea sărăciei, inegalităților și marginalizării sociale. A fost evidențiat faptul că astfel de fenomene constituie un atac la adresa demnității umane, subminează democrația și se constituie într-o amenințare la adresa păcii și stabilității. În cadrul acestui summit, Comisia Europeană a anunțat lansarea inițiativei EUROsocial¹⁷, cu următoarele meniri: încurajarea schimbului de experiențe, profesionalism și bune practici interregionale în domenii precum politica socială, în principal în sectoarele educației și sănătății – sectoare fundamentale pentru creșterea coeziunii sociale.

Conform datelor furnizate de ECLAC¹⁸, 227 de milioane de persoane din America Latină și Caraibe trăiau în sărăcie în anul 2003 (adică aproximativ 44,4% din totalul populației). Această proporție îngrijorătoare este edificatoare pentru profundele inegalități dintre bogați și săraci. Cu toate că regiunea ALC generează venituri mai mari comparativ cu alte regiuni ale globului, totuși este recunoscută ca fiind una dintre cele mai inegale. Populația indigenă, cea de origine africană, precum și femeile și copiii sunt cei care suferă în mod special din cauza

---

¹⁴ Eng. *European Union Programme of High Level Scholarships for Latin America*.

¹⁵ *Alliance for the Information Society*. Program pentru cooperare biregională destinat promovării unei societăți informaționale.

¹⁶ Aceste programe sunt deschise și pentru țările din Caraibe.

¹⁷ Program regional pentru coeziune socială în America Latină – Eurosocietate se axează pe politici guvernamentale diverse (educație, sănătate, justiție, fiscalitate și ocuparea locurilor de muncă), cu scopul precis de creștere a nivelului de coeziune socială din cadrul societăților latino-americane.

¹⁸ United Nations Economic Commission for Latin America – Comisia economică a ONU pentru America Latină.

marginalizării și a privațiunilor de tot felul. Aceste inegalități subminează în mod constant democrația, fragmentează societățile și pun în pericol dezvoltarea și creșterea economică. Pot de asemenea conduce la mișcări sociale și instabilitate politică, promovând insecuritatea și fenomenul infrațional. Guvernarea democratică și coeziunea socială sunt strâns interconectate: sărăcia, accesul limitat la educație și servicii medicale, lipsa perspectivelor restricționează exercitarea drepturilor civile și politice aferente fiecărui individ liber. Această situație face ca încrederea în instituțiile statului să fie serios zdruncinată, iar participarea efectivă la procesul democratic să se diminueze. Așadar, combaterea inegalităților constituie o provocare majoră a acestei regiuni¹⁹.

În cadrul Uniunii Europene, ca și în cazul Americii Latine, rolul statului este esențial pentru asigurarea unui nivel satisfăcător de coeziune socială. În particular, statul poate acorda o atenție sporită următoarelor aspecte:

- 1) Politicilor fiscale și sociale;
- 2) Investițiilor productive sau profitabile pentru crearea de locuri de muncă mai bune;
- 3) Politicilor de combatere a discriminării;
- 4) Îmbunătățiri aduse serviciilor sociale de bază.

În multe țări latino-americane, programele naționale de dezvoltare cuprind în mod constant două priorități majore: promovarea coeziunii sociale și reducerea sărăciei. În ultimii ani, creșterea accentuată a cheltuielilor sociale a contribuit la ameliorarea semnificativă a situației existente în plan social, cu precădere în sectorul educațional și medical, dar pentru îmbunătățirea serviciilor publice și a politicilor fiscale mai sunt necesare eforturi considerabile.

În cadrul Uniunii Europene, nivelurile coeziunii sociale au fost dificil de controlat și menținut. De aceea, în cadrul Consiliului European de la Lisabona din martie 2006, a fost adoptată o strategie globală de combatere a marginalizării sociale și a sărăciei²⁰.

Politica regională europeană, în funcțiune încă din anii '70, este direcționată astfel încât să asigure o mai mare coeziune economică și socială între regiunile statelor membre²¹.

Cel mai mare creditor (IDB – Inter-American Development Bank) și cel mai mare donator (Comisia Europeană) pentru America Latină, lucrează în tandem pentru dezvoltarea unui parteneriat și a unor acțiuni specifice cu scopul îmbunătățirii coeziunii sociale. Memorandumul de înțelegere semnat de cele două instituții în mai 2002 recunosc faptul că egalitatea socială și combaterea sărăciei sunt temele-cheie pentru o intervenție coordonată.

---

¹⁹ „Subliniem faptul că sărăcia, marginalizarea și inegalitățile sociale reprezintă un afront adus demnității umane(...). Reafirmăm cu această ocazie dorința noastră de a îndeplini obiectivele Millenium Development până în 2015 și evidențiem determinarea de a construi societăți egalitare, prin întărirea coeziunii sociale, având în vedere în mod special principiul responsabilității globale comune” – extras din declarația șefilor de stat și guvern din Uniunea Europeană și țările Americii Latine și Caraibelor, prezenți la Summit-ul de la Guadalajara.

²⁰ site : http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/socincl/ex_prog_en.htm

²¹ site internet: http://europa.eu.int/comm/regional_policy/index_fr.htm

2. Multilateralism – un sistem multilateral eficient, având la bază dreptul internațional, sprijinit de instituții internaționale puternice și având în centrul său Organizația Națiunilor Unite, este eminentamente esențial pentru promovarea unei dezvoltări susținute, a progresului social și menținerea păcii și securității internaționale.

Parteneriatul UE-ALC reflectă voința ambelor părți de a promova un sistem internațional ce are la bază principiile multilateralismului și este guvernat de reguli consensuale și universal aplicabile, precum și de mecanisme multilaterale de supraveghere.

O preocupare importantă a acestui parteneriat este dorința de sincronizare și coordonare a pozițiilor privind subiecte de interes comun, în special la nivelul ONU, și care rămân esențiale pentru menținerea păcii și securității internaționale și susținerea dezvoltării și progresului social. Pentru promovarea și consolidarea valorilor comune celor două regiuni este esențială întreținerea unui dialog superior calitativ.

Prioritară pentru consistența relației de cooperare UE-ALC este dezvoltarea unui mecanism de consultații reciproce la nivelul instituțiilor internaționale și organismelor multilaterale. Convingerea la nivelul ambelor regiuni constă în alegerea multilateralismului ca unică abordare validă a relațiilor internaționale actuale, necesitate imperativă reafirmată și cu ocazia Summit-ului de la Guadalajara. Uniunea Europeană, America Latină și Caraibe au adoptat poziții convergente față de numeroase subiecte de interes internațional: Protocolul Kyoto, Curtea Penală Internațională, abolirea pedepsei cu moartea etc. Astfel de convergențe sau de sincronizări nu pot fi realizate decât dacă părțile respective împărtășesc aceleași valori fundamentale.

Uniunea Europeană este decisă să întărească multilateralismul prin conlucrarea strânsă cu organizațiile internaționale responsabile în cauză, pentru cooperarea cu țările latino-americane și Caraibe:

- a. Cu ONU – trebuie amintit faptul că bugetul UE alocă agențiilor ONU, o sumă de aproximativ 300 milioane €/an, dacă adăugăm și contribuțiile separate ale statelor membre, atunci UE devine principalul contributor la operațiunile ONU. Dintre agențiile preferate de UE pentru expertiza deținută în domenii precum cel economic, social și ecologic, pot fi amintite: ECLAC – Comisia Economică pentru America Latină și Caraibe, UNDP – programul de dezvoltare al ONU și ILO – oficiul internațional al muncii.
- b. Un Memorandum-înțelegere semnat pe 16 mai 2002, de către CE și Banca Inter-americană de dezvoltare, un partener stabil și totodată principala instituție ce acordă împrumuturi și grant-uri de asistență tehnică regiunii latino-americane, a permis acesteia dezvoltarea de inițiative reciproce pe tema coeziunii sociale, consultărilor cu societatea civilă, dezastrelor naturale, și susținerii integrării economice regionale etc.
- c. Colaborarea cu Banca Mondială s-a concretizat în mod special în activități de coordonare a strategiilor de combatere a sărăciei în unele dintre cele mai sărace țări latino-americane (Honduras, Nicaragua și Bolivia).

d. Fondul Monetar Internațional a contribuit de exemplu la programul referitor la țările sărace și puternic îndatorate (HIPC).

În altă ordine de idei, mecanisme pentru dialog există și cu alți actori politici și economici importanți, ca de exemplu Organizația Statelor Americane.

3. Integrarea regională – Summit-ul de la Guadalajara s-a dovedit un moment oportun pentru reafirmarea sprijinului acordat proiectelor de promovare a dezvoltării economice, sociale, culturale și umane susținute la nivel regional. La fel de importantă este și schițarea unui acord între Uniunea Europeană și subregiunile Americii Latine și Caraibelor²².

4. Respectul pentru drepturile omului, dreptate și democrație: valori comune. Abordată de Grupul Contadora, Comunitatea Europeană a decis în 1984 să susțină inițiativa de pace și dezvoltare în America Centrală, bazându-se pe definirea unei platforme economice și politice negociate cu și de către țările din subregiune. Acest moment a marcat începutul Dialogului de la San Jose, dialog ce a schițat pașii pentru crearea unei identități speciale a cooperării europene în regiune: „democrație, pace și dezvoltare”, combinate cu garanția unui parteneriat de lungă durată.

De atunci, apărarea democrației și a drepturilor individuale a rămas o componentă esențială a cooperării interregionale UE-ALC. Începând din anii '90, Convențiile de la Lomé, structurate ca acorduri privind parteneriatele politice, economice și sociale dintre cele două regiuni, au conferit un rol din ce în ce mai evident aspectelor de ordin politic (respectul pentru dreptate, principii democratice și drepturile omului).

Respectul pentru principiile menționate mai sus au devenit un element esențial și indiscutabil al fiecărui acord-parteneriat încheiat între Uniunea Europeană și state terțe. În cazul particular al Americii Latine și Caraibelor, asemenea respect reflectă un atașament față de principiile conținute în *Declarația universală a drepturilor omului* și față de valorile comune.

Uniunea Europeană colaborează cu țările ALC pentru protejarea drepturilor omului, a democrației și a dreptății, prin finanțarea unor programe de cooperare dirijate de guverne, organizații regionale precum Comisia Inter-Americană pentru drepturile omului, ONG-uri, universități și alte organizații din sfera societăților civile. Într-adevăr, Uniunea sprijină eforturile țărilor latino-americane de asigurare a stabilității democratice prin finanțarea misiunilor observatorilor electorali²³.

O altă temă deosebit de importantă a fost reprezentată de determinarea unei modalități de extindere a cooperării în domeniul combaterii problemelor ce au drept cauză traficul și consumul de droguri ilicite. În anul 2005, Uniunea europeană a adoptat o strategie în acest sens, menită să contracareze efectele consumului, producției și traficului de droguri, strategie gândită pentru intervalul 2005-2012. Toată această dezbateri s-a conturat în jurul unei abordări echilibrate și integrate,

---

²² Mai multe informații despre Summit-ul de la Guadalajara pot fi găsite la: http://europa.eu.int/comm/world/lac-guadal/00_index.htm.

²³ Site internet: http://europa.eu.int/comm/europeaid/projects/eidhr/index_en.htm

având ca punct terminus reducerea cererii și ofertei de substanțe stupefiante. Este cunoscut faptul că America Latină întâmpină mari dificultăți în reducerea producției și traficului de droguri pe teritoriul său, de aceea Uniunea a construit această strategie bazându-se pe noțiunea responsabilității reciproce: consumul de droguri interzise este în creștere pe continentul european, iar traficul dinspre America Latină și Caraibe se află în continuă expansiune. Din acest motiv, Europa are tot interesul să contribuie la întărirea forțelor de ordine și a autorităților latino-americane²⁴.

În mai 2005, la Luxembourg, Miniștrii de externe ai țărilor membre UE s-au întâlnit cu omologii lor din Grupul RIO, un forum ce cuprinde toate țările aparținând Americii Latine și reprezentanți din Caraibe. Întâlnirile la acest nivel între UE și Grupul RIO și-au dovedit în timp importanța majoră pentru menținerea și de ce nu, întreținerea dialogului politic între cele două regiuni. În cadrul întâlnirii de la Luxembourg, discuțiile s-au axat pe stadiul procesului integrării regionale din America Latină, pe problema marginalizării și a inegalităților sociale. Un punct important abordat a fost și cel al creării de locuri de muncă în scopul combaterii eficiente a sărăciei. Participanții la această întrunire au luat în discuție și pregătirile pentru summit-ul ONU din septembrie 2005, prilej cu care vor putea constata progresele implementării inițiativei din 2000 – *Millenium Development Goals* – pentru eradicarea sărăciei pe glob.

Tot atunci s-au desfășurat și alte întâlniri paralele între Troica UE și Mercosur, America Centrală, Comunitatea Andină, Chile și Mexic. În ceea ce privește regiunea Caraibe, dialogul politic va continua în cadrul acordului de parteneriat ACP-UE²⁵.

La Summit-ul de la Guadalajara a fost definitivată încheierea acordurilor de liber-schimb între UE și America Centrală și între UE și Comunitatea Andină. Evenimentul a fost catalogat drept un „*obiectiv strategic comun*”. Pentru viitor s-a căzut de acord ca primii pași în concluzionarea unor astfel de acorduri să depindă de evaluarea reciprocă a nivelului de integrare economică a ambelor regiuni implicate.

Întâlnirea următoare, de la Bruxelles din septembrie 2005, a constituit un bun prilej de verificare a progresului negocierilor privind acordul de asociere și de liber-schimb semnat între Uniunea Europeană și Mercosur. A fost adoptată o agendă ce includea printre altele organizarea a două întruniri de ordin tehnic și agreerea unor măsuri de adâncire a dimensiunii strategice a parteneriatului UE-Mercosur.

Sub auspiciile Acordului Cotonou, semnat de Uniune și țările membre ACP, actualul regim comercial se va transforma într-un EPA²⁶ extins. Stadiul actual al acestui acord – încă în negociere; data propusă pentru intrarea în vigoare este

---

²⁴ La adresa de internet: http://europa.eu.int:8082/comm/external_relations/drugs/docs/strategy_05_12.pdf.

²⁵ La http://europa.eu.int/comm/external_relations/la/news/ip05_601.htm.

²⁶ European Partnership Agreements – acorduri parteneriale europene. Reprezintă acorduri comerciale între UE și țările regiunii ACP. Aceste acorduri, compatibile cu regulile OMC, sunt menite a înlătura gradual barierele comerciale și a întări cooperarea din cadrul oricărui domeniu afiliat activității comerciale.

1 ianuarie 2008. Țintele acordului: promovarea integrării regionale și a dezvoltării economice în regiunea Caraibelor, prin utilizarea maximă a potențialului și resurselor necesare.

Un alt punct nevralgic latino-american îl reprezintă marginalizarea economică, mulți dintre cetățenii țărilor din regiune căutându-și un loc de muncă în afara granițelor naționale. Fluxurile migraționiste către Europa au crescut semnificativ în ultima perioadă de timp, migrația în sine a devenit o provocare majoră de ordin politic, social și economic pentru țările de origine. În comunicatul emis de Comisia Europeană în septembrie 2005, aceasta a făcut o serie de propuneri destinate să sporească pe cât posibil potențialul oferit de migrație și emigranți, dezvoltării politice a țărilor respective.

În mai 2006 are loc cel de-al patrulea summit Uniunea Europeană-ALC, desfășurat în Austria la Viena, eveniment soldat cu rezultate clare și relevante din punct de vedere politic. Astfel, adoptarea Declarației Finale a fost făcută în unanimitate, iar lansarea negocierilor privind un acord de asociere cu America Centrală, precum și eforturile continue de realizare a unui acord asemănător cu Comunitatea Andină au reprezentat inițiative ce au primit undă verde din partea participanților. Tot în cadrul acestui Summit s-au purtat discuții privind înființarea unei Adunări Parlamentare UE-America Latină. Acțiunile post-Viena au inclus printre altele adoptarea directivelor privind cadrul de negociere a acordurilor de asociere ale Americii Centrale și Comunității Andine, precum și finalizarea programului Comisiei pentru dezvoltarea cooperării cu America Latină în intervalul 2007-2013. Cele două principale priorități ale programului – sporirea coeziunii sociale și continua promovare a procesului de integrare regională – reflectă obiectivele strategice ale Comisiei în regiune.

Summit-urile UE-LAC reprezintă o serie de evenimente-cheie. Acestea joacă un rol extrem de important în definirea relațiilor dintre cele două regiuni și se constituie într-o unică oportunitate de promovare pe mai departe a subiectelor de interes comun. În ceea ce privește cel mai recent summit desfășurat la Viena (12 mai 2006), Comisia Europeană consideră că punctele atinse în Declarația de la Guadalajara – coeziune socială, integrare regională, multilateralism – rămân în continuare importante, dar vor trebui rediscutate în viitor. Comisia și-a exprimat dorința de a folosi acest summit pentru examinarea stadiului negocierilor asupra acordului de asociere dintre Uniunea Europeană și MERCOSUR și în ce măsură acest acord se poate concluziona în viitorul apropiat. Summit-ul de la Viena va oferi de asemenea oportunitatea constatării progresului făcut de Comunitatea Andină și America Centrală pe calea integrării regionale. Aceste evaluări vor fi dezvoltate pe baza recomandărilor și concluziilor aceluiași working-group care a definitivat și evaluarea comună a celor două zone. În urma acestor evaluări sau constatări se va decide (conform întrunirii unui anumit set de condiții) ca fiind sau nu indicată urgentarea începerii negocierilor pentru semnarea acordurilor de asociere cu aceste regiuni. Comisia Europeană se va folosi de această ocazie pentru a prezenta programul de ajutor și cooperare pentru perioada 2007-2013, împreună cu propunerile de finanțare. În același timp, au fost primite favorabil propunerile de

înființare a unui forum de afaceri și sunt încurajate contribuțiile partenerilor sociali și a societății civile în cadrul summit-ului (acordându-se importanță specială, subiectelor globale, precum lupta împotriva consumului și traficului de droguri).

America Latină - Uniunea Europeană. Politica de cooperare și dezvoltare economică.

Criza financiară asiatică și reacția economiilor latino-americane (sau cum s-a transformat „miracolul asiatic” în previziune catastrofică).

Premergător anului 1997, America Latină a traversat o perioadă de reforme accentuate și a urmărit cu precădere obținerea unei implicări depline în activitatea economică globală, lucru demonstrat de creșterea economică robustă înregistrată în perioada imediat următoare. Creșterea economică în regiune era însă previzibilă cu mult înainte de 1997. În respectivul an calendaristic, latino-americani au înregistrat cea mai notabilă performanță economică din ultimele decenii: PIB-ul a crescut cu 5,4%, iar fluxurile de capital străin au atins recordul de 85 de miliarde de dolari SUA. Inflația înregistrată atunci a fost cea mai scăzută din ultimii 50 de ani.

Țările din regiune erau clar și pe bună dreptate considerate ca făcând parte din rândul „*economiilor de piață emergente*”. Cu toate acestea, tot în anul 1997, asemenea unui capriciu al destinului, în Asia a explodat criza financiară, iar lumea întreagă a alunecat într-o perioadă de incertitudine economică și financiară. Economiile în dezvoltare de pretutindeni au fost lovite de o volatilitate extremă a piețelor financiare. Investitorii au intrat în panică, iar analiștii economici și jurnaliștii, care în urmă cu doar două luni trâmbețau „*miracolul asiatic*”, au invadat media cu tot felul de previziuni sumbre.

Ca urmare a acestor fapte America Latină a fost nevoită să se confrunte cu dezechilibre serioase ale balanțelor comerciale, scăderea fluxurilor de capital, adică în general, cu o activitate economică diminuată. Cum sau mai bine zis datorită cărui fapt economiile țărilor latino-americane au depășit cu succes această criză? Probabil datorită aceluiași motive pentru care economiile asiatice au renăscut mult mai devreme și mult mai rezistente decât mulți comentatori ar fi prezis acest lucru. Nu cred că rapidă creștere economică din Asia a fost instrumentată de magica operațiune a așa-numitelor „*asian values*”, care mai degrabă par să fi fost o operațiune de acoperire a autoritarismului, cronismului și lipsei de transparență.

Astfel, aceste „*asian values*” trebuie să fi fost veriga slabă a acelei creșteri fenomenale realizate de economiile asiatice. Motivele reale ale creșterii au derivat în fapt, din clasică aplicare a principiilor economice și fundamentale binecunoscute: impozite generale mai scăzute, promovarea activității întreprinderilor mici și mijlocii, acordarea unei importanțe deosebite inițiativei private, recunoașterea beneficiilor practicării unui comerț liber, și un motiv crucial, accentul pus pe asistența sanitară de bază și educația primară. La fel și economiile latino-americane au rezistat repercusiunilor crizei datorită faptului că încă dețineau multe dintre principiile economice fundamentale. Viitorul economic al Braziliei, de exemplu, a fost serios pus sub semnul întrebării, în timpul crizei asiatice. Cu toate acestea, Brazilia era o

țară care de-alungul istoriei a făcut un efort masiv pentru dezvoltarea și promovarea economiei proprii în spiritul principiilor economice sănătoase. Drept consecință, a avut capacitatea să adopte măsuri corective și să contracareze efectele crizei asiatice.

Investițiile străine directe destinate regiunii Americii Latine în acea perioadă dificilă, s-au situat în jurul a 60 de miliarde de dolari, din care aproximativ 50% a revenit Braziliei. Investitorii de „*cursă lungă*” din țările latino-americane și-au menținut interesul și prezența în regiune în ciuda climatului nefavorabil, dovadă fermă a dinamismului latent al economiilor Americii Latine.

Investitorii pe termen lung, spre deosebire de cei care se concentrează pe capital speculativ, nu sunt descurajați sau speriați de evoluțiile ciclice ale diverselor economii. Investițiile primilor sunt menite să reflecte încrederea în sănătatea și rezistența acestor economii, în forța politicilor naționale și perspectivele pe termen lung ale stabilității interne.

Repere economice – 2006

Țările latino-americane au înregistrat pentru al patrulea an consecutiv o creștere economică de 5,3%, și pentru al treilea an consecutiv o creștere generală de 4%. Veniturile pe cap de locuitor ale regiunii au crescut cu aproape 3,8%, în timp ce rata șomajului s-a diminuat cu 8,7%, conform analizei preliminare ECLAC (UN Economic Commission for Latin America and the Caribbean). Cu toate că nivelul sărăciei a scăzut ușor, totuși ratele rămân pe un trend destul de înalt, de 40%. Pe frontul politic, s-au desfășurat alegeri electorale în 11 state latino-americane, de-a-lungul ultimelor 18 luni. Cu această ocazie au fost trimise din partea Uniunii Europene misiuni de observare a scrutinului electoral în Bolivia, Mexic, Nicaragua și Venezuela.

2006 a fost un an pozitiv în privința îndeplinirii obiectivelor propuse prin intermediul politicii Comisiei Europene față de America Latină, astfel:

- A fost constituit un parteneriat strategic între UE și America Latină, așa cum apare el definit în Comunicatul Comisiei Europene – *A stronger Partnership between the European Union and Latin America*²⁷;
- Au fost continuate acțiunile de susținere a stabilității sociale și politice, a procesului de integrare regională și introducerea Americii Latine în lumea globalizată;
- Comisia Europeană s-a implicat de asemenea și în procesul de creștere a coeziunii sociale în interiorul regiunii și de promovare a cooperării.

Extinderea cooperării și ajutorului pentru dezvoltare

Politica Comisiei Europene de ajutorare și dezvoltare a cooperării cu America Latină se desfășoară pe mai multe niveluri: *nivelul național* (cooperare

---

²⁷ COM (2005)636 final.

bilaterală și suport bugetar), *nivel subregional* (cooperare subregională) și *nivelul regional* luat ca un întreg (cooperare biregională). Comisia Europeană acționează de asemenea, prin intermediul așa-numitelor linii bugetare „tematice”. În sfârșit, Comisia se implică tot mai mult și mai direct alături de guvernele regionale prin diverse modalități de „sprijin bugetar”: suplimentează resursele bugetare naționale cu fonduri internaționale, în intenția de a ajuta țara receptoare să-și atingă anumite obiective.

- *Cooperare bilaterală* – Comisia emite strategii de țară²⁸, în cadrul cărora stabilește domeniile prioritare de cooperare cu fiecare țară în parte. Apoi semnează acorduri de finanțare cu autoritățile guvernamentale în cauză. Dintre sectoarele identificate în timp ca fiind prioritare amintim: lupta împotriva sărăciei, a inegalităților sociale, consolidarea principiilor de drept și promovarea păcii, cooperarea economică și dezvoltarea comerțului.
- *Cooperarea subregională* – acest tip de cooperare permite Comisiei Europene sprijinirea proceselor de integrare regională: *Sistemul de Integrare al Americii Centrale* (SICA), *Comunitatea Andină a Națiunilor* (CAN) și *Piața Comună din Sud* (MERCOSUR).
- *Cooperarea biregională* – Programele de cooperare biregională urmăresc dezvoltarea, în sensul larg al termenului, a relațiilor dintre societățile civile din America Latină și Europa. Aceste societăți se confruntă în mare cu aspecte fundamentale precum coeziunea socială și integrarea regională.
- În ceea ce privește *sistemul educațional de tip universitar*, prin programul *Alban* sunt atribuite grant-uri pentru un număr de aproximativ 1 583 de studenți latino-americani în scopul obținerii unor diplome de masterat și doctorat, la diverse universități europene. În plus, programul *Alfa*²⁹ caută să promoveze colaborarea între instituțiile de învățământ superior din cele două regiuni.
- *Cooperarea economică*. Programul *Al-Invest* face referire la efectele procesului de globalizare asupra întreprinderilor din ambele regiuni și încurajează IMM³⁰-urile europene (1) să investească în modernizarea tehnologică și managementul întreprinderilor similare latino-americane, (2) să promoveze transferul de tehnologie și expertiză tehnică și (3) să desfășoare o activitate de cooperare și susținere reciprocă a intereselor ce vizează ambele regiuni. Până în acest moment s-au organizat întâlniri sectoriale între întreprinderi aflate de o parte și de cealaltă a Atlanticului, dar care provin din cadrul aceluiași sector. Cu numai 75 de milioane de € de la începutul programului în 1994, *Al-Invest* a reușit să genereze profituri de peste 500 de milioane de €, adică o rată de reinvestire de peste 6,67%³¹.
- Referitor la *dezvoltarea urbană*, programul *URBAL* a fost creat pentru stabilirea unor relații solide și directe între orașele europene și cele latino-

---

²⁸ Country Strategy Papers (CSPs).

²⁹ Latin American Academic Training. Un program de colaborare biregională din cadrul învățământului superior.

³⁰ IMM – Întreprinderi mici și mijlocii.

³¹ http://europa.eu.int/comm/europeaid/projects/al-invest/index_fr.htm

americane, prin diseminarea, asimilarea și aplicarea „celor mai bune practici” în cadrul politicii urbane. Programul a reunit peste 500 de autorități locale pe diferite proiecte, de la cele privind mediul înconjurător, implicarea cetățenilor, politici sociale, până la proiecte ce vizează lupta împotriva sărăciei, securitatea și democrația³².

- Ultimul program, a fost constituit de Comisia Europeană pentru a răspunde în mod eficient provocărilor menționate la Summit-ul de la Guadalajara și poartă denumirea de *programul EUROsociAL*. Se axează îndeosebi pe amplificarea coeziunii societăților latino-americane, amplificare obținută prin aplicarea eficientă a politicilor publice din domeniul educației, sănătății, justiției, fiscalității și angajării forței de muncă³³.

Asistența bugetară

Asistența bugetară este o metodă inovativă de cooperare constând în suplimentarea resurselor financiare naționale cu fonduri provenite din plan internațional. Aplicată acelor politici și sectoare specifice convenite împreună cu donatorii, acest tip de sprijin permite beneficiarilor să-și realizeze o parte din obiective într-un timp relativ scurt sau într-o perioadă de timp dată. Asistența bugetară necesită în primul rând un management eficient al finanțelor publice și un cadru tripartit propice cooperării dintre stat, donator/donatori și societatea civilă. Astfel poate fi definită o strategie sectorială, ale cărei prerogative revin statului beneficiar, prin monitorizarea regulată și evaluarea cantitativă a rezultatelor obținute, rezultate în funcție de care donatorul va decide distribuția fondurilor respective.

În acest context, în America Latină au fost aprobate numeroase programe de acest fel: în Nicaragua (programe ce vizau educația și dezvoltarea rurală), în Bolivia (alimentare cu apă și canalizare), Honduras (descentralizare) și El Salvador.

Programul de asistență sectorială pentru alimentarea cu apă și canalizare (fr. *Programme d'Appui Sectoriel de Fourniture d'Eau et de Service d'Assainissement –PASAAS*) a fost aprobat în 2004. Pentru Bolivia, fondurile oferite de acest program în perioada 2004-2007 sunt în valoare de 51,5 milioane €. Principalii beneficiari ai acestui tip de program sunt locuitorii micilor comunități (sub 10 000 de persoane), care la rândul lor vor monitoriza activitățile și lucrările aferente, eforturile fiind cele aferente unui program național.

UE – ALC. Programul de cooperare 2007-2013

America Latină: Comisia Europeană a elaborat la începutul anului, un set de programe de asistență pentru dezvoltare și cooperare, care vor avea ca finalitate elaborarea unor documente strategice naționale și regionale pentru perioada 2007-2013. Acestea urmăresc să definească politica de asistență pentru cooperarea

---

³² http://europa.eu.int/comm/europeaid/projects/urbal/index_fr.htm

³³ http://europa.eu.int/comm/europeaid/projects/index_en.htm

și dezvoltarea Americii Latine. Combaterea sărăciei este tema centrală a unui astfel de program și a preocupărilor europene.

A fost adoptată o nouă bază legislativă, astfel încât aceasta să permită alocarea sumei de 2 690 de milioane de €, conform Perspectivelor Financiare 2007-2013³⁴, pentru întărirea relațiilor UE-America Latină. Au fost pregătite 21 de documente-program pentru un număr de 17 țări, trei subregiuni (America Centrală, Comunitatea Andină și Mercosur) și pentru toată regiunea Americii Latine. Documentele strategice au fost trimise parlamentelor statelor membre pentru formularea unor opinii.

Comisia Europeană și-a modificat agenda, în sensul pozitiv al termenului, în ceea ce privește relațiile dezvoltate cu state-cheie din regiuni, în special cu Mexic și Brazilia, schițând o abordare complementară – în cazul Braziliei această abordare este asemănătoare celei folosite pentru negocierile cu Mercosur – bazată pe un dialog sectorial pe diverse și importante teme variind de la cele privind mediul înconjurător la politicile sociale. Vizitele Președintelui Barroso în Brazilia și respectiv, a Comisarului Ferrero-Waldner în Uruguay, Argentina și Chile au deschis calea apropiării și consolidării relațiilor bilaterale cu aceste state.

Pentru țările cu venituri mici și mijlocii, finanțarea va fi în principal utilizată pentru susținerea implementării reformelor destinate atingerii MDG³⁵-urilor. În particular, fondurile vor fi folosite pentru promovarea coeziunii sociale (lupta împotriva inegalității sociale), condiție *sine qua non* a reușitei în lupta pentru combaterea sărăciei și subdezvoltării.

Având în vedere rolul important deținut de țările cu venituri medii la nivel politic, comercial, și de securitate și stabilitate, Comisia Europeană va continua procesul de ajutorare a acestora prin activități de dezvoltare și cooperare economică. Totodată, Comisia va continua procesul de cooperare în domeniul integrării subregionale început cu Mercosur, America Centrală și Comunitatea Andină. Eforturile europene se vor putea orienta cu precădere asupra dezvoltării unor programe care să cuprindă întreaga regiune latino-americană. Domeniile abordate astfel vor servi satisfacerii intereselor strategice la nivel regional, cu impact asupra unor aspecte importante precum: coeziunea socială pusă în slujba reducerii sărăciei, inegalitățile și marginalizarea, cooperarea în lupta pentru eradicarea traficului de droguri, cooperare economică și integrare regională, creșterea calitativă a învățământului superior.

Caraibe: În anul 2006, Comisia Europeană a început cea de-a noua etapă a programului EDF³⁶. Obiectivul primar al acestui program se constituie din sporirea bunăstării generale, impulsivarea dezvoltării regiunii Caraibelor și diminuarea inegalităților sociale. Pentru realizarea acestui obiectiv destul de complex, Comisia

---

³⁴ Instrument financiar destinat dezvoltării cooperării (DCI); Regulamentul nr. 1905/2006.

³⁵ MDG – Millenium Development Goals.

³⁶ *European Development Fund – Fondul European de Dezvoltare*. EDF finanțează proiecte și programe din țările ACP, dar și cele atribuite altor state sau teritorii. A 9-a etapă a acestui program este destinată acoperirii primilor cinci ani ai Acordului Cotonou, iar fondurile destinate se ridică la suma de 13.5 mld. €.

Europeană intenționează să promoveze tot felul de acțiuni menite să mărească competitivitatea întreprinderilor din regiune, să dezvolte complementarități și sinergii între țările din regiune și să crească capacitatea și numărul instituțiilor la nivel național și regional.

Dincolo de aspectele economice, Comisia urmărește să transforme Acordul pentru un Parteneriat Economic într-un veritabil instrument de stimulare a dezvoltării regionale. Din această cauză, Comisia dorește să definească, în colaborare cu regiunea Caraibelor, prioritățile pentru demararea procesului de asistență în regiune. Scopul principal este inițierea unor reforme care să stimuleze dezvoltarea întreprinderilor care își desfășoară activitatea în regiune și să reducă costurile de tranzacționare ale acestora.

În sfârșit, regiunea Caraibelor este cunoscută pentru unele vulnerabilități care necesită o atenție specială: traficul de droguri, o rată crescută a criminalității și violenței, ca și un potențial ridicat de producere a unor dezastre naturale. Comisia Europeană nu poate decât să rămână încrezătoare că politicile sale de asistență vor contribui în mod concret la disiparea acestor probleme.

Tabel 1.

America Latină. Ajutorul extern finanțat de bugetul general al Comisiei Europene prin intermediul EuropeAid 2000-2006

M €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Propuneri (sume preconizate)	277	301	333	342	312	329	356
Plăți	195	152	182	290	314	376	343

ODA³⁷/OA bilateral și multilateral (exclusiv EuropeAid). Sumele sunt exprimate în milioane de €. Regiuni împărțite geografic de linii bugetare.

Concluzii

Cooperarea dintre regiunile europeană și cea latino-americană au fost impulsionate gradual începând cu anul 2002, anul Summit-ului de la Madrid, printr-o intensă activitate ce implica negocierea comprehensivă de acorduri regionale și bilaterale. Anul 2002 a fost totodată anul în care guvernele au conlucrat mai eficient și mai strâns cu societățile civile. Comisia Europeană și-a pus amprenta în mod decisiv asupra procesului de cooperare prin organizarea de consultări ale societăților civile pe tema negocierilor UE-MERCOSUR și UE-Chile, precum și privind implementarea acordului-cadru deja existent între UE și Mexic. În scurt timp aproximativ 25% din acțiunile Comisiei de cooperare cu America Latină au ajuns să fie implementate de organizații aparținând societăților civile; provocarea anilor următori va orbita în jurul încorporării dialogului intensiv

³⁷ Official Development Assistance (asistența oficială pentru dezvoltare).

dintre actorii guvernamentali și non-guvernamentali în cadrul concret al politicilor de cooperare dintre Uniune și America Latină.

Pe termen scurt și mediu, succesul negocierilor cu MERCOSUR și începerea discuțiilor cu America Centrală și Comunitatea Andină vor avea ca efect îmbunătățirea relațiilor cu cele trei subregiuni și va schița harta noului parteneriat strategic dintre Uniunea Europeană și America Latină, luată în întregime.

Pe frontul operațional, au loc două noi evoluții în domeniul cooperării cu partea latino-americană:

- Comisia Europeană va construi metodologic calea pentru aplicarea măsurilor de asistență bugetară și sectorială destinată Boliviei și Americii Centrale, primele rezultate ale acestei acțiuni fiind vizibile de-abia în 2003 ;

- Delocalizarea activității de management a asistenței externe. Odată primite echipamentele și resursele umane necesare, toate delegațiile Comisiei Europene în țările Americii Latine lucrează conform noilor direcții de funcționare.

Principalul obiectiv al Summit-ului desfășurat în Mexic, la Guadalajara (considerat cel mai important eveniment de acest nivel desfășurat între UE și America Latină), a fost reprezentat de crearea unui parteneriat strategic biregional și abordarea comună a diverselor provocări apărute: contribuția la menținerea păcii și stabilității, protejarea dezvoltării și prosperității Europei și Americii Latine prin îmbunătățirea actului de guvernare democratică, adâncirea integrării regionale și creșterea coeziunii sociale, unul dintre principalele aspecte de pe agenda întrunirii.

În perioada ce a urmat Summit-ului din Mexic, obiectivele Comisiei Europene privind cooperarea cu regiunea latino-americană au fost structurate astfel:

- America Centrală – asistența prioritară va fi oferită dezvoltării socio-economice din mediul rural, și în particular pentru descentralizare și educație ; asistența acordată Mexicului a avut un factor preponderent orientat către sprijinirea reformelor economice.

- Comunitatea Andină – sprijinirea procesului de integrare în economia mondială și la nivel regional; de asemenea a fost acordată asistență pentru dezvoltarea socio-economică, infrastructura instituțională (în special în sectorul juridic) și de transport.

Cel de-al treilea Summit al șefilor de stat și guvern din cele două regiuni, UE și America Latină, s-a dovedit o continuare a primului Summit de la Rio din 1999 și o reafirmare a celui din 2002 de la Madrid. Cadrul de discuții al acestui eveniment a cuprins preocupări privind creșterea bunăstării generate de economiile regionale și distribuirea echitabilă a profiturilor rezultate în urma creșterilor respective. Toate aceste fapte au loc în contextul sporirii liberalizării economice și a integrării piețelor. Experiența Uniunii Europene în promovarea coeziunii sociale va permite totodată țărilor latino-americane să-și dezvolte propriile metode și instrumente de combatere a inegalităților, marginalizării și sărăciei.

Anul 2005 se dovedește un an decisiv din punct de vedere al negocierilor privind procesele de integrare ale Americii Centrale și Comunității Andine. În același timp, se va dovedi un an extrem de important pentru MERCOSUR și modul de desfășurare a negocierilor sale cu Uniunea Europeană.

Relațiile dintre Uniunea Europeană și America Latină au fost marcate de-a lungul timpului printr-un proces de dialog onest și de cooperare profitabilă, pe multiple planuri, ambelor părți. Cele două regiuni rămân conectate prin intermediul valorilor culturale și legăturilor economice pe termen lung împărtășite. Evoluțiile ultimilor ani, au convins UE și America Latină de necesitatea consolidării relațiilor deja existente prin semnarea unui parteneriat strategic de cooperare.

Anul 2006 a fost considerat un an special, datorită desfășurării în luna mai, a celui de-al patrulea Summit UE-ALC, eveniment ce a reunit șefii de stat și de guvern a celor două regiuni. Acest summit s-a transformat într-o benefică oportunitate pentru avansarea intereselor convergente ale celor două regiuni și evaluarea stadiului negocierilor dintre Uniune și MERCOSUR pe baza cărora se va lua decizia încheierii sau nu a acordurilor de asociere și liber-schimb.

Cel mai recent Summit UE-ALC a oferit posibilitatea evaluării condițiilor ce ar putea permite deschiderea prematură a negocierilor privind semnarea acordurilor de asociere și de liber-schimb între UE și Comunitatea Andină, respectiv America Centrală.

Comisia Europeană s-a arătat foarte dornică să reafirme că asocierea dintre Uniunea Europeană și America Latină nu mai este de mult o simplă stare de fapt, ci dimpotrivă, reprezintă o întreprindere vitală pentru interesele ambelor regiuni, fie ele prezente sau viitoare.

Bibliografie utilă pentru explorarea temei

1. Comisia Europeană:

– *The European Union, Latin America and the Caribbean: a strategic partnership Luxembourg*: Office for Official Publications of the European Communities, 2006 — 65 p., ISBN 92-79-00828-5.

– *Annual Report 2006 on the European Community's Development Policy and the Implementation of External Assistance in 2005*, ISSN 1683-3457.

– *Latin America regional strategy document* – 2002-2006 programming, aprilie 2002.

– *Annual Report on the implementation of the European Commission's external assistance* – America Latină, document al Comisiei Europene.

– Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee of 2 March 2006: *EU-Caribbean partnership for growth, stability and development*, [COM(2006) 86 final – Official Journal C 104, 3 May 2006].

– *Andean Community Regional Strategy Paper 2007-2013*, 12.04.2007, (E/2007/678).

– *A European Union – Caribbean Partnership for growth, stability and development*, European Commission, Directorate-General for Development and Relations with African, Caribbean and Pacific States, DE 134, octombrie 2006, la adresa de internet <http://ec.europa.eu/comm/development/>

– Communication from the Commission to the Council and the European Parliament – *Follow-up to the first Summit between Latin America, the Caribbean and the European Union*, Commission of the European Communities, Brussels, 31.10.2000, COM(2000) 670 final.

– IVth EU-LAC SUMMIT (Vienna, Austria, 12 May 2006) – *Declaration of Vienna*.

– Commission Staff Working Document – *Annex to the Communication from the Commission to the Council and the European Parliament – Annual Report 2007 on the European Community's Development Policy and the Implementation of External Assistance in 2006*, {COM(2007) 349 final}, Brussels 21.6.2007, SEC(2007) 840.

– SPEECH/06/295 – José Manuel Barroso, President of the European Commission.

Lunchtime speech by President Barroso to Heads of State and Governments, IVth EU-LATIN AMERICA AND CARIBBEAN Summit, Vienna, 12 May 2006.

– MEMO/06/141 – *EU-Latin America relations in the run-up to the Vienna Summit, 12 May 2006*, Brussels, 24 March 2006.

2. Consiliul Uniunii Europene:

– EU-MEXICO SUMMIT Vienna, Austria, 13 May 2006 – *Joint Communiqué*, Brussels, 13 May 2006, 9336/06 (Presse 138).

– EU-CARIFORUM SUMMIT Vienna, Austria, 13 May 2006 *Joint Communiqué*, Brussels, 13 May 2006, 9338/06 (Presse 140).

– EU-CENTRAL AMERICAN SUMMIT Vienna, Austria, 13 May 2006 *Joint Communiqué*, Brussels, 13 May 2006, 9337/06 (Presse 139).

– EU-CHILE SUMMIT Vienna, Austria, 13 May 2006 *Joint Communiqué*, Brussels, 13 May 2006, 9339/06 (Presse 141).

– EU-MERCOSUR MINISTERIAL MEETING Vienna, Austria, 13 May 2006 *Joint Communiqué*, Brussels, 13 May 2006, 9340/06 (Presse 142).

EU-BRAZIL SUMMIT, *Joint Statement*, Lisbon, 4 July 2007, Brussels, 11531/07 (Presse 162).

– EU-MEXICO JOINT COUNCIL, *Joint Communiqué*, Santo Domingo, 19 April 2007, 8671/07 (Presse 87).

– EUROPEAN UNION-LATIN AMERICA AND THE CARIBBEAN SUMMIT, Guadalajara, Mexico, 28 and 29 May 2004 – *Declaration of Guadalajara* – Brussels, 29 May 2004, 9662/04 (Presse 166).

– Ist SUMMIT EUROPEAN UNION TROIKA – CENTRAL AMERICA, Guadalajara, Mexico, 29 May 2004, *Joint Communiqué*, Brussels, 29 May 2004, 9666/04 (Presse 170).

– XIIth Ministerial meeting between the Rio Group and the European Union, Luxembourg, 27 May 2005, *Declaration*, Brussels, 27 May 2005, 9486/05 (Presse 130).

3. Rapoarte anuale:

– **DRAFT REPORT** – *On a stronger partnership between the European Union and Latin America* (2005/2241(INI)), European Parliament, Committee on Foreign Affairs, Rapporteur: José Ignacio Salafranca Sánchez-Neyra, 19.01.2006, PR\598579EN.doc.

– **Annual Report 2006** on the European Community's Development Policy and the Implementation of External Assistance in 2005, ISSN 1683-3457.

– **Annual Report 2005** on the European Community's development policy and the implementation of external assistance in 2004, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities 2005 – 160 pp., ISSN 1683-3457.

– **Annual Report 2004** on the European Community's development policy and external assistance, European Commission, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, ISSN 1683-3457.

– **Annual report 2003** – on the European community's development policy and the implementation of external assistance in 2002, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003, ISBN 92-894-6126-8.

4. Alte surse:

– **ReVista** – *Brazil – The Search for Equity*, Harvard Review of Latin America, Harvard University, David Rockefeller Center for Latin American Studies, 1730 Cambridge Street Cambridge, MA 02138.

– **Berkeley Review of Latin American Studies** – Center for Latin American Studies University of California, Berkeley, 2334 Bowditch Street, Berkeley, CA 94720-2312, fall 2006.

– *Berkeley Review of Latin American Studies* – Center for Latin American Studies University of California, Berkeley, 2334 Bowditch Street, Berkeley, CA 94720-2312, winter/spring 2006.

– *EU Policy towards Latin America* - Speech by The Rt Hon Chris Patten, CH Paris, 2 October 2000 at CLSA Emerging Market – Latin America Investors' Forum – SPEECH/00/346.

– EUROPEAN UNION – LATIN AMERICA AND THE CARIBBEAN, XVII Interparliamentary Conference, Lima (PERU), 14 to 17 June 2005 – *EU-LAC relations: making a success of the Vienna Summit*, José Ignacio Salafranca Sánchez-Neyra, MEP, DV\568260EN.doc, PE 358.814.

– Christian FRERES and José Antonio SANAHUJA – **Final Report** – Study on Relations between the European Union and Latin America. New Strategies and Perspectives. For the Project: „*Latin America – Study on Relations between the European Union and Latin America. New Perspectives*”, (Contract RELEX-I-2-2004-LATIN AMERICA-1), Madrid, 14 November, 2005, Instituto Complutense de Estudios Internacionales.

XVI EUROPEAN UNION/LATIN AMERICA INTERPARLIAMENTARY CONFERENCE – REPORT: *Prospects for the European Union and Latin America in the twenty-first century*, BRUSSELS, 20-22 MAY 2003, DV\497927EN.doc, PE 331.148.

Surse internet:

– *The EU-Caribbean partnership*, la adresa de internet http://europa.eu.int/comm/development/body/communications/eu_caribbean_partnership_en.htm

– *EU cooperation with the Caribbean*, la adresa http://europa.eu.int/comm/development/body/region/rb_en.htm

CARICOM Secretariat, la adresa de internet <http://www.caricom.org>

CARIFORUM EU Economic Partnership Negotiations, la adresa de internet <http://www.crm.org/acp.htm>

Abstract:

The main goal of this paper is to reflect upon a number of points, in the context of the clear relevance of those statements by the EU's foreign policy spokesmen: the rapid reduction of the distance between EU and Latin America; the final reconciliation; a permanent association, which resonate far beyond mere pious intentions or rhetorical flourishes. It is not just a matter of our strong historical and cultural ties or our essential shared values – nor even of the fact that there has recently been a considerable strengthening of economic and trade relations. This article tries to give a brief, factual presentation of the richness of the partnership between the European Union, Latin America and the Caribbean, its background and recent developments. It is focusing on the main aspects of the strategic partnership and how it has developed, and describes the political, trade and cooperation relations between the EU and each sub-region. What is at stake is something more crucial, which concerns the future more than the past or the present: in today's world of breakneck globalization and growing interdependence, the challenges and problems of Europe and Latin America are, swiftly and inevitably, coming to exhibit an ever more closely shared and interdependent agenda.

If our past has created close links between us, the future will bind us together even more tightly. Naturally, in a large number of key areas, this 'shared agenda' goes beyond our regional frameworks to involve the international community as a whole. From the numerous analyses, reports, remarks and declarations which have proliferated in the wake of the just-concluded Iraq war (and of the 11 September, before that), two conclusions may be extracted as the object of a near-universal consensus: the world has crossed the threshold of a new era, and this epochal change is going to affect everybody.

Așa cum am precizat deja, istoria de până acum a Uniunii Europene are drept componentă principală un șir de succese economice remarcabile. Autoarea studiului care urmează, profesor la ASE, insistă asupra faptului că, în plan strict economic, și noul val de extindere – cel din 2004-2007 – este încă un succes incontestabil al UE. Dar, chiar și dintr-o asemenea perspectivă profesională care îndeamnă – pe bună dreptate – la optimism, autoarea subliniază, în termeni cât se poate de clari, că UE conține – și se confruntă cu – anumite probleme, disfuncții, riscuri și provocări, în domenii din cele mai diverse. Redacția Revistei IDR a și pus în evidență fragmentele de text cele mai semnificative care fac referire directă la aceste aspecte de natură să tempereze optimismul exagerat legat de UE, optând pentru tipărirea lor cu litere italice.

Extinderea din 2004/2007 – un succes economic incontestabil al Uniunii Europene

Gabriela DRĂGAN

Fiecare din extinderile anterioare ale Uniunii Europene și ale structurilor care au precedat-o (spre Nord în 1973, spre Sud în 1981 și 1986, spre Centru și Nord în 1995) au impus și generat dezbateri considerabile privind impactul generat. Valul din 2004/2007 se particularizează nu doar cantitativ (prin numărul de noi state membre, creșterea decalajelor economice între statele-regiunile bogate și cele sărace etc.), cât mai ales *calitativ* (calitatea transformărilor înregistrate la nivelul politicilor, a administrațiilor naționale etc.), impunând din această cauză abordări mai nuanțate și selective.

Introducere

În cazul extinderii din 2004/2007, conceptul de „nou stat membru” a dobândit o încărcătură aparte, în special prin raportarea dihotomică la „vechile state membre”. Evident, noțiunea de „nou stat membru” (caracterizând un fenomen tranzitoriu) a mai fost utilizată, cu semnificații însă diferite, și în cazul extinderilor anterioare. De această dată însă, dihotomia dintre „noile” și „vechile” state membre este de cele mai multe ori acceptată, atât în anumite țări membre, cât și la Bruxelles. Ea a apărut cu evidență atât în perioada intervenției din Irak, a negocierilor privind bugetul Uniunii pentru perioada 2007-2013, dar și în dezbaterile ce au urmat respingerii Tratatului Constituțional în Franța și Olanda. Pe fondul acestor evoluții, remarcă malițioasă a președintelui Poloniei, Kwasniewski,

nu apare deloc surprinzătoare: „Atunci când observi atmosfera din anumite state europene, în special din cele fondatoare, precum Franța, Germania sau Olanda, și atmosfera din țările noastre, noi state membre, constăți că diferența este că țările fondatoare sunt asemenea acelor oameni aflați după 50 de ani de căsătorie, în vreme ce noi suntem încă îndrăgostiți de Europa”¹.

Extinderea din 2004 – un succes economic incontestabil

Majoritatea analizelor, fie ele realizate la solicitarea Comisiei sau de către diferite institute de cercetări (Commission, 2006, BARYSH K., 2004, 2006, PRIDHAM, G., 2006 etc.) concluzionează că „în general, cea de a cincea extindere poate fi considerată un succes”. Fără a pune la îndoială această constatare, trebuie însă subliniat faptul că *povestea de succes amintită vizează îndeosebi domeniul economic (al schimburilor comerciale în creștere, al fluxurilor investiționale tot mai consistente, menite să genereze, în Est, dar și în Vest, atât noi locuri de muncă, cât și profituri în creștere), în vreme ce la nivel politic se consideră că extinderea nu a fost încă pe de-a-ntregul digerată. Mai mult, anumiți politicieni din Germania, Austria și nu numai, consideră că extinderea a afectat și continuă să afecteze de o manieră negativă mediul economic autohton.*

O parte a populației din „vechile state membre” caracterizează competiția noilor state membre pe piața comunitară ca fiind una „neloială”, care pune în pericol modelul social european. În Franța, de pildă, deși fără a exista un fundament real, unul din motivele respingerii Tratatului Constituțional din mai 2005 l-a reprezentat opoziția în fața extinderii. În mare parte, toate aceste resentimente sunt alimentate de false percepții privind avalanșa de forță de muncă ieftină, sub forma instalatorilor polonezi sau a constructorilor letoni, care, pe de o parte, vor „fura” slujbele vest-europenilor iar, pe de altă parte, prin acceptarea unor salarii mult mai mici vor pune în pericol standardele sociale autohtone. Pe de altă parte, în unele Noi State Membre (NSM) persistă încă resentimente legate de tratamentul aplicat pe parcursul negocierilor, dar și ulterior (privind nivelul subvențiilor pentru agricultură sau libera circulație a persoanelor și lucrătorilor).

Ceea ce face însă, în cazul actualei extinderi, diferența față de extinderile anterioare sunt particularitățile, am putea spune fără precedent, specifice perioadei de preaderare, legate de adoptarea și implementarea acquis-ului comunitar. Ca urmare, actualele NSM au făcut obiectul unui proces de „europenizare forțată” (GOETZ, K., 2005, p. 255) realizată într-un ritm rapid și susținut și pe o scară largă (care a implicat preluarea și implementarea legislației, politicilor și practicilor UE). Nu trebuie uitat că și integrarea economică a noilor state membre (NSM) s-a realizat treptat, de-a lungul întregii perioade de preaderare. Fără îndoială însă, pe măsură ce procesul de integrare se va extinde, noi evoluții, noi tendințe se vor înregistra (participarea la zona euro, de pildă, va reprezenta o asemenea provocare).

---

¹ www.euractiv.com, 20 Iunie 2005.

Cu toate acestea, deși există diferențe semnificative între diferitele etape de lărgire a Uniunii Europene, analizele și studiile comparative privind efectele generate de extinderile anterioare menite să ofere informații utile în cazul actualei extinderi nu sunt mai puțin necesare. Așa de pildă, un foarte interesant exercițiu (PRIDHAM, G., 2006) privind evoluțiile înregistrate în Spania în primii doi ani după aderare (1986-1988) scotea în evidență cele mai frecvente teme de dezbatere, specifice acestei țări imediat după aderare, precum:

- Entuziasm și euforie, imediat după aderare, privind sfârșitul izolării în plan internațional („dărâmarea Pirineilor”);
- *Problemele sectorului agricol în preluarea politicii agricole comune și aspecte privind nivelul prețurilor;*
- Creșterea greutateii instituționale a Ministerului Afacerilor Externe;
- Relații bilaterale mai strânse cu alte state membre și a unui parteneriat special cu Portugalia;
- Fluxul de investiții străine directe (ISD) și „invazia” firmelor străine;
- Introducerea TVA, cerințe de modernizare a metodelor contabile, precum și *îngrijorări privind industria filmului în fața competiției europene și americane;*
- *Provocări aduse în raport cu obiceiurile sociale locale*, precum mesele târzii sau siestele din miezul zilei (complet diferite de practicile din alte țări europene, care erau deja membre ale UE).

Două observații se cer a fi făcute: prima, are în vedere faptul că lista prezintă remarcabile similitudini cu situația existentă astăzi în NSM, excepție ultimul subiect menționat, care, în cazul României, poate fi înlocuit cu teme privind transhumanța sau comercializarea produselor lactate în piețe. Pe de altă parte, apare cu evidență faptul că deși lipsesc subiecte privind efectele pozitive ale integrării, succesul pe care-l va avea procesul de modernizare, *există însă suficiente teme care exprimă temeri privind impactul extinderii.*

Spre deosebire de situația înregistrată în Spania, în cazul majorității NSM, și în special în România, sondajele relevă un grad mult mai ridicat de entuziasm, una din explicații fiind și aceea că pe parcursul perioadei de preaderare în toate NSM s-au produs transformări structurale, rezultat al procesului de modernizare a economiilor naționale și a condiționalităților impuse de procesul de negociere. În plus, o altă caracteristică specifică NSM este cea legată de calitatea, uneori discutabilă, a instituțiilor și administrației. Nimic surprinzător, mai ales dacă ținem cont de faptul că majoritatea NSM, foste țări comuniste, au experimentat după 1989 transferuri de politici și instituții dinspre alte state democratice, impactul esențial fiind cel generat de Bruxelles. Ceea ce contează, însă, în prezent, este dacă efectele instituționale produse, pe fondul presiunilor venite dinspre Bruxelles, sunt unele profunde și de durată sau doar unele de suprafață (vezi, în cazul României, dezbaterile pe tema justiției sau a creerii ANI).

Creștere economică, exporturi și investiții străine în creștere

Conform unui comunicat al Comisiei Europene (Commission, 2006) *creșterea economică* în NSM a fost, în medie, mult mai rapidă decât cea înregistrată în vechile state membre (respectiv, în perioada 1997-2005, 3,75% față

de 2,5%). Ca urmare, *decalajele dintre PIB pe locuitor* dintre media UE și media NSM s-au redus, de la circa 44% în 1997 (anul în care, prin Agenda 2000, procesul de extindere a devenit unul concret) la circa 50% în 2005. În plus, ritmurile ridicate de creștere au fost însoțite de indicatori macroeconomici stabili, *rata inflației și a dobânzii* apropiindu-se tot mai mult de media din UE-15 (vezi *Tabelul nr.1*). Cu toate acestea, la nivelul finanțelor publice evoluțiile au fost mai puțin uniforme, șase din cele zece NSM intrând în UE cu deficite bugetare peste limita de 3% stabilită prin criteriile de la Maastricht.

Tabelul nr. 1

Indicatori de bază pentru noile state membre și pentru UE-15

Țara	Populație (mil.loc)	PIB (mld.euro 2003)	PIB/loc la PPP (EU 25 = 100)	Rata de creștere reală a PIB (media perioadei 2000-2004)	Rata inflației (media perioadei 2000-2004)	Contul curent, mld.dolari
Cehia	10,2	80,3	70	3,1	2,6	-5,6
Estonia	1,3	8,1	51	7,2	3,5	-1,4
Ungaria	10,0	72,6	61	3,9	7,1	-8,8
Letonia	2,3	9,9	43	7,5	3,2	-1,7
Lituania	3,4	16,3	48	6,7	0,5	-1,6
Polonia	38,2	185,2	47	3,1	4,3	-3,6
Slovacia	5,4	29,0	52	4,1	7,7	-1,4
Slovenia	2,0	24,9	79	3,4	6,8	-0,3
NMS – 10	73,7	442,1	–	3,6	4,6	-25,4
EU-15	383,5	9373,5	109	2,0	2,0	21,8

Datele sunt aferente anului 2004, mai puțin în cazurile în care se specifică altă perioadă.

Sursa: The Economic Intelligence Unit, Comisia Europeană.

În cazul relațiilor comerciale, *procesul de liberalizare* a debutat la începutul anilor '90, odată cu semnarea Acordurilor Europa. Urmare a acestor acorduri a fost creată treptat o zonă de liber schimb între statele membre ale UE și țările din Europa Centrală și de Est (TECE), zona acoperind în cele din urmă circa 2/3 din comerțul bilateral (s-au menținut totuși restricții asupra comerțului cu servicii sau a celui cu produse agricole). Liberalizarea schimburilor comerciale a stimulat atât creșterea exporturilor, cât și pe cea a importurilor, în cazul TECE, de-a lungul anilor '90, balanța comercială înregistrând fără excepție un substanțial deficit. În plus, modelul integrării comerciale reflecta complementaritățile existente între cele două grupe de țări, comerțul TECE fiind dominat de produse încorporând tehnologie redusă sau medie și muncă intensivă în vreme ce comerțul UE-15 fiind specializat în produse intensive în capital și muncă înalt calificată.

Exporturile sunt strâns legate de *nivelul investițiilor străine directe* (ISD). Astfel, stocul ISD, aproape inexistent la începutul anilor '90, a atins circa 190 miliarde în 2004, respectiv 40% din nivelul PIB local.

Deoarece barierele referitoare la circulația bunurilor și a capitalurilor fuseseră ridicate înainte de aderarea propriu-zisă, *libera circulație a persoanelor și lucrătorilor* reprezintă cea mai semnificativă caracteristică a extinderii din 2004/2007. Tratatul de Aderare din 2003/2005 au prevăzut o derogare de la libera circulație a forței de muncă, sub forma unei perioade de tranziție de 7 ani. Poziția statelor membre din UE-15 a fost diferită, unele țări, de pildă, luând decizia ca în primii doi ani ai perioadei de tranziție să nu aplice restricții (cazul Marii Britanii, Irlandei și Suediei). Este de remarcat că în primii doi ani după valul din 2004, fluxurile migratorii dinspre UE-10 s-au încadrat în limite ce pot fi considerate normale și care au fost înregistrate și în cazul extinderilor anterioare. *Mai mult chiar, în momentul revizuirii Acordurilor tranzitorii s-a constatat că fluxurile migratorii dinspre țările terțe sunt, de departe, mult mai importante decât cele din interiorul Uniunii.* Ca atare, menținerea restricțiilor în calea liberei circulații a forței de muncă nu apare ca justificată din punct de vedere economic, de vreme ce fluxurile de forță de muncă sunt, în cele din urmă, rezultatul cererii și a ofertei, iar impunerea de restricții generează premise în favoarea deturnării fluxurilor oficiale spre piața neagră. În plus, pe fondul creșterilor economice impresionante înregistrate la nivelul NSM și a unor rate ale șomajului în scădere, e de așteptat ca presiunea migraționistă dinspre NSM să nu cunoască creșteri semnificative.

În loc de concluzii

Al cincilea val al extinderii Uniunii Europene a acționat ca un catalizator pentru progresul economic din vechile și noile state membre, chiar dacă intensitatea reacțiilor produse a fost diferită (în ultimii cinci ani, cele 12 NSM au înregistrat o rată medie de creștere de 4,5%, cu mult peste nivelul de 1,5% înregistrat în UE-15). De asemenea, se poate constata faptul că efectele induse de extindere au fost și sunt în continuare absorbite fără șocuri considerabile și că, nici la nivelul pieței muncii, nu există dovezi care să probeze existența anumitor efecte negative generate de liberalizare.

Mai mult chiar, nici alte evaluări privind impactul politic al extinderii nu au scos în evidență concluzii nefavorabile. *CEPS Special Report (2007)* a demonstrat faptul că, în ciuda lipsei unei reforme instituționale, blocajul politic într-o Uniune cu 25 de membri a fost evitat, lucru remarcabil dacă e să ținem cont că NSM așezate la masa negocierilor au adus nu numai o sporire a numărului de locuitori cu 2/3, dar și o multiplicare a numărului de posibile alianțe politice.

Spre deosebire de extinderile anterioare, cea din 2004/2007 se particularizează prin condiționalitățile impuse în perioada de preaderare, care au permis, pe de o parte, integrarea economică treptată a noilor state membre (NSM) de-a lungul întregii perioade de preaderare și, pe de altă parte, adoptarea și implementarea acquis-ului comunitar, generând astfel un așa numit proces de „europenizare forțată”. Fără îndoială însă, pe măsură ce procesul de integrare se va extinde, noi evoluții și noi tendințe vor continua să se înregistreze (de pildă, convergența economică la zona euro va reprezenta o nouă și semnificativa provocare economică și socială).

Bibliografie

- BARISH, Katinka (2004), *EU enlargement: how to reap the benefits*, Economic Trends, Survey Enlargement;
- BARISH, Katinka (2006), *East versus West ? The EU economy after enlargement*, CER, London;
- CEPS Special Report (2007), *Decision-making in the Council of Ministers before and after May 2004*, London;
- Commission of the European Communities (2006), *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Enlargement, two years after. An economic success*, Brussels, 3.5.2006;
- EDERVEEN, Sjeff, Albert VAN DER HORTS, Paul TANG (2005), *Is the European Economy a patient and the Union its doctor? On jobs and growth in Europe*, ENEPRI, April 2005;
- PRIDHAM, Geoffrey (2006), *New member state comparisons: Slovakia and Latvia*, European Research Working Paper Series, No.4.

Rezumat:

Majoritatea analizelor concluzionează că „în general, cea de a cincea extindere poate fi considerată un succes”. Fără a pune la îndoială această constatare, studiul subliniază faptul că povestea de succes amintită vizează îndeosebi domeniul economic (al schimburilor comerciale în creștere, al fluxurilor investiționale tot mai consistente, menite să genereze, în Est, dar și în Vest, noi locuri de muncă, dar și profituri în creștere), în vreme ce la nivel politic se consideră că această nouă extindere nu a fost încă pe de-a-ntregul „digerată”. Spre deosebire de extinderile anterioare, lărgirea din 2004/2007 a UE se particularizează prin condiționalitățile impuse în perioada de preaderare, care au permis, pe de o parte, integrarea economică treptată a noilor state membre (NSM), de-a lungul întregii perioade de preaderare și, pe de altă parte, adoptarea și implementarea acquis-ului comunitar, generând astfel un așa numit proces de „europenizare forțată”. Fără îndoială, pe măsură ce procesul de integrare se va extinde, noi evoluții și noi tendințe se vor continua să se înregistreze (de pilda, convergența economică la zona euro va reprezenta o nouă și semnificativă provocare economică și socială).

Mai devreme sau mai târziu, UE va trebui să rezolve întreg pachetul de probleme din Balcanii de Vest. Această regiune sfâșiată de multiple clivaje etnice, lingvistice și religioase a fost, până de curând, scena unor războaie crunte, care au afectat grav creșterea economică și demografică. În mai multe zone ale regiunii – și în special în Kosovo și în Bosnia-Herțegovina – există riscul real al izbucnirii unor noi conflicte sângeroase. Eforturile făcute până acum pentru stabilizarea regiunii nu au dat decât rezultate parțiale, de proporții modeste. Integrarea completă a Balcanilor de Vest va fi, cu siguranță, o sarcină tare dificilă – dar obligatorie – pentru Uniune. Un eventual eșec al UE în această regiune ar fi o adevărată catastrofă, cu consecințe extrem de grave pentru viitorul Uniunii Europene.

Perspectivile integrării statelor din Balcanii de Vest în Uniunea Europeană

Simona BULUMAC

Situația țărilor care fac parte din ceea ce UE numește *Regiunea Balcanilor de Vest*¹ a evoluat de la stabilizare și (re)construcție post-război la dezvoltare, asociere și perspectiva – chiar dacă nu foarte apropiată – privind integrarea deplină în Uniunea Europeană. Ambiția statelor din zonă de a se alătura clubului european este percepută, în general, ca o foarte solidă garanție pentru progresul reformelor în domeniul politic, economic, social. În cazul Balcanilor Occidentali stabilizarea, tranziția și integrarea merg în paralel și nu în mod succesiv².

În anul 2007, toate statele din regiune au făcut progrese importante în vederea apropierei de UE, dar rămân mari distanțe între nivelul lor de integrare. Croația și Macedonia au statutul de state candidate, celelalte fiind în diferite stadii de negociere sau semnare a Acordului pentru Stabilizare și Asociere (ASA). Croația este cea mai avansată, UE decizând în 2005 deschiderea negocierilor de aderare, care au început în iunie 2006. Cererea oficială a Macedoniei pentru dobândirea calității de membru al UE a fost acceptată încă din noiembrie 2005, dar negocierile de aderare nu au început încă, fiind condiționate de îndeplinirea anumitor criterii. Albania, după trei ani de progrese intermitente, a semnat ASA în iunie 2006. Bosnia-Herțegovina a deschis negocierile ASA în noiembrie 2005, dar încheierea

---

¹ Denumire inventată de UE în 1999 pentru țările potențial candidate pentru includerea lor în Procesul de Stabilizare și Asociere – Albania, Bosnia-Herțegovina, Croația, Macedonia, Serbia, Muntenegru.

² Stefan LEHNE Lehne, *Has the Hour of Europe come at last? The EU's strategy for the Balkans*, p. 111-124, în *The Western Balkans: moving on*, Chaillot Paper, no 70, octombrie 2004, editat de Julie BATT, text accesibil la adresa de internet <http://www.iss-eu.org/chaillot/chai70.pdf>

unui ASA este dependentă de progresul anumitor priorități, cum ar fi reforma poliției, cooperarea cu TPII, administrația publică. Prin uniunea dintre Serbia și Muntenegru s-au început negocierile pentru ASA în octombrie 2005, dar acestea au fost suspendate în mai 2006, datorită nerespectării angajamentelor Serbiei de cooperare cu Tribunalul Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie (TPII). Negocierile au fost reluate în iunie 2007. După referendumul pentru independență din Muntenegru, care a avut loc la 21 mai 2006, UE a reluat negocierile ASA cu noul stat Muntenegru, sub un nou mandat, în martie 2007. Kosovo este inclus în Procesul de Stabilizare și Asociere (PSA) printr-un *Tracking Mechanism*, înființat în 2002 ca un cadru al dialogului între UE și Kosovo în vederea beneficierii de instrumentele PSA.

I. Strategia UE pentru Balcanii de Vest – elemente de continuitate și de schimbare

Strategia UE pentru Balcanii Occidentali s-a bazat pe repetarea succesului integrării țărilor postcomuniste din Europa Centrală și de Est, care a ajutat la consolidarea stabilității, democrației și reformei economice. Tranziția statelor din Balcanii de Vest s-a diferențiat de cea din statele postcomuniste prin întârziere, dar și prin efectele devastatoare ale războaielor din anii '90. Prin comparație cu statele din Europa Centrală și de Est, statele din regiune se diferențiază prin inexistența unei culturi politice, problema statelor și moștenirea războaielor. Prin urmare, condiționalitatea apropierei de UE a inclus ca elemente specifice cooperarea cu Tribunalul Penal Internațional de la Haga (TPII) și cooperarea regională în scopul reconcilierii societăților traumatizate de războaie. De asemenea, în cazul Balcanilor Occidentali, perspectivele europene au fost legate de stabilizarea regiunii, precum și de (re)construcția statelor (cazul Bosniei-Herțegovina). *Strategia UE a urmărit 3 obiective: stabilizarea, transformarea și integrarea acestor state în structurile UE.*

Politica UE pentru Balcani a devenit mai coerentă și dinamică în anul 2000, în contextul formării în interiorul UE a unui anume consens asupra Balcanilor, ca urmare a apariției guvernelor democratice (prin moartea lui F. Tudjman în 1989 și prin înlăturarea lui Miloșevici de la putere în anul 2000), a sporirii capacității UE pentru gestionarea crizelor internaționale și a experienței dobândite în urma procesului de lărgire (finalizat cu înglobarea în UE a țărilor din Europa Centrală și de Est). Posibilitatea aderării statelor din Balcanii Occidentali la UE a fost prima dată exprimată la Consiliul European de la Feira, desfășurat în iunie 2000. Necesitatea unei abordări politice comprehensive a Balcanilor Occidentali s-a concretizat în Procesul de Stabilizare și Asociere – PSA³ (lansat la summit-ul de la Zagreb, noiembrie 2000) ce oferea perspectiva viitoarei integrări în UE, dar și

---

³ Acest proces este o strategie de tranziție care consistă în oferirea acestor state a perspectivelor de aderare pe măsura realizării de reforme economice și politice necesare integrării.

înființarea Pactului de Stabilitate⁴, instrument regional pentru reconstrucția Europei de Sud-est. Astfel, PSA constituie strategia de aderare la UE, bazată pe o condiționalitate riguroasă : criteriile de la Copenhaga și importanța acordurilor de pace și a cooperării regionale.

Apartenența viitorului Balcanilor de Vest în Uniunea Europeană a fost reiterată la Consiliul European de la Salonic din 19-20 iunie 2003, dedicat relațiilor dintre UE-Balcanii de Vest. Cu ocazia acestui Consiliu, UE a confirmat perspectiva Balcanilor Occidentali de a deveni membru UE, precum și agenda acestei dezvoltări : întărirea dialogului politic și cooperarea între UE și Balcani, îmbogățirea PSA, consolidarea luptei împotriva crimei organizate și cooperarea în domeniul Justiției și Afacerilor Interne, cooperarea economică și cea regională. Abordarea Consiliului, exprimată în documentul *Thesaloniki agenda for the Western Balkans : Moving towards European Integration* includea introducerea Parteneriatelor europene, create pe modelul Parteneriatelor de Aderare utilizate în cazul statelor din Europa Centrală și de Est. Instrumente ale procesului de lărgire pentru reducerea distanței dintre Procesul de Stabilizare și Asociere și procesul de preaderare, create pentru particularitățile fiecărui stat în parte, acestea defineau priorități de acțiune pe termen scurt sau lung.

Procesul de Stabilizare și Asociere (PSA) constituie cadrul general al parcursului european al statelor din Balcanii occidentali până la viitoarea lor aderare. Aplicarea practică a PSA implică o serie de pași, de la înființarea de misiuni consultative, studiu de fezabilitate asupra Acordului de Stabilizare și Asociere (ASA), începerea, încheierea, ratificarea procesului. Raporturile anuale ale Comisiei au fost introduse din 2002, ca un mod de evaluare regulată a performanței.

Asistența financiară⁵ acordată prin Programul pentru Asistență, Reconstrucție, Dezvoltare și Stabilizare (CARDS) a fost axată nu numai pe susținerea reformelor politice și economice necesare aderării viitoare la UE, dar și pe chestiunile specifice zonei, cum ar fi întoarcerea și integrarea refugiaților și a persoanelor strămutate. Conform noii strategii de extindere din 2006 CARDS este înlocuit de la 1 ianuarie 2007 de un nou instrument Instrumentul de Asistență Pre-Aderare, care va face mai clară distincția dintre statele candidate și cele potențiale din punct de vedere al alocării fondurilor, statele candidate primind asistență suplimentară pentru îndeplinirea criteriilor de aderare.

II. Specificitatea integrării europene a Balcanilor de Vest

Accentuarea dimensiunii cooperării regionale și a cooperării cu Tribunalul Penal Internațional de la Haga, vizând reconcilierea ca bază pentru stabilitate și dezvoltare constituie o dimensiune-cheie a strategiei de extindere a UE în Balcanii

---

⁴ Observații privind obiectivele și structura Pactului de Stabilitate în Othon ANASTASAKIS, *Towards Regional Cooperation in the Balkans: An assessment of the EU Approach*, în Dusko LOPANDIK, *Regional Cooperation in Southeastern Europe*, Belgrade, 2002, p. 25-37

⁵ În perioada 2000-2006, suma totală a ajutoarelor și subvențiilor s-a ridicat la suma de 5,4 miliarde euro pentru întreaga regiune, conform documentului *Communication de la Commission du 27 janvier 2006 : Les Balkans occidentaux sur la voie de l'Union européenne: renforcer la stabilité et la prospérité*, la adresa de internet <http://europa.eu/scadplus/leg/fr/lvb/r12650.htm>

de Vest. *Cooperarea regională* pornea de la premisa legăturii dintre prosperitatea economică și socială și cooperarea strânsă cu vecinii. Cooperarea era văzută ca o modalitate de depășire a diviziunilor, de rezolvare a problemelor bilaterale, îmbunătățire a relațiilor politice și construire de relații bazate pe încredere, vitale pentru integrarea în UE. Dacă istoria și geografia comună sunt factori ce favorizează cooperarea regională, fapt dovedit de conferințele balcanice, forumuri ce promovau cooperarea în domeniul politic, economic, cultural, există tot atâția factori funcționând ca *obstacole care împiedică dezvoltarea cooperării regionale: disputele vechi, încă nerezolvate, privind frontierele sau minoritățile naționale, nivelul subdezvoltat al economiei și implicit resurse sever limitate pentru cooperare, precum și incoerența politică și economică a regiunii*. Inițiativele de cooperare regională din regiune (procesul Royaumont, SECI, ICE, Procesul de Cooperare din Europa de Sud-Est, Pactul de Stabilitate din Europa de Sud-Est) s-au caracterizat prin apariția lor din afară, încurajate de actori internaționali (UE, NATO, SUA) preocupați de stabilitatea regiunii, finanțare slabă, suprapunere a obiectivelor. În mod gradual s-a accentuat conceptul de *regional ownership* pentru dinamizarea coordonării acestor organisme.

Asocierea regiunii Balcanilor de Vest la politicile importante UE privind comerțul, energia, securitatea s-a concretizat recent prin încheierea dintre statele din regiune și UE a unui Tratat instituind Comunitatea Energiei (25 octombrie 2005), printr-un Acord asupra Spațiului Aerian, ca și Acordul de Liber Schimb (CEFTA).

Semnarea Tratatului Comunității Energiei dintre UE și statele partenere din Europa de Sud-Est, intrat în vigoare în iulie 2006, creează cadrul legal pentru o piață a energiei integrate regională pentru rețelele de electricitate și gaz natural și pentru integrarea acestei piețe în piața mai mare a UE.

Semnarea în iunie 2007 a acordurilor bilaterale între UE și state din afara Uniunii (Republica Albania, Bosnia și Herțegovina, Croația, Republica Islanda, Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei-FYROM, Regatul Norvegiei, Serbia, Muntenegru și Misiunea ONU de administrație interimară în Kosovo privind stabilirea unui spațiu aerian comun european (ECAA) are ca scop crearea cadrului pentru extinderea proiectului „Cer Unic European”.

Accentul dimensiunii regionale a fost evidențiat printr-o altă inițiativă, și anume *transformarea Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est*⁶ în *Consiliul Regional de Cooperare* (programată pentru februarie 2008), în scopul sporirii responsabilității regiunii. Consiliul va prelua sarcinile Pactului și va avea

---

⁶ Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est a fost la bază o strategie completă de prevenire a conflictelor lansată de comunitatea internațională în 1999. Pactul de Stabilitate a fost semnat de reprezentanții Albaniei, Bosniei-Herțegovina, Bulgariei, Croației, Moldovei, României, Serbiei și Macedoniei. Strategia Pactului se baza pe găsirea de donatori pentru proiectele importante propuse de statele din Europa de Sud-Est. Statele participante au primit sprijin financiar considerabil pentru proiectele lor, schimbând astfel Pactul dintr-o prezență politică într-o inițiativă economică. În ultimii opt ani, Pactul a reușit să ofere țărilor din regiune aproximativ 20 miliarde euro, conform autorului Natasha Radic „Pactul care a schimbat fața Europei de Sud-Est”, *SE Times*, 11 06 2007, la adresa de internet <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/ro/features/setimes/articles/2007/06/11/reportage-01>

autonomie deplină în luarea deciziilor, cooperând cu instituțiile europene. Consiliul Regional de Cooperare, finanțat de Comisia Europeană, va fi un conector între țările din regiune și comunitatea internațională de donatori.

Un pas pozitiv pentru *cooperarea comercială regională*, sprijinită de Uniunea Europeană a fost constituirea acordului de liber schimb (CEFTA) între statele din Europa de Sud-Est care nu sunt membre UE⁷. Astfel statele din Balcanii occidentali au semnat Acordul de Liber Schimb Central European (CEFTA)⁸ la 19 decembrie 2006, care înlocuiește acordurile de liber schimb bilaterale din cadrul Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, în scopul pregătirii pentru integrarea UE prin înființarea zonelor de liber schimb. Textul documentului prevede o deschidere graduală a piețelor statelor semnatare, ceea ce presupune o reducere progresivă a taxelor vamale. Exemplu de cooperare regională, și teren de antrenament pentru cooperarea economică în pregătirea aderării la UE, acesta nu înlocuiește perspectiva europeană, ci o completează, pregătind țările pentru o relație economică mai strânsă cu UE. Noul CEFTA, pe lângă prevederile și obligațiile generale referitoare la comerțul cu produse agricole și industriale, concesi și angajamente de liberalizare a comerțului reciproc conține o serie de prevederi noi referitoare la servicii, achiziții publice, barierele tehnice din calea comerțului, protejarea drepturilor de proprietate intelectuală, promovarea investițiilor, concurența și ajutorul de stat, reglementarea disputelor și reglementări privind Comitetul Mixt al Acordului.

Avantajele adoptării CEFTA-2006 au fost subliniate de experți: fiecare stat va profita de reorganizarea ratei tarifelor și regulamentelor investițiilor în zonă, formarea unei singure piețe regionale va avea ca rezultat mari fluxuri de investiții străine, crescând atractivitatea pentru procesul de privatizare pentru investitorii străini.

Oficialitățile europene au reiterat în numeroase ocazii că integrarea europeană nu este posibilă fără justiție și reconciliere, reconstrucție etnică și socială, la care *Tribunalul Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie (TPII)*⁹ și-a adus contribuția. Tribunalul a inculpat mai mult de 120 de persoane în 10 ani¹⁰, iar în 2006 mai mult de jumătate din procedurile derulate au fost încheiate¹¹. Activitatea TPII a contribuit la arestarea și judecarea unor responsabili de crime de război (Ante Gotovina, Milan Martić), dar și la transferarea unor procese justiției naționale (deschiderea primului proces, în Serbia, intentat *Scorpionilor* pentru

---

⁷ Statele semnatare ale CEFTA-2006: Albania, Bosnia-Herțegovina, Bulgaria, Croația, Republica Macedonia, Republica Moldova, Muntenegru, Serbia.

⁸ CEFTA- creat în 1992, inițiat de Ungaria, Cehia, Slovacia, Polonia cu scopul pregătirii statelor candidate pentru aderarea la UE prin crearea unei zone de comerț liber între țările asociate la UE, membre ale OMC. Aderări ulterioare : 1997 - România și Bulgaria ; 2003 - Croația. Retrageri : Cehia, Slovacia, Polonia, Ungaria, Slovenia - 1 mai 2004, după intrarea în Uniunea Europeană.

⁹ Tribunalul, înființat pe baza Rezoluției 827 a Consiliului de Securitate ONU în 1993 este competent pentru urmărirea și judecarea persoanelor fizice, responsabile de violări grave ale dreptului internațional umanitar comise pe teritoriul fostei Iugoslavii din 1991.

¹⁰ Conform datelor precizate de Alexis TROUDE, *Geopolitique de la Serbie*, Elipses Editions Marketing, 2006, p. 237.

¹¹ Conform datelor precizate de Susanne Nies, *L'Europe hors Union Européenne*, în *Année stratégique 2007*, Pascal BONIFACE, Dalloz, IRIS 2006.

crimele comise la Srebrenica). Aceasta face parte din *strategia de închidere* a Tribunalului, bazată pe continuarea proceselor suspectilor de crime de război de rang înalt până în 2010 și transferarea cazurilor suspectilor de rang mai mic curților naționale ale statelor din fosta Iugoslavie.

Procurorul general al TPII, Carla del Ponte, aprecia rolul important al extinderii UE pentru justiția din regiune, condiționalitatea UE dovedindu-se crucială deoarece un procent de 90% dintre acuzații din închisoare erau rezultatul direct al presiunilor și eforturilor europene¹². Avizul TPII în ceea ce privește nivelul cooperării statelor din Balcanii de Vest este un element important al progresului către integrarea europeană. Avizul său pozitiv asupra cooperării Croației a permis, de exemplu, deschiderea negocierilor de aderare la 3 octombrie 2005, iar avizul său negativ privind cooperarea Serbiei a și determinat suspendarea negocierilor pentru Acordul de Stabilizare și Asociere, la 3 mai 2006. Cooperarea cu TPII este încă problematică pentru anumite state, în special Serbia și Bosnia-Herțegovina.

În general, nivelul de cooperare al Serbiei cu TPII a fost limitat, dar intensificarea presiunii internaționale asupra Serbiei începând cu sfârșitul lui 2004 și începutul anului 2005 (impunerea de termene limită asociate cu procesul de integrare europeană – de exemplu, condiționarea realizării studiului de fezabilitate de sporirea cooperării cu TPII până la sfârșitul lunii martie 2005) a determinat un efort mai susținut al guvernului de la Belgrad în acest sens. Poziția autorităților sârbe asupra responsabilității crimelor de război și a Tribunalului de la Haga este ilustrată și de maniera în care s-a făcut escortarea la Haga a acuzaților¹³ de către oficialitățile sârbe, ca și de tratarea acestora ca eroi naționali care se sacrifică pentru binele Serbiei și pentru integrarea țării în structurile euroatlantice. Rezistența unor segmente ale elitelor și ale publicului mai larg față de extrădări se bazează nu numai pe animozitatea față de TPII și pe mândria națională, dar și pe popularitatea criminalilor de război în rândul opiniei publice sârbe, o mare majoritate a sârbilor considerându-i eroi naționali care au luptat pentru cauza națională. Potrivit Raportului UE din noiembrie 2006, Serbia a întreprins câteva măsuri vizând îmbunătățirea cooperării cu TPII (deschiderea arhivelor Ministerului de Interne, ale Ministerului Apărării și ale Președinției sârbe pentru personalul TPII, în mai 2006, adoptarea de către Parlamentul Uniunii a Legii asupra înghețării pensiilor urmăriților TPII în februarie 2006, adoptarea planului de acțiune privind cooperarea cu TPII în iulie 2006), dar acestea sunt insuficiente. Problema cooperării Serbiei stă în umbra incapacității (sau, după unele surse, a lipsei de voință *politică*) de a-i captura pe criminalii de război Ratko Mladici și Radovan Karadzici.

Problema legitimității TPII a revenit în discursul public în statele din zonă în contextul sinuciderii lui Milan Babic și a morții lui Slobodan Miloșevici, înainte de declararea verdictului, după un proces care a durat 4 ani. Totodată a fost

---

¹² Lucia KUBOSOVA, *Del Ponte: EU enlargement bringing justice to Balkans*, la adresa de internet www.euobserver.com, 26. 06.2007.

¹³ Cazul acuzaților Nebojisa Pavkovic, Sreten Lukic, Vlastimir Djordjevic, Vladimir Lazarevic din ianuarie-aprilie 2005.

dezbătută în mediul academic și focalizarea politicii UE pe predarea inculpaților și nu pe reconciliere, propunându-se îndreptarea atenției pe capacitatea sistemelor juridice interne de a se ocupa cu crimele de război și pe eficacitatea sistemelor educaționale de a promova toleranța și reconcilierea, mai degrabă decât pe „predarea anumitor indivizi”.¹⁴

III. Credibilitatea promisiunilor privitoare la integrarea europeană a Balcanilor Occidentali

Integrarea Balcanilor occidentali în UE, reiterată în majoritatea documentelor europene din 2000-2005 a cunoscut în 2006-2007 o nuanță de slăbire a angajamentului european.

Importanța rolului unei perspectivei convingătoare privind o eventuală integrare în UE a statelor din Balcanii occidentali pentru derularea reformelor a fost recunoscută în noiembrie 2005, în documentul *Strategiei de Extindere* Comisia Europeană.¹⁵ Planificarea strategică pentru viitorul zonei s-a bazat pe presupunerea îndreptării încete, dar sigure către statutul de membri UE. În 2006, au fost câteva semnale ale încetării extinderii, chiar dacă majoritatea documentelor UE au repetat perspectiva integrării pe termen mediu/lung a statelor din Balcani. Întâlnirea informală a miniștrilor UE de la Salzburg din martie 2006, deși lăsa deschisă perspectiva integrării în UE a Balcanilor occidentali (ministrul austriac de externe Plassnik declarând că *unificarea europeană este incompletă fără Balcani*, scopul acestor țări fiind integrarea) a inclus referința la capacitatea de absorbție UE ca o potențială barieră pentru aderările viitoare, referință inclusă și în concluziile Consiliului European din iunie și decembrie 2006.

Strategia de extindere a Comisiei Europene¹⁶ din noiembrie 2006, se poate caracteriza prin două elemente opuse, și anume înăsprirea tonului și continuarea procesului integrării, în contextul „oboselii extinderii” și a europesimismului la nivelul cetățenilor europeni și a decidenților politici, a finalizării celei de-a cincea extinderi, prin includerea României și Bulgariei. *Documentul recunoaște existența unor probleme legate de acceptarea viitoarelor extinderi*, nevoia apropierii și dialogului cu cetățenii europeni, crearea unui nou consens asupra extinderii.

Se remarcă prudența în ceea ce privește viitoarele extinderi, precum și accentul pus pe calitatea extinderii și nu pe viteză. Viitoarele extinderi vor trebui să țină cont de capacitatea de integrare a UE cu cele trei dimensiuni: bugetară, politică și instituțională. Ele se vor desfășura cu respectarea riguroasă a criteriilor de aderare și în urma realizării studiilor de impact asupra finanțelor și instituțiilor comunitare. UE va trebui să rezolve mai întâi impasul instituțional și să „digere” extinderile realizate în ultimii ani înaintea acceptării unor noi membri. Schimbarea

---

¹⁴ International Balkan Commission, *The Balkans in Europe's Future*, 2005, p. 35-36.

¹⁵ European Commission, *2005 Enlargement Strategy Paper*, 9 noiembrie 2005, la adresa de internet http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=505DC0561

¹⁶ *Enlargement strategy and Main Challenges 2006- 2007*, 8 noiembrie 2006, la adresa de internet http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/Nov/com_649_strategy_paper_en.pdf

tonului UE este marcată de relansarea discursului pesimist apărut din perioada 2000-2006 asupra șanselor construcției europene de a supraviețui odată cu intrarea țărilor din Europa Centrală și Orientală ce contribuie la paralizarea uniunii prin diferențele de obiective între vechii și noii membri UE.

Posibilitatea scăderii încrederii publice față de procesul de aderare în statele din Balcanii occidentale poate avea efecte dezastruoase pentru ritmul reformelor. Reticența UE pentru viitoare extinderi este un semnal negativ pentru aceste state, amânarea integrării pentru un viitor incert putând scădea motivația pentru realizarea reformelor interne. În acest context, merită să luăm în calcul ceea ce sugerează Milica Delevic¹⁷, atunci când acesta afirmă că „Uniunea Europeană, conștientă de importanța promisiunii de membru în țările din regiune, dar și de schimbarea dispoziției în statele membre, găsește moduri creative de a confirma perspectiva europeană fără a se angaja în ceea ce privește datele. Aceasta înseamnă mai ales introducerea unui număr de pași intermediari care să creeze impresia de mișcare și progres. Acordarea statutului de candidat Macedoniei fără fixarea unui date clare pentru deschiderea negocierilor de aderare este o bună ilustrare”.

Ambiguitatea și incertitudinea integrării au fost compensate de decizia Consiliului din 13-14 noiembrie 2006 privind lansarea negocierilor pentru facilitarea obținerii vizelor și mandatele de readmisie pentru regiunea Balcanilor Occidentali, în scopul ușurării călătoriilor pentru cetățenii din această zonă, dar și stabilirii de reguli clare pentru lupta împotriva imigrației ilegale. Finalizarea încheierii negocierilor este prevăzută până la sfârșitul lunii iunie 2007. Acest pas reflectă angajamentul UE pentru promovarea contactelor interpersonale dintre Balcanii de Vest și restul spațiului european și este o dovadă a confirmării perspectivei europene a acestor state. Facilitarea vizelor și sporirea burselor pentru studenți vor avea consecințe pozitive pentru familiarizarea tinerilor cu valorile europene, precum și renunțarea la izolare. UE a repetat condițiile pentru facilitarea sau liberalizarea acordării vizelor, și anume lupta împotriva crimei organizate și imigrația ilegală.

IV. Probleme specifice ale integrării statelor din regiune

Integrarea Balcanilor de Vest în UE, potrivit opiniei lui Axel Walldén, șeful unității de coordonare politică de la Direcția Extindere a Comisiei Europene se confruntă cu „trei provocări geografice: cazul Kosovo, al Serbiei și al Bosniei-Herțegovina și două provocări transversale: instaurarea statului de drept, lupta împotriva criminalității și corupției precum și starea economică și socială în regiune”¹⁸. *Majoritatea acestor state au progresat în sensul funcționării democratice, dar sunt departe de a îndeplini integral criteriile de la Copenhaga,*

---

¹⁷ În studiul *Regional Cooperation in the Western Balkans*, Chaillot Paper, nr. 104, iulie 2007, Institute for Security Studies

¹⁸ Vincent REY și Axel WALLÉDEN, *Situation des Balkans dans la perspective de leur élargissement à l'Union Européenne*, 15 noiembrie 2006, text care poate fi accesat la adresa de internet http://www.confrontations.org/IMG/pdf/CR_reunion_Balkans_15nov-2.pdf

statul de drept fiind slăbit, între altele, de lipsa controlului total asupra aparatului militar de către puterea civilă; iar situația economică fragilă, cu un nivel al șomajului foarte ridicat, rămâne în mod constant preocupantă.

Serbia

Avansarea Serbiei spre Uniunea Europeană și încheierea ASA trebuie analizate în contextul noului guvern ce s-a format după alegerile parlamentare din 21 ianuarie 2007. După o campanie electorală centrată pe viitorul provinciei Kosovo și pe criza socio-economică a țării, câștigător a fost curentul naționalist, Partidul Radical obținând 28,7% din voturi, urmat de Partidul Democrat cu 22,9%, de Coaliția Populară (formată din Partidul Democrat al Serbiei, Noua Serbie, Serbia Unită și Mișcarea pentru Reînnoirea Serbiei). Noul guvern, format din Partidul Democrat (DS), Partidul Democrat Sârb (DSS) și G17+, condus de Vojislav Koștunița, a luat naștere după aproape 4 luni de blocaj și discuții privind atribuirea ministerelor între cele două partide importante ale coaliției (DS și DSS). Tot acest blocaj a avut loc pe fondul divergențelor de opinii privind viitorul Serbiei și provincia Kosovo. Guvernul a fost constituit cu doar o jumătate de oră înaintea termenului-limită definit de Constituție, și anume pe 13 mai 2007. Dificultatea viitoarelor reforme interne și coordonarea lor a fost subliniată de raportul International Crisis Group, *Serbia's New Government : Turning from Europe* din mai 2007: viitorul reformelor este dificil de prognozat, mai ales datorită compoziției noului guvern, „format în mare de-a lungul liniilor feudelor medievale, cu fiecare minister loial partidului său politic și nu guvernului”¹⁹. Același raport pune sub semnul întrebării progresul integrării europene a Serbiei și perspectivele aderării sale la UE, ca și angajamentul ferm pentru cooperarea cu TPII (aceasta în condițiile în care conducerea serviciilor secrete este divizată între DS și DSS, iar DSS conduce portofoliul Afacerilor Interne).

Poziția fermă privind regiunea Kosovo a noului guvern a reieșit din condițiile puse de Koștunița pentru intrarea sa la guvernare, ca și din prezentarea sa ca prima prioritate a noului guvern. Poziția dură privind Kosovo pare să determine relațiile viitoare cu vecinii Serbiei, dar și cu NATO, potrivit retoricii virulente a primului-ministru. Recent, Koștunița a acuzat NATO de încercarea de a transforma Kosovo într-un mini-stat NATO și a declarat imposibilitatea aderării Serbiei la NATO, dacă SUA vor recunoaște independența provinciei. Se pare că acesta a uitat rolul NATO pentru asigurarea securității în sudul Serbiei (Valea Presevo). De asemenea, statele vecine au fost amenințate cu stricarea bunelor relații cu Serbia în eventualitatea recunoașterii independenței provinciei. Retorica inflamată a Serbiei a fost criticată și de UE, care condamnă nerespectarea acordului dintre cele două tabere din august a.c., care prevedea încetarea utilizării unui vocabular incendiar ce poate periclita procesul negocierilor.

Kosovo este un test pentru noul guvern sârb, iar poziția dură a DSS față de Kosovo, NATO, vecini poate duce la destabilizarea coaliției. Scenariul cel mai

---

¹⁹ ICG, p. 5.

pesimist prefigurează, în eventualitatea declarării independenței Kosovo și a căderii guvernului sârb actual, o coaliție între DSS și Partidul Radical, ce ar putea duce la izolarea internațională, ca și la înghețarea relațiilor cu UE.

Din februarie 2007,²⁰ UE și-a declarat disponibilitatea privind reluarea negocierilor pentru ASA cu Serbia, fără a mai insista, ca precondiție, pe arestarea criminalilor de război. Reluarea negocierilor s-a făcut la 13 iunie 2007, fiind influențată de arestarea lui Zdravko Tolimir (31 mai), un criminal de război inculpat încă din 2005 de TPII pentru crime de război comise în masacrul de la Srebrenița. La 10 septembrie a.c., Serbia a mai înregistrat un progres semnificativ, prin încheierea negocierilor tehnice și atingerea unei înțelegeri privind conținutul și textul ASA, semnarea acordului fiind condiționată de deplina cooperare a Serbiei cu TPII; o evaluare în acest sens va fi făcută de procurorul Carla del Ponte în ultima sa vizită în Serbia, înainte de încheierea mandatului său.

Bosnia-Herțegovina

Apropierea Bosniei-Herțegovina de UE se realizează concomitent cu procesul de construcție al statului (*state-building*) și aplicarea acordurilor de la Dayton, depinzând de reforma constituțională și a poliției, dar și din domeniul juridic, militar, educațional. Tranziția Bosniei este împiedicată de diviziunile etnice și viziunile complet diferite asupra viitorului statului: stat independent sau uniune cu Serbia (sârbii), stat unificat condus de un guvern central dominat de bosniaci (bosniaci), posibilitatea apariției unei a treia entități distincte în federație, cea croată (croați).

Reforma constituțională este cheia schimbărilor din Bosnia, deoarece actuala constituție, numită și „constituția războiului”²¹, este inadecvată în peisajul politic schimbat, împiedicând aplicarea reformelor. Schimbarea Constituției este necesară pentru dotarea cu un guvern central puternic, capabil să creeze condițiile pentru aplicarea ASA, dar și care să constituie un interlocutor unic în dialogul cu instituțiile europene. Inițiativele de până acum pentru amendarea Constituției nu s-au concretizat, ultimele eforturi fiind cele făcute în martie-aprilie 2006, atunci când liderii a șase partide politice au aprobat un pachet de amendamente²² care nu a obținut însă sprijinul majorității parlamentare.

---

²⁰ Concluziile GAERC din 12 februarie 2007 susțineau aprobarea de către Consiliu a voinței Comisiei de reluare a negocierilor pentru ASA cu noul guvern de la Belgrad, cu condiția dovedirii clare a angajamentului și acțiunilor concrete pentru deplina cooperare cu TPII.

²¹ Prezența Constituției a Bosniei, stipulată în Anexa Acordurilor de Pace de la Dayton – semnate în 1995 pentru sfârșitul războiului din Bosnia creează un sistem politic complex și ineficient, Bosnia fiind alcătuită din două entități politice, Republica Srpska și Federația compusă din 10 cantoane. Astfel, instituțiile de stat sunt slabe, fiecare unitate politică având propriul corp guvernamental, însumând 760 de parlamentari și 140 ministere, o adevărată povară pentru finanțarea lor de la buget.

²² Acestea includeau înlocuirea celor 3 președinți cu unul singur și 2 vice-președinți aleși de Parlament, proceduri de decizie simplificate în Parlament, lipsa consimțământului entităților de către stat pentru aplicarea reformelor solicitate de UE, deținerea de către stat a jurisdicției asupra legislației privind orice problemă legată de integrarea Bosniei în UE.

Slaba coordonare dintre entitățile statale, ca și lipsa de coordonare a agendelor legislative dintre parlamentul de stat și cel al entităților, precum și lipsa relațiilor funcționale dintre organele legislative și executive a fost subliniată în Raportul anual al Comisiei Europene din noiembrie 2006²³.

Reforma poliției a fost obstrucționată de insistența reprezentanților Republicii Srpska de a menține integral controlul asupra propriei poliții. De altfel, inflexibilitatea în ceea ce privește reforma poliției este mai importantă decât negocierile pentru ASA pentru prim-ministrul republicii sârbe din Bosnia, Milorad Dodik. Sfidarea comunității internaționale de către Dodik (care propunea transformarea Bosniei într-o confederație) constituie o contestare a suveranității și integrității teritoriale a Bosniei, în detrimentul eforturilor făcute de acest stat pentru integrarea în structurile euro-atlantice²⁴.

Climatul politic din Bosnia a fost tensionat și prin solicitarea din martie-iunie a.c. făcută de musulmanii din municipalitatea Srebrenița, care doresc acordarea unui statut de district autonom și scoaterea orașului de sub jurisdicția Republicii Srpska, ca urmare a verdictului Curții Internaționale de Justiție (februarie a.c.), verdict ce a confirmat comiterea unui genocid la Srebrenița în 1995. Solicitarea a fost respinsă atât de Oficiul Înaltului Reprezentant, dar și de Parlamentului European ca nefiind întemeiată.

Eficacitatea sistemului juridic este afectată de cele patru jurisdicții paralele și separate de la nivelul statului, Republicii Srpska, Federației Bosniei-Herțegovina și Brcko, precum și de imixtiunea politicului în actul de justiție. Educația are nevoie de eliminarea segregării curriculei și școlilor, ca și de eliminarea școlilor unde elevii și profesorii bosniaci și croați nu au contacte reciproce.

În contextul în care bilanțul reformelor este nesatisfăcător datorită creșterii retoricii naționaliste, blocării reformelor politice și eșecului reformelor constituționale, pe fondul scăderii credibilității Biroului Reprezentantului Internațional și a ezitării privind folosirii puterilor de la Bonn²⁵ de către Christian Scharz-Schilling²⁶, sunt legitime întrebările adresate de *International Crisis Group* privind: noile scopuri ale unei prezențe internaționale; funcția Biroului Reprezentantului Internațional și extinderea mandatului acestuia; exercitarea puterilor de la Bonn; viitorul rol jucat de Reprezentantul Special al UE; instrumentele de care va dispune acesta; și tipul de instrumente politice pentru prevenirea destrămării Bosniei și pentru asigurarea progresului acesteia către integrarea europeană²⁷.

Integrarea europeană a Bosniei-Herțegovina este afectată de lipsa angajamentului și responsabilității decidenților politici bosniaci, ale căror loialitate este bazată pe clivaje etnice, pe lipsa inițiativei acestora pentru reforme

²³ *Bosnia and Herzegovina 2006 Progress Report*, {COM(2006) 649 final}, 8 noiembrie 2006, la adresa http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/Nov/bih_sec_1384_en.pdf

²⁴ *RS Leader Clashes with Western Diplomates Over Reforms*, Balkan Insight, 31 august 2007, la adresa de internet http://iwpr.net/index.php?apc_state=hen&s=o&o=p=brn&l=EN&s=f&o=338228

²⁵ Conform acestora, Înaltul Reprezentant poate impune decizii obligatorii din punct de vedere legal.

²⁶ Înalt Reprezentant din 31 ianuarie 2006-20 iunie 2007, diplomat german.

²⁷ ICG, *Ensuring Bosnia's Future: A New International Engagement Strategy*, Europe Report no. 180, 15 februarie 2007, p. i.

(majoritatea reformelor realizându-se doar printr-o presiune maximă făcută de Înalțul Reprezentant și de alți reprezentanți ai comunității internaționale). Preluarea postului de Înalț Reprezentant la începutul lunii iulie a.c. de către Miroslav Lajcak, diplomat slovac, cu o abordare pragmatică și pro-activă, care se bucură de sprijin internațional puternic și de respectul politicianilor locali ar putea contribui la deblocarea reformelor și la stimularea inițiativelor interne.

În același timp este necesară o schimbare a abordării UE pentru Bosnia: „concepțiile că Bosnia ar putea fi tratată ca un alt stat aplicant, iar pura atracție a statutului de membru la o dată îndepărtată ar fi suficientă pentru depășirea naționalismului etnic polarizator s-au dovedit greșite. *UE trebuie să desfășoare instrumente politice noi și diferite pentru menținerea pe calea implementării păcii și progresul către statutul de membru* (sublinierea noastră – S.B)”²⁸.

Kosovo

Perspectiva europeană a provinciei este indubitabil legată de soluționarea statutului ei. Procesul politic privind statutul Kosovo, reactivat în 2005 prin evaluarea comprehensivă a standardelor²⁹ de către diplomatul Kai Eide și prin decizia Consiliului de Securitate al ONU (octombrie 2005) de începere a procesului de determinare a statutului provinciei, a fost ghidat de Principiile Conducătoare elaborate de Grupul de Contact (noiembrie 2005)³⁰.

Negocierile directe privind statutul, purtate din februarie până în septembrie 2006 și conduse de Martti Ahtisaari, la Viena s-au dovedit sterile, pozițiile celor două echipe de negociatori fiind opuse, partea kosovară dorind independența, iar cea sârbă oferind autonomie extinsă, dar nu independență. Planul lui Ahtisaari³¹, amânat după alegerile sârbe din 21 ianuarie 2007, a fost prezentat la 2 februarie, fiind urmat la sfârșitul lunii de încă două săptămâni de întâlniri între negociatori pentru definitivarea sa. Prezentarea planului la 26 martie în fața Consiliului de Securitate a semnat rezultatul încheierii procesului, format din 17 runde de discuții directe și din 26 de misiuni ale experților în Serbia și Kosovo. Propunerea lui Ahtisaari nu a fost concretizată printr-o nouă rezoluție ONU, datorită intenției declarate a Rusiei de a-și exprima veto-ul în Consiliul de Securitate.

Planul Ahtisaari, susținut de SUA și UE, prevedea arhitectura unei guvernări kosovare, fără includerea termenului de stat sau suveranitate, bazată pe următoarele elemente: adoptarea unei Constituții; dreptul de negociere și de încheiere a unor acorduri internaționale; protecția și promovarea drepturilor comunităților ne-albaneze; mecanisme de reprezentare a acestor minorități locale în instituțiile publice, ca și în procesul legislativ; descentralizarea, cu includerea unor noi competențe pentru municipalitățile majoritar sârbe (sănătate, educație); înființarea

---

²⁸ *Ibidem*, p. i-ii.

²⁹ Standardele ONU au fost integrate în decembrie 2005 în Parteneriatul European cu Kosovo.

³⁰ Acestea excludeau revenirea Kosovo la situația dinainte de 1989, divizarea provinciei sau unirea cu o altă țară sau parte a unei țări; specificau de asemenea ca soluția finală să fie aprobată de consiliul de Securitate al ONU.

³¹ *Comprehensive Proposal for Kosovo Status Settlement*.

de 6 noi municipalități extinse ale sârbilor kosovari. De asemenea, era menționată viitoarea prezență internațională, formată din 3 componente: Reprezentantul Civil Internațional și Reprezentant UE–având responsabilitatea unor acțiuni necesare pentru implementarea Acordului; Misiunea Politicii Europene pentru Securitate și Apărare (ESDP) – cu responsabilități privind monitorizarea domeniilor legate de statul de drept; Prezență Militară Internațională, condusă de NATO– responsabilă pentru asigurarea securității.

Planul era însoțit de un *Raport al Trimisului Special al Secretarului General al ONU privind Viitorul statut Kosovo*; documentul includea recomandarea ca statutul Kosovo să fie *independența supravegheată* de comunitatea internațională.

Susținătorii Planului Ahtisaari consideră că este „un compromis ce oferă albanezilor kosovari perspectiva independenței, sârbilor kosovari drepturi extensive, securitate și relații privilegiate cu Serbia, iar Serbiei șansa de a lăsa trecutul în spate odată pentru totdeauna și de a-și realiza viitorul european. Este cea mai bună rețetă pentru crearea unei societăți multietnice, democratice și descentralizate și se potrivește cu proiectul UE pentru Balcanii de Vest”.³²

Neaprobarea planului, urmată de eșecul adoptării unei rezoluții în Consiliul de Securitate (dată fiind opoziția Rusiei față de adoptarea oricăreia din cele patru propuneri de rezoluție elaborate de SUA și UE), a determinat la 20 iulie a.c. Grupul de Contact să suspende eforturile din Consiliul de Securitate și să propună un nou șir de negocieri între Priștina și Belgrad de 120 de zile sub conducerea Troicii formată din reprezentanții SUA, Rusia și UE. Rezultatul va fi comunicat la 10 decembrie Secretarului General ONU. Pozițiile diametral opuse, neschimbate a celor două echipe de negociatori, fac aproape imposibil și zadarnic noul efort, ce va fi la fel de steril ca și cele anterioare. Singura schimbare este frustrarea și nerăbdarea crescută a albanezilor kosovari.

Distanța dintre opțiunile de viitor ale liderilor comunităților sârbă și albaneză este oglindită și la nivelul comunității internaționale. Miza privitoare la Kosovo nu este numai regională, dar și una strategică globală, Rusia încercând prin acordarea protecției internaționale Serbiei și opoziția SUA să pozeze în mare actor internațional. Pentru UE, dosarul Kosovo este un test al unității și eficacității PESC, divizarea din cadrul organizației fiind destul de dificilă de gestionat. Dacă Marea Britanie și Franța se alătură poziției americane de sprijinire a independenței, Germania este mai prudentă în a-și exprima poziția, Spania, Grecia, Slovenia și România declarând nepregătirea pentru recunoașterea unei mișcări unilaterale. Propunerea ministrului de externe olandez privind acceptarea divizării provinciei, respinsă categoric de ministrul german al Apărării și de mediatorul UE Wolfgang Ischinger, subliniază diversitatea extremă a opiniilor din UE. Divizarea Kosovo ar fi destabilizatoare pentru regiune deoarece ar reactiva ambițiile de reunificare sau secesiune ale albanezilor din valea Presevo și ale sârbilor din republica Srpska, încălcând astfel principiile Grupului de Contact.

Scenariul declarării independenței unilaterale este cel mai pesimist, cu urmări considerabile în imediata vecinătate. Kosovo va pierde sprijinul UE ai cărei membri sunt deja divizați pe această temă, Belgradul își va consolida poziția și va

³² International Crisis Group, *Kosovo: No Good Alternatives to the Ahtisaari Plan*, 14 mai 2007.

pretinde aplicarea Rezoluției 1244. Alegerile legislative și locale din provincie, stabilite pentru 17 noiembrie a.c., pot crește tensiunea în Kosovo, ele urmând să aibă loc cu prea puțin timp înaintea finalizării negocierilor.

Pozițiile vecinilor provinciei sunt prudente, pe fondul măsurilor de retorsiune promise de Serbia în relațiile bilaterale, în cazul sprijinirii unei soluții neagreate de aceasta: Muntenegrul nu dorește deteriorarea relațiilor cu Serbia sau cu Priștina, la un interval atât de scurt de obținerea independenței; Croația împărtășește anxietatea că evoluțiile imprevizibile din Kosovo și din zonă i-ar putea periclita aderarea la UE; doar Albania sprijină planul Ahtisaari, ca fiind cea mai bună soluție pentru Kosovo și Serbia; Macedonia așteaptă – din mai multe motive convergente – rezultatul negocierilor internaționale.

Croația și Fosta republică Iugoslavă a Macedoniei

Croația speră să adere la UE în 2009, deși ea nu va fi acceptată, probabil, înaintea reformării cadrului instituțional al Uniunii. Domeniile prioritare care necesită un ritm mai alert al reformelor sunt cel juridic, al poliției, al administrației publice, lupta împotriva corupției, deplina cooperare cu TPII.

Guvernul **Macedoniei** are dificultăți în aplicarea reformelor în domeniul poliției și cel juridic, în lupta împotriva corupției, în aplicarea ASA. Implementarea acordului de la Ohrid este esențial pentru crearea unui climat favorabil reformelor. Marea provocare căreia trebuie să-i facă față Macedonia rămâne coeziunea politică internă. Majoritatea reformelor au fost blocate prin boicotarea Parlamentului, vreme de aproape patru luni (februarie-mai) de către cel mai mare partid etnic albanez din Macedonia, Uniunea Democrată pentru Integrare (DUI)³³. Revenirea DUI în Parlament, la presiunile exercitate de UE și NATO în urma unui acord încheiat cu partidul prim-ministrului Nikola Gruevski, VMRO-DPMNE (Organizația Revoluționară Macedoneană-Partidul Democrat pentru Unitatea Națională a Macedoniei) privind schimbarea componenței Comisiei pentru Relații Interetnice a Parlamentului a dus la reluarea discuțiilor privind reforma judiciară. Dacă a fost atins un acord privind procuratura, dezacordul rămâne deplin atunci când este vorba despre mandatul procurorilor publici. Asigurarea drepturilor etnicilor albanezi este de asemenea un criteriu politic cheie pentru deschiderea negocierilor cu UE.

Albania

Alegerea președintelui Bamir Topi, vicepreședintele formațiunii de guvernământ a Albaniei, Partidul Democrat, după 3 tururi de scrutin eșuate în luna iulie a.c. a pus capăt uneia din cele mai acute crize politice cu care s-a confruntat țara până în prezent. Constituția prevede alegeri anticipate în cazul în care Parlamentul nu

---

³³ Deputații DUI au boicotat Parlamentul din 26 ianuarie a.c., acuzând că guvernul i-a marginalizat și a încălcat așa-numitul *principiu Badinter*, conform căruia anumite tipuri de legi necesită susținerea unui număr minim specificat de parlamentari din partidele minoritare pentru a putea fi adoptate.

reuşeşte să aleagă un preşedinte după cinci tururi de scrutin. Printre chestiunile ce trebuie soluţionate pentru apropierea de UE se numără şi aplicarea Acordului Interimar privind chestiunile comerciale, intrat în vigoare la 1 decembrie 2006, dar şi reformele economice, politice, juridice.

Muntenegru

După obţinerea independenţei la 3 iunie 2006, în urma referendumului din 21 mai 2006 care marca sfârşitul Uniunii dintre Serbia şi Muntenegru, UE contribuind la asigurarea legitimităţii referendumului prin fixarea regulilor şi supervizarea întregului proces, noul stat a trecut la derularea procesului recunoaşterii internaţionale, al acceptării în organizaţii internaţionale, concentrându-şi eforturile pentru îndeplinirea noilor competenţe referitoare la apărare, afaceri externe, viză, azil şi migraţie. Prioritatea fixată de noul guvern ales în urma alegerilor parlamentare de la 10 septembrie 2006 a fost adoptarea unei noi Constituţii; Parlamentul a adoptat la 31 iulie a.c. un proiect de lege fundamentală. Potrivit acestuia, limba oficială este muntegreana; scrierea chirilică cât şi cea latină vor fi considerate oficiale; se instituie separarea bisericii de stat. Reforma juridică, lupta împotriva corupţiei, menţinerea ritmului reformelor şi continuarea cooperării cu TPII rămân chestiuni prioritare pentru apropierea de UE.

V. În loc de concluzie

Perspectiva de integrare europeană a statelor din Balcanii de Vest, consacrată la Summit-ul de la Salonic din 2003, nu mai este un fapt contestat de nimeni, întrebările fiind cum şi când se va concretiza ea. Majoritatea statelor din zonă, deşi au performanţe inegale în ceea ce priveşte nivelul şi ritmul apropierei de UE, se confruntă cu probleme asemănătoare în domeniul justiţiei, administraţiei, combaterii corupţiei pe fondul mobilizării elitelor politice la presiunea externă. Integrarea zonei în UE se dovedeşte mai provocatoare şi necesită un timp mai îndelungat prin comparaţie cu cea a statelor din Europa Centrală şi de Est. Dacă strategia europeană a evoluat şi a integrat elemente specifice pentru zonă, perspectiva europeană nu mai este la fel de motivantă astăzi pentru decidenţii politici locali. În contextul prefacerilor arhitecturii interne a UE, a accentului pus pe necesitatea existenţei capacităţii depline de absorbţie a noilor membri şi a „oboselii” extinderii, perspectiva europeană nu trebuie să se erodeze (deşi acest risc există şi este unul major), ci, dimpotrivă, să se afirme mai puternic. Cooperarea regională, impulsionată şi de UE începe să funcţioneze cu adevărat în zonă, devenind dintr-o condiţie a apropierei de UE o practică normală de rezolvare a unor probleme comune.

Soluţionarea statutului regiunii Kosovo este un test pentru toată regiunea în ansamblu, dar şi pentru unitatea UE (şi mai ales pentru afirmarea acesteia ca un actor coerent şi cu adevărat important pe scena internaţională). UE a conştientizat faptul că provincia este o problemă internă a Europei, fiind gata să se implice cu

resurse și expertiză, așa cum n-a făcut-o niciodată pentru vreun alt stat din zonă. Se fac tot mai bine auzite și vocile care vorbesc despre necesitatea menținerii unei poziții comune a UE chiar și în cazul scenariilor cele mai pesimiste, care au ca punct de plecare posibilitatea ca liderii kosovari să declare unilateral independența provinciei.

Abstract:

The present paper deals with the challenging European integration of the Western Balkan states, underlying the key problems faced by both EU and Balkan states. EU strategy, based on the Stabilization and Association Process, adapted to the specific problems of the region but the credibility of the European promise must be kept even if the EU goes through institutional reforms. Western Balkan region is on the path to EU integration but its progress depends on how these states tackle the implementation of key reforms and how their decision-makers understand to propose and implement own solution to their own problems. The advancement of the whole region is dependent on the solving the Kosovo status and the fulfillment of the statehood of Bosnia-Herzegovina, two processes where the EU and international community have their huge contribution.

Studiul care urmează pleacă – exact ca și acela al Gabrielei Drăgan – de la premisa că integrarea și unificarea economică este unul dintre elementele de succes ale UE. Numai că Uniunea Europeană se află, împreună cu alți actori ai relațiilor internaționale, într-un context global plin de riscuri și solicitări. În plus, încercarea de a da Europei un Tratat Constituțional funcțional a eșuat; mai mult, și așa-numita Agendă Lisabona se izbește de o serie de obstacole. Iar statutul internațional al UE este serios afectat, între altele, de insuficiența mijloacelor militare. Concluziile studiului listează și alte importante vulnerabilități ale UE.

Probleme structurale ale Uniunii Europene, la începutul secolului al XXI-lea

**Mihai MACUC
Ioan-Codruț LUCINESCU**

După cel de Al Doilea Război Mondial, nevoia de pace și stabilitate pe continent, de prosperitate și de recâștigare a poziției de centru cultural, politic și economic al lumii a obligat țările europene – într-o primă etapă, cele din Vest – la căutarea unor soluții pragmatice, corespunzătoare noului context geopolitic. Astfel, s-a ajuns la transformarea în fapt a generoase idei de unificare europeană, care fusese „la modă” în anii '30, fără însă a avea vreun rezultat, dincolo de sfera dezbaterilor teoretice, iar Comunitatea Europeană a devenit, dintr-o proiecție ce părea multora utopică, o realitate, printr-un embrion primar, fundamentat, în principal, pe uniunea economică. Transformările survenite după 1990 în sfera relațiilor internaționale și în mediul de securitate au reconfigurat în mod substanțial obiectivele și structura Uniunii, care a cunoscut o lărgire continuă, fiind confruntată, în perioada actuală, cu noi provocări specifice, menite să-i reconfigureze existența pentru deceniile următoare.

O parte din aceste provocări sunt caracteristice erei globalizării și celei informaționale, pe care o parcurge omenirea în prezent, iar o altă parte ține de problemele specifice spațiului de securitate și cooperare euroatlantic. Se cunoaște, astfel, că suntem martorii și actorii unor tendințe și curente globale de amploare fără precedent, generatoare de însemnate mutații, cu consecințe greu de anticipat în totalitatea lor: potrivit unor studii și analize ale specialiștilor, populația Terrei, în următorii 10-15 ani, ar putea spori cu încă 1 miliard de oameni, dintre care 95% vor locui în zone subdezvoltate și lipsite de mijloacele necesare pentru a face față presiunilor demografice sau schimbărilor climatice; pe de altă parte, în contextul avântului unor economii asiatice și din alte regiuni, cererea de energie va crește enorm, impunând atât o sporire a extracției și prelucrării de resurse convenționale, cât și găsirea de surse alternative; alături de alte materii strategice, resursele de apă

ar putea da naștere unor conflicte și tensiuni în zone sensibile de pe glob; pe măsura noilor cuceriri din domeniul tehnic și științific, fluxul informațional va dobândi dimensiuni uriașe (deja, în prezent, se consideră că la fiecare trei luni are loc o dublare a conținutului rețelei Internet).

Alături de aceste problematice majore, pe continentul nostru, începutul noului mileniu readuce în prim-plan dezbateri referitoare la teme precum strategiile integrării, modelul de organizare și funcționare, valorile și principiile fundamentale promovate și modul optim de realizare a acestui ultim deziderat, locul Uniunii Europene în lume. Ambele perspective prin intermediul cărora este evaluată construcția europeană – cea politică și cea economică, ambele implicând și influențând nivelul social – se află în schimbare, în raport de complementaritate cu așteptările și preocupările statelor membre.

Comparativ cu alte proiecte de integrare regională, caracteristica celui legat de lărgirea și integrarea europeană constă în faptul că, încă de la începuturile sale, aceasta a reprezentat nu numai un proces ce a presupus instituționalizarea unei piețe comune, ci și un sistem supranațional de guvernare, conducând astfel la noi discuții, legate de natura relațiilor dintre statele membre, dintre acestea și organismele comunitare, precum și de adoptarea unui Tratat Constituțional, într-o formă care să corespundă atât obiectivelor Uniunii în ansamblul său, cât și intereselor fiecărei țări semnatare a acestui act fundamental.

Dacă armonizarea spațiului economic, prin dezvoltarea pieței unice interne, s-a realizat în timp relativ îndelungat, printr-un proces de luare a deciziilor îndelung tergiversat, sistemul european de guvernare a fost, în mod progresiv, actualizat și revizuit, în paralel cu extinderea scopului și nivelului de integrare economică și socială. Astfel, modalitățile și instrumentele sistemului de guvernare al Uniunii Europene au fost regândite și modificate, îndeosebi în ultimii ani, pentru a răspunde necesității extinderii domeniilor de acoperire a politicilor comunitare și disparităților economice și sociale dintre statele membre, într-o Uniune lărgită.

Pe bună dreptate, unele voci autorizate din spațiul european afirmă că, în absența unui sistem instituționalizat reformat, mai eficient și acceptat de toate statele membre, Uniunea Europeană s-ar putea confrunta, în perioada următoare, cu noi probleme și fenomene, de natură să-i afecteze credibilitatea și stabilitatea.

Perspectivile instituirii unei Constituții pentru Europa

În ultimii ani, douăsprezece noi state europene s-au adăugat Uniunii, acest proces fiind cea mai mare extindere din întreaga sa istorie, măsurată, decamdată, în câteva decenii. Dincolo de aspectele benefice, acest fapt a accentuat câteva dintre provocările cu care se confruntă Uniunea Europeană de mai mulți ani, îndeosebi cu privire la structura, rolul, atribuțiile și legitimitatea instituțiilor comunitare.

Demisia, în anul 1999, a Comisiei Europene condusă de Jaques Santer, urmare a acuzațiilor de fraudă, nepotism și proastă administrare, a marcat, la timpul respectiv, o criză profundă a încrederii publice în reprezentativitatea și legitimitatea instituțiilor comunitare. Odată cu preluarea președinției Comisiei de către Romano

Prodi, în anul 2000, restabilirea prestigiului și profesionalismului acesteia au devenit ținte prioritare. Prin urmare, a fost lansată atunci ideea de reformă a sistemului european de guvernare, ca unul dintre obiectivele strategice ale Comisiei pentru următorii 5 ani de mandat, fiind adoptată Carta albă a guvernării europene (iulie 2005). Potrivit acestui document, reforma sistemului european de guvernare trebuia implementată în cadrul tratatelor existente, iar scopul final al acestui document, promovat de Comisia Europeană, a fost extinderea și consolidarea unor forme mai democratice de guvernare la toate nivelurile – european, regional și local – pe baza principiilor de deschidere, participare, reprezentare, eficiență și coerență¹.

Totodată, în anul 2001, Tratatul de la Nisa a deschis dezbaterile cu privire la viitorul unei Europe unite, considerându-se, pe bună dreptate, că Uniunea are nevoie de un unic document fundamental pentru a rezolva contradicțiile inerente între problematica specifică legată de extinderile succesive și aceea privitoare la aprofundarea construcției europene, prin obținerea unei eficiențe și a unei reprezentativități crescute. Prin urmare, la reuniunea Consiliului European de la Laeken (decembrie 2001), șefii de stat și de guvern ai țărilor membre au adoptat *Declarația privind viitorul Uniunii Europene*, document programatic în care se atrage atenția asupra soluționării cu prioritate a unor probleme care necesitau rezolvare rapidă: delimitarea mai clară a competențelor între organismele centrale ale Uniunii Europene și statele membre; rolul parlamentelor naționale sau simplificarea tratatelor, astfel încât acestea să fie mai inteligibile pentru cetățeni.

Consiliul European de la Laeken a atribuit unei Convenții (deschisă atât statelor membre, cât și statelor candidate la aderare) misiunea de a pregăti propunerile de reformă a Uniunii Europene, iar această Convenție Europeană privind viitorul Uniunii s-a finalizat cu adoptarea unui proiect de Tratat privind instituirea unei Constituții pentru Europa (așa-numita Constituție Europeană, sau Tratatul Constituțional al Uniunii Europene).

Din păcate, planurile ambițioase de adâncire a integrării politice și de fundamentare a succesului extinderii s-au suprapus peste o perioadă prelungită de declin economic în Europa Occidentală, de insatisfacție în rândul cetățenilor unor state dezvoltate (teama, printre altele, de „instalatorul polonez”) și de disparități cu privire la viziunile privind modalitățile cele mai potrivite pentru transpunerea în practică a hotărârilor summit-ului din 2001, ceea ce a dus la o neașteptată respingere a primei forme a Tratatului Constituțional, în cadrul referendumurilor organizate în Franța și Olanda, în mai-iunie 2005.

A urmat o perioadă dificilă pentru ideea de Europă lărgită unită, existând chiar temeri (care s-au dovedit în cele din urmă nefondate) cu privire la eventuala dezmembrare sau fragmentare a acesteia (Europa cu două viteze, Noua și Vechea Europă). Evoluția ulterioară a evenimentelor a demonstrat că avantajele tuturor țărilor europene membre de pe urma existenței Uniunii Europene lărgite sunt prea mari pentru a fi abandonate, astfel că președinției germane din prima jumătate a anului 2007 i-a revenit sarcina dificilă a relansării procesului multidimensional al construcției comunitare.

---

¹ Corina BARBAROS, *Rolul României într-o Europă în schimbare*, la adresa de internet www.mic.ro/documente/info_integrare/scoala_de_vara/eseuri/Barbaros.pdf.

Noul acord, semnat după cele mai intense și dificile dezbateri din ultimii ani, ar trebui să reprezinte semnalul că statele Uniunii Europene doresc cu adevărat modernizarea edificiului comunitar, prin adoptarea unui act fundamental unic, corespunzător obiectivelor și principiilor de bază, formulate prin prima Convenție Europeană privind viitorul Uniunii. În ziua de 23 iunie 2007, la Bruxelles, liderii comunitari au ajuns la un acord privind Tratatul de reformare a Uniunii Europene, menit să înlocuiască vechiul Tratat Constituțional, al cărui conținut este considerat caduc, după respingerea sa.

În prezent acest text nu este definitivat, aflându-se în faza de elaborare, dar o parte a prevederilor sale esențiale pot fi anticipate. Potrivit unor opinii, față de vechiul document, cel actualizat va reprezenta însă o încetinire a procesului unificării Uniunii, referitor la cadrul instituțional.

În ceea ce privește spinoasele probleme legate de consolidarea pilonului extern al Uniunii, acestea sunt doar în parte rezolvate. Astfel, postul de ministru de externe al Uniunii Europene, prevăzut în vechiul Tratat Constituțional, contestat însă vehement de Marea Britanie, nu va mai fi înființat, deși constituia una din inovațiile importante ale documentului, cu rol precis de armonizare și unificare a politicilor externe ale statelor membre. Locul acestuia va fi asigurat însă prin postul de Înalt Reprezentant al Uniunii Europene pentru Politica Externă și de Securitate, cu atribuții sporite în domeniul politicii externe². În același timp, prevederi referitoare la creșterea rolului parlamentelor naționale în luarea deciziilor la nivel comunitar, aspect cerut explicit de Olanda, ar putea bloca, practic, orice inițiativă a instituțiilor comunitare care ar putea fi considerată că nu corespunde integral intereselor vreunui stat membru. Se consideră că, prin această stipulare, liderii Uniunii Europene încearcă să spulbere rezervele euroscepticilor, care se tem că Uniunea s-ar putea transforma treptat într-un superstat, limitând tot mai mult suveranitatea țărilor membre, iar popoarele continentului își vor pierde unele atribute esențiale, din care derivă identitatea națională. Printre alte prevederi importante integrate proiectului noului Tratat Constituțional menționăm identitatea juridică a Uniunii Europene (aspect relevant pe planul relațiilor internaționale) și, foarte important, în contextul ofensivei energetice a Rusiei în Europa, acordul de solidaritate energetică între statele comunitare³.

Succesul din iunie 2007 de la Bruxelles a deschis calea pentru Conferința interguvernamentală, în cadrul căreia se va elabora textul exact al viitorului Tratat Constituțional al Uniunii Europene. Discuțiile, începute în iulie a.c., vor trebui finalizate până la sfârșitul acestui an, pentru ca în 2008 să reînceapă laboriosul și dificilul proces de ratificare a documentului, fiecare stat membru având libertatea să își aleagă propria modalitate de ratificare.

Experiența anterioară și-a spus deja cuvântul: pentru a nu mai exista pericolul respingerii proiectatului nou Tratat, Franța a anunțat deja că nu va mai organiza un referendum pe această temă, ci va adopta acest document printr-un decret-lege. Chiar dacă această procedură de fapt ar putea facilita traseul ratificării și

---

² La adresa de internet www.guv.ro/presa/integrare/afis-doc.php?idpresa=561.

³ *Ibidem*.

implementării Tratatului Constituțional, pericolul respingerii rămâne, deoarece presiunile opiniei publice și ale unor segmente din mediul politic din alte state, precum Marea Britanie sau Polonia, ar putea obliga guvernele respective să organizeze un referendum, cu rezultat imprevizibil. Se previzionează că, dacă va primi undă verde din partea tuturor statelor membre, Tratatul Constituțional va intra în vigoare o dată cu alegerile pentru Parlamentul European, din anul 2009⁴.

Noi incertitudini legate de structurarea unui act fundamental eficient au apărut odată cu retragerea premierului Tony Blair, care anunțase că dorește evitarea referendumului. Noul prim-ministru al Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, Gordon Brown, se află în fața unei provocări majore⁵: pe de o parte, riscă să piardă un sfert din susținătorii din propriul partid în cazul în care nu organizează un referendum legat de noul Tratat Constituțional al Uniunii Europene, iar pe de alta riscă să strice echilibrul fragil abia realizat, în cazul în care va da curs acestui referendum, deoarece există mari șanse ca populația Marii Britanii să respingă documentul, de teama delegării prea multor atribute suverane către organismele comunitare de la Bruxelles. De altfel, opoziția conservatoare a declanșat o adevărată campanie de presiune la adresa guvernului din Londra și argumentează că noul Tratat este foarte similar cu Constituția respinsă. Restul țărilor membre ale Uniunii privesc cu îngrijorare situația, deoarece un referendum britanic, dincolo de posibilitatea și chiar probabilitatea unui rezultat negativ, ar putea antrena cereri pentru referendum și în alte state; în Irlanda se prefigurează deja o astfel de consultare a populației.

Europarlamentarul german Elmar Brok, delegat al Parlamentului European la negocierile de finalizare a Tratatului, și-a manifestat îngrijorarea în acest sens: „Ar fi foarte nedrept din partea Marii Britanii dacă, după ce a obținut mai mult sau mai puțin ceea ce dorea de la noul Tratat, s-ar întoarce și l-ar supune unui vot popular”⁶.

Dincolo de declarațiile oficiale pozitive, derogările de care au beneficiat unele state în timpul lungilor negocieri pe parcursul aderării, precum și cele obținute ulterior, ar putea îngreuna și mai mult decât până acum procesul decizional la nivelul Uniunii.

De exemplu, Marea Britanie a luat decizia de a nu participa la Carta Drepturilor Fundamentale ale Uniunii Europene și nici la legislația din domeniul justiției penale. Referitor la Cartă, există anumite temeri referitoare la faptul că excluderea Londrei ar putea afecta sistemul juridic al Uniunii Europene ca întreg („aceasta ar putea contamina din punct de vedere juridic întregul sistem”, a declarat europarlamentarul liberal britanic Andrew Duff, participant la negocierile din iunie 2007 pe marginea Tratatului)⁷.

Având în vedere toate cele expuse mai sus, eforturile deosebite întreprinse de cancelarul german Angela Merkel pe perioada președinției germane a UE (ianuarie-iulie 2007) pentru relansarea procesului de consolidare a întregului

---

⁴ www.euractiv.ro/uniunea-europeana/articles%7CdisplayArticle/articleID_10668/.html

⁵ www.euractiv.ro/uniunea-europeana/articles|displayArticle/articleID_11135/.

⁶ *Ibidem*.

⁷ www.zf.ro/articol_138937/noi_divergente_pe_marginea_discu%7Ctării_tratatului_constitutional.html.

edificiu comunitar s-ar putea să nu dea, din păcate, pe termen nedefinit, rezultatele scontate și așteptate din partea majorității statelor membre și a cetățenilor Uniunii Europene.

Agenda Lisabona

Chiar mai îngrijorătoare decât incertitudinile legate de viitoarea configurație politică comunitară sunt semnalele și evoluțiile privitoare la posibilul eșec al Agendei Lisabona, ambițiosul proiect care își propunea să transforme Europa, până în 2010, în „cea mai competitivă și dinamică economie bazată pe cunoaștere din lume”. Astfel de semnale au devenit evidente la doar câțiva ani de la lansare, astfel că, în acest moment, se încearcă, prin diverse programe ale Uniunii Europene coroborate cu eforturile naționale, păstrarea măcar a unei distanțe nu prea mari față de principalii competitori mondiali, Statele Unite și Japonia.

Întârzierile în transpunerea în practică în totalitate a Agendei Lisabona au marcat rămânerea în urmă a productivității la nivelul general al Uniunii Europene nu doar față de SUA, ci și față de pilonul economic sud-est asiatic.

De altfel, analiștii economici susțin că marile provocări în domeniul competiției pe piața globală vor veni în viitor cu precădere din Est, cu precădere din partea Chinei și Indiei. Pornind de la datele și prognozele existente, în condiții de evoluție normală a marilor fluxuri economice, se estimează că în următorii doi-trei ani China va depăși, ca valoare a Produsului Intern Brut, Germania și, în aproximativ un deceniu, Japonia. Politicienii și factorii de decizie din cadrul Uniunii Europene sunt conștienți de faptul că, pentru a rezista pe piața globală, Europa are nevoie nu numai de viziuni generoase, ci și de reforme radicale, acest deziderat fiind exprimat sintetic prin formula: „mai multă competiție în interior și de mai puțină birocrație la Bruxelles”.

Problema principală în acest context rezidă în faptul că, din cauza opoziției societăților europene, obișnuite în bună măsură cu un sistem sindical bine structurat, foarte reticent la orice atingere a drepturilor salariaților, precum și cu asigurări sociale generoase, neadaptate concurenței extrem de dure din lumea actuală și, mai ales, de perspectivă, orice tentativă de implementare a măsurilor economice nepopulare înseamnă sinucidere politică. Exemplul fostului prim-ministru olandez Wim Kok (în mod ironic, acesta este la origine un politician de stânga, provenit din mișcarea sindicală), care își exprima convingerea, înaintea referendumului francez asupra Tratatului Constituțional din mai 2005, că inițiativa de liberalizare a serviciilor (așa-numita Directivă Bolkestein), nu va fi blocată, nu a fost urmat și de alți politicieni europeni⁸; astfel, liderii Uniunii Europene au hotărât să retrimită directiva cu pricina instituțiilor comunitare pentru o nouă analiză, ceea ce înseamnă că un sector care produce peste 70% din PIB-ul Uniunii va rămâne în continuare în afara jocului competiției libere de pe continent, blocându-se una din inițiativele importante menite a promova viziunea ambițioasă adoptată la Lisabona.

---

⁸ Alexandru LĂZESCU, *Dispute aprinse între arhitecții Europei comune*, text accesat la adresa de internet www.revista22.ro/html/index.php?nr=2005-04-01&art=1613.

Chiar dacă în spațiul comunitar s-ar crea, conform economiștilor, alte noi 600.000 de locuri de muncă, prin liberalizarea completă a sectorului serviciilor, există încă o multitudine de reguli naționale obstructioniste. În baza acestei realități a izvorât propunerea pentru o directivă de liberalizare a serviciilor, care ar permite companiilor europene prestatoare de servicii să se stabilească oriunde în Uniune cu formalități minime, respectând legislația din țara lor de origine. Totuși, Franța, sprijinită de Germania, Belgia și Suedia în primul rând, susțin că directiva ar aduce Europa la cel mai mic numitor comun, subminând nivelul salarial și protecția socială din Occident⁹. Indiscutabil, menținerea unui standard de viață ridicat și reducerea pe cât posibil a convulsiilor sociale sunt un bun important al spațiului comunitar, însă, în prezent, aceste constante se realizează, într-o măsură însemnată, în detrimentul nevoii de sporire a capacității concurențiale europene.

Edificator în acest sens este studiul realizat de Asociația Camerelor de Comerț și Industrie din UE, Eurochambers, în primăvara anului 2007. Potrivit statisticilor, forul comunitar este cu 22 de ani în urma Statelor Unite ale Americii în ceea ce privește creșterea economică. Mai mult, după cum relevă studiul citat, SUA au atins actualul nivel al investițiilor existente în prezent pe ansamblul Uniunii Europene în crearea de noi locuri de muncă și cercetare încă de acum 30 de ani¹⁰. Cauza acestui considerabil decalaj relevat de statisticieni este aderarea unor noi state, cu o rată a șomajului mare și investiții reduse în cercetare, precizează documentul Eurochambers (de notat, în context, că performanțele economice ale României și Bulgariei, țări care au obținut statutul de țări membre ale Uniunii Europene la 1 ianuarie 2007, nu au fost incluse în această evaluare).

Datorită complexității problemelor noi Uniunii și incertitudinilor privitoare la ansamblul instituțional, este posibil ca procesul de extindere să fie oprit, practic, pe o perioadă nederminată. Astfel, Comisia Europeană a decis, într-un raport dat publicității la 8 noiembrie 2006, să stopeze extinderea prin aderarea unor alte state la grupul celor existente până la o viitoare reformă instituțională a UE (exceptate fiind România și Bulgaria, pentru care decizia fusese deja adoptată). „O soluție instituțională va trebui să existe deja în momentul în care următorul stat membru va fi pregătit să adere la UE”, s-a apreciat în raportul Comisiei, referitor la strategia de extindere a Uniunii¹¹. Oficialii europeni au precizat cu acest prilej și faptul că reforma instituțională nu se referă numai la adoptarea noului Tratat Constituțional, recunoscându-se, astfel, că problemele Europei unite nu se rezolvă doar printr-un nou document fundamental¹².

În această privință, trebuie ținut cont de faptul că în prezent Uniunea Europeană se confruntă și cu importante provocări interne, altele decât cele legate de reforma instituțională, precum: modul în care se vor asigura în continuare subvenții generoase agricultorilor europeni, în special celor francezi și spanioli, în

---

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ www.azi.ro/arhive/2007/03/09/externe.htm.

¹¹ http://www.zf.ro/articol_101125/comisia_europeana_stopeaza_extinderea_ue.html.

¹² Tratatul de la Nisa, care reglementează astăzi instituțional UE, este gândit pentru 27 de membri. Totuși, apreciază Comisia Europeană, Croația ar avea suficiente șanse să adere la Uniunea Europeană în acest deceniu.

condițiile în care este nevoie de fonduri din ce în ce mai mari pentru cercetare&dezvoltare; cât va mai existat posibilitatea Marii Britanii de a-și păstra așa-numitul „rabat” și cât timp va mai accepta Germania să contribuie mult mai mult decât primește în schimb etc. Includerea pe agenda UE a acestor probleme alături de importantele dezbateri referitoare la proiectata nouă reformă instituțională prezintă riscul crescut al interferenței și al adoptării, în ultimă instanță, a unor soluții de compromis, în contextul unor înțelegeri secrete. O asemenea eventualitate ar îndepărta și mai mult procesul decizional comunitar de cetățenii Uniunii Europene, accentuând așa-numitul deficit democratic al acestei construcții comunitare. Singura abordare realistă este aceea a pașilor mărunți, dar siguri, ceea ce presupune laborioase negocieri și timp îndelungat.

Uniunea Europeană, actor internațional

Atentatele teroriste comise pe teritoriul SUA la 11 septembrie 2001, la care s-au alăturat alte evenimente importante desfășurate de pe arena internațională, au constituit un punct de cotitură pentru strategii și analiștii în materie de securitate. Noile strategii și doctrine de securitate elaborate în ultimii ani aduc în prim-plan, ca amenințări asimetrice, neconvenționale, terorismul, proliferarea armelor de distrugere în masă, crizele și conflictele declanșate de clivajele etnice și religioase. În același timp, armatele lumii au accelerat procesul de reformă al propriilor forțe, profesionalizarea constituind motorul transformării, în contextul generat de tehnologii revoluționare, care schimbă tot mai mult procesele și principiile clasice de planificare și conducere a acțiunilor în teatrele de operații, precum și spectrul misiunilor ori natura capabilităților necesare îndeplinirii lor.

Complexitatea și proliferarea noilor amenințări și pericole la adresa securității internaționale necesită răspunsuri rapide, complexe, precum și evoluții adecvate în multiple domenii. Misiunile cu caracter umanitar, cele de gestionare și prevenire a crizelor, desfășurate în cooperare, în condiții de interoperabilitate, capătă din ce în ce mai multă însemnătate, ceea ce se traduce prin sporirea exponențială a necesităților de ordin financiar.

În ceea ce privește Uniunea Europeană, aspirațiile declarate și acțiunile care vizează confirmarea calității de actor important al securității globale necesită bugete de apărare mult mai mari; totuși, atingerea acestui ultim obiectiv nu se regăsește, consensual, printre prioritățile țărilor membre ale Uniunii. Spre exemplu, cele 25 de state membre ale UE cheltuiau în acest domeniu, în anul 2006, circa 230 mld. USD, față de cele 528 mld. USD ale SUA¹³. Pe lângă faptul că fondurile alocate apărării și dezvoltării capabilităților militare la nivelul Uniunii Europene sunt insuficiente, o mare parte din acești bani sunt utilizați ineficient, deoarece statele membre își protejează încă, în mod excesiv, industriile naționale de apărare, neexistând o piață militară europeană, competitivă la nivel de vârf cu cea americană. În această direcție, specializarea rolurilor între partenerii europeni, în

---

¹³ SIPRI *military expenditure database*, 2006. Pentru o analiză exactă, trebuie să se țină cont și de faptul că Statele Unite sunt angajate în acțiuni militare în Irak și Afganistan.

funcție de posibilitățile existente (dezvoltarea așa-numitelor domenii și capacități „de nișă”) ar trebui să constituie cheia dezvoltării unor capacități militare comune și o gestionare mult mai eficientă a fondurilor, și așa limitate.

Deși pe plan mondial se constată începuturile unei noi curse a înarmărilor la nivelul marilor actori (SUA, China, Rusia), susținută de o sporire neconținută a cheltuielilor militare și de remodelarea unor documente strategice, Uniunea Europeană este preocupată pe mai departe, atât la nivelul organismelor sale comunitare, cât și cu privire la acțiunile majorității statelor membre, mai mult de problemele politico-economice și de dezvoltarea instrumentelor nonmilitare.

Dacă ne raportăm la analiza bugetelor militare ale statelor din spațiul UE, putem observa că Uniunea, în ansamblu, nu a dat o prea mare importanță creșterii cheltuielilor militare, în contextul campaniei declanșată împotriva terorismului internațional. În majoritatea țărilor membre, bugetul militar a scăzut constant de la sfârșitul Războiului Rece, chiar și după adoptarea Obiectivelor Globale din 1999 (Helsinki Headline Goals) și evenimentele de la 11 septembrie 2001.

Dintre statele europene cu o poziție de frunte din punct de vedere militar, doar Marea Britanie și Franța (state care au un rol important și în cadrul NATO) constituie excepții relevante, crescându-și bugetele militare, în mod constant, în ultimii ani (Marea Britanie la 59,2 mld.USD și Franța la 53 mld. USD)¹⁴. De altfel, aceste două state europene se găsesc pe locurile doi și trei în ceea ce privește datele oficiale la nivel mondial în anul 2006, deși, conform analiștilor militari, China cheltuiește mult mai mult decât declară oficial.

În contrast, Germania își păstrează cheltuielile militare la un nivel redus, comparativ cu statutul său de a treia economie a lumii și cu ambițiile externe ale Berlinului (doar 37 mld. USD în 2006)¹⁵; în aceeași situație se găsește și Italia, care, însă, traversează de mulți ani o profundă recesiune economică, coroborată și cu unele probleme de natură politică.

Referindu-ne la cota parte (*fair share*) cu care ar putea să contribuie țările membre ale Uniunii Europene și NATO la securitatea și apărarea comună, constatăm că SUA, în anul 2004, au alocat cu 50% mai mult peste cota stabilită față de Germania și Spania, care contribuie cu mai puțin de jumătate din aceasta, 40% și respectiv 30%¹⁶. De altfel, decalajul dintre tehnologia militară avansată a Statelor Unite și cea a țărilor din Uniunea Europeană a crescut atât de mult, încât a creat probleme de interoperabilitate, inclusiv în operațiuni dificile ca cele din Kosovo sau, mai recent, în Afganistan, a îngreunat procesul decizional în cadrul NATO și a degradat eficiența sistemului de cooperare militară transatlantică.

Practic, dezvoltarea pilonului II al UE, așa cum a fost structurat prin Tratatul de înființare al Uniunii – Politica Externă și de Securitate Comună (PESC), îndeosebi, a subsistemului său constituit de Politica Europeană de Securitate și Apărare (PESA) –, este condiționată de depășirea unor constrângeri complexe:

---

¹⁴ *The 15 major spender countries in 2006*, la www.sipri.org/contents/milap/milex/mextrends.html.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Gustav LINDSTROM, *EU-US burdesharing: who does what?*, Chaillot Paper no. 82, September 2005, p. 30.

limitarea resurselor umane disponibile, care fac tot mai greu solicitărilor concurente, mergând din Bosnia până în Palestina și Congo; insuficiența echipamentului adecvat anumitor scopuri esențiale, precum mijloacele de transport la mare distanță (primul avion european de transport tactic, Airbus A 400, va fi livrat abia peste doi ani); dotarea financiară modestă, confirmată de Perspectivele Financiare Multianuale pentru 2007-2013.

În acest sens, apare tot mai pregnant dezacordul în creștere dintre preferința majorității publicului european, care se pronunță pentru o mai mare implicare a Uniunii Europene pe arena mondială, și aversiunea tradițională a aceluiași public față de sporirea cheltuielilor de apărare în detrimentul bugetelor sociale.

Bugetul adoptat de Uniunea Europeană pentru perioada 2007-2013 nu oferă perspective foarte încurajatoare în privința implementării și dezvoltării unor obiective ale PESC și PESA¹⁷, în condițiile în care Uniunea dezvoltă, în prezent o multitudine de operațiuni atât în Europa, cât și pe alte continente, de altfel, operațiuni complexe și apreciate prin rezultatele obținute.

În anul 2006, Uniunea a finalizat prima operație de gestionare a crizelor inițiată în anul 2003 în contextul PESC, anume EUPM (Misiunea Polițienească în Bosnia și Herțegovina), împreună cu alte cinci misiuni¹⁸: EUPAT (Echipa polițienească de consultanță a UE în Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei), EUSEC (Misiunea UE de reformare a sectorului de securitate în Republica Democrată Congo), EUPOL Kinshasa (Misiunea polițienească a UE în Kinshasa), EUBAM Rafah (Misiunea UE de Asistență la graniță în punctual de trecere Rafah, în Teritoriile Palestiniene) și EUJUST-Lex (Misiunea integrată a UE pentru un stat de drept în Irak). În același timp, Uniunea Europeană și-a demonstrat capacitatea militară și în domeniul aplicării unor proceduri și instrumente legale de către poliție și jandarmerie, prin continuarea a patru misiuni și inițierea altor două.

Primele patru se referă la¹⁹: EUFOR – ALTHEA (Operațiunea militară a UE în Bosnia și Herțegovina), ce continuă misiunea SFOR; AMIS II (Asistența acordată de către UE Acordului umanitar de încetare a focului de la N'djamena, Sudan), acțiune de sprijin cu componentă civilă și militară; EUPOL COPPS (Misiunea polițienească a UE în Teritoriile Palestiniene), preconizată a se încheia în anul 2009 și AMM (Misiunea de monitorizare a Aceh), ce monitorizează implementarea Acordului de pace dintre guvernul indonezian și Mișcarea Aceh. În plus față de cele menționate, în decursul anului trecut UE a desfășurat temporar forțe pentru a sprijini misiunea ONU (MONUC) pe timpul alegerilor din Republica Democrată Congo, din luna iunie – EUFOR (Forța UE în Republica Democrată Congo) și a creat, la 14 septembrie 2006, cadrul necesar constituirii unei echipe de planificare a unei potențiale operațiuni UE de gestionare a crizei în Kosovo –

---

¹⁷ Mihai-Ștefan DINU, Cristian BĂHNĂREANU, *Actualități și perspective în Politica Europeană de Securitate și Apărare*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2006, p. 33.

¹⁸ Alexandra SARCINSCHI, *Activitatea principalelor organizații internaționale de securitate în anul 2006. Uniunea Europeană, în Anul 2006: Evaluare strategică*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2007, p. 20.

¹⁹ *Ibidem*, p. 21.

EUPT (Echipa UE de planificare), ceea ce reprezintă o dovadă a interesului acordat situației acestei provincii de către factorii de decizie comunitari. De altfel, soluționarea problemei Kosovo, în legătură cu care nu există încă o poziție consensuală precisă, reprezintă un alt test dificil și în ceea ce privește consolidarea unei politici externe comune eficiente a Uniunii Europene.

Experiența dobândită de europeni în ultimii ani, precum și provocările de viitor, arată clar faptul că, în domeniul Politicii Europene de Securitate și Apărare, numai acțiunea comună, bazată pe o cooperare eficientă și o împărțire echitabilă a costurilor militare, ar putea constitui elementul necesar unei dezvoltări competitive și credibile a componentei militare a UE²⁰. În acest sens, Javier Solana, Secretarul General al Consiliului European și Înalțul Reprezentant al UE pentru PESC, declara: „numai dacă acționăm împreună, putem avea mai multă influență în lume”²¹.

Așadar, pe fondul preocupărilor legate de problemele constituționale și de altă natură ale Uniunii Europene, în ultima perioadă, din ce în ce mai multe voci, inclusiv din rândul oficialilor Consiliului European și Comisiei Europene, au dorit să afirme sintagma „Europa – actor global”, consolidând prin aceasta opiniile ce consideră că însăși extinderea Uniunii și consolidarea structurii sale instituționale constituie un răspuns la provocările globalizării. Strategia de Securitate a UE precizează că, în calitate de actor global, Europa ar trebui să fie capabilă să acționeze oriunde în lume, în orice domeniu al vieții sociale și în orice moment, pentru a rezolva problemele ce decurg din desfășurarea procesului de globalizare, dar și din amenințările existente la adresa securității.

Totuși, problemele complexe semnalate în cuprinsul acestui studiu atestă că Europa unită, nici măcar în formele deja instituționalizate, care acționează pe baza unor mecanisme, proceduri și documente validate de experiența trecutului, în baza unor interese și obiective asumate de membrii Uniunii, nu dispune, pe moment, de toate resursele necesare confirmării și exercitării unui asemenea rol, statutul său fiind, probabil, mult mai bine ilustrat prin sintagma asemănătoare, dar nu identică, de „Europa – actor globalizant”.

Concluzii

În concluzie, se poate afirma că Uniunea Europeană își va putea redefini, afirma și consolida locul și rolul în noul context global al începutului de mileniu, în funcție de capacitatea sa reală de a contracara forțele și tendințele gravitaționale de intensități diferite care acționează în prezent asupra procesului integrării depline a tuturor statelor membre într-un cadru structural și instituțional coerent. Între aceste

---

²⁰Pentru a ușura cooperarea statelor membre în domeniul securității și apărării, oficialii UE au decis constituirea unor organisme specializate. Astfel, obiectivele Agenției Europene de Apărare, înființată prin hotărârea Consiliului European nr. 551 din 12 iulie 2004, vizează, în principal, încurajarea guvernelor UE de a cheltui bugetele alocate apărării pentru a întâmpina provocările viitoare, nu amenințările trecute, precum și ajutarea acestora în procesul de identificare a nevoilor comune și promovarea colaborării în scopul găsirii unor soluții comune.

²¹Interviu cu Javier Solana, în „ESDP Newsletter”, Issue 1, December 2005, p. 11.

forțe și tendințe pot fi enumerate, într-o ordine aleatorie: insuficiența convergență și solidaritate manifestată între țările membre, în diverse domenii; crizele de ordin identitar și cu privire la atributele tradiționale ale suveranității naționale, accentuate de impactul globalizării; necesitatea de accelerare a ritmului integrării noilor țări admise în cadrul Uniunii sau a celor aflate „în așteptare”, concomitent cu păstrarea atributelor de bază care au făcut atractiv, timp de mai multe decenii, embrionul comunitar; coerența redusă a politicilor europene sau a mecanismelor care fac posibilă implementarea unor decizii esențiale, adoptate la nivelul de vârf al organismelor comunitare; lipsa unui veritabil sentiment de identitate europeană; decalajul dintre puterea economică și cea politică – și lista ar putea continua. De răspunsul pe care Uniunea îl va da acestor factori cu risc potențial de dezintegrare, depinde dacă regionalizarea pe continentul european va duce la deplina unificare a acestuia și la recâștigarea poziției de centru economic și politic a lumii.

Abstract:

Since its inception more than four decades ago, the European Union (EU) has made significant gains in fostering trade and economic cooperation between European states. The member nations have developed rules and laws, which have encouraged economic growth. The EU, however, has recently been hampered by a series of political, cultural, social, regulatory, labor, and immigration impediments. The process toward economic integration has been difficult, as it must cross the ethnic and national boundaries of 27 distinct societies. The intra-socialization of Europe has caused a backlash, which is based on fears of globalization and forced cultural integration.

Studiul Ruxandrei Ivan pune în evidență, chiar dacă în mod mai degrabă indirect, două dintre problemele ce pot genera sau mări tensiuni în cadrul Uniunii Europene. Este vorba, pe de o parte, de ceea ce autoarea numește „condiționalități” – un set de criterii care trebuie neapărat îndeplinite încă înainte de aderare, chiar dacă acceptarea și metabolizarea lor se dovedește a fi anevoioasă pentru nu puține dintre societățile Europei Centrale și de Est, caracterizate și de probleme serioase în ceea ce privește modernitatea. Dar ar putea exista – cel puțin teoretic – și contradicții între unele dintre condițiile cerute de UE și cele cerute de NATO, alianță politico-militară dominată de SUA. Cu mult mai aproape de zilele noastre, astfel de tensiuni au ieșit la iveală în legătură cu situația din Irak. Cum funcționează statele sub presiunea unui set dublu de condiții, autoarea descrie amănunțit, făcând trimitere la cazul concret al României.

La conditionnalité de l'UE et de l'OTAN sur la politique étrangère roumaine des années 1990

Ruxandra IVAN

Le but de cet article est d'examiner l'influence qu'ont eue, dans les années 90, les organisations internationales auxquelles la Roumanie voulait adhérer – nous pensons, certes, à l'UE et à l'OTAN – sur la politique étrangère de celle-ci. Dans la première moitié des années 90, la Roumanie n'avait pas encore établi les objectifs d'adhésion à l'OTAN et à l'UE (cette ligne de politique étrangère est fermement décidée en 1994-1995, avec la signature du Partenariat pour la Paix et la Déclaration de Snagov, puis la demande d'adhésion à l'UE): elle ne devait pas, par conséquent, obéir aux règles imposées par ces organisations. Nous allons montrer que cela commence à changer après 1995, lorsque la conditionnalité des organisations internationales mène à la signature de traités bilatéraux avec deux voisins avec lesquels la Roumanie avait eu des relations assez inconfortables: la Hongrie et l'Ukraine. Un traité avec la Hongrie est signé en 1996, tandis que celui avec l'Ukraine, en 1997.

A partir de la moitié des années 90, le réseau institutionnel dans lequel la Roumanie est prise devient de plus en plus dense. Si immédiatement après la chute du communisme, ce pays avait peu d'obligations internationales – et encore moins une fois démantelé le Pacte de Varsovie –, il commence à devenir membre de différentes organisations, ce qui, tout en lui offrant de nouvelles opportunités, met des limites à ses possibilités d'action internationale. L'appartenance à ces organisations modèle les orientations de politique étrangère de tout pays¹.

---

¹ Christopher HILL, *The Changing Politics of Foreign Policy*, New York, Palgrave, 2003, p. 159.

En niant la capacité des institutions à déterminer les politiques de sécurité des pays de l'Europe centrale et orientale, Richard Weitz insiste sur le fait que les institutions répondent aux intérêts et objectifs des Etats qui les ont créées. Pourtant, avec le temps, elles commencent à avoir un impact indépendant sur les politiques nationales de sécurité, car elles s'autonomisent et commencent à remplir des fonctions pour lesquelles elles n'avaient pas été prévues (réduction des coûts de transaction, légitimation, transparence)².

La conditionnalité de l'UE

Tant l'OTAN, que l'UE ont établi certains critères que les Etats candidats doivent remplir afin de pouvoir adhérer. Ces conditions portent en premier lieu sur la politique interne des candidats. Il est intéressant de remarquer que, dans le cas de l'UE, la conditionnalité n'a qu'un impact indirect sur la politique étrangère. Les critères établis par le Conseil Européen de Copenhague concernent les institutions politiques internes, qui doivent garantir l'Etat de droit, la démocratie, les droits de l'homme et des minorités ; la mise en place d'une économie de marché ; et l'adoption de l'acquis communautaire. C'est pourquoi l'adhésion à l'UE a été considérée par la plupart des décideurs roumains une question de politique interne³. D'ailleurs, les réformes internes adoptées dans le but de correspondre aux demandes de l'Union Européenne sont très visibles dans l'Europe centrale et orientale, et la manière de laquelle l'UE a influencé ces réformes fait l'objet de très nombreuses recherches⁴. Par contre, l'impact des organisations internationales, et

---

² Richard WEITZ, "Pursuing Military Security in Eastern Europe", in R.O. KEOHANE, J. NYE, S. HOFMANN (eds.), *After the Cold War. International Institutions and State Strategies in Europe, 1989 – 1991*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, p. 374.

³ Par exemple, le Président Basescu déclare en 2005: « Je suis parmi les politiciens roumains qui soutiennent que l'entrée dans l'UE n'est plus un problème de diplomatie, mais de politique interne ». Voir *Communiqué de presse*: « Une Roumanie puissante à la Mer Noire signifie plus de sécurité pour l'UE et l'OTAN », le 10 janvier 2005, www.presidency.ro.

⁴ Il est impossible d'offrir une liste exhaustive des études sur l'influence des organisations internationales sur les politiques internes des Etats. Dans le cadre de cette littérature, les recherches sur l'impact de l'UE sur les politiques nationales, ou l'« européanisation », constitue un corpus distinct. Puisque cela ne fait pas l'objet de notre recherche, nous avons fait une sélection d'études générales (portant tant sur l'influence des organisations internationales en général, que sur l'européanisation), en laissant de côté celles qui traitent des politiques spécifiques : Maria Green COWLES, James CAPORASO, Thomas RISSE (eds.), *Transforming Europe : Europeanization and Domestic Change*, Ithaca, Cornell University Press, 2001 ; Jon ELSTER, Claus OFFE, Ulrich PREUSS, *Institutional Design in Post-Communist Societies : Rebuilding the Ship at Sea*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998 ; Heather GRABBE, *A Partnership for Accession ? The Implications of EU Conditionality for the Central and East European Applicants*, EUI Working Paper RSC 99/12, 1999 ; Ronald LINDEN (ed.), *Norms and Nannies: The Impact of International Organizations on the Central and Eastern European States*, Lanham, Rowman and Littlefield, 2002 ; Yves MENY, Pierre MULLER, Jean-Louis QUERMONNE (eds.), *Adjusting to Europe: The Impact of the European Union on National Institutions and Policies*, London, Routledge, 1996 ; Geoffrey PRIDHAM, George SANFORD, Eric HERRING (eds.), *Building Democracy: The International Dimension of Democratization in Eastern Europe*, Leicester, Leicester University Press, 1994 ; Frank SCHIMMELFENING, Ulrich SEDELMEIER (eds.), *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, Ithaca and London, Cornell University Press, 2005 ; Jan ZIELONKA, Alex PRAVDA (eds.), *Democratic Consolidation in Eastern Europe. Vol 2: International and Transnational Factors*, Oxford, Oxford University Press, 2001.

surtout de l'UE, sur la politique étrangère des Etats de l'Europe centrale et orientale n'a pas été recherché. Dans le cas de l'UE, cela est dû à plusieurs raisons : d'un côté, la politique étrangère et de sécurité commune est elle-même assez peu développée par rapport aux autres politiques dont les règles font partie de l'acquis communautaire. L'absence de règles claires et précises qui devraient être mises en œuvre dans ce domaine est un obstacle à la recherche de ce type d'impact⁵. D'autre part, l'impact de l'UE n'est pas visible de manière directe, puisque l'Union ne demande pas de directions spécifiques de politique étrangère de la part des pays candidats, mais seulement des provisions concernant les politiques internes. Dans certains cas, ces dernières peuvent influencer de manière indirecte les relations externes des pays de l'Europe centrale et orientale. La protection des minorités nationales en est un exemple.

Deux types d'approches théoriques se disputent la prééminence quand il s'agit de l'impact de l'adoption des normes de l'UE sur les politiques nationales : la théorie institutionnaliste et celle constructiviste. Tandis que l'institutionnalisme est préoccupé exclusivement par les manifestations extérieures de la reprise des normes, le constructivisme soutient que l'impact de l'UE peut mener à l'internalisation de ses normes et peut même aider les acteurs à trouver de nouveaux intérêts et à changer leurs identités⁶. Dans le premier cas, les acteurs se comportent selon une « logique des conséquences », c'est-à-dire ils évaluent de manière rationnelle les effets de leurs actions afin d'en maximiser les avantages, tandis que pour le deuxième cas, ils se trouvent dans une « logique de conformation » (*logic of appropriateness*)⁷ ; ils se comportent donc de la manière socialement attendue, selon les normes qu'ils ont internalisées. Mais l'internalisation des normes est un processus qui demande beaucoup de temps⁸ et qui peut être difficilement documenté. Comme le but de notre recherche n'est pas de vérifier cet aspect, mais plutôt de voir quel est l'impact des organisations internationales sur les résultats de la politique étrangère roumaine (et non pas sur les identités des décideurs), nous allons nous limiter à examiner les effets de la conditionnalité imposée par ces organisations au gouvernement roumain, et plus précisément des règles qui peuvent avoir un impact indirect sur la politique étrangère. Deux cas sont significatifs de ce point de vue : les normes concernant la protection des minorités, et le dossier de négociations concernant la politique étrangère et de sécurité commune.

---

⁵ La précision (*determinacy*) de la règle européenne est une des conditions qui rendent plus probable son adoption par les gouvernements des PECO, cf. Frank SCHIMMELFENNIG, Ulrich SEDELMEIER, « Introduction », in IDEM (eds.), *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, Ithaca and London, Cornell University Press, 2005, pp. 1 – 28, p. 12.

⁶ Pour une vision plus détaillée sur ce débat, voir Walter CARLSNAES, Thomas RISSE, Beth SIMMONS (eds.), *Handbook of International Relations*, London, Sage, 2002.

⁷ Les concepts appartiennent à James MARCH, Johan OLSEN, *Rediscovering Institutions : The Organizational Basis of Politics*, New York, Free Press, 1989.

⁸ Jeffrey T. CHECKEL, « Norms, Institutions and National Identity in Contemporary Europe », Arena Working paper 98/16, 1998.

L'UE, la protection des minorités et la politique étrangère roumaine

La protection des minorités, qui fait partie du critère politique établi par le Conseil Européen de Copenhague, est relevante pour la politique étrangère en vertu de son lien étroit avec la relation entre la Roumanie et la Hongrie. Dans les conditions où il y a une large minorité hongroise qui vit sur le territoire roumain, et où le gouvernement hongrois est particulièrement préoccupé par la situation de cette minorité, cette question devient essentielle pour la négociation du traité bilatéral entre les deux pays. Nous n'allons pas nous attarder ici sur l'évolution des négociations, mais nous allons examiner la manière de laquelle la conditionnalité de l'UE a contribué à l'adoption, en Roumanie, d'une politique des minorités nationales qui a mené à l'amélioration des relations entre le gouvernement roumain et celui hongrois.

Pourtant, plusieurs problèmes peuvent être relevés en ce qui concerne la spécification (la clarté) de cette règle. L'Union européenne n'a pas un corpus propre en ce qui concerne la protection des minorités. Ce qu'elle requiert des pays candidats est d'adopter certaines normes du Conseil de l'Europe, notamment la Convention Cadre pour la protection des minorités nationales et la Recommandation 1201 de l'Assemblée Parlementaire⁹. Ces règles non seulement ne font-elles pas partie du corpus juridique de l'UE, mais elle ne sont pas respectées par tous les Etats membres, non plus¹⁰. Une autre objection qui pourrait être faite aux modalités par lesquelles l'UE impose la conditionnalité dans ce domaine concerne le fait que la pression pour l'adoption de ces normes n'est pas la même dans tous les pays candidats ; elle dépend de la probabilité du conflit ethnique dans les pays en question et de la dimension des minorités qui vivent sur leur territoire¹¹. De ce point de vue, la Roumanie est un des candidats sur lesquels la pression de l'Union est la plus forte¹². Et pourtant, en Roumanie, l'opposition a été très forte en ce qui concerne surtout la Recommandation 1201, qui prévoit des droits collectifs pour les minorités. Cette Recommandation avait été implicitement acceptée par la Roumanie en 1993, lors de son entrée au Conseil de l'Europe, mais les gouvernements roumains successifs ont toujours attiré l'attention que la référence aux droits collectifs, présente dans le texte, n'impliquait pas l'octroi de l'autonomie territoriale.

Les positions sur lesquelles se situent l'UE et la Roumanie au départ sont donc divergentes. La Roumanie oppose beaucoup de résistance à l'adoption de ces règles, à cause surtout de la peur des revendications magyares d'autonomie

---

⁹ Commission Européenne, *Agenda 2000. For A Stronger and Wider Union*, COM (97) 2000, juillet 1997.

¹⁰ Bruno de WITTE, *Politics versus Law in the EU's Approach to Ethnic Minorities*, European University Institute Working Papers RSC 2000/4, 2000.

¹¹ Guido SCHWELLNUS, « The Adoption of Nondiscrimination and Minority Protection Rules in Romania, Hungary, and Poland », in Frank SCHIMMELFENING, Ulrich SEDELMEIER (eds.), *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, Ithaca and London, Cornell University Press, 2005, pp. 51 – 70.

¹² *Ibidem*, p. 57.

territoriale. Avec le temps, les deux parties atténuent leurs positions pour arriver à un compromis, qui consiste dans l'adoption des dispositions de la Convention cadre, et non pas la mise en œuvre à la lettre de celles de la Recommandation 1201. Selon Schweltnus, la protection des minorités en Roumanie a été en grande partie le résultat de la conditionnalité imposée par l'UE¹³. Cependant, plusieurs remarques peuvent être faites concernant cette conclusion. D'une part, la légitimité de la conditionnalité est mise en question à cause du manque de clarté de la norme et du double standard appliqué par l'UE (comme nous l'avons mentionné, tous les pays de l'Union n'appliquent pas ces règles). C'est une des raisons pour lesquelles, dans ce qui concerne la protection des minorités, la conditionnalité de l'UE a d'emblée moins de force que pour d'autres réformes internes. D'autre part, il y a d'autres facteurs qui pourraient être invoqués afin d'expliquer l'adoption par la Roumanie des normes du Conseil de l'Europe concernant la protection des minorités, et le plus important est le changement de gouvernement de Bucarest en 1996, quand la coalition nationalistes – ex-communistes est remplacée par celle pro-occidentale à laquelle participe l'Union Démocrate des Magyars de Roumanie.

Par conséquent, en ce qui concerne la question si c'est la conditionnalité de l'UE ou le changement de gouvernement à Bucarest qui ont eu plus de poids dans l'adoption d'une politique des minorités nationales qui a mené à l'amélioration des relations avec la Hongrie, il est difficile de trancher. Les deux facteurs mènent vers la même direction : ils sont donc complémentaires, et non pas concurrents. Nous devons cependant signaler que, dans ce domaine qui a un impact indirect sur la politique étrangère, la conditionnalité de l'UE est moins efficace que dans le cas d'autres politiques, pour les raisons que nous avons soulignées en haut.

Politique étrangère et de sécurité commune et politique étrangère roumaine

La politique étrangère et de sécurité commune de l'UE fait l'objet du chapitre 27 des négociations pour l'adhésion. Si, comme nous l'avons déjà mentionné, il n'existe pas d'acquis communautaire à transposer dans ce domaine, les rapports réguliers sur les progrès réalisés par la Roumanie vers l'adhésion font référence à la manière de laquelle l'Union perçoit la position de la Roumanie dans ce domaine. Plus précisément, ils évaluent la manière de laquelle le pays candidat s'est aligné aux positions et actions communes, sa participation aux réunions de la PESC, ainsi que les relations avec les voisins. Généralement, les rapports réguliers ont été plutôt positifs en ce qui concerne les progrès de la Roumanie dans le domaine, appréciant sa disponibilité de participer aux actions et positions communes et sa participation à des missions internationales de maintien de la paix de l'ONU ou de l'OSCE. Certes, les Rapports ont signalé aussi quelques problèmes. En 2001, il s'agit des relations avec la Hongrie, tendues à cause de la Loi du statut des Magyars qui vivent au dehors des frontières de la Hongrie ; mais aussi des relations avec l'Ukraine, qui ne sont pas des meilleures à cause des divergences sur la

---

¹³ *Ibidem*, p. 59.

démarcation de la frontière d'Etat¹⁴. En 2002, le reproche principal apporté dans le Rapport au chapitre 27 concerne la signature, par la Roumanie, des accords bilatéraux avec les Etats-Unis pour la non extradition des personnes accusées devant la Cour Pénale Internationale. Le Rapport dit : « Regrettablement, cette décision a été prise sans une consultation préalable adéquate avec l'UE. Elle n'est pas conforme aux principes conducteurs rédigés par le Conseil le 30 septembre 2002 »¹⁵. Par contre, le Rapport de 2003 ne fait aucune référence à la participation de la Roumanie à l'intervention en Irak et continue d'être généralement positif, ainsi que ceux de 2004 et 2005¹⁶.

Si l'UE dispose de mécanismes de récompense pour les Etats qui remplissent les critères de la conditionnalité¹⁷, il est discutable si la décision de signer des accords d'association avec la Roumanie en 1993 et d'ouvrir les négociations pour l'adhésion en 1999, au Conseil Européen de Helsinki, a suivi cette logique. Selon Karen Smith, dans les deux cas il s'est plutôt agi du désir des Etats occidentaux de maintenir la stabilité à l'Est du continent, dans les conditions où en 1991 il y a eu un coup d'Etat à Moscou et, en 1999, la Bulgarie et la Roumanie risquaient de demeurer isolées, tandis que tous les autres pays qui avaient posé leur candidature (à l'exception de la Turquie) avaient la possibilité de commencer les négociations¹⁸. Ces décisions de l'UE seraient ainsi prises dans une logique géopolitique, et non pas suite à la mise en œuvre, en Roumanie, des réformes requises.

La conditionnalité de l'OTAN

En ce qui concerne le cas de l'OTAN, ses critères pour l'adhésion sont moins précis que ceux de l'Union européenne. Du fait que l'OTAN est une alliance militaire, que son but principal est la sécurité, ses raisons de s'élargir tiennent compte en premier lieu des données géostratégiques, et moins de l'instauration, par les Etats candidats, de la démocratie et de l'Etat de droit¹⁹. Cependant, de manière paradoxale, la conditionnalité de l'OTAN peut se montrer plus importante pour la politique étrangère roumaine que celle de l'UE. Car, si dans le cas de cette dernière, les décideurs roumains ont agi comme s'il s'agissait uniquement d'une

---

¹⁴ Commission of the European Communities, "2001 Regular Report on Romania's Progress towards Accession", SEC (2001) 1753, 13. 11. 2001.

¹⁵ IDEM, "2002 Regular Report on Romania's Progress towards Accession", SEC (2002) 1409, 9. 10. 2002, p. 119.

¹⁶ IDEM, "2003 Regular Report on Romania's progress towards accession"; IDEM, "2004 Regular Report on Romania's progress towards accession", SEC (2004) 1200, 6. 10. 2004; IDEM, "Romania. 2005 Comprehensive Monitoring Report", SEC (2005) 1354, 25. 10. 2005.

¹⁷ Frank SCHIMMELFENNIG, Ulrich SEDELMEIER, « Introduction », in IDEM (eds.), *op. cit.*, pp. 1–28, p. 10.

¹⁸ Karen E. SMITH, « Western Actors and the Promotion of Democracy », in Jan ZIELONKA, Alex PRAVDA (eds.), *Democratic Consolidation in Eastern Europe. Vol. 2: International and Transnational Factors*, Oxford, Oxford University Press, 2001, pp. 31–57, pp. 38, 45.

¹⁹ *Ibidem*, p. 46. Smith donne les exemples de la Grèce et de la Turquie, reçues dans l'Alliance à un moment où elles étaient loin de correspondre au critère politique.

question de politique interne²⁰, l'adhésion à l'OTAN a été traitée dans sa dimension impliquant la politique étrangère.

En 1995, l'Alliance publie son « Etude sur l'élargissement »²¹, dans laquelle elle spécifie qu'une décision séparée serait prise pour chaque pays candidat. S'« il n'y a pas de liste fixe de critères d'adhésion »²², le Chapitre 5 donne une idée de ce que l'OTAN attend des pays candidats, en parlant des droits et obligations des futurs membres. Les Etats candidats doivent respecter les principes de l'Etat de droit, de la démocratie et des droits de l'homme. Les autres « obligations » prévues par l'*Etude* concernent la prise des engagements de respecter les principes stipulés dans les documents de l'OTAN. Mais ces dispositions ne peuvent pas être interprétées dans le sens de la création d'une forme de conditionnalité, car une fois on adhère à une organisation, il est tout naturel d'en suivre les normes. L'*Etude* contient également une disposition qui est liée, implicitement, au critère des bonnes relations avec les voisins : « L'Alliance attend que les nouveaux membres ne 'ferment pas la porte' à l'adhésion d'un ou plusieurs candidats ultérieurs... »²³. L'OTAN veut ainsi s'assurer que les nouveaux Etats membres n'opposeront pas leur veto à des futurs élargissements, et les traités bilatéraux d'amitié en sont une garantie.

Mais les officiels des Etats membres tiennent à préciser que le respect de ces principes ou le comportement des Etats candidats ne pourront pas garantir l'inclusion. L'ancien Ministre des Affaires Etrangères Adrian Severin raconte un épisode arrivé à la réunion de l'OTAN de Sintra, en 1997, avant la nomination des Etats qui allaient adhérer dans la première vague. Au reproche de subjectivité en ce qui concerne les pays acceptés, le Secrétaire d'Etat des Etats-Unis, Madeleine Albright, aurait répliqué : « Il est possible que je sois subjective ; et alors ?! »²⁴

Le contrôle civil de l'armée et les bonnes relations avec les voisins, renforcées à travers des traités bilatéraux, étaient deux autres demandes de l'OTAN pour les pays candidats. Mais il semble que la Pologne, par exemple, ne remplissait pas le critère du contrôle civil sur l'armée au moment de son invitation dans l'alliance, à Madrid²⁵. La Roumanie aussi a des problèmes avec ce critère, qui n'est pas mis en œuvre de manière effective qu'en 2000²⁶. A ce titre, il faut mentionner que, à la différence des autres pays de l'Europe centrale et orientale qui avaient été plus rapides dans cette réforme, une loi qui établit que le Ministre de la Défense doit être un civil n'est passée en Roumanie qu'en 1994. Mais en ce qui concerne

²⁰ Cf. entretien avec Teodor Meleşcanu, Bucarest, le 7 octobre 2005; entretien avec Mircea Geoană, Bucarest, le 15 décembre 2005.

²¹ *Study on NATO Enlargement*, 1995, www.nato.int.

²² *Ibidem*, Chap. 5, art. 70.

²³ *Ibidem*, art. 71.

²⁴ Entretien avec Adrian Severin, Bruxelles, le 23 mars 2006.

²⁵ Ronald D. ASMUS, *Opening NATO's Door. How the Alliance Remade Itself for a New Era*, New York, Columbia University Press, 2002, pp. 150–151.

²⁶ Cf. Larry L. WATTS, "Romania and NATO: The National-Regional Security Nexus", in Charles KRUPNICK (ed.), *Almost NATO. Partners and Players in Central and Eastern European Security*, New York, Rowman and Littlefield, 2003, pp. 157–198, p. 171.

les autres positions dans le Ministère, le remplacement des cadres militaires avec des civils est très lent²⁷.

Dans une étude sur les effets de la socialisation mise en œuvre par l'OTAN en Roumanie et en République Tchèque, Alexandra Gheciu apporte des arguments en faveur de sa thèse, conformément à laquelle l'impact de l'OTAN sur les politiques – internes et étrangères – des pays de l'Europe centrale et orientale ne s'inscrit pas dans une logique de conditionnalité, mais dans une logique d'apprentissage des normes et valeurs. Ainsi, les principaux mécanismes par lesquels l'OTAN agit au niveau des élites roumaines afin de modifier leur vision sur la politique seraient l'enseignement, la persuasion et les rôles (*teaching, persuasion and role-playing*)²⁸. Tout en soulignant le rôle que l'OTAN a eu dans la transmission de certains normes, notamment celles concernant les principes de la démocratie, des droits de l'homme et du contrôle civil sur l'armée, Gheciu met l'accent sur le fait que dans ce processus, les représentants de l'OTAN et les élites locales se trouvent dans une relation hiérarchique, du type professeur-élève²⁹. En plus, les premiers utilisent toujours le contraste entre la société occidentale évoluée et la Roumanie qui est présentée comme arriérée en ce qui concerne les standards de la civilisation³⁰. Par conséquent, même s'il s'agit d'apprentissage des normes que les élites locales mettront en œuvre d'elles-mêmes par la suite, cette relation de subordination n'est qu'un autre visage, masqué cette fois-ci, de la conditionnalité. Gheciu fait aussi remarquer que la socialisation fonctionne surtout dans le cas des leaders qui sont déjà convaincus de la nécessité d'adopter les normes démocratiques occidentales, plus que dans les cas des anciens communistes : « dans les conditions politiques qui ont prévalu en Roumanie jusqu'en 1996, le processus de socialisation a été limité et a eu peu d'effet sur les attitudes et les croyances des décideurs roumains »³¹.

L'épisode Kosovo, par exemple, est expliqué par Gheciu à travers cette logique. Elle attire l'attention sur la manière de laquelle l'OTAN a créé une opposition symbolique entre les défenseurs des valeurs occidentales – la liberté, les droits de l'homme, la démocratie – et le dictateur Milosevic, qui met en danger ces valeurs : « According to NATO's representation of the situation, only a country that was not truly committed to the norms of liberal democracy could fail to support the Western military intervention »³². Dans les termes utilisés par l'OTAN, le refus de participation à l'intervention aurait constitué une preuve que le pays en question

---

²⁷ Alexandra GHECIU, *NATO in the 'New Europe'. The Politics of International Socialization after the Cold War*, Stanford, Stanford University Press, 2005, p. 161.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ L'analogie entre la relation institutions occidentales – PECO et la relation entre professeur et élève est aussi faite par Wade JACOBY en référence à l'UE (voir « Tutors and Pupils : International Organizations, Central European Elites and Western Models », in *Governance*, vol. 14, no. 2, 2001, pp. 169–200). Une autre analogie qu'il utilise pour la même situation est celle prêtre – pénitent (voir « Priest and Penitent : The European Union as a Force in the Domestic Politics of Eastern Europe », in *East European Constitutional Review*, spring 1999, pp. 62–67.

³⁰ Alexandra GHECIU, *op. cit.*, pp. 166–169.

³¹ *Ibidem*, p. 161. Voir aussi p. 174.

³² *Ibidem*, p. 190.

n'était pas fermement ancré dans la communauté de valeurs occidentale. Et, pour un pays comme la Roumanie qui attendait la deuxième vague de l'élargissement de l'OTAN, cette manière de présenter les choses n'est que pure conditionnalité.

Les choses deviennent moins claires si l'on pense à l'appui donné par la Roumanie à l'intervention en Irak (2003). Cette fois-ci, il ne s'agit pas du soutien donné à l'OTAN, mais aux Etats-Unis. Pourtant, le même type de discours est utilisé par les décideurs roumains afin de justifier leur position : le besoin de secourir les valeurs occidentales menacées par Saddam Hussein. La demande adressée au Parlement par le Président Iliescu, dans sa qualité de chef du Conseil Suprême pour la Défense du Pays, pour approuver la participation de la Roumanie à cette intervention est formulée dans les termes suivants : « une décision favorable concernant la participation avec du personnel d'état majeur et troupes dans le cadre de la coalition anti-irakienne constituera un argument pour l'engagement de la Roumanie dans la promotion et la protection des valeurs démocratiques... »³³. Le discours de la protection des valeurs, ainsi que celui du respect des obligations internationales de la Roumanie, est présent tout le long des débats parlementaires concernant l'Irak. Il semble pourtant que les parlementaires roumains ne perçoivent pas la différence de vues entre les Etats-Unis et certains Etats européens, protecteurs, en théorie, des mêmes valeurs. Le fait que les décideurs roumains invoquent les obligations internationales qu'ils ont assumées afin d'atteindre leurs buts de politique étrangère montre une confusion entre l'OTAN et les Etats-Unis. Par contre, on ne ressent pas le besoin de consulter l'UE dans ce problème, car elle ne parle pas d'une voix unique, les Etats européens étant eux-mêmes divisés sur cette question.

Quand on parle de la conditionnalité des organisations internationales, le critère des bonnes relations avec les voisins est le plus susceptible d'avoir des effets directs sur la politique étrangère. C'est aussi le cas pour la Roumanie, qui a dû signer des traités bilatéraux avec ses voisins afin de prouver qu'elle ne serait pas une source d'instabilité et de conflits dans le Sud-Est européen. Si la plupart des décideurs roumains affirment que ces traités ont été premièrement des objectifs de par eux-mêmes, et non pas des moyens pour s'approcher de l'OTAN et l'UE, il est impossible de ne pas remarquer le lien qui existe entre leur conclusion et ces deux organisations. Les Traités avec la Hongrie et l'Ukraine ont été négociés en hâte avant le sommet OTAN de Madrid. Ceux avec la Russie et la République Moldova n'ont pas abouti avant cette date, en dépit du fait que les négociations étaient en cours. Le refus des négociateurs roumains d'accepter les termes demandés dans ces deux traités par l'autre partie peut, par contre, être un argument qui va à l'encontre de l'hypothèse de la force de la conditionnalité externe.

Dans quel sens peut-on parler d'une conditionnalité de l'OTAN et de l'UE sur la politique étrangère ? Comme nous l'avons vu, dans le cas de l'UE, cette hypothèse ne se soutient pas : la conditionnalité de celle-ci s'applique seulement aux politiques internes ; quant à la politique étrangère, les normes de l'Union sont

---

³³ Cf. *Sténogramme de la Séance plénière de la Chambre des Députés et du Sénat*, le 12 février 2003.

elles-mêmes trop floues pour permettre une transposition dans les pays candidats. On peut néanmoins admettre une certaine influence indirecte qui passe par les normes concernant la protection des minorités, qui ont contribué à la normalisation des relations entre la Roumanie et la Hongrie. En ce qui concerne l'OTAN, celui-ci peut avoir eu plus d'influence, surtout dans l'amélioration des relations avec les voisins. Dans les mots d'Alexandra Gheciu : « Il semble que, s'il n'y avait pas eu la menace de l'exclusion de l'OTAN, couplée à la menace des sanctions sociales et matérielles de la part des autres organisations internationales, en particulier l'UE, peu de choses auraient changé dans la respect, par la Roumanie, des prescriptions internationales concernant le traitement raisonnable de ses minorités et les relations avec ses voisins »³⁴.

Abstract:

This article assesses the influence of the EU and NATO over the Romanian Foreign Policy during the 90s. Its main hypothesis is that the two organizations must have had some impact over the Romanian foreign policy, since any candidate had to fulfill certain conditions in order to be accepted as a member. Accession criteria, however, do not refer to foreign policy, in the case of the EU; as for NATO, it never established a list of conditions for accession, except for the generic idea of « good relations with neighbors ». Thus, on a closer examination, we find that conditionality of the EU had a minor impact on the Romanian foreign policy, while NATO might have pushed for the signing of the bilateral treaties with Hungary and Ukraine.

---

³⁴ Alexandra GHECIU, *op. cit.*, p. 174.

UE a obținut, până acum, un număr notabil de succese incontestabile. Dezvoltarea economică a UE este unul dintre acestea. Un alt succes este constituit de creșterea continuă a numărului de state membre, ca și de dorința altor țări (inclusiv mari puteri regionale) de a adera la UE. Dar această uriașă construcție politică are și câteva slăbiciuni evidente. Cele în plan militar – și mai ales insuficiența forțelor și a mijloacelor, dacă vorbim despre necesitatea de a putea proiecta forță oriunde în lume, ca și impropria distribuție geografică a efectivelor și tehnicii de luptă existente – fac obiectul studiului ce urmează.

Câteva probleme privind structura de forțe și distribuția geografică a puterii militare a Uniunii Europene

Florin DIACONU

Europa de Vest, Centrală și de Sud – altfel spus, un număr mare de țări care au un destin politic, economic și de securitate comun, atât în cadrul NATO cât și în cadrul UE – constituie o entitate cu câteva vulnerabilități militare semnificative. Unele dintre acestea sunt de natură să împiedice UE (ca și componenta strict europeană a NATO) să poată acționa ca actor politico-militar cu relevanță realmente și pe deplin globală. Altele sunt de natură să genereze anumite îngrijorări, legate în special de impropria gestionare (la nivel *continental*, nu la nivel național) a resurselor militare existente, ca și de distribuția geografică vădit stranie și ineficientă a numărului total de militari, ca și a multora dintre sistemele de arme existente.

Ce-i lipsește Uniunii Europene pentru a putea fi un actor politico-militar cu relevanță într-adevăr globală

Uniunea Europeană nu are, în prezent, o forță navală și aeronavală suficient de mare și de puternică încât să permită exercitarea unui rol realmente global. Dacă acceptăm faptul că, practic oricând în întreaga istorie universală, „puterea navală a fost unul dintre factorii care a îngăduit unor state să avanseze în rândul marilor puteri”, precum și faptul că „istoria ne arată clar că acele state care nu au forțe navale la dispoziție nu au fost capabile să-și mențină prea multă vreme statutul de mare putere”¹, adevărul și validitatea acestor aserțiuni ar putea fi aplicate/adaptate și la realitățile UE. Altfel spus, doar existența unei puteri navale și

---

¹ Sergei G. GORSHKOV, *Navies in War and in Peace*, în Sergei G. GORSHKOV, *Admiral of the Fleet of the Soviet Union, Red Star Rising at Sea*, United States Naval Institute Press, 1974, pp. 3–5.

aeronavale adecvate a statelor UE ar putea îngădui grupului de țări care constituie Uniunea să dobândească și să mențină statutul de mare putere. La fel, dacă statele membre ale UE – ca și Uniunea (care este, în final, nimic altceva, dacă vorbim despre puterea ei, decât suma elementelor constitutive ale puterii naționale a statelor membre) – nu au o forță aeronavală suficient de mare, consolidarea și dezvoltarea statutului de mare putere mondială al UE ar putea fi serios afectate. Și iată de ce.

Așa cum știm, geografia mondială are câteva caracteristici simplu de înțeles, care fac obligatorie, practic oricând de la începutul epocii marilor descoperiri geografice, o anumită rețetă a puterii politico-militare cu relevanță globală. Prima dintre aceste caracteristici este faptul că există mai multe mase continentale distincte, separate de distanțe enorme. Pentru a readuce în atenția cititorului imensitatea distanțelor dintre continente este suficient, cred, să amintim următoarele: de la New York la Capetown sunt, în linie dreaptă, 6.800 mile marine (mila marină are 1.852 de metri, deci distanța aceasta este de 12.593,6 kilometri); de la New York la Strâmtoarea Gibraltar sunt peste 3.150 de mile marine, iar de la New York până la Oslo, distanța este de peste 3.570 mile. În Oceanul Indian și Oceanul Pacific, rutele de transport sunt încă și mai lungi: de la Capetown până la Perth, în sud-vestul Australiei, sunt peste 4.750 de mile; de la Capetown și până în Kuwait sunt, pe ruta cea mai scurtă, aceea care trece prin Strâmtoarea Mozambic, în jur de 5.250 de mile, iar de la Capetown până în Indonezia sunt 5.460 de mile; de la Canalul Panama și până la Auckland, în Noua Zeeleandă, sunt 6.500 de mile, iar de la Los Angeles la Sydney, în Australia, sunt 6.450 de mile; sunt 4.300 de mile marine între coasta de vest a SUA și Insulele Tahiti, și 4.850 de mile între portul japonez Yokohama și Los Angeles (aceasta în linie dreaptă, fiindcă ruta Japonia- Insulele Hawaii-SUA are o lungime totală de cel puțin 5.670 de mile marine)². Mai mult, trebuie luat în calcul și faptul că, atunci când ne referim la realitatea pe care o denumim putere mondială/globală, facem trimitere – chiar dacă doar în mod indirect – la o geografie mondială dominată de faptul că „oceanele ocupă șapte zecimi din suprafața planetei”³. Mai precis, suprafața totală a lumii este de 510 milioane kilometri pătrați. Întreaga suprafață a uscatului este de doar 149 de milioane kilometri pătrați, ceea ce reprezintă doar 29% din suprafața totală a planetei. Oceanele au, împreună, restul de 361 milioane kilometri pătrați, adică 71 % din suprafața totală a planetei. Cel mai mare ocean al lumii, Pacificul, are 161,7 milioane kilometri pătrați⁴, fiind, deci, cu aproape 10 % mai mare decât toate continentele luate împreună. Această imensă suprafață a Oceanului Mondial este de o importanță capitală pentru orice actor politic (fie acesta stat, alianță politico-militară sau uniune regională/continentală) care își propune să dobândească și să mențină statutul de mare putere globală. Și acesta din mai multe motive, detaliat

---

² Pentru toate aceste cifre vezi Gérard CHALIAND, Jean-Pierre RAGEAU, *Strategic Atlas. Comparative Geopolitics of the World's Powers* (second edition, revised and updated), Harper & Row, Publishers, New York, Cambridge, Philadelphia, San Francisco, London, Mexico City, São Paulo, Sydney, 1985, pp. 57, 62, 68.

³ Serghei G. GORSHKOV, *op. cit.*, p. 5.

⁴ Pentru aceste cifre vezi Gérard CHALIAND, Jean-Pierre RAGEAU, *op. cit.*, p. 51.

prezentate de numeroși autori importanți pentru studiul relevanței politico-militare a puterii navale⁵.

Pentru controlul unor spații întinse ale Oceanului Mondial, ca și pentru consolidarea capacității militare maritime cu potențial în egală măsură defensiv și ofensiv, ca și pentru consolidarea capacității de a desfășura și sprijini misiuni militare de diverse tipuri (de luptă, de menținere a păcii, de impunere a păcii, umanitare) desfășurate pe teatre de operațiuni aflate la mare depărtare de teritoriul național, portavionul este sistemul de arme ideal. Dar Europa de Vest și Centrală (adică UE și componenta europeană a NATO) are un deficit cronic de forță aeronavală. În anii de la începutul Războiului Rece, Marea Britanie avea cincisprezece portavioane, iar Franța avea trei asemenea bastimente de luptă. În 1974, Marea Britanie mai avea în serviciul activ doar un portavion, iar Franța avea două. Astăzi, situația este următoarea: Franța are două nave al căror rol principal este acela de platforme capabile să lanseze aeronave de luptă. Este vorba despre portavionul *Charles de Gaulle* (cu propulsie nucleară, cu un deplasament de 40 600 de tone și care are la bord 20 de avioane de vânătoare și de atac la sol, 12 avioane de vânătoare, ca și alte 8 aeronave), ca și despre nava portelicopter *Jeanne d'Arc* (capabilă să lanseze în luptă 8 elicoptere antisubmarin)⁶. Italia are un portavion ușor, *Garibaldi*, care are la bord 6 avioane de luptă cu decolare verticală de tipul *AV-8B Harrier II* și 4 elicoptere antisubmarin⁷. Spania are, și ea, un portavion ușor, a cărui forță de lovire este alcătuită din avioane de luptă cu decolare verticală. Unitatea de aviație de pe *Principe de Asturias* are 10 avioane de tip *Harrier*, 8 elicoptere antisubmarin și două elicoptere pentru operațiuni de salvare și transport⁸. Marea Britanie, odinioară stăpâna absolută a mărilor⁹, are acum doar 3 portavioane ușoare din clasa *Invincible*. Doar două sunt acum în serviciul activ, după ce au fost modernizate; al treilea se află încă în șantier, pentru reparații capitale și modernizare. Fiecare dintre aceste nave poate transporta și lansa în operațiuni de luptă câte 9 elicoptere antisubmarin, ca și 3 elicoptere de observare și avertizare timpurie¹⁰. Altfel spus, numărul total de avioane de luptă (inclusiv cele cu decolare și aterizare pe verticală, capabile să atingă doar viteze relativ mici) este, acum, de doar 48. Chiar dacă luăm în calcul existența unor surse ce vorbesc despre faptul că

⁵ Despre importanța capitală a capacității de a controla (parțial sau integral) Oceanul Mondial vezi, între altele, Sergei GORSHKOV, *Some Problems in Mastering the World Ocean*, în Serghei GORSHKOV, *Red Star Rising at Sea*, United States Naval Institute, 1974, pp. 123–135.

⁶ The International Institute for Strategic Studies (IISS), *The Military Balance 2005–2006*, Routledge, London, 2005, p. 63.

⁷ *Ibidem*, p. 76.

⁸ *Ibidem*, p. 95.

⁹ La sfârșitul epocii napoleoniene, marina de război britanică avea mai multe nave de linie decât tot restul lumii la un loc – vezi Paul KENNEDY: aceeași superioritate zdrobitoare în raport cu oricare doi sau chiar trei competitori o avea Royal Navy și în 1908, când deplasamentul total al navelor de război britanice era de 1 800 000 tone, în timp ce al navelor de război ale SUA era de doar 700 000 tone, al navelor germane – de 570 000 tone, iar al celor franceze – de doar 600 000 tone; pentru aceste cifre vezi Helmut PEMSEL, *Von Salamis bis Okinawa. Eine Chronik zur Seekriegsgeschichte*, J. F. Lehmanns Verlag, München, 1975, p. 317.

¹⁰ The International Institute for Strategic Studies (IISS), *The Military Balance 2005–2006*, Routledge, London, 2005, p. 103.

navele britanice din clasa *Invincible* pot transporta și lansa nu doar elicoptere, ci și cam 10 avioane de luptă cu decolare/aterizare verticală fiecare¹¹, numărul maxim de avioane pe care l-ar putea lansa flotele combinate ale UE ar fi doar 78. O cifră poate suficientă pentru acoperirea aeriană a unor misiuni de menținere a păcii (sau pentru eventuale misiuni umanitare, de tipul evacuării cetățenilor europeni din zone de conflict intern, chiar dacă una din taberele implicate în respectivul război civil este profund ostilă unei astfel de operațiuni militare). Dacă ne imaginăm însă situații de alt tip, este clar că această masă minusculă de avioane ce pot fi lansate de portavioanele țărilor membre ale UE nu ar putea fi deloc suficientă. Să ne imaginăm, de exemplu, o misiune de luptă a unui corp expediționar european, desfășurată într-o regiune geografică maritimă sau de litoral, aflată chiar în sfera de interes a unui Iran, a unei Indii sau a unei Chine potențial ostile. Forțele aeriene (inclusiv aviația navală) ale acestor trei țări însumează, acum, 281 de avioane (din care peste 240 de vânătoare și atac la sol) în cazul Iranului, 852 de avioane (din care 386 de vânătoare și 380 de vânătoare și atac la sol) în cazul Indiei și 2.643 de avioane (dintre care 1.252 de vânătoare și 1.169 de vânătoare și atac la sol) în cazul Chinei¹².

Spre deosebire de precaritatea mijloacelor aeronavale de care dispune Europa (adică UE, dar și componenta europeană a NATO), forța portavioanelor americane este notabilă (atât din perspectivă cantitativă, cât și dacă luăm în calcul tipurile și performanțele tehnico-tactice ale aeronavelor de luptă aflate la bordul acestor nave). La momentul actual, SUA au în serviciul activ 12 portavioane, dintre care nouă cu propulsie nucleară. Fiecare dintre aceste aeronave are la bord cel puțin un regiment de aviație (air wing) cu 56 de avioane de luptă (respectiv 20 de avioane de vânătoare F-14 Tomcat și 36 de avioane de vânătoare-bombardament F/A-18 Hornet¹³ (ceea ce înseamnă, în total, 672 de avioane de luptă cu viteza de zbor mai mare decât cea a sunetului). Altfel spus, fiecare dintre portavioanele Americii are la bord mai multe avioane de luptă supersonice decât are întreaga Uniune Europeană la bordul portavioanelor sale. De fapt, în condiții de maximă încărcare cu tehnică de luptă, portavioanele SUA pot transporta și lansa un număr și mai mare de aeronave: Kitty Hawk poate transporta un număr maxim de 90 de aeronave (cu tot cu avioanele de observație, cu acelea de coordonare a luptei, cu avioanele ce au la bord radare puternice sau echipamente destinate războiului radio-electronic, precum și cu elicopterele antisubmarin, de salvare și de transport). Și cele 8 nave din clasa Nimitz, ca și cea din clasa Enterprise pot transporta „un număr maxim de 90 de aeronave”¹⁴.

---

¹¹ Pentru această capacitate vezi, de exemplu, *Krigs Maskiner. Et Komplet Våpenleksikon*, Forum Forlag, Oslo, f.a., vol. 2, p. 475.

¹² Pentru aceste cifre vezi The International Institute for Strategic Studies (IISS), *The Military Balance 2005-2006*, Routledge, London, 2005, pp. 190, 239, 274.

¹³ *Ibidem*, p. 23.

¹⁴ Christopher CHANT, *History of the World's Warships*, Island Books, 2001, pp. 284-285, ca și Tony GIBBONS (general editor), *The Encyclopedia of Ships. Over 1500 Military and Civilian Ships from 5000 BC to the Present Day*, Silverdale Books, Enderby, 2001, pp. 444 (pentru *Carl Vinson*, al treilea portavion din clasa Nimitz) și 458 (pentru *Enterprise*).

Insuficiența instrumentelor tehnice capabile să confere statutul real de mare putere mondială (cu interese globale ca și cu capacitatea de acțiune, la nevoie, oriunde în lume) este clară, în cazul Uniunii Europene, și în alte două domenii. Este vorba despre navele mari de transport, desant și debarcare, ca și despre aviația de transport strategic.

Dacă vorbim despre ceea ce anglo-saxonii numesc *sealift capacity*, Uniunea Europeană are la dispoziție următoarele nave militare maritime, special amenajate și dotate pentru transportul de trupe și de tehnică de luptă: Austria – 0 nave; Belgia – 1 navă auxiliară; Bulgaria – 2 nave de transport și debarcare, fiecare capabilă să ducă la bord câte 180 de militari; Cehia – 0 nave; Cipru – 0 nave; Danemarca – 1 navă de transport; Estonia – 0 nave; Finlanda – 6 nave de desant (3 din clasa *Kala* și 3 din clasa *Kampela*) și 15 nave mici (ușoare) pentru transportul proviziilor; Franța – o forță amfibie alcătuită din două nave cu capacitate de transport neprecizată, din două nave din clasa *Foudre* (care pot transporta, fiecare, câte 22 de tancuri și 470 de militari) și două din clasa *Ouragan* (fiecare putând transporta și debarca 22 de tancuri și 370 de oameni, ca și 1 500 de tone de provizii și 18 vehicule mai mici de debarcare¹⁵), ca și 25 de nave mai mici; Germania – 0 nave; Grecia – 5 nave din clasa *Chios* (fiecare capabilă să transporte 300 de militari și o navă din clasa *Inouse* (capabilă să transporte 400 de soldați), ca și 61 de nave mai mici; Irlanda – 0 nave; Italia – două nave din clasa *San Giorgio* (fiecare putând transporta 30 de camioane, 36 de transportoare blindate și 350 de oameni) și o navă din clasa *San Giusto* (putând transporta 350 de militari), ca și 43 de nave de debarcare mici; Letonia – 0 nave; Lituania – 0 nave; Luxemburg – 0 nave; Malta – 0 nave; Marea Britanie – două nave din clasa *Albion*, o navă din clasa *Ocean* (care poate transporta 800 de militari), 4 nave din clasa *Sir Bedivere* (fiecare putând transporta 16 tancuri și 340 de soldați; capacitatea maximă de încărcare este, pentru fiecare dintre ele, de 534 de militari și 18 tancuri sau 32 de vehicule de transport de câte 4 tone fiecare, 120 de tone de benzină și 30 de tone de muniție¹⁶), 24 de nave mai mici, precum și 4 nave comerciale mari, de tipul RoRo (roll-on, roll-off); Olanda – o navă din clasa *Rotterdam* (care poate transporta 600 de oameni și până la 170 de transportoare blindate), ca și 11 nave mici de desant și de debarcare; Polonia – 5 nave din clasa *Lublin* (fiecare dintre ele putând transporta 9 tancuri și 135 de militari), ca și 3 nave de debarcare mici, din clasa *Deba* (un bastiment de acest tip poate transporta, pe distanțe scurte, câte 50 de militari); Portugalia – o navă de desant și debarcare; România – o navă de transport pentru mărfuri; Slovacia – 0 nave; Slovenia – 0 nave; Spania – două nave din clasa *Galicía* și două nave mai mici, din clasa *Pizzaro*, ca și 3 nave de transport pentru mărfuri; Suedia – 120 de nave mici de debarcare, ca și două nave pentru transportul mărfurilor; Ungaria – 0 nave¹⁷. Dacă însumăm toate aceste cifre, UE poate transporta

¹⁵ Pentru ultimele două caracteristici vezi *Krigs Maskiner. Et Komplet Våpenleksikon*, Forum Forlag, Oslo, f.a., vol. 1, p. 122.

¹⁶ Pentru capacitatea maximă a navelor din clasa *Sir Bedivere* și cifrele care urmează vezi *Ibidem*, p. 128.

¹⁷ Pentru cifrele privind țările member ale UE, vezi The International Institute for Strategic Studies (IISS), *The Military Balance 2005-2006*, Routledge, London, 2005, pp. 54-128.

concomitent – folosind întreaga forță amfibie a celor 27 de țări membre – doar 8.575 militari și 197 de tancuri, ca și 206 transportoare blindate. Prin comparație, SUA au în dotare 7 nave din clasa *Wasp* (fiecare capabilă să transporte și să debarce până la 60 de tancuri și 1.890 de oameni), 5 nave din clasa *Tarawa* (fiecare capabilă să transporte 100 de tancuri și 1.900 de militari), 11 nave din clasa *Austin* (fiecare capabilă să transporte câte 40 de tancuri și 788 militari), o navă din clasa *San Antonio* (care poate să transporte până la plajele inamice 720 de soldați), 3 nave din clasa *Anchorage* (fiecare cu capacitatea de 38 de tancuri și 330 militari), 4 nave din clasa *Harpers Ferry* (fiecare putând transporta câte 40 de tancuri și 500 de oameni) și 8 nave din clasa *Whidbey Island* (fiecare putând fi încărcată cu câte 40 de tancuri și 500 de soldați). În plus, mai există 192 nave mici de debarcare, 10 nave mari de transport aflate în conservare (care fac parte din *Naval Inactive Fleet*), precum și 24 de nave civile mari de transport (în cadrul structurii numite *Sealift Force*), ca și alte 78 de bastimente de transport în cadrul structurii numite *Ready Reserve Force* (nave care sunt puse la dispoziția forțelor armate în 4/5/10/20 de zile, în funcție de gravitatea situației, ca și de locul unde se află în momentul chemării lor în serviciul activ)¹⁸. Dacă însumăm toate aceste cifre, SUA pot proiecta peste ocean, la un sigur transport, forțe însumând cel puțin 39.108 militari și 1.954 tancuri, adică de aproape cinci ori mai mulți soldați și de aproape zece ori mai multe main battle tanks decât statele care alcătuiesc Uniunea Europeană.

Dar, atunci când vorbim despre capacitatea de a proiecta forță la mare distanță de granițele proprii (exercitând astfel un rol politico-strategic global), UE are și o altă vulnerabilitate clar conturată: îi lipsește o cantitate suficientă de infanteriști marini (marines), categorie de trupe care poate avea un rol foarte important în efectuarea unor misiuni de desant-debarcare, în stabilirea și menținerea unor capete de pod pe teritoriul inamic, în cucerirea și pacificarea unor regiuni întinse, ca și în misiuni de evacuare sau de menținere a păcii. În absența unui număr suficient de astfel de militari, UE, chiar dacă ar dobândi o forță aeronavală care să-i îngăduie a juca un rol realmente global, ar rămâne un actor cu putere militară incomplet configurată. Și aceasta fiindcă degeaba ar putea Uniunea să controleze – sau măcar să-și facă simțită din plin prezența – regiuni întinse ale Oceanului Mondial, dacă ea nu ar fi capabilă, la nevoie, să acționeze cu mijloace adecvate și suficiente nu numai pe mare, ci și în zonele de litoral ale mărilor și oceanelor lumii. În cazul SUA, forțele de infanterie marină sunt mari și puternice: în totalul celor 1 473 960 de militari activi pe care îi avea America în 2005–2006, *US Marine Corps* avea, cu cei 175 350 de oameni ai săi, o pondere de peste 12%. La fel, din totalul de 1.290.988 militari în rezervă, cei ai *USMC* erau 92.000, iar cei ai aviației *USMC* erau 11.592, iar cei din categoria numită *Stand-by Reserve* erau 700. Cele trei divizii ale infanteriei marine americane pot genera trei *Marine Expeditionary Units* (MEF), ca și două *Marine Expeditionary Brigades* (MEB). În plus, *USMC* are o brigadă specializată în operațiuni antiteroriste, ca și o mare unitate de operațiuni speciale (alcătuită din mai multe batalioane și o escadrilă). Unitățile *USMC* dispun de 403 tancuri grele M1-A1 *Abrams*, de 252 de vehicule de

---

¹⁸ Pentru aceste cifre privind SUA vezi *Ibidem*, pp. 23-24.

luptă blindate de tipul LAV-25 *Coyote*, de 1.311 vehicule amfibii de asalt, de 926 piese de artilerie (331 de tunuri de 105 mm și 595 tunuri de 155 mm), ca și 585 mortiere de 81 mm. *USMC* mai are în dotare și 2.299 rachete antitanc, precum și 2.764 lansatoare de grenade antitanc, precum și un număr de sisteme antiaeriene portabile de tipul FIM-92 A *Stinger*. Efectivele și forța de luptă ale *USMC* sunt întărite de existența unor unități de aviație proprii. Cu un efectiv total de 34 686 oameni (care se adaugă celor peste 175 000 de militari din *USMC*), entitatea numită *Marine Corps Aviation* este alcătuită din 4 regimente de aviație (*air wings*) și are 344 de avioane de luptă (213 supersonice și 131 cu decolare/aterizare pe verticală, precum și 148 de elicoptere de atac. La această importantă forță aeriană mai trebuie adăugate și 64 de avioane de luptă și 40 de elicoptere de atac din cadrul *Marine Corps Aviation Reserve*¹⁹. Dacă luăm în calcul efectivele, cei peste 210.000 de oameni pe care îi au, împreună, *USMC* și *Marine Corps Aviation* constituie o forță de luptă ceva mai puternică decât toate forțele armate ale Marii Britanii sau cu peste 33% mai puternică decât forțele armate ale Spaniei, ca și de peste două ori mai puternică decât cei 97.200 oameni din forțele militare active ale României.

În cazul Uniunii Europene, lucrurile stau cu totul altfel. Austria nu are – ceea ce este firesc pentru o țară continentală – infanterie marină; Belgia are un batalion de *marine commandos*, integrați într-o brigadă aeropurtată; Bulgaria nu are infanterie marină; Cehia nu are infanterie marină; Ciprul nu are infanterie marină; Danemarca nu are infanterie marină; Estonia nu are infanterie marină; Finlanda nu are infanterie marină; Franța are mai multe regimente de infanterie marină (cu un efectiv total de 14 700 de oameni) în cadrul forțelor terestre (*Army*), ca și 2 050 de infanteriști marini (500 în cadrul unor unități de comando și 1 550 pușcași marini specializați în protecția bazelor navale) în cadrul forțelor navale (*Navy*); Germania nu are infanterie marină; Grecia are o brigadă de infanterie marină/forțe speciale, alcătuită din 3 batalioane; Irlanda nu are infanterie marină; Italia are 2.000 de infanteriști marini (din care 1.300 într-o mare unitate combatantă, regimentul San Marco); Letonia nu are infanterie marină; Lituania nu are infanterie marină; Luxemburgul nu are infanterie marină; Malta nu are infanterie marină; Suedia are capacitatea de a forma, în caz de război, o brigadă amfibie (alcătuită din 3 batalioane), prin amplificarea efectivelor actualelor forțe de apărare a coastei (1.300 militari); Marea Britanie are 7.000 de militari în cadrul structurii numite *Royal Marines Command*, care înglobează și o brigadă de comando alcătuită din patru regimente (dintre care unul de artilerie). Olanda are 3.100 de militari în infanteria marină (4 batalioane, dintre care unul de sprijin – cu o companie de recunoaștere/cercetare și două companii de mortiere – și unul integrat în forța amfibie de debarcare anglo-olandeză); Polonia nu are infanterie marină, ci doar un regiment de operațiuni speciale; Portugalia are 1.980 de oameni în infanteria marină (care cuprinde, între altele, două batalioane de infanterie ușoară, ca și un detașament de operațiuni speciale); România are un batalion de infanterie marină (care are în dotare și 13 transportoare amfibii blindate); Slovacia nu are infanterie marină; Slovenia nu are infanterie marină; Spania are 5.300 militari în infanteria

---

¹⁹ *Ibidem*, pp. 20, 26-27.

marină (2.500 fac parte dintr-o brigadă alcătuită din 4 batalioane, între care unul mecanizat și unul de artilerie); Ungaria nu are deloc infanterie marină.

Dacă vorbim acum despre capacitatea de transport aerian (*airlift capabilities*), lucrurile stau cam la fel. SUA au la dispoziție, în cadrul structurii numite *Air Mobility Command*, 12 regimente de aviație (*air wings*), în care sunt înglobate și următoarele unități de transport aerian: 12 escadrile de transport strategic, respectiv 4 escadrile dotate cu avioane C-5 *Galaxy*; 7 escadrile cu avioane C-17 *Globemaster*; o escadrilă alcătuită din avioane C-141 *Starlifter*. La acestea se adaugă și 9 escadrile de transport tactic, dotate cu avioane C-130 *Hercules*. Această forță notabilă de transport aerian (care cuprinde, în total, 541 de avioane, între care 197 de tip C-130, 80 de tip C-5 și 117 de tip C-17) are capacitatea de a ajunge oriunde în lume, fiind însoțită și protejată – la nevoie – de avioane de escortă; capacitatea de a proiecta forță militară, pe calea aerului, la mare depărtare de granițele naționale este întărită, în cazul SUA, de existența a 22 de escadrile de tancuri petroliere aeriene, capabile să transporte cantități mari de combustibil și să efectueze operațiuni de realimentare în zbor a aeronavelor de luptă și de transport. 18 dintre aceste escadrile sunt dotate cu aeronave KC-135 *Stratotanker* și alte 4 cu avioane de tip KC-10A *Extender DC-10*, iar numărul total de aeronave de transport combustibil și realimentare în zbor este de 310 (din care 255 în serviciul activ și 55 în conservare)²⁰. Pentru a înțelege mai bine ce înseamnă o astfel de forță de transport aerian strategic și tactic este suficient să amintim, de exemplu, că un Lockheed C-5A *Galaxy* poate transporta maximum 270 de militari sau 100 de tone de încărcătură la o distanță de 6.000 de kilometri (sau 50 de tone de încărcătură la o distanță de 10.000 de kilometri) și că un Lockheed C-130 *Hercules* poate transporta 128 de militari complet echipați (sau 7 containere) la o distanță de 7.675 kilometri²¹. Într-un singur zbor, cele 80 de C-5 *Galaxy* și cele 197 de C-130 pot transporta 48.816 militari, adică un efectiv echivalent cu acela al unui corp de armată (sau, altfel spus, peste jumătate din efectivele totale ale forțelor armate române). În acest timp, capacitatea de transport aerian strategic și tactic a țărilor membre ale Uniunii Europene este cu mult mai mică. Belgia, de exemplu, are 11 avioane de tipul C-130 *Hercules*, ca și 4 avioane Airbus A-310²² (aceste 15 aeronave pot transporta, într-un singur zbor, în jur de 2.230 militari). Dintre marile puteri militare ale Uniunii Europene, Franța are o singură escadrilă de transport aerian greu (cu 3 aeronave de tip A-310-300) și alte 6 escadrile de transport tactic (totalul avioanelor franceze de transport este de 174, dintre care doar 14 sunt de tipul C-130 *Hercules*, iar ale 100 sunt de tipul C-160 *Transall*), Germania are trei regimente de transport aerian, cu un total de 96 de aeronave (dintre care 7 A-310 și 83 C-160 *Transall*), iar Marea Britanie are 66 de aeronave de transport (din care 45 de tipul C-130 *Hercules*, 4 C-17 *Globemaster*, 6 BAE-125 și 2 BAE-146)²³.

---

²⁰ *Ibidem*, p. 28.

²¹ Pentru performanțele acestor două aeronave de transport vezi conf. dr. ing. Florin ZĂGĂNESCU, *Aviația*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 329.

²² The International Institute for Strategic Studies (IISS), *The Military Balance 2005-2006*, Routledge, London, 2005, p. 54.

²³ *Ibidem*, pp. 65.

Aceste cifre înseamnă că nici una dintre marile puteri europene nu poate transporta, într-un singur zbor, mai mult de 7-10.000 de militari, o cifră mult mai mică decât aceea pe care o poate transporta aviația americană. De fapt, capacitatea totală de transport aerian (tactic și strategic) a UE este, acum, de cel mult 60 % din cea a SUA. Și aceasta în condițiile în care, să nu uităm, Uniunea are resurse demografice cu peste 60 % mai mari decât cele ale Americii (aproape 500.000.000 de locuitori, față de cei doar 300.000.000 ai SUA), precum și o situație strategică semnificativ mai dificilă decât a SUA, derivată în mod direct din poziția geografică (parte a Eurasiei și în imediata vecinătate a unor arii de instabilitate cronică sau generatoare de riscuri politico-militare majore, cum ar fi Orientul Mijlociu și spațiul ex-sovietic).

Ceea ce merită subliniat în mod deosebit este faptul că insuficiența capacității de a genera influență sau prezență globală, deși prea puțin discutată la nivelul Uniunii, este acut resimțită la nivelul statelor membre. Pentru a da un exemplu care este în mod vădit semnificativ, analiști strategici germani afirmă, prin 2002, în termeni lipsiți de orice echivoc, că „pentru a fi capabil să execute misiuni într-un cadru internațional, *Bundeswehr*-ul are nevoie de un continuum de capacități militare care să acopere întregul spectru de misiuni, începând cu operațiuni minore, ca evacuările și operațiunile de asistență, trecând prin nivelul operațiunilor de joasă intensitate de menținere a păcii și ajungând până la operațiunile de luptă de înaltă intensitate”²⁴. Listarea acestor obiective posibile era însoțită de un acut semnal de alarmă, privitor la faptul că există „un considerabil deficit în ceea ce privește înzestrarea *Bundeswehr*-ului”. Între cele 8 arii majore de slăbiciune identificate, analiștii politico-militari germani plasau pe locul al doilea „insuficiența calitate și cantitate a resurselor de transport strategic aerian și naval”²⁵. Relevanța înaltă și caracterul acut ale acestei probleme sunt demonstrate și de faptul că tema accesului la mijloace de transport strategice este reluată și dezvoltată în încă două ocazii. Mai întâi, atunci când, pe fondul discuției referitoare la setul de șase trăsături fundamentale pe care trebuie să le întrunească viitoarea armată germană, analiștii de la Berlin afirmă că „întrucât soldații germani trebuie să fie capabili să fie trimiși în timp util spre și echipați cum se cuvine pentru teatre de operațiuni aflate la mare depărtare, accesul rapid la capacități strategice de transport aerian sau naval este necesar”²⁶. Și, la doar câteva rânduri distanță, atunci când capacitatea de a menține trupele în stare de funcționare – prin furnizarea ritmică și masivă de „întăriri, îngrijiri medicale, sprijin logistic și alte forme de sprijin” – este direct legată de „resursele de personal și materiale” necesare pentru a transporta cantități uriașe de provizii la mare distanță de teritoriul național, chiar și „pentru perioade lungi de timp”²⁷. Insuficiența mijloacelor strategice de transport – fie ele aeriene

²⁴ Policy Planning and Advisory Staff of the German Ministry of Defense, *The Bundeswehr and Its Way into the Twenty-First Century*, în István GYARMATI and Theodor WINKLER (editors), *Post-Cold War Defense Reform. Lessons Learned in Europe and the United States*, Brassey's, Inc., Washington, D.C., 2002, p. 233.

²⁵ *Ibidem*, p. 230.

²⁶ *Ibidem*, p. 234.

²⁷ *Ibidem*, pp. 234-235.

sau navale – ar putea constitui și explicația principală pentru capacitatea redusă a Germaniei unite de a întreprinde, oriunde în lume, operațiuni militare de mare amploare. Analistii de la Berlin afirmă, luând în calcul resursele existente, că Berlinul „trebuie să fie capabil să execute” fie o „operațiune de mare amploare cu până la 50.000 de militari, cu o durată de până la un an și după o perioadă de pregătire de una până la șase luni”, fie „două operațiuni de mărime medie” desfășurate concomitent, fiecare dintre ele implicând „până la 10.000 de militari, pe o perioadă de mai mulți ani, de asemenea după o perioadă de pregătire de una până la șase luni”²⁸. Cifrele în cauză – de 50.000 de militari sau de 20.000 de soldați (cât ar însemna, împreună, două misiuni cu câte 10.000 de oameni fiecare) sunt mari, dacă le comparăm cu capacitatea de a proiecta forță a unor puteri militare minore (sau cel mult mijlocii, dacă le evaluăm în context regional), de tipul României sau Bulgariei. Dar aceleași cifre sunt ridicol de mici, dacă le comparăm cu capacitatea SUA de a proiecta forță militară la mare distanță de teritoriul național. În Primul Război din Golf (cel din 1991), de exemplu, SUA – țară al cărei potențial demografic total este de doar 3,7 ori mai mare decât acela al Germaniei reunificate – a trimis împotriva regimului agresiv al lui Saddam Hussein o forță militară cu efective imense, estimate la cel puțin 279.000 de militari din cadrul forțelor terestre, 46.000 de militari din *US Air Force* și încă 90.000 de oameni din *US Navy*, în total 415.000 militari. În același context istoric, marile puteri militare europene au trimis în Golf efective mult mai mici – Marea Britanie – 35.000 oameni, Franța – 17.000 oameni, iar Germania – doar 890 de militari (adică de șapte ori mai puțin decât Bangladeshul, care dislocase în regiune o brigadă de infanterie cu 6.000 de oameni)²⁹.

O distribuție geografică inefficientă – și neconformă cu principiile strategiei militare și ale mării strategii – a componentelor puterii armate (militari activi și sisteme de arme de diverse tipuri) a Uniunii

În întreaga istorie universală, ori de câte ori avem de-a face cu elite politice cât de cât eficiente, resursele militare ale statelor, alianțelor și coalițiilor sunt distribuite geografic astfel încât să poată face față, cu randament mulțumitor și cu alocări cât mai mici de resurse, unor solicitări din cele mai diverse. Altfel spus, soldații și armele de care dispune un actor politic, oricare ar fi natura și mărimea acestuia, nu sunt resurse strategice care să fie dispuse la întâmplare. Distribuția geografică a forței militare se face, chiar și atunci când vorbim despre strategii sau mari strategii predominant (sau chiar exclusiv) defensive, în funcție de câteva principii perene, perfect compatibile cu regulile de bază ale acțiunii eficiente. Unul

---

²⁸ *Ibidem*, p. 231.

²⁹ Pentru aceste cifre vezi locotenent-colonel Gheorghe SILEA, cercetător științific Dan NIȚĂ, Capitolul V, intitulat *Efectivele și tehnica de luptă angajate în conflict. Raportul de forțe*, în Institutul de Istorie și Teorie Militară, *Războiul din Golf. Studiu politico-militar*, Ed. Militară, București, 1991, pp. 91-96.

din aceste principii este acela al concentrării forțelor și mijloacelor existente pe direcția (ofensivă sau defensivă) hotărâtoare. Universalitatea și perenitatea acestui principiu sunt demonstrate, între altele, de faptul că la el se referă, în plin Război Rece, în termeni cât se poate de clari – și cu nuanțe aproape similare – atât de autori militari influenți din spațiul lumii occidentale, cât și autori militari de vază din URSS. În 1968 apărea la Moscova, sub redacția mareșalului URSS V. D. Sokolovski, o lucrare de strategie militară care afirma că „principiul concentrării forțelor și mijloacelor pe direcția hotărâtoare” este unul „cunoscut încă din antichitate”. Lucrarea atrăgea atenția asupra faptului că, în condițiile tehnicii militare moderne, nu mai poate fi vorba despre „masarea forței vii și a tehnicii” și de „dispunerea lor compactă într-un sector relativ limitat al frontului terestru”, ci de o corectă alocare de resurse ofensive și defensive în „sectoarele de aplicare a eforturilor”. Altfel spus, autorii sovietici afirmă că principiul concentrării forțelor este încă valabil, chiar dacă „se cere astăzi abordat într-un mod cu totul diferit”³⁰ de acela utilizat în secolul al XIX-lea sau la începutul secolului al XX-lea. Cam în aceeași perioadă, B. H. Liddell Hart afirma, în ediția revăzută a unei lucrări publicate inițial în 1929, că există șase „principii pozitive” ale strategiei. Cel puțin trei dintre acestea au legătură directă cu ceea ce credeau sovieticii despre principiul concentrării forțelor. „Corelați scopul cu mijloacele”, scria de exemplu Liddell Hart, îndemnând foarte clar la alocarea mai multor resurse zonelor, regiunilor și direcțiilor cu importanță strategică (defensivă sau ofensivă) crescută. „Nu uitați niciodată scopul când adaptați planul la situație”, mai scria britanicul, subliniind astfel și că mai sus amintita corelație între scop și mijloace trebuie să constituie o preocupare centrală a decidenților politici și a planificatorilor strategici, chiar și în condițiile în care realitățile se modifică masiv și rapid. La fel, el îi îndemna pe strategii: „Asigurați ca atât planul cât și dispunerea trupelor să fie flexibile, adaptabile circumstanțelor”³¹, ceea ce înseamnă, între altele, și că principiul concentrării forțelor și mijloacelor în regiunile și/sau pe direcțiile considerate a fi de importanță majoră va fi prezent oricând și oriunde, adaptat la circumstanțe din cele mai diferite.

De fapt, nici nu-i de mirare că atât teoreticienii politico-militari ai NATO, cât și cei ai Tratatului de la Varșovia erau preocupați de principiul concentrării forțelor. Era o obsesie comună perfect firească, generată și de autoritatea strivitoare a gândirii militare a lui Clausewitz, citit permanent din scoarță-n scoarță și la Moscova, și la Londra sau Washington, D.C. În anii de după căderea lui Napoleon, autorul militar german definea războiul ca fiind „nu numai un act politic, ci un adevărat instrument politic, o continuare a relațiilor politice, o realizare a acestora

³⁰ V. D. SOKOLOVSKI, mareșal al Uniunii Sovietice (sub redacția), *Strategia Militară*, Editura Militară, București, 1972, p. 26.

³¹ Pasajele citate sunt din B. H. LIDDELL HART, *Strategia. Acțiunile indirecte*, Ed. Militară, București, 1973, pp. 347-348.

cu alte mijloace”³². El făcea mai multe referiri la principiul concentrării forțelor și la consecințele aplicării acestuia. Așa de exemplu, în capitolul al doilea al cărții a II-a a lucrării sale *Despre Război*, Clausewitz scria despre nevoia de „a obține într-un timp dat, în puncte date, o superioritate numerică”³³. O astfel de formulare indică, foarte clar, preocuparea pentru dispunerea neuniformă a forțelor și mijloacelor existente: mai puține pe direcții secundare, unde există o anumită (iar adesea chiar o pronunțată) inferioritate numerică față de inamic, dar multe sau chiar foarte multe pe direcția principală, unde aplicarea principiului concentrării forțelor poate produce o superioritate numerică foarte consistentă. Clausewitz se referă la același principiu și în capitolul 8 (intitulat chiar *Superioritatea numerică*) al cărții a III-a. Aici, autorul subliniază faptul că „forța adusă în punctul hotărâtor este un lucru foarte esențial”, precum și că, în cvasitotalitatea cazurilor, superioritatea numerică în zona (pe direcția) decisivă este „cu adevărat cel mai important dintre toate”³⁴ ingredientele victoriei. Alte două capitole ale cărții a III-a vorbesc, în termeni și mai clari, despre aceeași problemă. Foarte scurtul capitol 11, intitulat *Concentrarea forțelor în spațiu*, precizează că „respectăm acest criteriu și-l privim ca pe o călăuză sigură”, precum și că „acest principiu nu poate avea în orice război aceleași consecințe generale”, ci, dimpotrivă, „acestea se modifică în funcție de scop și de mijloace”³⁵. În capitolul următor, intitulat *Concentrarea forțelor în timp*, Clausewitz afirmă că „legea pe care am încercat s-o formulăm sună deci: toate forțele hotărâte și disponibile pentru un scop strategic trebuie folosite pentru acesta concomitent, iar folosirea lor va fi cu atât mai perfectă, cu cât totul va fi mai concentrat într-o singură acțiune și într-un singur moment”³⁶. Influența autorului german de la începutul secolului al XIX-lea este, repet, vizibilă și în zile noastre, fie în mod indirect, fie prin formulări explicite. Așa de exemplu, generalul André Beaufre, fost comandant-șef al forțelor militare franceze din Indochina și, ulterior, al celor folosite în timpul campaniei Suezului (din 1956), scria în 1966, referindu-se la teoriile și autorii care vorbesc despre principiile strategiei, că „pentru Clausewitz, există trei reguli principale: concentrarea eforturilor, acțiunea împotriva pozițiilor tari și obținerea deciziei printr-o bătălie pe teatrul principal de operații”³⁷.

Dar pentru a înțelege mai bine cum *ar trebui* să fie dispuse forțele și mijloacele militare de care dispune UE nu avem a face apel doar la teoreticienii militari. *Istoria ne oferă, din fericire, câteva exemple extrem de clare, care*

---

³² Carl von CLAUSEWITZ, *Despre război*, Ed. Militară, București, 1982, p. 67.

³³ *Ibidem*, p. 118.

³⁴ *Ibidem*, pp. 182-183.

³⁵ *Ibidem*, p. 191.

³⁶ *Ibidem*, p. 196.

³⁷ André BEAUFRE, *Introducere în strategie*, în André BEAUFRE, *Introducere în strategie. Strategia acțiunii*, Ed. Militară, București, 1974, p. 18.

demonstrează că eforturile strategice încununare de succes (fie acestea defensive sau ofensive) presupun o dispunere neuniformă a resurselor și mijloacelor existente: în zonele (pe direcțiile) mai importante (sau mai amenințate) sunt concentrate mai multe forțe și mijloace, după cum în zonele (pe direcțiile secundare), cantitatea de forțe și mijloace este mai mică.

Pentru antichitate, unul dintre exemplele relevante ce dovedesc valoarea și puterea unei corecte aplicări a principiului concentrării forțelor și mijloacelor este oferit de marea strategie a Imperiului Roman. În cadrul oricăruia din cele trei mari „sisteme strategice”³⁸ pe care le descrie și le analizează Edward N. Luttwak, forțele și mijloacele militare ale Romei – atât cele defensive cât și cele ofensive – sunt concentrate în anume regiuni sau pe anumite direcții, dispunere aflată în directă legătură cu obiectivele politice și militare ale statului. De la Augustus și până la Nero, apărarea și expansiunea Imperiului au fost asigurate de un sistem de state clientelare (care acopereau multe dintre frontierele vulnerabile), ca și de vaste „armate mobile” ce se concentrau și acționau, uneori chiar vreme de mai mulți ani, în anumite regiuni și pe anumite direcții. Slăbirea corelată a efectivelor militare alocate altor regiuni strategice era, până la un punct, compensată de sistemul din ce în ce mai eficient al granițelor naturale puternic fortificate. În etapa ulterioară a evoluției sistemului strategic al Imperiului, principiul dispunerii neuniforme a forțelor și mijloacelor (sau, altfel spus, principiul concentrării forțelor și mijloacelor militare pe direcțiile principale de acțiune) a continuat să fie cel dominant. Și în faza finală de existență a Imperiului, atunci când eficiența generală acestuia era deja grav și ireversibil slăbită, principiul concentrării forțelor a fost aplicat în ciuda penuriei tot mai clare de resurse. „Apărarea în adâncime” (respectiv sistemul strategic în care sunt puternic fortificate chiar și orașele aflate la foarte mare distanță de graniță, iar trupele de pe frontiere și forțele provinciale au menirea de a încetini înaintarea invadatorilor, dând astfel „armatelor de câmp centrale” posibilitatea de a se deplasa, în masă, spre regiunea amenințată sau deja invadată de barbari) este o demonstrație remarcabil de puternică a faptului că principiul concentrării forțelor este aplicabil – și poate produce rezultate pozitive – chiar și în perioade de criză profundă a sistemului politic și economic care generează forță militară.

Pentru începutul secolului al XIX-lea, unul dintre exemplele cele mai puternice la care putem face trimitere este planul de operații pe care și-l imaginează Napoleon I, întors pe neașteptate în Franța, pentru toamna lui 1815 (ca și planul real de operații pe care împăratul îl adoptă la începutul verii, atunci când decide,

---

³⁸ Pentru descrierea detaliată și analiza nuanțată a etapelor successive din evoluția marii strategii a Imperiului Roman vezi Edward. N. LUTTWAK, *The Grand Strategy of the Roman Empire From the First Century A.D. to the Third*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1979; dintr-o perspectivă mai apropiată de strategia militară pură, aceeași problemă este acoperită și de J.F.C. FULLER, *A Military History of the Western World*, volume I: *From the Earliest Times to the Battle of Lepanto*, Da Capo Press, 1987, pp. 234-276.

din rațiuni prioritar politice, să abandoneze strategia defensivă și să opteze pentru o strategie ofensivă – cea care îl va duce, în final, la Waterloo). Revenit din exil în martie 1815, Napoleon I găsește o armată franceză slăbită, alcătuită din doar 105 regimente, cu efective totale de doar 149.000 de oameni (dintre care 25.000 de cavaleriști, care aveau însă la dispoziție doar 16.000 de cai), forță „abia suficientă pentru paza cetăților și a principalelor stabilimente maritime”³⁹. Dar „800.000 de oameni erau socotiți necesari pentru a combate Europa la forțe egale”⁴⁰, iar Napoleon începe imediat procesul de identificare și alocare de resurse, menit să mărească de peste 5 ori efectivele armatei. Până la 1 iunie, efectivele militare disponibile ajunseseră deja de 559.000 de oameni, dintre care cam 217.000 „erau prezenți sub arme, îmbrăcați, înarmați și instruiți, disponibili pentru a intra în campanie”. Granițele cele mai amenințate erau, desigur, cele de nord, de nord-est și de est (care se aflau chiar pe direcțiile posibile de înaintare ce urmau să fie folosite de armatele rusești, prusace și austriece). Ca urmare a înțelegerii și folosirii principiului concentrării forțelor și mijloacelor în zonele și pe direcțiile hotărâtoare, cele mai multe resurse defensive (care aveau însă și puternic potențial ofensiv) urmau să fie amplasate în nordul și nord-estul Franței. Întreaga regiune era, din fericire pentru interesele strategice ale Parisului, acoperită și de câteva zeci de cetăți, amplasate pe mai multe linii defensive succesive (trei linii de apărare pe frontiera de nord, două pe frontiera Mosellei, o singură linie pe frontiera Alsaciei și tot doar o linie defensivă înspre Elveția)⁴¹. Napoleon a calculat că, în cel mai bun caz, inamicii săi ar fi putut invada Franța cu vreo 600.000 de oameni venind dinspre nord și nord-est, ca și cu alți 120.000 de oameni venind dinspre Italia înspre Lyon. Ca urmare, dacă ar fi fost adoptată o mare strategie defensivă, Franța Primului Imperiu s-ar fi aflat în situația de a putea opune în jur de 356.000 de oameni, comandați chiar de Napoleon, celor cel mult 400.000 de inamici care ar fi putut ajunge în fața Parisului, și alți 85.000 de soldați celor cel mult 80.000 de austrieci care ar fi ajuns în fața Lyonului⁴². Însă, așa cum știm, în locul unei mari strategii defensive, Napoleon a optat pentru un plan de operații care presupunea o ofensivă timpurie înspre nord. Intenția era „de a ataca la 15 iunie armatele anglo-olandeză și prusiano-saxonă, a le separa, a le bate”⁴³. Așa cum am precizat deja, la 1 iunie 1815, armata franceză era în plin proces de reorganizare și de creștere a efectivelor; ea era organizată în „șapte corpuri de armată, patru corpuri de observație și armata de Vendée”, care acopereau practic toate frontierele, în timp ce „principalele forțe erau cantonate în apropiere de Paris și la frontiera Flandrei”⁴⁴. Din cei 217.000 de soldați complet echipați, înarmați și instruiți ai armatei de linie

---

³⁹ NAPOLEON, *Memorii*, Ed. Militară, București, 1981, vol. 2, pp. 245-246.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 246.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 253-254.

⁴² *Ibidem*, pp. 264-265.

⁴³ *Ibidem*, p. 266.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 250.

pe care îi avea atunci Franța, Napoleon a luat cu el, în ultima campanie a Imperiului, o cotă-parte enormă (perfect conformă cu principiul concentrării forțelor): 123.404 infanteriști, 22.600 cavaleriști și 16.204 artileriști (care deserveau 350 de tunuri) și geniști⁴⁵; altfel spus, peste 162.000 de soldați, respectiv peste 75 % din întreaga forță militară a țării.

Toate aceste exemple ne fac să înțelegem mai bine, prin comparație, cum *ar trebui* și cum *ar putea* să fie distribuite efectivele militare și sistemele de arme de care dispune acum uriașa structură politică, economică și de securitate numită Uniunea Europeană. UE are, ca orice alt actor geopolitic și geostrategic din istoria universală, anumite obiective politico-strategice (atât privind lărgirea sistemului european, cât și de natură defensivă). După cum are și anumite vulnerabilități (zone în care sau direcții pe care se exercită o presiune mai mare din partea altor actori ai scenei internaționale, fie aceștia simpli competitori pașnici sau potențiali inamici). Atât obiectivele acțiunii politico-militare pe care le putem numi (adaptând și folosind terminologia propusă de praxeologul Kotarbinski) „permutative”/ „constructive”, cât și cele pe care le-am putea numi „conservative”/”perseverative” sau „preventive”/”perseverative”⁴⁶ implică, dacă sunt abordate în mod rațional, obligația elementară (a decidenților politici de la vârful Uniunii) de a planifica și aplica alocarea unor cantități diferite de forțe și mijloace unor regiuni și/sau direcții strategice diferite. Regula generală *ar trebui* să fie, ca oricând în istoria universală, una extrem de ușor de înțeles: *regiune sau direcție importantă (sau mai amenințată) = forțe și mijloace mai multe, după cum regiune sau direcție secundară (sau mai puțin amenințată, dacă discutăm despre strategii predominant defensive) = forțe și mijloace mai puține*. Situația geo-strategică a Europei de Vest și Centrale (adică a UE și a componentei europene a NATO) este acum, în linii mari, următoarea:

1. *Nu există nici o amenințare iminentă de mari proporții* (lucru clar încă de la începutul deceniului trecut, când Conceptul Strategic al NATO adoptat în noiembrie 1991 afirma, în termeni lipsiți de echivoc, că „începând cu 1989, în Europa Centrală și de Est au avut loc schimbări politice profunde care au îmbunătățit radical mediul de securitate în care Alianța Nord-Atlantică se străduiește să-și îndeplinească obiectivele”⁴⁷).

2. *Există o direcție strategică (sau o zonă cu relevanță strategică) aproape complet lipsită de riscuri majore imediate și/sau în viitorul apropiat: este vorba despre direcția strategică Vest, care duce spre Oceanul Atlantic*. Acesta este, în realitate, un fel de „lac interior” al NATO (cam cum era Marea Mediterană pentru

⁴⁵ *Ibidem*, p. 271.

⁴⁶ Vezi Tadeusz KOTARBINSKI, *Tratat despre lucrul bine făcut*, Ed. Politică, București, 1976, pp. 58-59.

⁴⁷ „The Alliances Strategic Concept Agreed by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Rome on 7th-8th November 1991”, în *NATO Handbook*, NATO Office of Information and Press, Brussels, 1992, p. 147.

Imperiul Roman). Cu excepția posibilității ca, la un moment dat, Rusia să devină iar agresivă în zona Atlanticului de Nord, această regiune este relativ sigură atât din perspectiva NATO, cât și din aceea a Uniunii Europene.

3. *Există însă și alte direcții strategice semnificativ mai vulnerabile: este vorba în primul rând despre direcția strategică Est, pe care presiunea crescândă (în principal politică, dar și o serioasă componentă militară, folosită pentru a amenința cu forța sau pentru a sugera că, la nevoie, forța ar putea fi utilizată) exercitată de ceea ce unii autori numesc „noul imperialism al Rusiei”⁴⁸ se simte din plin; este vorba și despre direcția strategică Sud-Est, care duce spre Orientul Mijlociu, regiune puternic instabilă, în ciuda intervenției directe a NATO în Afghanistan și a SUA, împreună cu mai multe țări aliate și parteneri (între care și România), în Irak; este vorba – chiar dacă în această zonă vorbim despre o amenințare ceva mai difuză – și despre direcția strategică Sud, activată din cel puțin două motive: faptul că Marea Mediterană nu este numai o importantă arteră comercială și o majoră zonă turistică, ci și o zonă de tranzit pentru un flux crescând de imigranți ilegali, de traficanți de droguri și de carne vie, ca și de persoane și grupuri islamice fundamentaliste, implicate deja în destabilizarea Africii de Nord și în operațiuni de tip terorist care vizează inclusiv ținte din Europa (sau importante și pentru Europa). Aceeași direcție strategică Sud duce, dincolo de Marea Mediterană, spre Africa. Mai multe dintre țările din nordul continentului se află sub presiunea radicalismului islamic, iar la sud de acestea se află zone de majoră instabilitate, generatoare de riscuri de securitate și de crize de umanitate care s-ar putea „revărsa” și spre Europa (Somalia, Darfur).*

4. *O parte importantă din interesele de securitate și apărare ale Europei de Vest și Centrale sunt acum rezolvate în mod mulțumitor în special de componenta non-europeană a NATO (adică de SUA). Una din flotele Americii continuă să patruleze în Marea Mediterană. Cel puțin un grup de lovire (strike group), alcătuit dintr-un portavion greu, însoțit de alte 10-13 nave de sprijin (în general două submarine atomice, două crucișătoare înarmate cu rachete, 3-5 distrugătoare sau fregate înarmate cu rachete ghidate, una sau două nave de sprijin logistic), iar uneori chiar două sau trei astfel de task forces patrulează în Oceanul Indian, garantând fluenta traficului prin Golful Persic și Strâmtoarea Hormuz și având, în plus, rolul de a descuraja eventuale acțiuni agresive ale unor actori precum Iranul, ca și rolul de a oferi, la nevoie, sprijin aerian masiv trupelor (inclusiv din țări europene) aflate pe teatrele de operațiuni din Irak și Afghanistan. Dar există – să nu ne iluzionăm în legătură cu acest aspect – și posibilitatea ca, la un moment dat, SUA să redescopere izolaționismul, abandonând (chiar dacă nu peste noapte) tot soiul de sarcini și angajamente asumate în ultimii 60 de ani. O astfel de decizie politică și strategică a Washingtonului – posibilă, chiar dacă nu și probabilă –*

---

⁴⁸ Janusz BUGAJSKI, *Pacea rece: Noul imperialism al Rusiei*, Ed. Casa Radio, București, 2005, 358 p.

ar obliga Europa să preia, din mers, ceea ce acum fac, pe arena internațională, Statele Unite.

5. *Atunci când vorbim despre problema distribuției geografice a militarilor și sistemelor de armament, nu este vorba în principal despre o eventuală folosire a forței (în operațiuni militare de tip război) și nici măcar despre amenințarea directă cu forța. Ci este vorba, în condiții cum sunt cele din lumea de astăzi, mai ales despre necesitatea de a adăuga – și cu mijloace militare – cât mai multă credibilitate unor politici, ca și de nevoia de a arăta clar, unor potențiali competitori sau inamici (oricare ar fi aceștia), că există, în caz de nevoie, atât voința politică, precum și capacitatea de acțiune militară.* Cel mai recent exemplu de acțiune de acest tip este oferit de Rusia, important partener comercial al UE, ca și important competitor (sau măcar contestatar zgomotos) al intereselor geostrategice ale NATO (și ale SUA). În condițiile acutizării conflictului cu Occidentul (atât ca urmare a extinderii spre Est a NATO, cât și ca urmare a planurilor americane de a instala în Europa Centrală – mai precis în Polonia și Cehia – elemente ale scutului antibalistic menit să protejeze teritoriul american de rachete lansate dinspre Eurasia), Rusia a reluat, în mod ostentativ, zborurile bombardierelor sale strategice, acestea ajungând până deasupra Mării Nordului, aproape de spațiul aerian al Marii Britanii.

Având în vedere toate acestea, ar trebui – dacă într-adevăr UE ar avea o politică de apărare cu adevărat funcțională – ca forțele și mijloacele existente să fie astfel distribuite pe teritoriul Uniunii astfel încât:

1. *Fie să existe frontiere (ca și regiuni de graniță) puternic consolidate și, eventual, o rezervă strategică centrală relativ mică, aptă să intervină rapid în regiunile sau pe direcțiile amenințate (sau în regiunile și pe direcțiile unde chiar și o simplă demonstrație de forță poate exercita presiuni utile asupra altor actori ai scenei internaționale);*

2. *Fie ca, dimpotrivă, perimetrul defensiv de pe granițe să fie unul menținut cu cantități minime de forță vie și tehnică de luptă, dar rezerva centrală a UE (capabilă să intervină, la nevoie, în orice regiune sau pe orice direcție) să fie, prin compensație, mult mai mare. Așa cum demonstrează însă, foarte clar, toate cele patru tabele cuprinse în text, o astfel de distribuție geografică rațională și eficientă a forței vii și sistemelor de arme nu există la nivelul Uniunii Europene ca ansamblu.*

Dimpotrivă, pare destul de clar – chiar și numai din analiza cifrelor cuprinse în aceleași patru tabele – că nu există încă o *singură* politică europeană de apărare, aptă să ofere suficientă securitate întregii Uniuni; *în locul unei astfel de politici continentale coerente există doar o colecție eterogenă de politici naționale de apărare* (unele mai eficiente, altele mai puțin eficiente, aceasta mai ales în funcție de resursele economice existente). E ca și cum, la vreme de ploaie torențială, Europa n-ar avea deloc o umbrelă, ci doar niște bucăți disparate de metal și niște fâșii de pânză de calitate și mărimi diferite, din care *eventual* ar putea încropi un instrument eficient de protecție.

Tabelul 1

Numărul de militari aflați în serviciul activ din țările membre ale UE, în cifre absolute și în corelație cu suprafața totală și cu populația totală a țărilor în cauză

Țara	Suprafața totală (în km. pătrați) ⁴⁹	Populația totală ⁵⁰ (nr. total de persoane)	Număr total de militari activi ⁵¹	Nr. militari activi la un milion de locuitori ⁵²	Nr. militari activi la 10.000 km. pătrați
Austria	83.860	8.100.000	39.900	4.925	4.761
Belgia	30.521	10.300.000	36.900	3.582	3.324
Bulgaria	110.912	7.800.000	51.000	6.538	4.594
Cehia	78.860	10.300.000	22.272	2.162	2.826
Cipru	9.251	778.000	10.000	12.853	10.869
Danemarca	43.090	5.400.000	21.180	3.922	4.925
Estonia	45.100	1.400.000	4.934	3.524	1.096
Finlanda	338.150	5.200.000	28.300	5.442	837
Franța	551.500	59.500.000	254.895	4.283	4.626
Germania	356.980	82.400.000	284.500	3.452	7.969
Grecia	131.960	11.000.000	163.850	14.895	12.412
Irlanda	70.283	3.800.000	10.460	2.752	1.494
Italia	301.270	58.100.000	191.875	3.302	6.374
Letonia	64.600	2.300.000	5.238	2.277	810
Lituania	65.200	3.500.000	13.510	3.860	2.072
Luxemburg	2.586	440.000	900	2.045	3.600
Malta	316	397.000	2.237	5.735	70.791
Marea Britanie	244.880	59.540.000	205.890	3.458	8.438
Olanda	40.840	16.100.000	53.130	3.300	13.022
Polonia	323.250	38.600.000	141.500	3.665	4.380
Portugalia	91.980	10.400.000	44.900	4.317	4.885
România	238.390	22.400.000	97.200	4.339	4.084
Slovacia	49.010	5.400.000	20.195	3.739	4.121
Slovenia	20.254	2.000.000	6.550	3.275	3.242
Spania	505.990	41.300.000	147.255	3.565	2.910
Suedia	449.964	8.900.000	27.600	3.101	614
Ungaria	93.030	10.100.000	32.300	3.198	3.473

⁴⁹ În toate tabelele din prezentul studiu, suprafața țărilor din UE este cea indicată de André GAMBLIN (coordonator), *Economia lumii 2004*, Editura Științelor Sociale și Politice, București, 2004 (cu excepția Ciprului și Maltei, pentru care datele provin din Luciana-Alexandra GHICA (coordonator), *Enciclopedia Uniunii Europene*, Ed. Meronia, București, 2005, pp. 176 și 192).

⁵⁰ În toate tabelele din prezentul studiu, populația totală a țărilor UE este aceea din anul 2002, datele fiind preluate din André GAMBLIN (coordonator), *op. cit.* (cu excepția Ciprului și Maltei, pentru care datele provin din Luciana-Alexandra GHICA (coordonator), *Enciclopedia Uniunii Europene*, Ed. Meronia, București, 2005, pp. 176 și 192).

⁵¹ Pentru numărul total de militari din fiecare țară membră a UE vezi The International Institute for Strategic Studies (IISS), *The Military Balance 2005-2006*, Routledge, London, 2005. Pentru numărul de tancuri mijlocii și grele (*main battle tanks*) moderne, vezi secțiunile celor 27 de state ale UE din lucrarea The International Institute for Strategic Studies (IISS), *The Military Balance 2005-2006*, Routledge, London, 2005.

⁵² În toate tabelele din prezentul studiu, cifrele care indică diverse categorii de componente ale puterii militare (oameni sau tehnică) raportate la populație sau la suprafață sunt (în general) nerotunjite și, în majoritatea cazurilor, fără zecimale.

Tabelul 2

Numărul total de tancuri medii și grele (main battle tanks)⁵³ moderne din țările UE și distribuția sa în raport cu suprafața totală și populația totală a țărilor în cauză

Țara	Suprafața totală (în km. pătrați)	Populația totală (nr. total de persoane)	Tancuri medii și grele (main battle tanks) moderne ⁵⁴	Tancuri medii și grele la un milion de locuitori	Tancuri medii și grele la 10.000 km. pătrați
Austria	83.860	8.100.000	114	14	13
Belgia	30.521	10.300.000	52	5	17
Bulgaria	110.912	7.800.000	1.474	188	132
Cehia	78.860	10.300.000	298	28	37
Cipru	9.251	778.000	154	197	167
Danemarca	43.090	5.400.000	231	42	53
Estonia	45.100	1.400.000	0	0	0
Finlanda	338.150	5.200.000	226	43	6
Franța	551.500	59.500.000	926	15	16
Germania	356.980	82.400.000	2.398	29	67
Grecia	131.960	11.000.000	1.723	156	130
Irlanda	70.283	3.800.000	0	0	0
Italia	301.270	58.100.000	320	5	10
Letonia	64.600	2.300.000	3	1,3	0,46
Lituania	65.200	3.500.000	0	0	0
Luxemburg	2.586	440.000	0	0	0
Malta	316	397.000	0	0	0
Marea Britanie	244.880	59.540.000	543	9	22
Olanda	40.840	16.100.000	283	17	69
Polonia	323.250	38.600.000	947	24	29
Portugalia	91.980	10.400.000	187	17	20
România	238.390	22.400.000	1.258	56	52
Slovacia	49.010	5.400.000	271	50	55
Slovenia	20.254	2.000.000	70	35	34
Spania	505.990	41.300.000	323	7	6
Suedia	449.964	8.900.000	280	31	6
Ungaria	93.030	10.100.000	238	23	25

⁵³ *Main battle tank* este denumirea dată oricărui „vehicul de luptă blindat și cu șenile, care cântărește, gol, cel puțin 16,5 tone metrice și care poate fi înarmat cu un tun de calibrul minim 75 mm, amplasat într-o turelă rotativă” – vezi The International Institute for Strategic Studies (IISS), *The Military Balance 2005-2006*, Routledge, London, 2005, p. 8.

⁵⁴ Pentru numărul de tancuri grele (*main battle tanks*) moderne, vezi secțiunile celor 27 de state ale UE din lucrarea The International Institute for Strategic Studies (IISS), *The Military Balance 2005-2006*, Routledge, London, 2005.

Tabelul 3

Numărul de aeronave de luptă (avioane și elicoptere) din țările membre ale UE și distribuția forței aeriene în raport cu suprafața totală și cu populația totală

Țara	Suprafața totală (în km. pătrați)	Populația totală (nr. total de persoane)	Aeronave de luptă (combat capable) ⁵⁵	Aeronave de luptă la un milion de locuitori	Aeronave de luptă la 10.000 km. pătrați
Austria	83.860	8.100.000	40	4,9	4,8
Belgia	30.521	10.300.000	90	8,7	29,5
Bulgaria	110.912	7.800.000	137	17,5	12,3
Cehia	78.860	10.300.000	40	3,8	5,1
Cipru	9.251	778.000	16	20,5	17,3
Danemarca	43.090	5.400.000	62	11,4	14,4
Estonia	45.100	1.400.000	0	0	0
Finlanda	338.150	5.200.000	63	12,1	1,8
Franța	551.500	59.500.000	295	4,9	5,3
Germania	356.980	82.400.000	417	5	11,7
Grecia	131.960	11.000.000	283	25,7	21,4
Irlanda	70.283	3.800.000	2	0,52	0,28
Italia	301.270	58.100.000	199	3,4	6,6
Letonia	64.600	2.300.000	0	0	0
Lituania	65.200	3.500.000	0	0	0
Luxemburg	2.586	440.000	0	0	0
Malta	316	397.000	0	0	0
Marea Britanie	244.880	59.540.000	339	5,6	13,8
Olanda	40.840	16.100.000	108	6,7	26,4
Polonia	323.250	38.600.000	18	0,46	0,55
Portugalia	91.980	10.400.000	50	4,8	5,4
România	238.390	22.400.000	106	4,7	4,4
Slovacia	49.010	5.400.000	71	13,1	14,4
Slovenia	20.254	2.000.000	0	0	0
Spania	505.990	41.300.000	177	4,2	3,5
Suedia	449.964	8.900.000	170	19,1	3,7
Ungaria	93.030	10.100.000	14	1,3	1,5

⁵⁵ Pentru numărul de aeronave de luptă (avioane și elicoptere), vezi secțiunile celor 27 de state ale UE din lucrarea The International Institute for Strategic Studies (IISS), *The Military Balance 2005-2006*, Routledge, London, 2005.

Tabelul 4

Numărul de piese de artilerie din statele membre ale UE și distribuția acestui număr în raport cu suprafața totală și cu populația totală a țărilor respective

Țara	Suprafața totală (în km. pătrați)	Populația totală (nr. total de persoane)	Piese de artilerie (inclusiv mortiere) ⁵⁶	Piese de artilerie la un milion de locuitori	Piese de artilerie la 10.000 km. pătrați
Austria	83.860	8.100.000	684	84,4	82,4
Belgia	30.521	10.300.000	132	12,8	43,2
Bulgaria	110.912	7.800.000	1.774	227,4	159,9
Cehia	78.860	10.300.000	362	35,1	45,9
Cipru	9.251	778.000	562	722,3	607,5
Danemarca	43.090	5.400.000	860	159,2	200
Estonia	45.100	1.400.000	77	55	17,1
Finlanda	338.150	5.200.000	1.446	278	42,7
Franța	551.500	59.500.000	787	13,2	14,2
Germania	356.980	82.400.000	1.682	20,4	47,2
Grecia	131.960	11.000.000	4.660	423,6	353
Irlanda	70.283	3.800.000	537	141,3	76,4
Italia	301.270	58.100.000	1.562	26,8	51,8
Letonia	64.600	2.300.000	124	53,9	19,1
Lituania	65.200	3.500.000	133	38	20,4
Luxemburg	2.586	440.000	6	13,6	23,2
Malta	316	397.000	90 (A.A.)	226,7	2.848
Marea Britanie	244.880	59.540.000	877	14,7	35,9
Olanda	40.840	16.100.000	407	25,2	99,7
Polonia	323.250	38.600.000	1.482	38,3	45,8
Portugalia	91.980	10.400.000	350	33,6	38,4
România	238.390	22.400.000	1.238	55,2	52
Slovenia	49.010	5.400.000	374	69,2	76,3
Slovenia	20.254	2.000.000	140	70	69,3
Spania	505.990	41.300.000	2.013	48,7	39,7
Suedia	449.964	8.900.000	820	92,1	18,2
Ungaria	93.030	10.100.000	573	56,7	61,6

Abstract:

The study starts by fully recognizing the significant economic success of the European integration process. But such positive results, even if they are very important, can not replace what the EU badly lacks in terms of military power. The author clearly states – and proves, using a lot of figures – that the European Union can not behave as a complete and fully operational great power on the world arena, because it lacks both an adequate

⁵⁶ Pentru numărul de piese de artilerie (tunuri, obuziere, mortiere, lansatoare reactive de proiectile), vezi secțiunile celor 27 de state ale UE din lucrarea The International Institute for Strategic Studies (IISS), *The Military Balance 2005-2006*, Routledge, London, 2005.

number of airplane carriers and adequate amounts of sealift and airlift capabilities, and an adequate amount of Marines, integrated in an unit resembling the might of USMC. Even more dangerous than all these, the way in which military manpower, combat airplanes, main battle tanks and artillery pieces are deployed proves that, at this very moment, the European Union does not have real continental and coherent military policy, but only a large collection of national defense policies, not at all able to generate, in case of need, enough security for the immense territory and for the continental and global interest of the Union.

II. CONFERINȚELE INSTITUTULUI DIPLOMATIC ROMÂN

Începând cu acest număr al *Revistei IDR* vom publica, în mod regulat, texte (de preferință în varianta lor integrală) ale conferințelor și prelegerilor prezentate în cadrul Institutului Diplomatic Român de către importanți invitați români și străini. Echipa redacțională a decis ca textele în cauză să fie publicate în limba în care ele au fost prezentate.

North Korea, Iran and the future of the non-proliferation treaty *

Sverre LODGAARD

Forty years ago, when the five major powers (P_5) had acquired nuclear weapons and others were expected to do the same, nuclear and non-nuclear weapon states joined hands to bring proliferation to a halt. Signed in 1968 and entering into force in 1970, the nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT) became the backbone of international non-proliferation efforts. Gradually, a variety of measures were added to enhance its effectiveness – arms control agreements, nuclear weapon-free zones, security assurances for non-nuclear weapon states (NNWSs), full-scope safeguards, rules of international nuclear commerce and national export control regulations – turning it into an international regime with much in-built redundancy and resilience to pressure. Once in a while, the superpowers used their leverage to keep clients in the nonproliferation fold, sustaining the objectives of the regime. Common ground was established.

1. REGAINING COMMON GROUND

a. The Loss of Common Ground

After the Cold War, the non-proliferation regime scored more successes. South Africa became the first state to eliminate its nuclear weapons; Russia became

---

* Lecture at the Romanian Diplomatic Institute, Bucharest, 1st of March, 2007. The text is a shortened and amended version of Sverre Lodgaard, “Regaining common ground”, in: Morten Bremer Mærli and Sverre Lodgaard, eds, Nuclear Proliferation and International Security, Routledge (UK), 2007.

the sole heir of Soviet nuclear weapons; NPT membership increased considerably; the safeguards system was further improved; nuclear arsenals were significantly reduced; and by the time the 1995 NPT Review and Extension Conference was convened, a Comprehensive Test Ban Treaty (CTBT) was in sight. The Conference came at the end of a period of good news, facilitating the decision to extend the Treaty indefinitely.

A little later, indefinite extension would no longer have been possible. New problems emerged along with new ways of handling them. The non-proliferation regime remained important, yet increasingly inadequate. In particular, its capability to enforce compliance, which relies on the Security Council's ability to act, appeared too weak. The International Atomic Energy Agency (IAEA) reported Iraq, North Korea, Libya and Romania to the Council for possible censure because of their nuclear programmes, but to little avail. North Korea was reported twice, but in the face of Chinese opposition the Council never voted to punish it. On one occasion, it did not even express concern. In the case of Iran, which was found to be in non-compliance with its safeguards obligations, and where the IAEA remains unable to conclude that there are no undeclared facilities or activities, the veto powers have a hard time forging common positions.

In 1993, President Clinton directed the Department of Defense to prepare the Counter-proliferation Initiative and warned that the United States was prepared to use force to prevent proliferation in 'rogue states'. While at first, counter-proliferation was sometimes seen as a complement to non-proliferation, sometimes as a departure from it, it did entail a move from the State Department to the Department of Defense. President Bush took the initiative further and made it part of a radical reorientation of US policy: under the impact of 9/11, the new National Security Strategy of 2002 marked a shift towards *preventive wars* to change the regimes of rogue states and to stop nuclear proliferation. The targets were primarily Iraq, Iran and North Korea, the states that were dubbed the axis of evil. While in the NPT, nuclear weapons are the units of account – it is the *weapons* that should not proliferate and that should finally be eliminated – the Bush administration shifted the attention toward their possessors, repeatedly emphasizing that nuclear weapons must remain in the right hands/must be kept out of the worst hands. This was a selective policy targeted on US enemies, not a universal non-proliferation policy.

US policy became selective in other respects as well. It said 'no' to some arms control agreements such as the anti-ballistic missile treaty (ABM) and the CTBT; 'yes' to others, among them the NPT. In the NPT, it highlighted some provisions, notably the commitments of NNWS parties, while ignoring the NWS obligation to disarm. Gone are the commitments to the 'principles and objectives' and the '13 steps' towards nuclear disarmament adopted by the review conferences in 1995 and 2000. It jeopardized the entire review process: if governments ignore or discard commitments whenever it proves convenient, it will never be possible to build an edifice of international cooperation.

In short: Common ground no longer exists. In the spring of 2005 the NPT Review Conference got nowhere, and a few months later the UN Summit could not agree on any statement on non-proliferation and disarmament. For how long can the Treaty and the regime that it harbours stay intact under such circumstances? Is it bound to unravel? Can common ground be re-established?

b. Resilience

The resilience of the regime should not be underestimated, however. The NPT has more members than any other arms control agreement. Except for the special case of North Korea, only Israel, Pakistan and India remain outside. Many members stick to what is known as the Swedish example: Regardless of what the NWSs do, it would not be in Sweden's interest to acquire nuclear arms¹. In Europe, Africa and South America, many NNWSs stay committed to that kind of thinking and to the NPT. In East Asia and the Middle East, where proliferation pressures are strong, the great majority of states still hope that the Treaty will survive. To various degrees, the P5 also want the NPT to stay. If it unravels, there are no NWFZs to fall back upon in the Middle East and Northeast Asia, where the proliferation pressures are strongest.

c. Buying Time

The perspective that this builds up to is that the regime may linger on for quite a while even in the absence of common ground. It has to do so in order to survive, for renewed convergence of interests is unlikely to develop any time soon. For the time being, all that can be achieved are small-scale adjustments buying time for common ground to be re-built at a later stage when, hopefully, the political constellations make that possible.

To buy time, incrementalism is a *sine qua non* – but can common ground be recreated without a new comprehensive agreement – another grand bargain? This is basically a world order issue. In 1968, the victorious powers of WWII, which did so much to shape the United Nations, managed to orchestrate another comprehensive deal in their own image. Having made the P5 synonymous with the NWSs, they drew the ladder up from behind themselves. A new grand bargain would be difficult to make, however, for to reflect contemporary realities it would have to define a particular role for the particularly strong, i.e. the United States. Indeed, it is hard to imagine that the other four, and the great majority of NNWSs, would accept something of that sort. Only a dramatic shake-up of world affairs could lead states to reach out for another grand compromise.

Rather, the way forward must be a matter of buying time, not for a new bargain to be struck, but for the basics of the Treaty to be reconfirmed and some substantial steps to implement the disarmament commitment of art. VI to be taken.

---

¹ The only reservation was in reference to possible long-term developments making nuclear weapons standard equipment of ordinary states. Jan Prawitz, From Nuclear Option to Non-Nuclear Promotion: The Sweden case, Research Report No.20, The Swedish Institute of International Affairs, 1995.

While the basics – the trade-offs between non-proliferation, disarmament and peaceful utilization of atom – remain valid, new technological and political circumstances and lessons learned from nearly 50 years of NPT history put many issues in a different light. Given the complexity of the NPT amendment provision, it is unlikely that any significant change of the Treaty could be agreed. The parties may therefore find it advisable to negotiate legally and/or politically binding interpretations.

If current trends continue, time is running out for any such perspective. The immediate challenge is therefore to exploit whatever opportunity that exists for incremental changes that can keep the Treaty afloat while preparing and waiting for revitalization of the basic bargain. All parties – the NWSs in particular – must demonstrate willingness to honour their commitments.

2. MANAGING PROLIFERATION PRESSURES

a. Pressures From Above: the Failure to Disarm

After a period of significant reductions in the aftermath of the Cold War, nuclear disarmament negotiations came to a standstill in the mid-1990s, followed by erosion of existing arms control agreements. Identifying measures that have a fair chance of being implemented has become a tall order. Indeed, it may seem mission impossible. On the other hand, some progress is vitally important for the Treaty to survive.

What can realistically be achieved within the current mindsets of NWSs is one thing; what is realistically needed in order to save the NPT may be quite another. Saving the NPT may not require disarmament proper, but a set of steps to make sure that the arms race is put to a halt. Those steps should first of all address the opening sentence of art. VI, calling for '...cessation of the nuclear arms race at an early date...'. Significant progress in this direction must be visible by the time of the next review conference in 2010.

What can be achieved within current mindsets, in the spirit of 'doability' and in the perspective of buying time? From a longer list of possibilities, the following ones merit attention:

Declaratory Policies: Clearly, there is a role for declaratory measures to uphold the objective of a nuclear weapon-free world while emphasizing the concept and practice of collective security, which is the compass of the UN Charter. There are no material prerequisites involved in such acts: All that is required is to make up one's mind and speak up. The higher the messenger's position, the greater the impact is.²

---

² Christopher CARLE, *Nuclear Disarmament: For Starters, Just Say It*, in: Sverre Lodgaard ed., *Is Anything Doable in the Field of Nuclear Disarmament?*, Policy Brief from the Norwegian Institute of International Affairs (NUPII), Oslo, 2006.

In the Final Declaration of the 2000 NPT Review Conference, which was adopted by consensus, the member-states clarified and confirmed their unequivocal commitment to eliminate all nuclear weapons. Later, some NWSs have returned to guarded, conditional statements while others have simply fallen silent. However, in an important op-ed of January 4, 2007, four senior US statesmen, George Schultz, William Perry, Henry Kissinger and Sam Nunn took issue with those policies and called for "reassertion of the vision of a world free of nuclear weapons and practical steps towards achieving that goal".³ May be, there is a mentality change in the making, moving nuclear disarmament up again on the radar screen of international security affairs.

US and Russian Strategic Nuclear Weapons: When the post Cold War 'period of opportunity' came to an end less and less attention was devoted to strategic nuclear issues. Far from nullifying the material realities of mutually assured destruction, political declarations of cooperation and partnership meant benign neglect of that which should have been overturned and transcended.

Today, as big-power relations are strained, these realities may undercut international cooperation on security issues and sow the seeds of renewed nuclear modernization efforts. In order to put a brake on the on-going slide of US-Russian relations, the following measures may serve as starting points for further progress: (1) elaborate on SORT (Strategic Offensive Reductions Treaty, signed in Moscow 2002) to define reductions in stages, warhead counting rules and transparency measures; (2) extend the duration of START I (Strategic Arms Reductions Treaty) to fill the arms control and verification gap between 2009 – when START I is due to expire – and 2012; (3) abandon launch-on-warning practices in ways that are verifiable, reassured by mutual observation of strategic force exercises to prove that launch-on-warning is not the task of training; and (4) revive the Joint Data Exchange Centre which was agreed in June 2000, but which seems to have fallen victim to deteriorating US-Russian relations.⁴

Non-Strategic Nuclear Weapons: Russia keeps tactical nuclear weapons at air and naval bases, ready for use, and routinely deploys them on attack submarines and surface ships at sea. Gorbachev's October 1991 initiative raised a somewhat different prospect: it announced that all tactical nuclear weapons on surface ships and multi-purpose submarines would be removed to central storage, adding that some of them would be destroyed. The United States keeps close to 500 tactical nuclear gravity bombs in Europe.

Today, tactical nuclear weapons in Europe are an anachronism. The 2000–3000 Russian weapons deployed on European soil should be withdrawn to central storage in Russia, and the US weapons to storage in the USA. If it is still deemed necessary, extended deterrence could be upheld by remaining nuclear forces, which

---

³ Kissinger, Schultz, Perry and Nunn call for *A World Free of Nuclear Weapons*, The „Wall Street Journal“, January 4, 2007.

⁴ See Alexei ARBATOV in Sverre LODGAARD, *op. cit.*

in the case of the USA represent a unitary arsenal anyhow. In US doctrine, there is no longer any difference between strategic and sub-strategic nuclear weapons, only between strategic and sub-strategic missions.

A simple step would be for the USA and Russia to reaffirm the 1991 Presidential Nuclear Initiatives on reduction of tactical nuclear weapons delivery vehicles, and provide detailed information on their implementation.

A Fissile Material Cut-Off Treaty (FMCT): While the prospects are far from promising, an FMCT continues to be the next logical step for nuclear disarmament and non-proliferation. Options to reopen the stalled FMCT issue must therefore be explored. An important supplementary measure would be to implement the Trilateral Initiative (USA, Russia and the IAEA) concerning permanent removal and verification of nuclear materials from NWS stockpiles.

A step-wise approach to an FMCT could start with a political declaration containing a fissile material cut-off commitment and a commitment to enter negotiations on a nondiscriminatory, legally binding treaty. The next step could be a framework treaty enshrining the basic norms, and indicating a process for moving towards transparency, verification and incorporation of stocks. The Conference on Disarmament (CD) apart, one procedural possibility would be to have the eight countries directly concerned get together to work out a text; another to have these eight joined by eight leading NNWSs to negotiate a framework agreement to be presented to the CD or the UNGA; yet another to create an open-ended working group of the GA for the purpose. Building on the framework agreement, the third stage could deal with verification and scope, cast in the form of additional implementation protocols or in the safeguards format applied by the IAEA, i.e. model agreements on the basis of which bilateral agreements could be concluded between the IAEA and individual states.⁵

Non-targeting: Today, thousands of nuclear weapons remain on hair-trigger alert under political circumstances that are very different from those of the Cold War, when this practice was instituted. It is incumbent on the parties to the East-West confrontation to reduce and eliminate the residual risk of nuclear war by technical error or human mistake. De-alerting⁶ and deactivation by warhead separation and storage at some distance from the delivery vehicles, or by separation of guidance systems and their parent missiles, are options that may also encourage states in other regions of tense conflicts to do the same.

No-first-use: Is it possible to breed new life into the idea of no-first-use of nuclear weapons? China and India have adopted such doctrines, and a no-first-use commitment has been written into an exchange of letters between the leaders of Russia and China. In Europe, close cooperation has developed between the

---

⁵ Ideas aired by ambassadors Ludeking (Germany) and Meyers (Canada) at the Monterrey Institute's Non-Proliferation Strategy Group Meeting, Washington DC, 28-29 April 2006.

⁶ 'De-alerting' should be understood as measures that substantially increase to hours or days the time required to launch nuclear weapons in the active operational forces. 'Deactivation' means that most weapons are unusable for weeks or months (Feiveson 1999: IS).

European Union and Russia. France, the UK and Russia have become 'strategic partners'. Still, they reserve the right to be first in using nuclear weapons against each other. Obviously, this is an anomaly – a reminder that it is often more difficult to get old ideas *out* than new ideas in.

What does it take to bring nuclear policies in line with political realities? Would the nuclear weapon members of the European Union be prepared to enter a no-first-use accord with Russia? Would Russia, which has upgraded the role of nuclear weapons after the Cold War to compensate for conventional weaknesses, be prepared to do the same? Perhaps shifts to such doctrines can take place in gradual fashion as conditions become ripe, without waiting for universal agreement.

In doctrines of no-first-use, nuclear weapons are accorded one function and one only: to deter their use by others. Limited to that purpose, a fraction of today's major power arsenals would suffice. In particular, there would be no role for non-strategic or tactical nuclear weapons for war-fighting purposes. In the ultimate analysis, the disarmament corollary of no-first-use doctrines is that nobody would need nuclear weapons if nobody had them.

Disarmament education: While it is unrealistic to assume that prevailing national views regarding nuclear weapons will change soon, it nevertheless is important to initiate steps today to change mindsets and forge norms consistent with formal national obligations to nuclear disarmament and non-proliferation. To this effect, disarmament education is essential. The key educational objective should be to develop critical thinking skills 'how to think' rather than 'what to think' about peace and security issues.⁷

b. Managing Pressures from Within: Iran and North Korea

Iran: What could a political solution to the Iranian problem be about? Which are the parameters? Having hidden the programme for 18 years and having tried to mislead the IAEA through most of 2003, it takes a lot to re-establish confidence in Iran as a NNWS.

Ideally, a solution should be sought within the framework of the international nonproliferation regime, and in such a way that it would strengthen the regime. These possibilities have been overplayed, however. Continued Iranian acceptance of the Additional Protocol would have helped establish the Protocol as the new verification norm, but when the Iran tile was passed from the IAEA to the UN Security Council, Iran withdrew from it.⁸ Continued Iranian acceptance of voluntary transparency measures would have set a valuable precedent for clarification of the nuclear history of other states which have failed to live up to their safeguards obligations, or been suspected of irregularities, but Iran withdrew

---

⁷ Bill POTTER in: Sverre LODGAARD, *op. cit.*

⁸ The Additional Protocol was developed in response to the IAEA's failure to detect the clandestine programme in Iraq in the 1980s. By casting the net beyond nuclear materials to also include activities related to such materials, and by providing stronger inspection rights, the Protocol gives the Agency a better chance to detect undeclared projects.

its cooperation when punitive measures came up for consideration. Had Iranian participation in a multinational fuel cycle centre come up for serious negotiation, this might have been the first example of such a venture in a proliferation-prone region.⁹ In the autumn of 2005, Iran indicated an interest in pursuing it, but this idea, too, fell victim to conflict escalation.

Prior to the meeting of the IAEA Governing Board on March 6, 2006, Russia indicated that Iran should be allowed to do some small-scale enrichment works, small enough to be militarily insignificant. The Director General of the IAEA had similar thoughts, realizing that in order to strike an agreement with Iran, some face-saving measure would be necessary. Germany may not have been alien to the idea, but France and the UK were negative, and the US rejected it out of hand. After a while, Russia said it would not introduce such a proposal, and the E3 maintained its position not to accept any degree of enrichment in Iran.

In textbook logic, the Iranian crisis presents an opportunity to follow up on the idea of a zone free of weapons of mass destruction in the Middle East. A first step could build on former President Bush's arms control proposal of 1991, in which he called for a freeze on reprocessing activities in Israel. Today, a freeze on the production of fissile materials in the Middle East would have two main addressees: Iran and Israel.

Agreement to do this would amount to a regional cut-off in the production of fissile materials. If Israel could be convinced to institute a freeze in Dimona, it would be harder for Iran to resist doing the same. More than that, it could be turned into a diplomatic victory for Iran. However, Iran does not recognize Israel; Israel is not ready for it; the US supports Israel; and multilateral arms control has no important place in the Bush administration approach to proliferation problems. Textbook logic may eventually become good political logic, but hardly in time to help solve the Iranian problem.

The worst that can happen to George Bush is to have to leave the White House without having been able to do anything neither about Iran nor about North Korea while messing up Iraq totally. He would do his utmost to avoid such a legacy. The Israelis are saying that there has to be a solution to the Iranian problem the one way or the other while George Bush is President, i.e. they would not like it to be passed on to the next Administration. "The one way" is a peaceful solution, either by pressing Iran to back down or by negotiating a political package deal. There seems to be no move in any of these directions, however. Sanctions (sticks) have a certain effect on Iranian politics, but as long as they are not combined with negotiations (carrots) they will hardly bring the desired results. "The other way" is

---

⁹ In 2005, an IAEA expert group reported on the problems and possibilities of multinational fuel cycle arrangements. Two of the options identified by the group are based on the notion of shared ownership or control, promoting multinational arrangements with the participation of other states, nuclear and non-nuclear, as confidence-building measures. Upon taking office, President Ahmadmejad entertained the same idea, proposing that public and private companies might be involved in the sensitive parts of Iran's nuclear programme. A number of technical fixes could significantly enhance the proliferation resistance of multinational arrangements (*Jane's Intelligence Review* 2006).

use of force, by the US or Israel or the two together. Formidable US firepower is building up in the Gulf. A decision on the use of force would probably have to be made in 2007, for 2008 is election year in the United States and then the President's scope of action will be shrinking.

What can hold the US back? Opinion polls tell that the US population is tired of war. The Congress likewise, although the bitterness towards the priesthood in Teheran is strong in both parties: the Democrats had the President when the hostage crisis came about in 1979. A stronger brake may be the opposition to bombing in the armed forces. Elements of war plans are leaked, and some high level officers have declared that they will quit the military if force is used. Still, it may end this way.

The importance of achieving a political solution can be fully assessed only when compared with the costs of war. The costs cannot be predicted with any precision, but they are potentially huge, not only for the warring parties, but for the entire region of the Middle East and for energy prices and economic development worldwide. Different from the case of Iraq, where realistic assessments of the long-term consequences of war were absent, much attention has been drawn to the political implications of the use of force against Iran. The lessons from Iraq are sobering.

North Korea: Two approaches to bring North Korea back into the NNWS fold have been tried: the agreed framework between the US and the DPRK, signed in 1994, and the six-power talks launched in April 2003 involving the two Koreas, Russia, Japan, China and the US, and hosted by China. Implementation of the agreed framework broke down in 2002. The six power talks have made some progress recently, starting with bilateral US-DPRK talks in Berlin in January 2007 and leading to a six-power accord in Beijing a month later. In an important shift of policy the US, which had not been willing to engage North Korea, turned around to do that. At long last, the Bush Administration seems to have realized that in order to come to grips with the North Korean challenge there is no other way, for in this case there is no military option. Seoul is within North Korean artillery range, and North Korea has nuclear weapons.

In a first phase, North Korea has agreed to freeze its nuclear installations in Yongbyon in return for fuel oil, economic assistance and lifting of some of the sanctions that have been imposed on it. This phase will probably be implemented. However, the more difficult issues are left for later, e.g. when North Korea is due to make a full account of its nuclear activities. Qadeer Khan, the father of the Pakistani bomb who was the spider in an illegal international network supplying enrichment and other nuclear technologies, visited North Korea 13 times and openly admitted that he went there to assist. However, nothing is publicly known about North Korean investments in enrichment technologies. Generally, it is an open question – both for the US and for the DPRK – whether the new diplomatic moves are strategically motivated or a matter of tactical manoeuvring.

Barring a lasting change in political culture and orientation in Washington and/or Pyongyang, it appears that the only other way to solve the North Korean

problem would be to go for an authentically regional system of nuclear non-proliferation to be developed by the local states. The starting point would be the Joint Declaration of the Denuclearization of the Korean Peninsula of 1992. By not permitting any fuel cycle elements, the Declaration enhances current efforts to effectively separate civilian and military applications of nuclear energy.

Neighboring states could be invited to join in, gradually extending the denuclearized area to cover not only Japan and Taiwan, but parts of China and the Russian Far East as well.¹⁰ The idea has been entertained before: When a Nordic NWFZ was discussed in the 1980s, deployment limitations in areas adjacent to the zone – primarily on Soviet territory – became an integral part of the considerations, accepted also by the Soviets.¹¹ In usual fashion, the NWSs would be asked to respect the status of the zone and extend security assurances. An arrangement of this kind would not only address the Korean problem, but proliferation pressures in North East Asia in general.

In the final analysis, it is doubtful whether economic incentives and security assurances on paper will ever be enough to convince North Korea, Iran and others to be NNWSs. As long as the existing NWSs emphasize have important nuclear weapons are to them, claims that this applies to nobody else ring hollow. For nonproliferation to succeed, there is no way around nuclear disarmament.

c. Managing Pressures From Outside: The Three-State Problem

For many years, supporters of nuclear non-proliferation have been caught between the unrealistic hope that India, Pakistan and Israel will abandon their nuclear weapons and the controversial prospect of accepting them as NWSs. On the one hand, there is no particular reason to believe that they will dismantle their nuclear arsenals any sooner than any of the five recognized NWSs. The paternalistic language of UN SC Res. 1172 of 6 June 1998 is no longer instrumental, if it ever was. On the other hand, treating these 'hold-out' states for what they are has been anathema: the NPT recognizes five NWSs only; the NSG guidelines make full-scope safeguards a precondition for nuclear transfers; and some NPT parties joined the Treaty on the understanding that no other states would openly declare a nuclear weapon capability.

India: The US-India Joint Statement of July 18, 2005 treats India 'as if' it was a member of the NPT. The formula is not new: This was French policy for quite a while, until it became a regular member in 1992. India would acquire the same benefits and advantages as other states 'with advanced nuclear technology' (euphemism for NWS). In return, it would assume the same responsibilities and practices. The deal treats India for what it is, i.e. a *de facto* NWS.

---

¹⁰ Peter HAYES, in Morten Bremer MÆRLI and Sverre LODGAARD, *op. cit.*

¹¹ Sverre LODGAARD and Marek THEE, eds., *Nuclear Disengagement in Europe*, Taylor&Francis, London and New York, 1983.

The non-proliferation rationale for such an arrangement is simple. To lean on India to eliminate its nuclear arsenal and join the NPT as a NNWS is unrealistic to the point of being counterproductive. Neither can it join as a NWS, for the NPT recognizes five NWSs only and can, in practice, not be amended. Better, then, to commit it to the non-proliferation regime on an 'as if' basis. For in the long run, policies are best when based on facts and not on fiction.

The critical question is whether the gains come at the cost of diminished commitments by NPT parties. While supported by France, the UK, Russia and others, some NNWSs see it as a reward for imprudent behaviour. At the heart of it is the problem of recognition. Unless international law has a life of its own entirely disconnected from the realities of the world, *de jure* recognition of India will follow their security calculations.

The deal has a number of specific strengths and weaknesses. The separation of civilian and military programmes – on the precedents set by the United Kingdom and France – is a fine balancing act between non-proliferation and disarmament interests in constraining the programme, on the one hand, and geopolitical interests in a bigger Indian arsenal to counter China, on the other. India's acceptance of full-scope safeguards (INFCIRC 153) on civilian activities facilitates its participation in a future cut-off agreement. It has agreed, furthermore, to apply an additional safeguards protocol to its civilian facilities. This is welcome from the point of view of making such protocols an integral part of a new, enhanced safeguards standard. However, the Model Additional Protocol of 1997 was adopted in order better to detect undeclared activities in NNWSs, so the value of this undertaking is limited.

Some years ago, the full-scope safeguards requirement for nuclear transfers was important in order to bring more countries into the NPT and NPT-type safeguards (INFCIRC/153). That objective has been fulfilled. All NNWSs have joined the NPT and its safeguards system. There isn't more to achieve by stressing the full-scope safeguards requirement. On the contrary, it is by accepting India, Pakistan and Israel as NWSs that the safeguards coverage can be further extended.

Leading up to the Joint Statement, India came out in support of President Bush's proposal of February 2004 for enhanced international efforts to constrain the proliferation of fuel cycle facilities.¹² World-class export controls were the most important thing the US asked for, and India's record of compliance with the rules of international nuclear commerce sheds credibility on its commitment. For the US, this was the most important thing to institutionalize.¹³

The weaknesses of the deal are very much the weaknesses of US policies of arms control and disarmament. Most obviously, that goes for the test ban issue and the absence of a formal disarmament commitment. Since the US has been looking for ways to erase its own signature of the CTBT, it has not been in the best of

---

¹² *President Announces New Measures to Counter the Threat of WMD*, Washington, DC: National Defence University, 11 February, www.whitehouse.gov/news/releases/2004/02/20040211-4.htm.

¹³ C. Raja MOHAN, *India's nuclear exceptionalism*, in Morten Bremer Mærli and Sverre Lodgaard, *op. cit.*

positions to ask India to sign. Disarmament is an empty category: the US could not be expected to press India to undertake a commitment that the administration itself belittles. Had India been committed in reference to Art. VI, it could have been held accountable in the review process of the NPT and asked to respond to questions in other settings where nuclear disarmament is discussed, on a par with the other NWSs. Today, there is no formal basis for such requests.

Neither is the plea to work for an FMCT much of a starter. The prospects for such a treaty were always dim and got even dimmer when the Bush administration stated that an FMCT would not be verifiable. In effect, India promises to work for a treaty which may never come about. In the meantime, its fissile material production can continue.

Pakistan and Israel: The US-India agreement is part of a much broader cooperation package inspired by geopolitical considerations. In a similar spirit, China may wish to emulate it in relation to Pakistan. At some stage, the US may itself want to do a similar deal with Pakistan, although Islamabad has a long way to go before it can be trusted to conduct world-class export controls.

For Israel, the same kind of deal would bring no recognition/status gain as long as its policy of opacity remains unchanged, but neither does a commitment to behave 'as if' being a member of the NPT entail any significant cost. The non-proliferation regime would gain from it, for the aim is universality and yet another instance of special treatment for Israel should be avoided. Often criticized for being recalcitrant and arrogant and for blocking arms control in a region that desperately needs it, the merit of it for Israel would be to soften that perception. It would be an act of good will.

If, in addition to 'as if' commitments by the three, the North Korean problem is successfully managed, the regime would for all intents and purposes be universal. The importance of universality is that it consolidates the normative strength of the treaty and the regime that it anchors. Proliferation threats would, per definition, come from inside the regime, challenges becoming matters of compliance. Universality raises the costs of non-compliance by increasing the likelihood of collective enforcement of treaty obligations.

d. Managing Pressures From Below: Nuclear Terrorism

The technical barriers to nuclear weapon acquisition should no longer be regarded as being absolute. There is a growing consensus that in particular crude gun-type nuclear explosives are within reach also of non-state actors.

Assuming that existing weapon arsenals are well protected and that theft has not occurred – which may or may not be true – world-wide controls of plutonium and highly enriched uranium would provide effective assurances against nuclear terrorism. The logic is simple: No fissile material, no bomb, no nuclear terror.¹⁴

---

¹⁴ Graham ALLISON, *Nuclear terrorism*, Time Books, New York, 2004.

The most cost-effective measures are therefore steps to secure nuclear weapons and materials at the source. Important principles in this regard are (Walker and Berkhout 1999: 32): minimization, i.e. stockpile reduction, consolidation, repatriation, and elimination, as well as reactor conversion making them proliferation resistant;¹⁵ irreversibility, i.e. making minimization activities a one-way and final endeavour; and effective protection, control, and accountability making stocks of nuclear material less susceptible to diversion.

After the Cold War, provident states have assisted other nations in securing, reducing and eliminating weapons of mass destruction and associated means and technologies. Such ad hoc nuclear security initiatives fill a gap between diplomacy and negotiation on the one hand, and sanctions and military action, on the other.

Considerable financial and political capital has been committed to such programmes, yet without any clear ordering of priorities or sense of urgency. After 15 years of CTR activities, in Russia about half of the nuclear materials and facilities in question have now had sufficient security upgrades. For a while, the US carried the financial burden, and still accounts for much of what is being done. As more actors have offered assistance, the need for proper organization and coordination has grown.

UN Security Council Resolution 1540 goes a long way in addressing the threats posed by non-state actors by focusing on national responsibilities and international obligations, and criminalizing irresponsible behaviour. However, implementation varies considerably. Needs assessments along the lines of the IAEA's International Physical Protection Advisory Service (IPPAS) may be envisioned and international assistance provided in reference to Resolution 1540. One way to close gaps would be to create model implementation systems, another to identify and display high-quality nuclear security practices and solutions. A pro-active role of the nuclear industry would be desirable, and probably in its self-interest.

If Article VI is taken seriously and nuclear disarmament progresses, sooner or later the entire nuclear weapon sector will have to be addressed. For in a nuclear weaponfree world, all materials and infrastructure dedicated to military use would have to be eliminated. Otherwise, one would be left with a number of threshold states, and that is not the intention. Such a comprehensive approach is needed also to capture the risk of catastrophic terrorism and institute more effective measures to avert it.

In hardware terms, the military sector consists of operational weapons; weapons held in reserve; weapons that have been withdrawn and are awaiting dismantlement; and weapons-grade materials. So far, arms control and disarmament agreements have dealt with the front end, i.e. operational weapon systems. When these weapons were significantly reduced after the Cold War,

---

¹⁵ Low enriched uranium (LEU) may serve as a substitute for most, if not all, of the non-explosive applications in which HEU is currently used. Conversion, moreover, is possible in most instances, and current conversion programs have been quite successful. There seems to be little or no reason for using HEU in future civilian applications.

weapons and materials were passed down the chain to the other categories, the end station being surplus fissile materials. This process continues both in Russia and the United States.

Cooperative Threat Reduction (CTR) programmes deal with weapons in excess of military needs as well as dangerous remnants at the back end of the cycle. They are flexible, and may provide quick and effective solutions to immediate challenges. The NPT and its safeguards system offer much less flexibility and fewer options for swift responses. On the other hand, arms control agreements provide a much-needed degree of predictability and robustness in times of political turbulence.¹⁶ CTR programmes address proliferation in non-state as well as state paradigms, taking precautionary measures at the source. The challenge is therefore to see how these approaches can be further developed and integrated into a unified, broad approach covering the entire nuclear weapon sector.

3. RECONFIRMING THE BASICS

For many years, nuclear arms control arrangements revolved around two treaties: the Anti Ballistic Missile (ABM) Treaty and the NPT. The ABM Treaty is gone, and the NPT is under severe pressure. It may not survive another set-back at the review conference in 2010.

If that conference fails, it is conceivable that members of NWFZs (members of the non-aligned movement) may leave the Treaty, protesting the growing imbalance in rights and obligation. In itself, this would not be of any great concern since these states would remain under an international legal obligation to stay non-nuclear, and still be subject to IAEA safeguards. However, if a few states leave, many others may follow suit, in which case the legitimacy of the NPT would be so seriously undermined that it would almost certainly come to an end. North Korea has left already, and Iran may do the same if more sanctions are imposed on it.

There is a need, therefore, to reconfirm the basics of the Treaty. These are first of all the balance that was struck between its three pillars – non-proliferation, disarmament and peaceful uses – and the operative meaning of 'cessation of the nuclear arms race at an early date' of art. VI. This wording was always taken to mean a CTBT and an FMCT. Another element of the regime, much emphasized from the beginning of NPT negotiations, is security assurances for NNWs.¹⁷ Furthermore, it should be recalled that Art IV was carefully drafted to avoid any detraction from the right to access nuclear technology for peaceful purposes, the only qualification being that transactions must be in conformity with Art. I and II, precluding acquisitions for weapons purposes. Limitations on commerce in fuel cycle technologies must therefore be seen in conjunction with other measures in order to maintain the overall balance of rights and obligations.

---

¹⁶ Morten Bremer MXRLI, *Ad Hoc Security Initiatives versus Institutionalized Nuclear Arms Control in Policy Briefs on the Implementation of the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*, the Norwegian Institute of International Affairs NUPI Oslo 2005.

¹⁷ George BUNN and Roland M. TIMBERBAEV, *Security Assurances to Non-Nuclear-Weapons States*, in *The Nonproliferation Review*, Fall 1993.

To save the NPT, Harald Muller argues that, first, the CTBT will have to take affect and be accompanied with a NWS undertaking not to develop or deploy any qualitatively new type of nuclear weapons. Second, a verifiable FMCT must be negotiated, possibly together with a set of NWS declarations saying that national holdings will not surpass certain specified levels. Third, the USA and Russia – which account for more than 90 per cent of total arsenals – should undertake to reduce existing stockpiles by transferring significant amounts of fissile materials to civilian uses. Fourth, the 1995 Security Council resolution on security assurances should be reconfirmed and national strategy documents brought in line with it. Today, some of the national nuclear posture documents are at variance with the resolution. Fifth, space weapons should be prohibited, and limits agreed on missile defence systems.¹⁸ Finally, the phrases "...not to transfer to any recipient whatsoever..." of art I and "...not to receive ... from any transferor whatsoever..." of art II, which apply to non-state as well as state actors, have gotten their own disarmament agenda to avert nuclear terrorism, such as elimination of HEU and dismantlement of tactical nuclear weapons without electronic locks. This is yet another important matter for urgent action.

This list may seem overly ambitious. However, it amounts to no more than a capping of nuclear arsenals – "cessation of the nuclear arms race" – at long last. Except for reductions of US and Russian stockpiles of fissile materials, which is widely considered to be an integral part of an FMCT, it does not require disarmament in the literal sense of the term. It falls short of NAM demands for a nuclear weapon convention, a timetable for nuclear disarmament to zero and an international convention on security assurances. Yet it may be enough to maintain the integrity of the NPT.

Of particular concern in this connection is the UK decision to go for a succession of Trident. If it decides to replace the submarine-based Trident system with a modernized version of similar size, extending the technical life-time of the nuclear deterrent to 2070 or so, this will have a distinctly negative impact on the 2010 review conference. Europe has become a pacific region; Germany faces no external military threat from any of its neighbours, which is historically unique; and neither does the UK. Should it nevertheless go for near full-scale replacement of Trident, a great many countries may table an equally if not better justified rationale for nuclear weapons.

Concretely, it is proposed that in the autumn of 2009 - mid-way between the inauguration of a new US president and the 2010 review conference – a UN summit meeting should be called to confirm the basics of the NPT. The summit would not necessarily be confined to non-proliferation and disarmament, but should be prepared and convened with special reference to these issues. Neither would it have to address disarmament measures at length: confirmation of the validity of the three pillars along with some measures to effectively cap nuclear arsenals would be enough to justify the meeting. The proposal is offered in the belief that policies of exceptionalism, unilateralism and coalitions of the willing

---

¹⁸ Harald MÜLLER, in Sverre LODGAARD, *op. cit.*

may soon be modified in favour of multilaterally negotiated international agreements – of which the NPT occupies the centre-stage.

The UN Secretary General may draw the Security Council's attention to matters threatening international peace and security (art. 99 of the Charter). As the survival of the NPT can no longer be taken for granted, the Secretary General has good reason to alert the Security Council to the risks involved. Art. 99 has been a "sleeping" provision – relations between the Secretary General and the Council have been of an informal nature – but a Secretary General from the Korean peninsula may be personally motivated to bring the matter to the Council's explicit attention.

If the Seven Nation Initiative so agrees, it could offer to be "friends of the Secretary General" on this matter. Established on the initiative of Kofi Annan, it consists of Norway, the UK, Romania, Chile, Mexico, South Africa, Australia and Indonesia. Having a leg into all UN regional groups, the Seven Nation Initiative is well positioned to exercise this function. Naturally, it should play a role in setting and implementing the agenda of the meeting.

Of course, a UN Summit may be decided and convened in other ways. This is just one of them. The essence of the proposal is that for all those who are genuinely concerned about the future of the NPT, a reasonable mid-term objective would be to convene a Summit meeting in the autumn of 2009 to reconfirm the basics of the bargain that was struck in the second half of the 1960s and to avoid another review failure in 2010.

III. ISTORIE DIPLOMATICĂ ROMÂNEASCĂ ȘI UNIVERSALĂ

O miză științifică și practică realmente importantă

O bună parte dintre cercetătorii angrenați în diverse activități (de analiză și cercetare, didactice sau de publicare a unor colecții de documente) din cadrul IDR sunt istorici profesioniști, aflați pe diverse paliere ale perfecționării lor profesionale. Aceeași condiție profesională o au și numeroase alte persoane din afara IDR, interesate să contribuie – din rațiuni foarte diverse – la articularea unui grup de studii care să se ocupe, cât se poate de sistematic, de istoria diplomatică românească și universală. Un astfel de demers a generat deja un număr important de articole și studii, iar o parte dintre acestea sunt publicate în paginile care urmează.

Folosirea metodelor de lucru ale științelor istorice în analiza și prezentarea unor texte relevante – și, pe cât se poate, inedite – pentru istoria diplomatică românească și universală constituie o miză academică importantă din mai multe motive. În primul rând, politica externă (inclusiv documentele diplomatice de diverse tipuri) constituie o parte deloc neglijabilă a istoriei naționale și universale. În al doilea rând, documentele diplomatice sunt, între altele, și un instrument excelent care permite o mai bună înțelegere a gradului de dezvoltare și de eficiență a structurilor instituționale implicate în demersurile de politică externă și în redactarea și folosirea de texte diplomatice. În al treilea rând, diverse texte diplomatice – ca și diverse momente de istorie diplomatică – oferă un instrument suplimentar, deloc neimportant, care permite o mai bună înțelegere a biografiei profesionale a unor personalități importante pentru istoria națională și universală.

Dar ar fi păgubitor, credem noi, să insistăm doar asupra dimensiunii strict științifice a istoriei diplomatice. Acest obiect de studiu are, atunci când este corect utilizat, și o enormă valoare practică. Și aceasta pentru că, în relațiile internaționale, configurațiile distribuției puterii și conjuncturile politice sunt, în bună măsură, repetabile. Drept urmare, studierea profundă și înțelegerea deplină a istoriei diplomatice a deceniilor și veacurilor trecute poate permite atât recuperarea unor elemente de know-how care și-au dovedit cu prisosință eficiența, cât și evitarea erorilor comise de generațiile anterioare. (Florin DIACONU)

La 189 de ani de la nașterea – și 120 de ani de la moartea – lui Petre Mavrogheni, studiul care urmează explorează, în chip temeinic, interesanta carieră a unui boier de vișă veche, promovat pe criterii meritocratice în funcții diplomatice importante: ministru al Afacerilor Străine, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Roma, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Constantinopol și, la final de carieră, ministru plenipotențiar al României la Viena. Portretul lui Petre Mavrogheni întregeste în chip fericit galeria personalităților importante, pe nedrept uitate, din istoria diplomației românești.

Petre Mavrogheni, diplomatul gentilom

Filip-Lucian IORGA

Mourir pauvre est pour l'homme au pouvoir la plus immortelle des épitaphes

Thiers¹

La începutul acestui scurt studiu despre Petre Mavrogheni, nu pot rezista tentației de a-l parafraza pe Victor Slăvescu, care deplângea, acum 68 de ani, ingratitudea posterității față de unul dintre oamenii politici de frunte pe care i-a avut România². Astfel, actualizând datele, aș spune: în anul acesta se împlinesc 189 de ani de la nașterea lui Petre Mavrogheni și 120 de ani de la săvârșirea lui din viață. Deși a fost una dintre figurile cele mai proeminente ale vieții noastre publice, în epoca cea mai frământată și mai bogată în fapte și realizări hotărâtoare a istoriei naționale din veacul al XIX-lea, el este astăzi complet uitat... Tocmai pentru că sunt legat prin legături de familie de acest personaj al istoriei secolului al XIX-lea³, voi încerca să îl prezint cât mai imparțial posibil, cu precădere prin intermediul contemporanilor săi, al documentelor de arhivă și al lucrărilor care i-au fost dedicate.

---

¹ Apud Théodore BLANCARD, *Les Mavroyéni. Essai d'étude additionnelle à l'histoire moderne de la Grèce, de la Turquie et de la Roumanie*, 2 vol., Paris, Ernest Lerouz, 1909, p. 593.

² Victor SLĂVESCU, *Vieața și opera lui Petre Mavrogheni*, Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, seria III, tomul XXI, mem. 19, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1939, p. 1 (569).

³ Una dintre străbunicile unchiului meu, Constantin (Dinu) Străjescu, a fost Eugenia Mavrogheni, sora lui Petre Mavrogheni. Iată ce scrie în necrologul bunicului lui Dinu Străjescu, Paul P. Străjescu (magistrat, primar al orașului Roman, deputat; căsătorit cu Olimpia Macarovici), apărut în ziarul *Romanu* din 20 februarie 1887: „Paul P. Străjescu s-a născut la Iassy în anul 1848 luna Noemvrie în 22 zile, din părinți: Petru Străjescu, coborâtor a unei vechi și iluștri familii recunoscută în Istoria țerei, și Eugenia Mavrogheni, sora d-lui Petru Mavrogheni, plenipotențiar al țerei la Viena...”.

1. Boierul

Petre Mavrogheni s-a născut în Iași, la 16 noiembrie 1818. Tatăl său era Petre Mavrogheni, zis „Babaca”, descendent al unei vechi familii grecești. Ca orice neam care se respectă, și Principii Mavrogheni au parte de o filiație imaginară, legendară: ei ar descinde din vestita familie venețiană Morosini, care l-a dat pe amiralul și dogele Francesco Morosini⁴. Cu toate că filiația venețiană nu poate fi atestată, este certă atestarea documentară a Mavroghenilor, încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, ca mari proprietari în Insulele Cyclade, la Paros, Tinos și Mykonos. Membri ai familiei au fost arhonți la Paros (Demetrios), agenți consulari ai Austriei (Petre) și Veneției (Nicolae), dragomani ai flotei otomane (Stephanos, stabilit în Fanar), prinți de Samos (Alexandros), bey de Mykonos, șefi militari⁵. Nicolae Mavrogheni (1738–1790), fratele bunicului patern al lui Petre Mavrogheni, singurul creștin căruia Sultanul i-a permis să comande o armată turcă fără a-l obliga să se convertească la Islam, a fost voievod al Valahiei (1786–1790) și a fost decapitat din ordinul Sultanului, din cauza înfrângerilor pe care le suferise în fața armatelor austriece și ruse. Octav-George Lecca oferă un citat din pitarul Hristache, autorul unei *Cronici mavroghenești*, care îl descrie astfel pe Nicolae-vodă Mavrogheni: „Care domn au mai stătut / Trei tuiuri să fi avut ? / Și care alt să se bată / Cu doi împărați deodată ? / De mare cinste e vrednic / Mavrogheni cel puternic, / Adevăr spun că prăda, / Dar nevoia-l îndemna: / Cum era să odihnească / Atâta oaste turcească ?...”⁶. Nicolae-vodă Mavrogheni a supraviețuit în memoria colectivă atât datorită curajului, cât și excentricităților sale. Tot Mavroghenii au dat și o eroină a războiului de independență a Greciei: Madon, „Eroina Noii Elade”, care și-a donat averea pentru echiparea vaselor grecești și a participat ea însăși la mai multe lupte contra turcilor⁷. Prin familia paternă, Petre Mavrogheni se înrudea, așadar, cu familii precum: Calliadi, Callimachi, Caradja, Costaki-Negel, Coumbari, Kotcos, Manu, Metaxa, Negri, Paximadi, Petrocokino, Prassacaki, Scanavi, Scordilli, Sion, Suțu, baronii von Thisebaert, Vambari, Varlam. În arborele genealogic al familiei se observă o recurență, pe parcursul a ceva mai mult de un secol, printre urmașii lui Demetrios Mavrogheni, a alianțelor matrimoniale cu familiile Manu (3), Suțu (3), Caradja (2), Coumbari (2), Scordilli (2), toate de origine greacă.

Mama lui Petre Mavrogheni a fost Ruxandra Sturdza⁸, fiica lui Grigore-vodă Sturdza și a Domniței Maria (fiică, la rândul ei, a lui Grigore-vodă Callimachi, omorât de otomani în 1769) și sora lui Mihai Grigore-vodă Sturdza, descendentă, așadar, a unor vechi familii pământene moldovenești. Acest lucru este subliniat de

⁴ Octav-George LECCA, *Familii boierești române, istorie și genealogie (după izvoare autentice)*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, p. 639.

⁵ Mihail-Dimitri STURDZA, *Dictionnaire historique et généalogique des Grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople*, Paris, 1999, pp. 339-340.

⁶ Apud Octav-George LECCA, *op. cit.*, p. 640.

⁷ Mihail-Dimitri STURDZA, *op. cit.*, p. 339.

⁸ Cristian POPIȘTEANU, Dorin MATEI, *Sturdzeștii: din cronica unei familii istorice*, București, Fundația Culturală Magazin Istoric, 1995, p. 203.

Nicolae Iorga, aprig adversar al grecilor, cu toate că propriul său nume are o etimologie grecească și că propriul său arbore genealogic este încărcat de vlăstare grecizate: „*Mavrogheni avea sânge românesc, prin mama sa, o Sturza, fiică a unei domnițe Callimachi*”⁹. Prin mamă, Petre Mavrogheni se înrudea și cu Grigore-Vodă Ghica.

2. Aristocrat și meritocrat

În continuare, vom sintetiza câteva date biografice ale lui P. Mavrogheni, folosindu-ne de cele două surse principale, Blancard și Slăvescu, surse care prezintă aproape identic viața boierului moldovean. Grație bunei stări materiale a familiei sale, Petre Mavrogheni are o copilărie fără griji și își începe studiile acasă, cu un institutor adus de la Paris. Chiar în capitala Franței își va și continua studiile tânărul Mavrogheni. În jur de 1840, se întoarce la Iași, unde domnea unchiul său după mamă, vodă Mihai Grigore Sturdza. Desigur, accesul său în cea mai înaltă societate și înrudirea cu domnitorul îl ajută să ocupe funcții importante. Se remarcă, însă, și prin inteligența sa, prin finețea spiritului, prin caracterul și manierele sale distinse¹⁰. Vodă Sturdza îl numește în înalta funcție de vornic de aprozi, care se ocupa cu executarea hotărârilor administrative și judecătorești. Această funcție era rezervată tinerilor de foarte bună familie. La 2 februarie 1845, este înălțat la rangul de postelnic¹¹. Petre Mavrogheni este unul dintre tinerii boieri cu idei avansate. Astfel, îl găsim printre cei care îl felicită pe domnitor, în ianuarie 1844, pentru hotărârea de a-i emancipa pe țișanii robi ai mănăstirilor și ai Statului, alături de Costache Negri, Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Costache Rolla și D. Rallet. Cu toată amicitia care îl lega de Kogălniceanu și cu toate că el însuși se opusese, în 1840, desființării de către domnitor a revistei „Dacia literară”, Petre Mavrogheni suprimă, în 1844, „Steaua Dunării”. Având mare încredere în spiritul organizatoric și în probitatea lui Mavrogheni, vodă Sturdza îl numește, în 1846, pârcălab de Galați, funcție pe care o va ocupa până în 1848. În urma priceperii cu care stăvilește o epidemie de epizootie din regiunea Galațiului, domnitorul îi scrie, personal: „*În cât persoana Dumitale iaste mai apropiată de noi, în atâta simțim osăbită mulțămire, înștiințându-ne de lăuratile purtări, care îți pregătesc o carieră potrivită însușărilor persoanei Dumitale*”¹².

După Revoluția de la 1848, chiar dacă unchiul său este înlocuit de la Domnie de către Grigorie Alexandru Ghica (de altfel, P. Mavrogheni se înrudea și cu acesta), Petre Mavrogheni este numit, la 22 iunie 1849, prefect de poliție la Iași. La 27 mai 1850, demisionează din această funcție, pe motive de sănătate și de familie. În contextul Războiului Crimeei și al prezenței militare rusești pe teritoriul Moldovei, Petre Mavrogheni, „*omul politic cel mai influent al țării sale*”¹³, se

⁹ Apud Victor SLĂVESCU, *op. cit.*, p. 61 (629).

¹⁰ Th. BLANCARD, *op. cit.*, p. 593.

¹¹ Victor SLĂVESCU, *op. cit.*, p. 3 (571).

¹² Apud Victor SLĂVESCU, *op. cit.*, p. 4 (572).

¹³ Th. BLANCARD, *op. cit.*, p. 594.

opune pretențiilor armatei de ocupație; din cauza acestei atitudini, nu a lipsit mult să nu fie arestat și trimis în Siberia. Numai prietenia cu un înalt ofițer rus l-a salvat de acest drum, de cele mai multe ori fără întoarcere. Cu toate aceste tensiuni, în momentul retragerii armatei ruse, Mavrogheni este decorat cu ordinul Stanislav, clasa a III-a; nu va purta, însă, niciodată această decorație, pe care o va considera sub demnitatea lui. La 4 martie 1852, este numit la conducerea episcopiei Sfântul Spiridon din Iași. La 20 august 1852, Domnitorul îl numește ministru al Lucrărilor Publice, funcție în care se va ocupa de refacerea drumurilor din Moldova. La 24 octombrie 1853, Petre Mavrogheni, acum mare-vornic, primește și conducerea Secretariatului de Stat (ministerul de Externe). În această perioadă, el redactează, împreună cu M. Kogălniceanu, decretul pentru dezrobirea țăganilor particulari și semnează legile liberale ale presei, ca un partizan al liberei exprimări ce era. În februarie 1854, generalul Budberg, comisarul extraordinar rus de la Iași, îl invită să preia și Departamentul Cultelor și Instrucțiunii Publice. La 1 noiembrie 1854, Grigore Al. Ghica îl numește ministru al Finanțelor, „întru prețuirea meritelor Dumitale în slujbele Statului, întru care ai dat dovezi de vrednicie, credință și priincioasă activitate”¹⁴. Iată cum îl caracterizează, pe Mavrogheni, secretarul Domnitorului, Edouard Grenier: „Mic de stat, cu privirile adânci, cu maniere cât se poate de alese, foarte inteligent, plin de dibăcie, de o fire elegantă și mlădioasă, capabil de sârguință și de muncă, ar fi fost un Domn destul de potrivit... Bogat și înzestrat cu o familie frumoasă, dădea în salonul lungueț și rotunjit din casa lui cele mai plăcute serbări, la care Doamna Mavrogheni, născută Spiro, prezida cu o amabilitate desăvârșită”¹⁵.

3. Candidatul la domnie

După ce Grigore Al. Ghica părăsește tronul, Petre Mavrogheni este ales ca unul dintre cei 85 de deputați ai Adunării ad-hoc a Moldovei, ale cărei ședințe se țineau în propria-i casă¹⁶. Este ales și unul dintre cei cinci secretari ai Adunării, iar în ședința din 7 octombrie 1857 semnează, alături de Kogălniceanu, declarația prin care se cere, printre altele, Unirea Principatelor. Drept consecință, este ales și membru în Comitetul Unionist. Deși mare proprietar funciar, se arată un ferm apărător al drepturilor țăranilor¹⁷. Datorită meritelor și popularității sale, Petre Mavrogheni se află, la 1859, pe lista candidaților la Domnie. La un moment dat este chiar printre favoriți, dar poziția îi este zdruncinată în urma atacurilor legate de originea lui străină (grecească). Mitul care s-a creat, de-a lungul anilor, în jurul lui Al. I. Cuza a eclipsat aproape cu desăvârșire figura lui Petre Mavrogheni și rolul avut de acesta în realizarea Unirii Principatelor. Th. Blancard deplânge, însă, în lucrarea sa (influențat, desigur, și de amiciția pe care le-o purta Mavroghenilor),

---

¹⁴ Apud Victor SLĂVESCU, *op. cit.*, p. 6 (574).

¹⁵ *Ibidem*, p. 11 (579).

¹⁶ Th. BLANCARD, *op. cit.*, p. 594.

¹⁷ Victor SLĂVESCU, *op. cit.*, p. 7 (575).

intrigile meschine care au privat România de un Domnitor capabil și onest¹⁸. Dar, mai totdeauna, istoria e scrisă de învingători, lucru pe care aveau să-l afle, la rândul lor, și Cuza și Casa Regală a României. Insuccesul personal nu l-a făcut, însă, pe Mavrogheni să fie un mai puțin hotărât partizan al Unirii. Cu toată răceala raporturilor dintre el și Cuza, preia Departamentul Finanțelor din Moldova (ianuarie-iulie 1859), demisionând din cauză că Domnitorul nu își respectă promisiunile pe care i le făcuse, la acceptarea postului. Mavrogheni se interesează de problema căilor ferate, propunând chiar guvernului român să îi acorde concesiunea construcției rețelei naționale de căi ferate. Oferta sa este, însă, respinsă, fapt care îl face să își piardă aproape toată averea investită în societățile pe care le constituise în vederea respectivelor construcții¹⁹.

4. Ministrul

În 1866, Petre Mavrogheni este unul dintre partizanii detronării lui Cuza și administrează Finanțele, în cadrul guvernului Locotenenței Domnești (11 februarie – 11 mai 1866)²⁰, încercând să rezolve problema uriașului deficit bugetar de 19 milioane de lei, moștenit de la regimul Cuza²¹. În primul guvern al Domnitorului Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, cel condus de Lascăr Catargiu, Mavrogheni primește ministerul Afacerilor Străine (11 mai – 15 iulie 1866); abilitatea și finețea sa diplomatică a fost esențială în depășirea tensiunilor internaționale apărute după aducerea pe Tron a principelui străin. Domnitorul Carol scria, despre Mavrogheni: „*Se bucură de o mare considerațiune ca financiar; el unește cultura saloanelor franceze cu finețea elenă și se mai distinge prin liniștea și obiectivitatea caracterului său*”²². În cabinetul Ion Ghica, format în iulie 1866, P. Mavrogheni conduce ministerul Finanțelor (15 iulie 1866 – 1 martie 1867), dar asigură, de câteva ori, și interimatul la ministerul Afacerilor Străine. Principala realizare a lui Mavrogheni, în această perioadă, este reforma monetară. La 10 noiembrie este ales senator de Iași, iar la 10 iunie 1867, deputat al colegiului al doilea din Cahul. La 27 mai 1870 este ales deputat de Iași. Între 11 martie 1871 și 7 ianuarie 1875 conduce ministerul Finanțelor, în cadrul guvernului conservator condus de Lascăr Catargiu, înfăptuind o serie de reforme financiare: lansarea bonurilor de tezaur, monopolul tutunului, legea timbrului, obținerea unui împrumut cu 5% dobândă de la Paris etc. Tot el încheie o Convenție comercială cu Austro-Ungaria. Preluând finanțele românești când acestea erau în pragul dezastrului,

¹⁸ Th. BLANCARD, *op. cit.*, p. 595.

¹⁹ Ioan BUDU, *Petre Mavrogheni*, în „Revista Fundațiilor Regale”, Anul I, No. 4, 1 aprilie 1934, București, Imprimeria Fundațiilor Culturale Regale, p. 176.

²⁰ Lucian PREDESCU, *Enciclopedia României „Cugetarea”. Material românesc, Oameni și înfăptuiri*, București, ediție anastatică după cea de la Editura „Cugetarea” – Georgescu Delafraș, Ed. Saeculum I. O. și Ed. Vestala, 1999, p. 534.

²¹ Ioan BUDU, *Petre Mavrogheni*, loc. cit., p. 177.

²² Apud Victor SLĂVESCU, *op. cit.*, p. 12 (580).

Mavrogheni a reușit, cu abilitate și prudență, să le stabilizeze și să ofere tânărului stat român o bază financiară solidă. Carol I scria: „*Lascăr Catargiu și Mavrogheni sunt oameni plini de onoare și în același timp de loialitate, care m’au sfătuit totdeauna bine în acești ani din urmă*”²³.

La 26 aprilie 1875 este reales deputat de Iași. După ce liberalii câștigă alegerile din 1876, cabinetul Catargiu este pus sub acuzare, pentru „călcarea Constituției (prin ingerințe electorale)”, „risipa banilor Statului” și „abuz de putere oficială”²⁴. Chiar dacă nu au existat efecte judiciare și Principele Carol a fost împotriva acțiunii liberalilor, Petre Mavrogheni a fost profund afectat de acuzațiile nefondate care i s-au adus. Între 1876 și 1881 a reprezentat Iașiul în Senatul României, din partea Partidului Conservator.

5. Diplomatul

Petre Mavrogheni nu a fost un diplomat prin formație programatică, ci prin tradiție de familie și vocație. Strămoșii lui practicaseră diplomația în Imperiul Otoman, ca agenți consulari ai Austriei și Veneției. El însuși a fost pregătit de mediul familial și de educația rafinată pentru lumea diplomaților gentilomi. Pentru că un diplomat de secol XIX trebuia să fie, în primul rând, *un vrai monsieur*. În consecință, Mavrogheni s-a ocupat de afacerile străine atât în Moldova (în 1853 a condus Secretariatul de Stat, sub domnitorul Grigore Al. Ghica), cât și în România, sub Carol I (în 1866, ministru al Afacerilor Străine).

Din cauza înrăutățirii stării de sănătate, Petre Mavrogheni se retrage din politica militantă și pleacă, în urma decretului regal din 25 iulie 1881²⁵, ca trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Roma²⁶ (fiind retribuit cu 1500 de lei pe lună), în locul lui Nicolae Kretzulescu, mutat la Sankt-Petersburg²⁷. Regele Carol I îi face un elogiu trimisului său, în scrisoarea către Regele Italiei: „*Les qualités qui distinguent Monsieur Mavrojeny, son dévouement à ma personne, les gages multiples qu’il a donné de ses talents et de son zèle dans les hautes fonctions qu’il a occupé, ne me laissent aucune doute sur l’accueil que Votre Majesté voudra bien lui réserver*”²⁸. La 16 decembrie 1882, Mavrogheni redactează un raport despre

---

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Memoriile Regelui Carol I al României* de un martor ocular, volumul III, 1876-1877, București, Ed. Machiavelli, 1994, pp. 49-50.

²⁵ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (de aici înainte, AMAE), Dosar personal Petre Mavrogheni, No. 77, Litera M, No. 30, decretul regal de numire a lui Petre Mavrogheni în postul de ministru plenipotențiar la Roma.

²⁶ Ion BULEI, *Conservatori și conservatorism în România*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 51.

²⁷ AMAE, Dosar personal Petre Mavrogheni, No. 77, Litera M, No. 30.

²⁸ *Loc. cit.*, *Lettre de Créance* (Mr. P. Mavrojeny) à Sa Majesté le Roi d’Italie (din partea Regelui Carol I al României).

noua lege electorală intrată în vigoare în Italia²⁹. În februarie 1884, pe când se afla deja la Constantinopol, Mavrogheni va primi Ordinul *Coroana Italiei*, în grad de Mare Cruce, distincție pentru care îi va mulțumi în scris ministrului italian de Externe, Mancini.

Prin decretul regal emis la 30 septembrie 1882³⁰, Petre Mavrogheni este numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Constantinopol. La 1/13 noiembrie 1882, Mavrogheni îl anunță, prin adresa nr. 609, redactată în limba franceză, pe ministrul Afacerilor Străine, Dimitrie Sturdza, că a ajuns în capitala Imperiului Otoman. În zilele următoare, reprezentantul român primește scrisori protocolare de felicitare (redactate toate, desigur, în franceză, limba diplomației), din partea omologilor săi, reprezentanții diplomatice din Austro-Ungaria, Germania, Italia, Serbia, Marea Britanie, Olanda, Grecia, Spania, Belgia, Suedia și Norvegia, S.U.A., Franța, Rusia, Bulgaria. După o perioadă de așteptare despre care vorbește în nota nr. 616 („*încât după cum m-am putut informa, voi fi silit a aștepta 10 sau 15 zile, fiind aici obiceiul, după cât se pare, de a face pe miniștri să aștepte ziua audienței oficiale*”), Mavrogheni îi prezintă Sultanului scrisorile de acreditare, în decembrie 1882, la Palatul Yildiz, și mai este primit într-o audiență duminică, 28 octombrie 1883, la ora 9, la același palat³¹. Mavrogheni laudă politețea oficialilor otomani: „*După vizita mea Ministrului Aff. Străine, am trecut în apartamentele Primului Ministru, unde am fost primit de Said Pasha, cu multă amabilitate, singurul obicei ce s'a păstrat neschimbat la Turci*”³². Iar, în continuare, iată un fragment din discursul diplomatului român, ținut în fața Sultanului Abdul Hamid, cu ocazia prezentării scrisorilor de acreditare: „*(...) Dans l'accomplissement de ma mission, tous mes efforts tendront à resserrer et à accroître les bonnes relations qui existent si heureusement entre l'Empire et la Roumanie et à mériter l'auguste confiance de Votre Majesté Imperiale (...)*”³³. Sultanul, la rândul lui, îi răspunde lui Mavrogheni în termeni elogioși: „*(...) Cette nomination me cause beaucoup de plaisir et j'espère que la choix que Sa Majesté Royale a fait en la personne de monsieur Maurojény, dont la renommée a précédé l'arrivée à Constantinople, contribuera à la continuation et à l'affermissement des bonnes relations existant entre la Roumanie et la Turquie (...)*”³⁴.

Principala preocupare a lui Petre Mavrogheni, pe timpul mandatului său de ministru plenipotențiar la Constantinopol, sunt relațiile Statului român și ale Bisericii Ortodoxe Române cu Patriarhia Ecumenică. La 19 noiembrie/1 decembrie

²⁹ AMAE, Fond „Roma”, dosarul nr. 1 – „Miniștri plenipotențiar”.

³⁰ AMAE, Dosar personal Petre Mavrogheni, No. 77, Litera M, No. 30, decret regal de numire a lui Petre Mavrogheni în postul de ministru plenipotențiar al României la Constantinopol.

³¹ AMAE, Fond „Constantinopol”, volumul 7 – „Petre Mavrogheni, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar (1882-1885)”.

³² *Loc. cit.*, nota nr. 616 din noiembrie 1882 a Legațiunii României pe lângă Poarta Otomană.

³³ *Loc. cit.*, mesajul lui Petre Mavrogheni la prezentarea scrisorilor de acreditare în fața Sultanului, la 4/16 decembrie 1882.

³⁴ *Loc. cit.*, redarea discursului Sultanului, la primirea scrisorilor de acreditare din partea lui Petre Mavrogheni, în nota nr. 281 din 4/16 decembrie 1882 a Legațiunii României pe lângă Poarta Otomană.

1882, prin adresa nr. 641 a Legației române, el îl informează pe ministrul D. Sturdza în legătură cu existența unei sume de 60.000 de lei, depozitată de fostul ministru plenipotențiar, Dimitrie Brătianu, la Banca Imperială Otomană, pe data de 3/15 martie 1881, în scopul ajutorării bisericilor și școlilor creștine din Orient, prin donarea respectivei sume către Patriarhia din Constantinopol. În aceeași chestiune, revine cu o nouă adresă, nr. 86, la 22 februarie/6 martie 1883, pentru că încă nu primise avizul Guvernului de la București, pentru donarea banilor³⁵.

Problema cheie este, fără îndoială, conflictul Bisericii Ortodoxe Române cu Patriarhia Ecumenică și tratativele purtate pentru ca aceasta să recunoască autocefalia Bisericii române. După ce, la 25 martie 1882, la București avusese loc o ceremonie de sfințire a Sfântului Mir și Patriarhul Ecumenic de la Constantinopol, Ioachim, trimisese ierarhilor români o epistolă, la 10 iulie 1882, în care deplângea „neorânduiala” din Biserica română, ministrul D. Sturdza îi trimite lui Petre Mavrogheni (prin adresa ministerială nr. 1770 din 7/19 februarie 1883), epistola Mitropolitului Primat al României, împreună cu o copie a hotărârii Sfântului Sinod din 23 noiembrie 1882, spre a le înainta Patriarhului Ecumenic³⁶. Abia la 5/17 aprilie 1883, Mavrogheni îl informează pe ministrul Sturdza că îi remisese respectivele documente Patriarhului Ecumenic Ioachim, la 15/27 februarie 1883: „Cu părere de reu constat că dacă nu am respuns până acum la Nota Dvoastră No 1770 din 7/19 Februarie, cauza a fost că am tot așteptat un respuns din partea Patriarhului, care însă s'a ținut, pare-că într'adins, cu cea mai completă rezervă în această privire”³⁷. Mavrogheni nu putuse afla, până la acea dată, nici o părere a înalților prelați greci, nici măcar „prin diferite chipuri lăturalnice”, cu toate că în presa otomană apăruseră zvonuri conform cărora Mavrogheni i-ar fi făcut o vizită Patriarhului Ioachim.

În decembrie 1884, Petre Mavrogheni primește vizita lui Calliadi, unul dintre membrii proaspăt aleși în Consiliul laic al noului Patriarh Ecumenic, Ioachim al IV-lea: „[a venit, n.n.] să mi arate mâhnirea ce resimte Prea Sfinția Sa din cauza neînțelegerilor ce s'au iscat între Biserica Română și Patriarhie și a regretabilelor consecinți ce au decurs din o așa falsă situație pentru unitatea Bisericii Ortodoxe întregi.

Însărcinatul lui Ioachim al IV-lea m'a încredințat că Prea Sfinția Sa e dispusă să recunoască îndată Biserica Română pe deplin autocefală ca și Bisericile Rusiei și a Greciei, precum și autoritatea sfântului nostru Sinod; în fine, că Prea Sfinția Sa nu doresce alta decât întărirea Bisericii Surore Române și iubire în aceeași credință”. Pentru reglarea relațiilor dintre cele două biserici, era necesară îndeplinirea câtorva formalități: o cerere de binecuvântare din partea Bisericii române și o adresă a Guvernului României, cărora Patriarhia Ecumenică avea să le dea curs, asigura Mavrogheni, „pentru faptul de mult îndeplinit al

³⁵ AMAE, Fond Arhiva istorică, vol. 303 – „1879-1887, Relațiile cu Patriarhia din Constantinopol”, dosarul nr. 16 „Școli Const.” („Dosar relativ la biserici, școle și societăți religioase, de cultură, educație și bine-facere”).

³⁶ AMAE, Fond Arhiva istorică, vol. 303 – „1879-1887, Relațiile cu Patriarhia din Constantinopol”, dosarul nr. 16 „Bis. Autocef. (1882-1885)”.

³⁷ *Loc. cit.*, adresa nr. 195, din 5/17 aprilie 1883 a Legațiunii României pe lângă Poarta Otomană.

independenței Bisericii Române”. Ministrul plenipotențiar remite și schița de adresă primită de la Calliadi, spre a fi aprobată de Sfântul Sinod al Bisericii Române și se angajează să transmită observațiile Sfântului Sinod către Patriarhia Ecumenică: „*Din parte mi, nimic nu am promis, m’am mărginit în rolul simplu de intermediar pasiv*”³⁸.

La 19 februarie/3 martie 1885, Mavrogheni îl informează pe ministrul Afacerilor Străine, Ion Câmpineanu, că primise, prin nota nr. 2020, textul modificat al proiectului de adresă către Ioachim al IV-lea și că negociase acest text cu Patriarhul Ecumenic și cu Marele Logothet Aristarchi: „*Însă cu toate silințele ce am întrebuițat, nu am putut reuși deplin ca textul în chestie să se admită fără nici o modificare*”. În continuare, diplomatul expune modificările de formă aduse textului și conchide: „*Ca profan în materie, mie îmi pare că soluțiunea dificultăților noastre Bisericesci cu Patriarcatul Ecumenic se regulează acum în un mod satisfăcător pentru ambele părți, fără a se lovi nici unul din drepturile noastre stabilite prin Legea organică Sinodală*”³⁹.

Petre Mavrogheni a reușit, așadar, datorită calităților sale diplomatice și rudelor sale, printre care se număra și Spyridion Mavrogheni-pașa (1817-1902), om de știință și ultimul medic fanariot al sultanilor otomani⁴⁰, să medieze conflictul dintre Biserica Ortodoxă Română și Patriarhul Ecumenic și să conducă la o soluționare amiabilă, prin recunoașterea deplinei autocefalii a Bisericii române. În contextul epocii, sunt esențiale legăturile de familie ale diplomatului și gradul în care acesta este acceptat, în mod natural, de cercurile sociale cele mai înalte ale societății în care își reprezintă țara.

Prin decretul regal emis la 28 ianuarie 1885⁴¹, Mavrogheni este transferat ca ministru plenipotențiar al României la Viena și îi prezintă Sultanului otoman scrisorile de rechemare din post sâmbătă, 9/21 februarie 1885, la Palatul Yildiz, în prezența ministrului otoman de Război, Osman Pașa și a altor demnitari: „*Mon audience a duré environ une demi-heure, durant laquelle, il m’a été permis d’apprécier une fois encore l’intelligence naturelle d’Abdul Hamid et ses éminentes qualités de coeur*”⁴². Cu acea ocazie, Mavrogheni este și decorat de către Sultan.

Petre Mavrogheni îi prezintă scrisorile de acreditare Împăratului Austro-Ungariei, la 12 mai 1885. Încetează din viață la Viena, la 20 aprilie 1887, ora 10.30, în Richardsgasse 5, din cauza unei pneumonii contractate în Orient. În suplimentul din 21 aprilie, *Wiener Tagblatt* îi dedica un amplu necrolog celui care,

³⁸ *Loc. cit.*, adresa nr. 680, din 25 decembrie 1884/5 ianuarie 1885 a Legațiunii României pe lângă Poarta Otomană.

³⁹ *Loc. cit.*, adresa nr. 170, din 19 februarie/3 martie 1885 a Legațiunii României pe lângă Poarta Otomană.

⁴⁰ M.-D. STURDZA, *op. cit.*, p. 339.

⁴¹ AMAE, Dosar personal Petre Mavrogheni, No. 77, Litera M, No. 30, decretul regal de numire a lui Petre Mavrogheni în postul de ministru plenipotențiar la Viena.

⁴² *Loc. cit.*, notă din 11/23 februarie 1885 a Legațiunii României pe lângă Poarta Otomană.

datorită spiritului său conciliant, avusese numai prieteni, atât la Viena, cât și în țara sa, fiind *persona gratissima* și beneficiind de încrederea deplină a Regelui Carol I. Corpul neînsuflețit a fost transportat în România, unde a fost înhumat în capela familiei soției sale, din București⁴³.

Petre Mavrogheni a fost căsătorit, prima dată, cu Elena Spiro-Paul (fiica unui bancher din Galați), care a murit la 30 de ani, în 1861 și cu care i-a avut pe: Petre (consul-general la Odessa)⁴⁴, Alexandru, Lucia, Natalia și Maria. A doua sa soție a fost Olga Catargiu (1839-1915), fiica ministrului Constantin Catargiu, multă vreme Doamnă de Onoare și Șefă a Curții Reginei Elisabeta⁴⁵ și care avea strămoși din familiile Balș, Filipescu ș.a. Maria Obrenovici, sora Olgăi, a fost mama Regelui Milan al Serbiei⁴⁶. După moartea soțului său, Olga Mavrogheni scria, într-o franceză superbă: „*Ceux qui disent que le temps use la douleur, ceux-là n'ont pas souffert. A mon avis, chaque jour y imprime un trait plus acéré, et le désespoir s'y incruste plus profondément, plus cruellement, à chaque jour qui marque un lendemain !*”⁴⁷.

Străbătând o epocă frământată și rodnică, aceea a constituirii României moderne, Petre Mavrogheni, membru al celei mai înalte aristocrații a Moldovei, a slujit ultimilor doi Domni ai Moldovei, a luptat pentru modernizarea și Unirea Principatelor și a fost chiar aproape de a fi, el însuși, cel care să le unească sub sceptrul său. În fine, a fost un apropiat al lui Carol I și l-a văzut pe acesta încoronat Rege al unei țări libere. Chiar dacă supuse contestărilor, reformele sale financiare

⁴³ Th. BLANCARD, *op. cit.*, pp. 600-601.

⁴⁴ Petre P. Mavrogheni (1849-1916) a urmat, cu mai puțină strălucire, cariera tatălui său: copist în cadrul biroului Contencios Administrativ al ministerului Afacerilor Străine (1 aprilie 1872 – 30 noiembrie 1874), secretar al agenției diplomatice de la Belgrad (5 decembrie 1875 – 28 februarie 1877; 8 septembrie 1877 – 8 februarie 1878; 9 februarie 1878 – 31 martie 1879), secretar de legăție clasa a II-a la Belgrad (1 aprilie 1879 – 12 mai 1885), secretar de legăție clasa I la Constantinopol (13 mai 1885 – 31 iulie 1885) și Viena (1 august 1885 – 15 aprilie 1888). Prin decretul regal nr. 1030 din 16 aprilie 1888, este numit, la propunerea ministrului Afacerilor Străine, P. P. Carp, consul-general la Odessa. În 1893 are loc un schimb de scrisori între ministrul Afacerilor Străine, Alexandru Lahovary, și consulul Mavrogheni: ministrul îi reproșează consulului, pe un ton foarte aspru, că elibera prea ușor vize pentru evrei. În 1906, P. P. Mavrogheni ajunge decan de vârstă al consulilor din Odessa. Moare la 10 februarie 1916, lăsând în urmă o situație dezastruoasă la Consulat, datorii și neorânduiri în acte. Vasile Samureanu, interpret la Consulat, declară că P. P. Mavrogheni ținuse contabilitate dublă la Consulat și că, în anul 1915, toate încasărilor intraseră în buzunarele consulului, instituția rămânând cu o datorie de 10.787 de lei, că deși instituția nu avusese ușier, acest post exista pe statele de plată, iar diurna acestuia o încasa defunctul consul, că Maria Mavrogheni (Marie Maurojény), soția lui P. P. Mavrogheni, luase mobilele instituției și întreținuse mai mulți „așa-ziși artiști și cântărețe de caféchantant”. Noul consul, generalul Sebastian Greceanu, deplânge și el, într-o notă, comportarea soției fostului consul, dezechilibrată psihic, care se plângea în Odessa că nu mai avea ce mânca și locuia la un artist italian. Atitudinea acesteia dăuna, în opinia lui Greceanu, imaginii țării. Cf. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, dosar personal Petre P. Mavrogheni („Dosar relativ la numirea funcționarilor Ministerului Afacerilor Străine, Legațiilor, Agențiilor diplomatice și Consulatelor”), no. 77, Litera M, no. 17 (perioada 1872-1916).

⁴⁵ *Almanach de Gotha, Annuaire généalogique, diplomatique et statistique*, Gotha, Justus Perthes, 1906, p. 1023.

⁴⁶ Victor SLĂVESCU, *op. cit.*, pp. 63 (631)-64 (632).

⁴⁷ Apud Th. BLANCARD, *op. cit.*, p. 603.

s-au dovedit a fi salutare. Îmbinând cele mai rafinate caracteristici ale Orientului și ale Occidentului (fiind, totuși, ca spirit, mai mult francez decât grec, precum spunea Nicolae Iorga⁴⁸), datorită inteligenței, echilibrului și probității sale, și-a câștigat până și respectul celor mai aprigi adversari. Straussberg însuși mărturisea că nu s-ar fi gândit niciodată să încerce să-l mituiască. La moarte, Petre Mavrogheni era aproape sărac.

Având un temperament liniștit, cumpătat și rațional, Petre Mavrogheni a fost întotdeauna adeptul căii conservatoare de modernizare a țării⁴⁹ și unul dintre membrii fondatori ai Partidului Conservator⁵⁰. Nimic din ceea ce era radical, agresiv și forțat nu îi putea fi pe plac. Chiar înainte ca Partidul Conservator să ia naștere, în februarie 1880, Petre Mavrogheni, alături de alți conservatori din jurul „Timpului”, înființase „prima organizație conservatoare” care funcționa după un statut⁵¹. În martie 1880, când se constituie Comitetul Central al Partidului Conservator, sub conducerea lui Emanoil Costache Epureanu, P. Mavrogheni este ales unul dintre cei patru vicepreședinți⁵². Ca membru al elitei conservatoare, a fost și membru fondator al *Jockey-Club*-ului din București⁵³.

Petre Mavrogheni a fost, poate, cel mai valoros finanțist al epocii sale (activitatea sa financiară este tratată pe larg de Victor Slăvescu⁵⁴), fiind și autorul următoarelor lucrări: *Espunere asupra Concesiunii căii ferate nord-est a României, acordate prințului Leo Sapieha și Petre Mavroghene*, Tipografia St. Rassidescu, București, 1864; *Răspuns adresat la articolul publicat în Românul din 14 ianuarie 1864 sub titlul «căi ferate» partea a V-a*, Tipografia St. Rassidescu, București, 1864; *Notă preliminarie*, Imprimeria Statului, București, 1866; *Espunere de motive asupra bugetului statului pentru exercițiul în curs*, Imprimeria Statului, București, 1866⁵⁵.

Titu Maiorescu îl caracteriza astfel pe Mavrogheni: „*cel mai fin spirit politic, cel mai capabil dintre noi*”^{56,57}. Petre Mavrogheni rămâne unul dintre personajele cele mai importante pe care le-au avut politica și societatea românească, în secolul al XIX-lea. Nu un revoluționar, ci un adevărat *gentilhomme*, aristocrat prin naștere și comportament, diplomat de vocație, patriot prin fapte, membru al unei elite reale. Poate că nu ar fi rău ca, într-o necesară reevaluare a istoriei noastre și a modelelor la care ne raportăm, Petre Mavrogheni să ocupe în sfârșit locul pe care îl merită în conștiințele noastre.

⁴⁸ Victor SLĂVESCU, *op. cit.*, p. 61 (629).

⁴⁹ Ion BULEI, *op. cit.*, p. 16.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 20.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, p. 26.

⁵³ Mihai Sorin RĂDULESCU, *Elita liberală românească 1866-1900*, București, Ed. All, 1998, p. 139.

⁵⁴ Victor SLĂVESCU, *op. cit.*, pp. 14 (582) – 60 (628).

⁵⁵ *A fi conservator*, antologie, comentarii și bibliografie de Ioan STANOMIR și Laurențiu VLAD, București, Editura Meridiane, 2002, p. 512.

⁵⁶ Apud Ion BULEI, *op. cit.*, p. 45.

Abstract:

Born in Iași, the 16th of November 1818, as the son of Petre Mavrogheni and Ruxandra Sturdza, Petre Mavrogheni was the descendant of an old Greek family (Nicolae Mavrogheni was the reigning prince of Wallachia, between 1786 and 1790) and related to several Romanian dynasties and aristocratic families (Sturdza, Callimachi, Ghica). He grew up in an aristocratic atmosphere, receiving a French education and he studied in Paris.

During his uncle Mihai Grigore Sturdza's and Grigore Alexandru Ghica's reigns in Moldavia, Petre Mavrogheni occupied different administrative and governmental positions (minister for Public Works in 1852, for Foreign Affairs in 1853 and for Finance in 1854), he worked for the modernization of the roads and wrote, together with M. Kogălniceanu, the decree for the liberation of Gypsy slaves belonging to families or individuals.

A supporter of the unification of Moldavia and Wallachia, he was even a candidate for the Throne of the United Principalities, occupied in the end by Alexandru Ioan Cuza. After the dethronement of Cuza, Mavrogheni was one of the closest advisors of the reigning prince and later king Charles I of Hohenzollern-Sigmaringen. He was appointed, in different conservative governments, as minister for Foreign Affairs and for Finance. Between 1871 and 1875, as the minister for Finance, Petre Mavrogheni carried out a series of financial reforms and he succeeded in stabilizing Romanian finances. Having a true vocation for diplomacy, Petre Mavrogheni was sent as Romania's Minister Plenipotentiary in Rome, Constantinople (where he successfully mediated, thanks to his family connections and personal ability, the conflict between the Ecumenical Patriarchy of Constantinople and the Romanian Orthodox Church and he obtained the official recognition of the autocephalous Romanian Church) and Vienna, where he died, the 20th of April 1887.

Petre Mavrogheni was a true aristocrat, descendant of several reigning dynasties, well educated, intelligent and refined, a founder member of the Conservative party, but at the same time a strong supporter of the modernization process, the best Romanian finances expert of the time, the author of essential financial reforms, a defender of peasants' rights and a high official full of integrity. He was a gentleman and, therefore, a fine diplomat of the XIXth century, the perfect time for gentlemen diplomats.

La sfârșitul lui aprilie 1827, consulul Franței este lovit în public, cu un evantai, de către beiful Hussein al Algerului. Este începutul unei crize majore în relațiile franco-algeriene, criză care urma să se sfârșească, aproape două decenii mai târziu, prin cucerirea și începutul colonizării Algeriei de către Franța. Studiul care urmează prezintă sistematic toate aceste aspecte și insistă, în plus, asupra rolului jucat în aceste evenimente de câteva personalități de prim ordin ale epocii: mareșalul francez Bugeaud, emirul Abd-el-Khader (conducătorul luptei de rezistență împotriva cuceritorilor și, în plus, un important reformator), ca și sultanul marocan Abd-ar-Rahman.

„Evantaiul”, simbolul diplomatic al crizei franco-algeriene (1830-1847)

Cosmin LOTREANU

Titlul acestui articol pare, cel puțin la prima vedere, unul bizar. De fapt, el reprezintă o situație reală, petrecută în anul 1827 (29 aprilie), sub forma unei întrevederi între beiful Hussein al Algerului¹ și consulul Franței, Pierre Deval². Această întâlnire s-a încheiat cu un incident neobișnuit – și anume pâlmuirea consulului francez cu evantaiul de către beiful Hussein. Explicația acestei scene are un motiv imediat, creanțele Bacri-Busnach. Despre ce este vorba? Ce reprezintă aceste creanțe? Iată câteva întrebări ce merită un răspuns.

În anul 1798, guvernul Directoratului (suntem în perioada tumultuoasă a sfârșitului de secol XVIII în Franța, caracterizată de climatul Revoluției) a cumpărat cereale (mai exact grâu) din Alger pentru aprovizionarea expediției generalului Bonaparte în Egipt. Finanțarea acestei operațiuni a venit din creditarea statului francez de către câteva familii de mari comercianți din Alger (familiile Bacri și Busnach, originare din Livorno), acestea cerând beifului garanții privind această operațiune. Cei doi oameni de afaceri algerieni „au finanțat aprovizionarea considerabilă a guvernului francez, între 1793 și 1798, pentru armatele noastre din Italia și pentru expediția din Egipt”³.

---

¹ Este vorba de beiful Hussein Ibn-Al-Hussein (1765-1838), numit bei al Algerului în 1818 de către Sublima Poartă. După cucerirea franceză a Algerului (1830), s-a exilat la Napoli, unde a murit în 1838 (n.a.).

² Pierre Deval (1758-1829), viceconsul al Franței la Bagdad (1786), consul general al Franței la Alger (1814). A trăit multă vreme la Istanbul (între 1789 și 1803), unde a îndeplinit funcția de „drogman”, adică interpret oficial, având și rol de traducător, negociator, purtător de cuvânt (intermediar între administrația otomană și ambasada sau oficialii francezi de acolo.). Părăsește Algerul în 1827, ca urmare a întrevederii furtunoase cu beiful Hussein și moare în Franța în 1829 (n.a.).

³ *France Militaire. Histoire des Armees Francaises de Terre et de Mer, de 1792 a 1837*, A. Hugo, Tome 5, p. 329-330, Paris, Dellogue, 1838. (document electronic).

Ruptura diplomatică între Franța și Algeria a survenit în urma acestor creanțe. Întreaga tranzacție a dus la negocieri complexe între statul francez și beii din Alger. În acest context tensionat, a avut loc faimoasa întrevvedere între beii Hussein și Pierre Deval. Prilejul a fost recepția oferită de beii Hussein cu ocazia sărbătorii musulmane a Bairamului. Numit consul al Franței de către ministrul de externe Talleyrand încă din timpul Restaurației (1815), Pierre Deval s-a făcut remarcat datorită comportamentului său arogant față de autoritățile locale. Această atitudine a dus la incidentul respectiv și la concluzia beii Hussein potrivit căreia guvernul Restaurației nu recunoștea și nu accepta angajamentele guvernului Directoratului.

Urmarea imediată a acestei întâlniri, în cadrul căreia consulul Deval a refuzat ferm să discute despre rambursarea acestei datorii, a fost repatrierea personalului diplomatic și a restului cetățenilor francezi din Alger, de către șase nave de război. Totodată, primul ministru Villele a cerut reparații beii Hussein pentru ofensa adusă consulului și, implicit, Franței. Cerințele guvernului francez au fost ignorate de autoritățile algeriene. Mai mult, în data de 3 august 1829, vasul „La Provence” a fost bombardat cu lovituri de tun, în momentul părăsirii portului Alger. Faptul era cu atât mai grav, cu cât acesta transporta o delegație de parlamentari francezi. Astfel, întregul incident a atins un punct critic, conflictul militar fiind, prin urmare, logic.

Scurt istoric al relațiilor franco-algeriene înainte de criză⁴

Cred că este necesară o privire de ansamblu, care să depășească originea emoțională (mă refer la întâlnirea Hussein-Deval și la lovirea cu evantaiul a acestuia din urmă) a acestei crize. Se impune prezentarea, în câteva rânduri, a contextului internațional care a determinat atitudinea ulterioară a Franței față de Algeria, situația politică a Algeriei secolului al-XVIII-lea și a începutului de secol XIX, precum și natura relațiilor franco-algeriene dinaintea declanșării crizei.

Relația franco-algeriană, înaintea intervenției franceze, a fost foarte bună. Algeria începutului de secol XIX era de fapt o regență, condusă de un beii, sub suzeranitatea relativă a Imperiului Otoman. În anii Revoluției Franceze, ziarul „Monitorul”⁵ scria, în iunie 1793 că, „în timp ce Europa se coalizează împotriva Franței eliberate, o putere africană, loială și fidelă, recunoaște Republica și îi jură prietenie”. Trebuie spus că legăturile de pe ambele țărmuri ale Mării Mediterane sunt multisekulare. Încă din secolul al-XVI-lea, Franța domina autoritar comerțul în întregul Maghreb⁶. Încă din 1690, regele Ludovic al-XIV-lea a instituit monopolul pescuitului în beneficiul Companiei „Africa”. Mai târziu, Napoleon I l-a trimis pe

---

⁴ Toate subtitlurile aparțin redacției „Revistei IDR”.

⁵ Benjamin STORA, *Histoire de l'Algerie coloniale (1830-1954)*, p.12, ed. La Decouverte, Paris, 1991.

⁶ Definește, sub denumirea generică de „al'maghrib” (soare-apune) arealul nord-african, ce are ca frontieră Marea Mediterană și o mică parte a Oceanului Atlantic. Astăzi, țările maghrebiene sunt considerate Algeria, Tunisia și Marocul. Acesta din urmă are și o parte litorală atlantică (n.a.).

comandantul Boutin să exploreze spațiul algerian, în vederea unei ulterioare cuceriri. Acesta a întocmit o hartă amănunțită a întregii zone, indicând ca loc ideal de debarcare golful Sidi-Ferrouch, locație pe care armata franceză a folosit-o în 1830, odată cu declanșarea ostilităților și ocuparea treptată a țării.

Algeria începutului de secol XIX era dominată de divergențele între autohtonii arabi și administrația otomană. De fapt, Imperiul Otoman controla teritoriul algerian în mod relativ, lăsând multă autonomie conducătorilor locali. Dorința Sublimei Porți era de menținere a unui echilibru, fie el fragil, între guvernarea locală și suzeranitatea Porții. Explicația constă în decăderea continuă a influenței otomane în bazinul mediteran și în contextul internațional al începutului de secol XIX.

Franța și Marea Britanie și-au sporit prezența în Mediterana, concomitent cu marginalizarea influenței otomane. În octombrie 1828, în urma bătăliei de la Navarin⁷, flota aliată franco-anglo-rusă a învins forțele navale otomane, deschizând drumul independenței grecești. Prin tratatul de la Adrianopole (1829), Grecia a devenit un stat autonom (chiar dacă încă sub vasalitate otomană), iar, prin conferința de la Londra (1830), același stat și-a dobândit independența.

Primele decenii ale secolului XIX au adus în scenă și rivalitatea franco-britanică în ceea ce privește expansiunea în Mediterana. În contextul crizei orientale și a decăderii puterii militare și politice otomane, dorința Franței a fost de a reduce influența engleză în bazinul mediteran. Nu trebuie uitat că Algeria era o parte componentă a Imperiului Otoman.

Prin urmare, întâlnirea dintre beiful Husein și consulul francez Deval nu a reprezentat decât pretextul cuceririi franceze. Cauzele profunde ale debarcării franceze din golful Sidi-Ferrouch⁸ pot fi structurate pe două paliere. Pe de o parte, situația politică internă franceză și, pe de altă parte, contextul internațional, descris mai sus.

Cucerirea Algeriei de către Franța

Cucerirea Algeriei s-a dorit a fi un debușeu al crizelor politice din Franța. Simpla enumerare a evenimentelor anului 1830 ne conduce la această concluzie logică. Regele Carol X⁹ a avut nevoie de o lovitură de imagine, de o nouă provocare, pentru a deturna atenția opiniei publice de la problemele interne. Franța era guvernată de Restaurație (1814), regim apărut în urma înfrângerii lui Napoleon Bonaparte și a reînțoarcerii regalității.¹⁰ Pe 25 iulie 1830, ulterior încheierii primei

⁷ Astazi Pylos, în sudul Greciei-Peloponez (n.a.).

⁸ 14 iunie 1830, are loc debarcarea propriu-zisă a armatei franceze, condusă de amiralul Duperre și generalul Berthezene (n.a.).

⁹ Carol X (1757-1836), rege al Franței (1824-1830). A fost înlăturat în urma Revoluției din Iulie (1830), a abdicat la Rambouillet, plecând în exil (palatul Holyrood din Scoția, palatul Hradshin din Praga). A murit la Gorizia (Friuli, în Italia) în 1836.

¹⁰ Restaurația este regimul care a succedat Primului Imperiu (Napoleon Bonaparte s-a proclamat împărat în 1804). De fapt, Restaurația se referă la reînscăunarea Bourbonilor pe tronul Franței. Au existat 2 Restaurații: Una a fost domnia lui Ludovic XVIII, întreruptă de revenirea lui Napoleon Bonaparte din Elba și așa-numitul regim al „celor 100 de zile”. A doua Restaurație a fost cea a aceluiași Ludovic XVIII (1815-1824) și Carol X (1824-1830).

etape a cuceririi Algeriei¹¹, regele Carol X, folosindu-se de articolul 14 din Charta constituțională, a lansat așa-numitele „ordonanțe de la Saint-Cloud”¹² prin care a fost reînălțată libertatea presei, a fost dizolvată Camera Deputaților, a fost modificată legea electorală (votul era deschis, electorii erau aleși în funcție de contribuția funciară) și a fost fixată data viitoarelor alegeri (6 și 13 septembrie 1830). Urmarea a fost „Revoluția din Iulie”, abdicarea regelui Carol X (2 august 1830) și urcarea pe tronul Franței a lui Ludovic Filip de Orleans, sprijinit de Adolphe Thiers¹³. Interesant este faptul că acesta și-a luat numele de „Rege al francezilor” nu al Franței. A fost vorba de o inovație constituțională, menită să apropie monarhia de popor. În același fel procedase și regele Ludovic XVI, în perioada 1789-1792. O a doua inovație regală a fost adoptarea drapelului tricolor, în locul celui alb, simbol al regalității Bourbonilor.

Astfel, cucerirea Algeriei nu a determinat a canalizare a simpatiei populare către Carol X, victoriile armatei franceze nu au împiedicat abdicarea ultimului reprezentant al Bourbonilor. Regele Ludovic-Filip de Orleans¹⁴ a menținut teritoriile cucerite, poate și pentru a nu lăsa impresia Angliei că Franța cedează cererilor acesteia, de retragere din Algeria. Geografic vorbind, Franța s-a limitat la o ocupare restrânsă a litoralului algerian, pe axa Oran-Mostaganem-Bone-Alger. Parisul anilor 1833-1834 a cunoscut o vie dezbateră între partizanii colonizării Algeriei (debușeu economic, element de prosperitate) și anticolonialiști (argumente umanitare și militare). În cele din urmă, în decembrie 1833, o Comisie Superioară de Anchetă, numită de regele Ludovic Filip, a propus ocuparea definitivă a Algeriei (Ordonanța din 22 iulie 1833¹⁵). Luptele au continuat, având drept personaje principale pe generalul Bugeaud¹⁶, adept al ocupației și emirul Abd-el-Khader¹⁷,

---

¹¹ Ulterior debarcării, armata franceză a cucerit orașul Alger și Fortul Împăratului (Bordj Sultan Kalassi), iar după luptele de la Sidi Khalef, Staoueli și El Biar, beii din Alger a capitulat, pe 5 iulie 1830, la Djenane El Rais (Michel Mourre, *Dictionnaire encyclopedique d'histoire*, tome 1, p.145/146, ed. Bordas, 1986).

¹² Idem, tome 3, p.1890/1891

¹³ Louis-Adolphe Thiers (1797-1877), istoric, om politic francez, ministru și președinte al Consiliului de Miniștri în timpul Monarhiei din Iulie (1830-1848), deputat în al-II-lea Imperiu (1852-1870), președinte al Republicii în timpul regimului politic cunoscut ca Republica a-III-a (1871-1940). Este autorul celebrei fraze: „regele nu administrează, nu guvernează, domnește” (ziarul „Le National”, 4 februarie 1830).

¹⁴ Ludovic-Filip de Orleans (1773-1850), rege al francezilor (1830-1848). A abdicat în 24 februarie 1848, datorită mișcărilor revoluționare ale aceluiași an, determinate de criza economică din 1846-1848 și ministeriatului lui Francois Guizot. S-a stabilit în Anglia (a fugit din Franța sub titulatura falsă de Mr. Smith) unde a murit în 1850, la Clermont (Surrey) (n.a.).

¹⁵ Michel MOURRE, *Dictionnaire encyclopedique d'Histoire*, tome 3, p. 1893, ed. Bordas, 1986.

¹⁶ Bugeaud De Sutton Clonard, Thoms Robert (1784-1849), marchiz de Piconnerie, duce de Isly, mareșal al Franței. Grenadier în Garda Imperială a lui Napoleon I, caporal în urma victoriei de la Austerlitz, căpitan, locotenent-colonel, deputat de Excideuil (regiunea Perigord), guvernator general al Algeriei (1840), mareșal al Franței (1843). Victoria de la Isly (1844) împotriva Marocului ce sprijinea rezistența algeriană, i-a adus titlul de duce de Isly, comandant al Armatei de Alpi (1849).

¹⁷ Fiul unui negustor respectat al confreriei Quadrya, Abd-el-Khader a fost numit emir al arabilor de către triburile din Mascara (1832). A luptat împotriva francezilor, pe care i-a învins la Macta (1835). A fost în cele din urmă învins și s-a predat generalului La Moriciere, în 23 decembrie 1847. A fost închis în castelul din Amboise pe durata a 5 ani, s-a stabilit apoi la Bursa și Damasc,

campion al cauzei arabe și luptei împotriva ocupantului străin. Tratatul de la Tafna (1837)¹⁸ și capitularea emirului Abd-el-Khader (1847) au însemnat sfârșitul conflictului franco-algerian, materializat prin ocuparea Algeriei de către trupele franceze.

Abd-al-Kader, un lider carismatic

Personalitatea emirului Abd-el-Khader trebuie subliniată, fie și în câteva cuvinte. Considerat ca unul din părinții fondatori ai națiunii algeriene, emirul a fost un mare conducător militar, ce a avut ca model pe Mehmet-Ali, fondatorul Egiptului modern.¹⁹ Surprins de modul în care Mehmet-Ali a reușit reformarea administrației și modernizarea armatei, Abd-el-Khader și-a propus același lucru, mai ales după proclamarea sa ca emir, la Mascara, în 1832. A înfruntat, deseori cu succes, la comanda unei armate regulate (lucru rar în nordul Africii în acele timpuri) forțele franceze. În ultimii ani ai vieții sale, s-a stabilit la Damasc, unde s-a concentrat asupra operelor de binefacere, meditației și rugăciunilor. A predat teologia, în cadrul școlii religioase din moscheea Omeyazilor²⁰. În 1860, în urma unor tulburări în Damasc, a intervenit personal și a împiedicat uciderea a mii de creștini. În urma acestei intervenții, Abd-el-Khader a fost decorat cu Marea Cruce a Legiunii de Onoare. Un aspect foarte important este relația sa apropiată cu împăratul Napoleon III, care l-a și eliberat în 1852, permițându-i lui Abd-el-Khader să se stabilească unde dorea. A lăsat posterității un număr de patru opere, cum ar fi *Dhikra al-aqil* (*Scrisori către francezi*) sau *Al-Sarya al-dhatiyya* (autobiografie)²¹.

Incidentul diplomatic (lovitura de evantai) a fost doar un pretext al interesului francez pentru întreg spațiul maghrebian. În secolul XIX, forța unui stat era dată în mare măsură de puterea sa maritimă. Primele decade ale acestui secol au fost dominate de o competiție acerbă pentru dominarea Mediteranei și au reprezentat începutul veritabil al competiției coloniale. Algeria reprezenta pentru Franța un teritoriu strategic extrem de important, punct de plecare către întreaga Africă de Nord, către dominarea Mediteranei. În sprijinul acestor idei, prezint în continuare considerațiile lui Alexis de Tocqueville: „Dacă am putea să ajungem să deținem ferm și să stăpânim pașnic această coastă a Africii, influența noastră în afacerile generale ale lumii ar fi mult întărită. Algeria posedă două poziții care sunt sau pot deveni preponderente în Mediterana: Prima este portul Mers-el-Kebir; acest port,

---

unde a și murit. Corpul său a fost reînhumat la Alger, în cimitirul El-Alia, în 1962, în perioada de după obținerea independenței Algeriei.

¹⁸ Prin acest tratat, Franța păstra provinciile Oran, Mostaganem, Arzew, Militdja și Alger, cam o treime din teritoriul actualului stat. Partea litorală era în stăpânire franceză (n.a.).

¹⁹ Mehmet-Ali (1769-1849), vice-rege al Egiptului, vasal doar cu numele al Imperiului Otoman. A reformat din temelii administrația și armata egipteană, neezitând să se implice în politica europeană, cum ar fi ajutorul acordat Porții în războiul contra grecilor, încheiat cu independența Greciei. (1829) (n.a.).

²⁰ Moscheea Omeyazilor, edificiu musulman grandios, construit la Damasc, între anii 706-715, la comanda califului omeyiad Al Walid Ben Abd-Al-Malik (668-715) (n.a.).

²¹ Alexis de TOCQUEVILLE, *Războaiele cu Arabii*, p.13-14, Ed.Tritonic, București, 2004 (Traducere și ediție îngrijită de Cristi Pantelimon; *Cuvânt înainte* Cristi Pantelimon).

plasat în fața și la cincizeci de leghe de Cartagina, se află în fruntea ținutului care, format de coasta Africii și cea a Spaniei, se îngustează mereu pe măsură ce se apropie de Gibraltar. Este evident că o asemenea poziție domina intrarea și ieșirea din Mediterana. A doua poziție este Algerul însuși. Lucrările executate la Alger fac deja din el un port comercial destul de considerabil...Aceste două puncte sprijinindu-se unul pe celălalt, plasate în fața coastelor Franței, pe marea politică a zilelor noastre, ar completa cu siguranță mult forța Franței”²².

Cucerirea militară a Algeriei a fost o operațiune de durată, caracterizată de multiple ciocniri între armata franceză și trupele lui Abd-el-Khader. Singurul respiro l-a reprezentat tratatul de la Tafna (prezentat mai sus), prin care Bugeaud și Abd-el-Khader și-au delimitat practic teritoriul. Franța a păstrat provinciile Oran, Arzew, Mostaganem, Mazagran, Mitidja și regiunea Alger, iar emirul și-a asigurat stăpânirea restului țării, aproximativ două treimi. Cu alte cuvinte, partea litorală a Algeriei a intrat sub dominație franceză. Acesta a fost de altfel și interesul Franței, materializat prin politica ocupării restrânse a teritoriului (centura litorală).

Tratatul de la Tafna nu a adus cu sine o acalmie a situației militare și politice. Abd-el-Khader a denunțat tratatul, proclamând războiul sfânt împotriva ocupantului. În noiembrie 1839, cavaleria emirului a distrus platoul Mitidja²³, unde începuseră să se implanteze coloniști europeni. Insurecția s-a generalizat, ciocnirile au devenit tot mai frecvente. Numirea generalului Bugeaud în funcția de guvernator general al Algeriei²⁴ (22 februarie 1841) a însemnat sfârșitul ocupării restrânse și debutul războiului total pentru cucerirea întregului spațiu continental algerian.

Anii 1841-1843 au fost caracterizați de operațiuni militare ale armatei franceze, având ca punct de plecare bazele de la Mostaganem și Oran. Principalele centre de rezistență ale lui Abd-el-Khader (capitala Masca, fortăreața Tagdempt, așezările fortificate Boghar, Taza, Saida, Tlemcen, Sebdou) au fost cucerite în urma unor campanii punctuale. De altfel, generalul Bugeaud a folosit în acest conflict o tactică nouă, neaplicată până atunci de francezi. Este vorba de constituirea unei coloane militare mobile ce trebuia să atace prin surprindere inamicul și să fie în măsură să se deplaseze foarte rapid de la un obiectiv la altul. Este adevărat că această tactică a fost reacția franceză față de rapiditatea raidurilor armatei lui Abd-el-Khader. Coloanele mobile militare ale lui Bugeaud au atacat regiunile rebele, au distrus recoltele, au încercat să priveze inamicul de orice sprijin. În acest sens, cucerirea „orașului”²⁵ lui Abd-el-Khader („smala”), chiar dacă nu a avut o valoare militară ridicată, poate fi privită ca un tip de război total, în care toate resursele inamicului sunt atacate, nu numai cele clasic militare.

---

²² *Ibidem*, p. 25

²³ Mitidja este o depresiune situată la sud de Alger, cu o lungime de 100 km și o deschidere la Marea Mediterană de aprox. 30 km (sursa: wikipedia).

²⁴ Efectivele armatei franceze au ajuns, de la 83.000 soldați (1842) la 108.000 soldați (1846).

²⁵ În 16 mai 1843, un escadron militar condus de ducele d’Aumale (fiul regelui francez Ludovic-Filip) a cucerit smala lui Abd-el-Khader, un veritabil oraș itinerant, cuprins din 30.000 persoane (n.a.).

Un element demn de semnalat a fost implicarea sultanului marocan Abd-ar-Rahman²⁶ în conflictul franco-algerian. Emirul Abd-el-Khader a reușit să se refugieze în Maroc, unde a primit sprijinul politic și militar al sultanului. Pe 14 august 1844, la Isly, armata generalului Bugeaud a reușit să învingă trupele marocane. În urma acestei victorii, generalul Bugeaud a fost numit mareșal al Franței și a primit titlul de duce de Isly²⁷. Emirul Abd-el-Khader s-a predat, pe 23 decembrie 1847, generalilor Lamoriciere și Cavaignac. Pe 12 noiembrie 1848, Algeria a fost proclamată în Constituție parte integrantă a Franței.

Etapa următoare: colonizarea

Cred că este interesant de semnalat fenomenul colonizării Algeriei. Acesta a cunoscut o politică diferită, de-a lungul secolului al-XIX-lea. Perioada ce face obiectul prezentului articol (1830-1847) a fost marcată de o colonizare liberă, pe alocuri anarhică, neorganizată. După ocuparea capitalei Alger, primii coloniști (de fapt trupe auxiliare) au început să acapareze pământurile. Prima colonizare a Algeriei a fost fondată pe principiul creării așezărilor rurale și concesiunii gratuite a loturilor individuale. Întregul proces a fost sprijinit de armata franceză. Ofertele de concesionare au suscit un interes crescut în Europa, primii coloniști venind din Franța, spațiul elvețian și german²⁸. Integrarea Algeriei în spațiul francez sau, cu alte cuvinte, asimilarea teritorială a Algeriei a fost dirijată și încurajată de stat. În cei 18 ani de domnie ai lui Ludovic-Filip de Orleans (1830-1848), Algeria a intrat în universul național francez. Odată cucerirea militară încheiată, a început colonizarea civilă (sus-menționată), administrația franceză a aplicat legile metropolitane și a organizat în iunie 1848 alegeri care au trimis în Parlamentul de la Paris 4 deputați reprezentând francezii ce trăiau în Algeria. Pe 9 decembrie 1848, Algeria a fost declarată oficial teritoriu francez, divizat în două zone: o zonă civilă compusă din trei departamente (Oran, Alger, Constantine) și o zonă militară aflată sub coordonarea armatei franceze.

În loc de concluzii

Astfel, în 1830 a început cucerirea Algeriei de către Franța. Ceea ce a părut la început un incident diplomatic (ce-i drept unul grav) s-a transformat într-un război în toată regula. Conflictul militar franco-algerian a durat până în 1847, dar, în

---

²⁶ Abd-ar-Rahman ibn Hicham (1789-1859), sultan al Marocului (1822-1859) (sursa:wikipedia).

²⁷ Lupta a avut loc la Isly, la frontiera între Algeria și Maroc. Armata franceză a obținut victoria, cu toate că, numeric, marocanii erau superiori (11.000 francezi față de 60.000 marocani) (sursa: wikipedia).

²⁸ În 1839, europenii din Algeria au atins numărul de 25.000, din care numai 11.000 erau francezi din metropolă. Între 1842-1845 au fost concesionate 105.000 ha. La sfârșitul deceniului IV al secolului al-XIX-lea, populația europeană a ajuns la 109.400 persoane (între care 42.274 erau francezi din metropolă); Michel Mourre, *Dictionnaire encyclopedique d'Histoire*.

pofida unei colonizări civile importante, Franța nu a reușit asimilarea Algeriei. Aceasta și-a proclamat independența în 1962. Cei doi mari actori militari ai luptelor pentru cucerirea Algeriei au fost Abd-el-Khader și mareșalul Bugeaud. Trebuie subliniată personalitatea acestora și salutată conduita emirului algerian. Contactul său cu Franța metropolitană, atitudinea sa ulterioară față de creștinii din Damasc, relația sa cu împăratul Napoleon III (una de prețuire reciprocă), decorarea sa cu Marea Cruce a Legiunii de Onoare, toate acestea ne arată că totdeauna cooperarea este posibilă și preferabilă, chiar dacă aparent ostilitatea este maximă. Poate exemplul istoric va reuși să relanseze ideea dialogului intercultural și interreligios. Un pas important a fost făcut de primăria din Paris care, la 27 octombrie 2006, a denumit o piață din arondismentul 5 „Piața Abd-el-Khader”²⁹. Totodată trebuie salutată aprofundarea relațiilor franco-algeriene, subliniată de vizitele de stat ale președintelui Bouteflika la Paris (2000) și, respectiv, ale președintelui Chirac la Alger (martie 2003, prima vizită a unui șef de stat francez după 1962). Semnarea „Declarației de la Alger”³⁰ de către cei doi președinți susmenționați a fundamentat aprofundarea dialogului politic, a cooperării culturale, științifice, tehnice și economice. Astăzi, parteneriatul euro-mediteraneeen este un instrument de bază al dialogului politic bilateral între cele două state.

Abstract:

In the first decades of the XIX century, Algeria was a province of the Ottoman Empire. During that time, the ottoman influence and power was weak politically, economically and militarily. France and Great Britain were in a stronger concurrence in the Mediterranean area, for influence and domination. Algeria became one of the French target, during a time when Greece became independent (1829), with a powerful support of the British Empire. The XIX century is the century of the colonial competition and the subject of my article treat the invasion of Algeria by the French military forces, starting in appearance from a diplomatic incident.

In the period defined by the Vienna Congress (1815) and the revolution of 1830, France was looking for something that could restore the prestige of the monarchy, the regime that came just after the downfall of Napoleon Bonaparte. I have also to say that even the emperor Bonaparte made, in 1808, a plan to conquer Algeria, indicating the Sidi Ferruch bay a perfect place to start the invasion.

In 1827, during a meeting between the dey of Alger (seen by the Ottoman administration as a local governor, but practically invested with an entire power in the province) and the French

---

²⁹ Este vorba de decizia primarului Delanoe din 27 octombrie 2006. Piața Abd-el-Khader este situată în arondismentul 5, în proximitatea moscheii din Paris (n.a.).

³⁰ Vezi site-ul ambasadei Republicii Franceze la Alger (ambafrance.dz.org).

consul in Algiers, something happened. The subject of the audience was a certain unpaid debt of France, payment overdue by some thirty years. The consul had a certain attitude in response, so the dey flicks him with his fly whisk. It was the beginning of the crisis, a very serious diplomatic incident, which will end in the invasion of Algeria.

Certain, that scene between the two officials was not the only reason of the invasion. It was just a pretext for the French king (Charles X), taking this as an insult to French national pride, in order to start the naval blockade of Algiers (1827) and the preparation of a military invasion. The French monarchy (Charles X Bourbon) wanted to reverse the domestic unpopularity. Despite the success of the landing of the French army in Sidi Ferruch bay (1830) and the conquest of Algiers, Charles X was deposed and his cousin Louis-Philippe (Orleans) was named to preside over a constitutional monarchy. The conquest continued, by the reason of the national prestige. It was more difficult to retire from Algeria (to quit the territory) than to continue the invasion. Also, the French monarchy believed that the retreat could be interpreted as a sign of weakness of France.

The war (1830-1847) was a confrontation between the powerful emir of Mascara Abd-el-Khader and the general Bugeaud (general governor of Algeria). In 1847, the emir was obliged to surrender to General Louis de Lamoriciere, commander of Oran Province. Abd-el Khader is recognized as the first hero of Algerian independence. Today, the national flag of Algeria is the green and white standard of the army of the emir.

The defeat of Abd-el-Khader marked the end of the organized resistance, but, despite the French colonization (settler population, the colons), the distance remained between the two populations (the rulers and the ruled). The history of the relations between France and Algeria will be dominated in the years to come by periods of confrontation and peace, by a relative absence of dialogue between the colons and the mass population.

Studiul care urmează explorează în mod nuanțat diferite aspecte ale activității diplomaților bulgari aflați la post în capitala României, în perioada de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. În multe ocazii, la conducerea misiunilor nu se aflau diplomați de carieră, ci oameni politici importanți, mulți dintre ei școliți în cele mai bune universități din Occident. Partea principală a studiului se concentrează asupra activității și opiniilor diplomaților bulgari aflați în România, în contextul complicat constituit de cele două Războaie Balcanice, la sfârșitul cărora România se afla în situația de a avea –pentru un răgaz relativ scurt, ce avea să se sfârșească odată cu începutul Primului Război Mondial – un prestigiu și o influență politico-militară zonală mult sporite.

Diplomații bulgari, România și războaiele balcanice

Daniel CAIN

Considerată, deopotrivă, „știință și artă”, diplomația necesită nu numai anumite calități personale, dar și o pregătire deosebită. Complexitatea acestei profesii i-a îndemnat pe scriitorii antici să o definească drept „sumă a inteligențelor”¹. Apariția statului modern bulgar, după cinci secole de stăpânire otomană, creează cadrul necesar formării elitelor societății, implicit a corpului diplomatic. Proces dificil într-o țară mică, recent apărută și încă vasală. Personalul Ministerului Afacerilor Străine nu este bine ales și deseori nimeresc aici persoane total nepregătite pentru a li se încredința secrete de stat. „Tineri juriști, abia întorși din străinătate, năzuiau să intre în minister, ispitiți de posibilitatea de a merge iarăși în străinătate și de relativa inamovibilitate de care se bucurau acești funcționari. Partidele îi concediau rar, mulțumindu-se să adauge la numărul lor câțiva protejați”, notează diplomatul bulgar Petăr Neikov². E la fel de adevărat că nici titularii portofoliului Externelor nu străluceau prin cunoștințele lor în domeniul diplomației. „Nu era în tradiția diplomației bulgare să se dea reprezentanților diplomatici dispoziții despre direcția generală a activității lor, pentru atingerea unui scop bine precizat”, scrie diplomatul Hristofor Hesapciev, precizând că au existat miniștrii care nu numai că nu tratau cu seriozitate rapoartele trimise de agenții diplomatici, ba chiar considerau că lectura acestora „reprezintă o pierdere de timp”³.

---

¹ Dumitru MAZILU, *Diplomația. Drept diplomatic și consular*, Editura Lumina Lex, București, 2003, p. 51.

² Petăr NEIKOV, *Zavcera i vcera. Skiți ot minaloto*, Bălgarski Pisatel, Sofia, 1959, p. 93.

³ Hristofor HESAPCIEV, *Amintirile unui diplomat bulgar în România*, Editura Fundației PRO, București, 2003, pp. 15-16.

În fapt, opțiunile nu erau prea numeroase. Primul regulament de organizare al Ministerului Afacerilor Străine și Cultelor, adoptat în decembrie 1897, nu stipulează nici un fel de cerințe legate de modul în care se putea accede în structurile acestei instituții⁴. Situația se va schimba abia peste un deceniu, după adoptarea legii de organizare și funcționare a acestui minister. Astfel, pentru a intra în corpul diplomatic trebuia să ai o licență în drept. Urma susținerea unui examen, în fața unei comisii numită de ministrul de externe, cu subiecte din patru materii, respectiv limba franceză, limba bulgară, geografie și istoria Bulgariei. Pentru a putea avansa în ierarhia diplomatică era nevoie de susținerea unui examen mult mai dificil⁵.

Lipsa personalului diplomatic bine pregătit face ca în fruntea agențiilor bulgare din străinătate să găsim, deseori, importanți oameni politici, cu studii la universități prestigioase din Europa⁶. În art. 13 al Legii de funcționare a ministerului se stipulează că „miniștrii plenipotențieri, reprezentanții diplomați, consulii (...) sunt aleși fie din rândul funcționarilor de carieră, fie dintre persoanele care dețin o situație publică sau politică însemnată”⁷. În 1895, în structurile Ministerului bulgar al Afacerilor Străine se află 57 de persoane. La scurt timp după proclamarea independenței, în 1910, numărul funcționarilor va ajunge la 188. Dintre aceștia, 123 lucrează în cele 11 legații și 12 consulate din străinătate, iar 65 în centrala ministerului⁸.

Bucureștii se află între primele capitale în care recent recunoscutul stat bulgar decide să-și deschidă o reprezentanță diplomatică, mai precis în vara lui 1879. La 1900, agenția diplomatică bulgară în România este deservită de patru persoane: un agent diplomatic, clasa a II-a, un secretar I, un secretar II și un arhivar.⁹ Statutul acestui agent diplomatic la București naște controverse. Principele bulgar Ferdinand de Saxa Coburg-Gotha, fire orgolioasă și vanitoasă, i se plânge agentului diplomatic român, Nicolae Mișu¹⁰, că trimișilor săi nu li se acordă toate onorurile ce ar dori, respectiv un statut egal cu cel al trimișilor extraordinari și miniștrilor plenipotențieri acreditați la București. „Fără a insista asupra deosebirii firești ce există în ceremonialul fiecărei țări între recepțiunea trimișilor extraordinari și agenților diplomați”, îi scrie lui Mișu ministrul român al Afacerilor Străine, Ion Lahovary, „țin să precizez că, (...) de anul trecut, situațiunea agentului diplomatic bulgar în București s-a îmbunătățit, în urma recunoașterii oficiale a suveranului

⁴ *Dărjaven Vestnik*, broi 288, Sofia, 1897, pp. 7-8.

⁵ *Stenografski dnevnici na XIII ONS*, V, RS, XXII 3, 28/XI 1907, p. 435.

⁶ *Istorijska na bălgarite. Tom IV. Bălgarskata diplomația ot drevnosta do našii dni*, Izdadelstvo Znanie, Sofia, 2003, p. 236.

⁷ *Stenografski...*, p. 434.

⁸ *120 godini moderna bălgarska diplomația (1879-1999)*, Izdatelska kăšta Anubis, Sofia, 1999, p. 16.

⁹ *Dărjaven...*, p. 7.

¹⁰ A cărei activitate este prezentată într-un volum recenzat, chiar în acest număr al „Revistei IDR”, de către Delia Voicu (nota redacției).

său, așa încât este invitat la toate serbările oficiale unde sunt invitați și ceilalți reprezentanți străini”¹¹. În fapt, chestiunea privind locul și situația agentului diplomatic bulgar la București în cadrul ceremoniilor oficiale și includerea lui pe lista diplomatică rămâne deschisă până în septembrie 1908, data proclamării independenței Bulgariei¹².

România este al treilea stat care recunoaște, la 9 aprilie 1909, independența Bulgariei, iar la 19 iunie 1909 col. Hristofor Hesapciiev îi prezintă regelui Carol I scrisorile de acreditare, în calitatea sa de primul trimis extraordinar și ministru plenipotențiar bulgar în România. În preajma războaielor balcanice, personalul Legației bulgare la București este format din cinci persoane: un ministru plenipotențiar, un secretar I, un secretar II, un secretar III și un atașat militar¹³.

Printre cei aflați în fruntea agenției diplomatice, ulterior Legației bulgare, în România la începutul secolului trecut întâlnim figuri proeminente de politicieni și diplomați bulgari. Astfel, Marko Balabanov, aflat la București în perioada 1902 – 1903, deținea de două ori portofoliul Externelor¹⁴. Succesorul său, Petăr Dimitrov (1903–1905) este unul din puținii diplomați bulgari de carieră, care va ajunge secretar general al Ministerului Afacerilor Străine și Cultelor de la Sofia¹⁵. Colonelul Hristofor Hesapciiev se află timp de șase ani în fruntea agenției, ulterior Legației de la București (1905–1910), ceea ce va reprezenta apogeul scurtei sale cariere diplomatice¹⁶. În septembrie 1911, „dichisitul și extrem de precautul colonel de stat major Hesapciiev” este înlocuit de „bătrânul boem” Gheorghî Kalinkov, a cărui scurtă carieră diplomatică se rezumă doar la postul de la București (1910–1913). „Membru de seamă al Partidului Democrat, aflat la guvernare, om fără nici un fel de pregătire diplomatică, fără prea multe maniere de salon, însă deștept, cu o gândire sănătoasă și cu un discurs natural, care îi încurca câteodată și pe cei mai remarcabili diplomați”¹⁷. Spre deosebire de acesta, publicistul Simeon Radev (1913–1916) părăsește viața politică pentru a începe în capitala Regatului român o prodigioasă carieră diplomatică, întinsă pe parcursul a trei decenii.¹⁸

Până în prezent, au fost publicate memoriile primilor trei miniștri bulgari acreditați la București (Hristofor Hesapciiev, Gheorghî Kalinkov și Simeon Radev) și cele ale secretarului Legației bulgare din perioada respectivă, Petăr Neikov. Aceste mărturii schițează o imagine deseori inedită a acelor vremuri și pe baza lor putem reconstitui atât nivelul relațiilor bulgaro-române, atitudinea cercurilor politice de la București și Sofia, cât și motivele care au stat la baza intervenției militare a României împotriva Bulgariei în 1913.

¹¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), dosar 77, litera M38, 1886, Vol I, ff. 14-15.

¹² Maria MATEEVA, *Istoriya na diplomateskite otnoşenia na Bălgariya*, Sofia, 2005, p. 384.

¹³ *Anuarul General al României*, București, 1911, p. 33.

¹⁴ Milen KUMANOV, Kolinka ISOVA, *Istorieska enĭklopedia Bălgariya*, Trud, Sofia, 2003, p. 28.

¹⁵ Maria MATEEVA, *op. cit.*, p. 674.

¹⁶ *Treto bălgarsko ŭarstvo. 1879 – 1946*, Trud, Sofia, 2003, p. 380.

¹⁷ Petăr NEIKOV, *Spomeni*, Izdatelstvoto na otecestvenija front, Sofia, 1990, p. 151.

¹⁸ Milen KUMANOV, *op. cit.*, p. 265-266.

Societatea românească: realitate și percepții diplomatice¹⁹

Cum arăta societatea în care aceștia urmau să-și desfășoare activitatea diplomatică? Neikov, născut și crescut în România, îi fixează cel mai bine reperele: „Bunăstare și risipă, prejudecată socială și desfrâu, indulgență față de tine și ceilalți, intrigă pe scară mare, însă o surprinzătoare absență a bărfei mărunte de oraș. Viciile regimului și ale vieții însăși erau evidente. Însă în acest amurg al stăpânirii «feudale» se simțea blândețe și toleranță, care-l seduceau pe străinul mai puțin familiarizat cu ambalajul acestui tablou. Lozinca era: „Trăiește și lasă-i și pe alții să trăiască!” Iar oamenii trăiau până la saturație în superficialitate și deșertăciune. Capitaliștii presimțeau ceva și își mâncau capitalul cu polonicul. Firimituri din ospăț cădeau și asupra armatei de intermediari-paraziți, pești și bufoni, care umpleau, precum în Roma decadentă, palatele patronilor lor milionari, înglodați în datorii până peste urechi. O lume întreagă dispărea cu preținsele sale bogății, cu elegantele sale curtezane, cu nesfârșitele sale plăceri, sub arcușul magic al lăutarilor, așa încât după primul război mondial o întreagă societate urma să piară sub anestezia operetelor lui Lehar. Însă până la război, această lume era atât de vie încât un observator superficial putea să o considere drept veșnică. Mai mult ca niciodată, saloanele străluceau de lumini, femeile erau seducătoare, iar bărbații – cavaleri curtenitori. Societate elegantă, îmbrăcată cu gust după ultima modă pariziană. Lingușeli, aruncate cu pricepere într-o manieră pur franțuzească. Dialoguri de suprafață, însă deseori ambigue și spirituale. Pentru acest mediu căzut în extaz după modelele occidentale, limba română era necuviincioasă, vulgară; toți vorbeau franceză, și încă foarte bine”.²⁰

Să schițăm și imaginea pe care și-au conturat-o diplomații bulgari despre țara în care s-au aflat la post, despre oamenii și moravurile politice ale acelei epoci. Carol I, un suveran talentat, cu un sănătos simț de stat, străin de înclinații autocratice, binecunoscute bulgarilor, și-a dat seama că, pentru o guvernare normală și binefăcătoare statului, fărămițarea partidelor politice este un mare rău, scrie Hesapciev.²¹ Din audiențele pe care mi le-a acordat, pe durata misiunii mele diplomatice în România, și din istoria domniei lui – relatează în memoriile sale Simeon Radev – am văzut că, prin prisma calităților sale intelectuale, Carol I nu era un om extraordinar. Avea însă sentimentul datoriei și simțul măsurii, într-un cuvânt toate calitățile care-i lipseau lui Ferdinand al Bulgariei, notează diplomatul bulgar.²² Prin voința lui Carol de Hohenzollern, două partide guvernau, atunci, cu schimbul, în România: conservatorii și liberalii, relatează, la rândul său, Petăr Neikov. „Regele Carol nu a permis să existe în România mai mult de două partide, apte de guvernare”, susține Gheorghi Kalinkov. Liberalilor și conservatorilor li s-au alăturat, în diferite momente, „mici grupări partinice, convinse de existența lor

¹⁹ Subtitlurile aparțin redacției „Revistei IDR”.

²⁰ Petăr NEIKOV, *Spomeni...*, pp. 142-143.

²¹ Hristofor HESAPCIEV, *op. cit.*, p. 12.

²² Simeon RADEV, *Ot triumf kăm traghedia*, Streleț, Sofia, 2003, p. 209.

zadarnică și de faptul că erau condamnate să nu vină niciodată la putere”²³. Conservatori erau toți moșierii și clientela lor orășenească; liberali erau bancherii, marii negustori și tot felul de intermediari. Avocații erau împărțiți corespunzător în ambele partide, care aveau proprii intelectuali, profesori, scriitori și jurnaliști care propovăduiau pozițiile lor „ideologice”.²⁴ Neikov vorbește despre o particularitate a elitelor politice din România acelor vremuri: în ambele partide „elementul curat românesc era aproape în minoritate”. „În rândurile partidului conservator era socotită aristocrația românească, în special de origine greco-fanariotă. Numele în sine, deși puțin românizate, îi trădau. Între ei erau mulți foști domnitori ai Munteniei sau Moldovei, care purtau încă titlurile lor princiere, și aproape toți boierii de la curțile domnești de altădată. În partidul liberal, elementul românesc era mai prezent, însă parcă nu chiar predominant. Acolo primele roluri le jucau, de asemenea, persoane de origine străină, românizate de una-două generații. Cartea de telefon era pentru mine o adevărată revelație”, susține, în memoriile sale, Petăr Neikov.²⁵

Cele două partide luau succesiv puterea, „atunci când regele găsea că guvernul unui partid s-a irosit destul, sau nervozitatea partidului din opoziție era deja foarte accentuată”, scrie același Hesapciev. Atât liberalii, cât și conservatorii foloseau, pe scară largă, puterea în propriul folos, primii manifestând „o mai mare lăcomie”. Îmbogățirea pe seama statului era considerată aproape un privilegiu al ministrului român, iar furturile acestora nu produceau, în general, nimănui nici o impresie deosebită, își aduce aminte diplomatul bulgar.²⁶

Luptele destul de înverșunate dintre cele două partide erau purtate întotdeauna doar ca o consecință a neînțelegerilor lor pe probleme de politică internă; în probleme de politică externă, ele au fost întotdeauna solidare, mai scrie Hesapciev. Și continuă: „Și un partid, și celălalt, se purtau cu neîncredere și suspiciune față de Rusia, cu mari simpatii față de Franța, a cărei influență culturală a fost și este și acum puternică în România – și cu năzuința spre o apropiere mai intimă de Germania și Austro-Ungaria. În privința politicii față de Bulgaria, între cele două partide a existat, de asemenea, o înțelegere deplină, însă conservatorii au fost mai reținuți în declarațiile lor despre relațiile româno-bulgare”²⁷.

Începutul crizei: înrăutățirea progresivă a relațiilor dintre statele balcanice

În condițiile lipsei de alternativă, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, statele din Balcani își concentrează atenția, resursele și energiile asupra teritoriilor din Turcia europeană, în special asupra Macedoniei.

²³ Dr. Gh. KALINKOV, *România i neinata politika spriamo Bălgarija (prez 1911–1912 i 1913 god.)*, Sofia, 1917, p. 44.

²⁴ Petăr NEIKOV, *Spomeni...*, p. 142.

²⁵ Petăr NEIKOV, *Zavcera...*, pp. 133-134.

²⁶ Hristofor HESAPCIEV, *op. cit.*, p. 13

²⁷ *Ibidem*, p. 13.

Perioada de la granița dintre cele două secole se caracterizează prin înrăutățirea relațiilor dintre statele balcanice, principala cauză constituind-o rezolvarea chestiunii macedonene, în timpul căreia era de așteptat trasarea de noi granițe și stabilirea unui nou sistem de forțe. România se pronunță pentru păstrarea sistemului de forțe în această regiune, ca singura garanție de menținere a rolului său predominant în regiune. Diplomații epocii susțineau că România, înconjurată din trei state slave, va face tot posibilul pentru a-și păstra supremația, ca teritoriu și populație, asupra Bulgariei și Serbiei sau, în cel mai rău caz, măcar asupra celei mai puternice dintre ele – Bulgaria. În aceste condiții, Bucureștii dorea păstrarea status quo-ului și a echilibrului balcanic pentru a nu apărea o „Mare Bulgarie” și solicita securizarea frontierei sale sudice.

Primul ministru plenipotențiar bulgar la București remarca, la începutul secolului trecut, o schimbare în atitudinea românilor față de „bulgarii ursari”, de la ignorarea de pe o poziție superioară, la un sentiment de respect, împletit cu îngrijorarea față de vecinătatea cu o Bulgaria plină de vitalitate. Succesorul lui Hesapciev, Gh. Kalinkov, îi acuză pe români, în cartea sa publicată în timpul Primului Război Mondial, de șovinism și lăudăroșie. În privința acestui capitol, diplomatul bulgar considera că românii îi depășesc pe greci și sârbi, deoarece posedă mai multă îndrăzneală și insistență, reușind să creeze în lume impresia că România „este singurul stat modern din Răsăritul Europei, că este un focar al civilizației occidentale și că este un soare cultural, în jurul căruia gravitează și de la care își iau lumină celelalte popoare balcanice înapoiate”.²⁸

Diplomații bulgari acreditați la București remarcă că, după eliberarea Bulgariei, simpatiile românilor față de vecinii lor de la sud de Dunăre aproape au dispărut. Atât Hesapciev, cât și Kalinkov evidențiază influența sentimentelor rusofobe ale românilor asupra relațiilor bilaterale, în condițiile în care Bucureștii au început să privească spre Bulgaria ca spre un avanpost al Rusiei în Peninsula Balcanică. În consecință, evoluția relațiilor româno-bulgare era direct proporțională cu natura raporturilor dintre Sofia și Sankt Petersburg. Ministrul bulgar Kalinkov sintetizează astfel situația existentă: „Cea mai puternică ură în România față de Bulgaria a apărut atunci când la noi rusofilia era cea mai puternică, iar cea mai slabă, atunci când rusofobia era puternică”. Kalinkov mai afirmă că, pe lângă ura cauzată de relațiile cu Rusia, românii nutreau față de Bulgaria sentimente de invidie și teamă ca nu cumva această țară, care înregistra un vizibil progres, să nu-i amenințe „imaginara hegemonie culturală și politică asupra Orientului”.²⁹

Hristofor Hesapciev schițează, în memoriile sale, principiile care au alimentat raporturile diplomatice dintre București și Sofia. Astfel, în imposibilitatea de a stopa avântul Bulgariei și motivați de nevoia de a asigura securitatea țării, românii s-au declarat „apriți apărători” ai statu quo-ului politic din Balcani și împotriva unei creșteri teritoriale a Bulgariei. O opinie larg răspândită în epocă era teama că, după ce va rezolva în mod favorabil chestiunea macedoneană, bulgarii își vor îndrepta privirile spre Dobrogea. „Vitalitatea poporului bulgar, în frunte cu un șef

²⁸ Dr. Gh. KALINKOV, *op. cit.*, p. 256.

²⁹ *Ibidem*, p. 72.

de stat foarte ambițios, trezind îngrijorare în privința viitorului, trebuia să-i îndemne să caute modalități, mijloace și combinații politice pentru a frâna, după posibilități, această dezvoltare rapidă a Bulgariei, sau a se împăca cu aceasta, în anumite condiții favorabile lor”.³⁰ Presa românească a vremii scrie: „Noi nu putem tolera ca Bulgaria să crească pe socoteala Turciei. Aceasta este pentru noi o chestiune de existență națională și de stat. Nu putem tolera ca, după ce o avem pe Rusia într-o coastă, să avem un alt stat slav mai mare și mai puternic decât noi. Deci dacă Bulgaria ar mișca numai un singur soldat pentru a mai pune stăpânire pe un nou teritoriu turcesc, noi n-am putea rămâne nepăsători și ar trebui să arătăm celor din Sofia dinții și ghiarele”.³¹

Curente de opinie la București

În cercurile autorizate din România apare un curent puternic în favoarea unei înțelegeri amiabile cu Bulgaria. Oamenii de stat români, „care nu erau lipsiți de clarviziune, vedeau că Turcia europeană va fi dezmembrată înaintea monarhiei dunărene și urma ca vecinii sudici ai României să se extindă și să se întărească pe seama Imperiului Otoman. Iată de ce era în avantajul lor să proclame – deși erau cel mai mare stat din Peninsula Balcanică – principiul echilibrului de forțe. Principiu care suna cam așa: nici un fel de schimbări teritoriale în Balcani, fără anumite compensații pentru România”, scrie Neikov.³² O Bulgarie întărită teritorial urma a acorda României acele compensații teritoriale care, din punct de vedere militar, dădeau garanții pentru Dobrogea românească. În schimbul acestor concesiuni, România s-ar fi angajat să mențină o neutralitate favorabilă în cazul unui conflict turco-bulgar. Acest scenariu era amplu dezbătut în lumea diplomatică de la București. Astfel, ministrul plenipotențiar austro-ungar la București, marchizul Pallavicini, un bun cunoscător al realităților românești, îi avertiza pe Hesapciev că problema aromânilor din Macedonia va fi folosită de București ca „un instrument de târguială” cu Sofia. Omologul său rus, Mihail de Giers, remarcă existența în mediile guvernamentale românești a „unui curent puternic” pentru un acord politic cu Bulgaria. Giers argumenta: „Punctul de plecare pentru noul curs al politicii balcanice românești este convingerea cercurilor autorizate de inevitabilitatea unui război între Turcia și Bulgaria și că, în asemenea caz, România ar putea să fie foarte folositoare Bulgariei. Având în vedere acest lucru, românii nu numai că doresc, ci și cred în posibilitatea unei înțelegeri prietenești cu Bulgaria asupra bazei compensațiilor.”³³ Sintetizând politica externă a României în preajma războaielor balcanice, secretarul Legației bulgare la București, Petăr Neikov, o caracteriza ca fiind „duplicitară, complicată și extraordinar de sucită (...) demnă de urmașii Bizanțului”.³⁴

---

³⁰ Hristofor HESAPCIEV, *op. cit.*, p. 11.

³¹ Dr. Gh. KALINKOV, *op. cit.*, p. 87.

³² Petăr NEIKOV, *Spomeni...*, pp. 149-150.

³³ Hristofor HESAPCIEV, *op. cit.*, pp. 60-63.

³⁴ Petăr NEIKOV, *Spomeni...*, p. 149-150.

Această linie politică a Bucureștiului în chestiunea menținerii echilibrului balcanic este binecunoscută diplomaților bulgari aflați la București în primul deceniu al secolului al XX-lea. Hesapciev este înștiințat, în aprilie 1909, de ministrul rus Giers că, într-o conversație întâmplătoare cu primul ministru, convingându-l de dorința sinceră a guvernului român de a menține cele mai prietenești relații cu Bulgaria, Ionel Brătianu a adăugat: „Însă noi ne vom împotrivi unei extinderi teritoriale a Bulgariei dacă guvernul bulgar nu se va înțelege mai înainte cu noi”. Același Brătianu îl avertiza, în 1904, pe agentul diplomatic bulgar la București, Petăr Dimitrov, că Bulgaria nu ar trebui să întreprindă nimic în Macedonia înainte de a se înțelege cu România, deoarece „noi înțelegem să ne spunem cuvântul”.³⁵ Take Ionescu nuanța puțin poziția autorităților de la București. Influential om politic îi declara ministrului Hesapciev că, atunci când va sosi momentul pentru o creștere teritorială naturală a Bulgariei, autoritățile de la București „vor schimba câteva cuvinte” cu cele de la Sofia. „Totmai pentru acest moment important pentru Bulgaria este necesară o înțelegere politică intimă cu România, pe care noi o dorim mult”, ținea să precizeze Take Ionescu. În ajunul războaielor balcanice, președintele Partidului Conservator-Democrat îi declara ministrului bulgar, Gheorghi Kalinkov, următoarele: „Bulgaria nu are decât să ia Macedonia, ajunge să garanteze conștiința națională, religia, viața și cultura conaționalilor noștri. Pe de altă parte, să ne înțelegem cu Bulgaria, să ne reparăm granițele și să ni se dea, benevol, o linie de graniță mai convenabilă din punct de vedere strategic”.³⁶ Take Ionescu considera această „graniță sănătoasă în Dobrogea” drept cea mai sigură bază pentru o prietenie trainică româno-bulgară. De altfel, sentimentele de prietenie nutrite de Take Ionescu față de Bulgaria sunt punctate în amintirile celor trei miniștri bulgari acreditați, în această perioadă, la București. „În pofida strălucirii carierei sale, care i-a dat un rol atât de important în politica românească, în adâncul său exista un sentiment de plebeu, tainic rănit de o societate arogantă, care îl primea în mijlocul său, însă nu ca un egal, iar acest sentiment era probabil ceea ce-l atrăgea în mod deosebit către democraticul popor bulgar”, scrie Simeon Radev.³⁷

Diplomații bulgari acreditați la București în anii premergători războaielor balcanice remarcă similitudinea declarațiilor oamenilor de stat români – în parlament, în cluburile de partid și la mitinguri și în presa independentă și de partid – cu privire la un conflict armat turco-bulgar și modificarea granițelor în Balcani. Hristofor Hesapciev enunță această adevărată formulă de stat: „Dacă într-o zi are loc o schimbare în Peninsula Balcanică, noi trebuie să ne spunem cuvântul. Noi dorim, deoarece nimic nu se poate întâmpla fără noi, nu numai pentru că în Macedonia locuiesc frații noștri, ci și pentru că între popoarele din Răsăritul european suntem cei mai numeroși, mai bogați, mai avansați în civilizație și, îndeosebi, deoarece noi putem să impunem să se audă glasul nostru”.³⁸ Lumea diplomatică de la București și cercurile de la Sofia au descifrat, fără greutate, ce se

³⁵ Hristofor HESAPCIEV, *op. cit.*, p. 71.

³⁶ Dr. Gh. KALINKOV, *op. cit.*, p. 78.

³⁷ Simeon RADEV, *op. cit.*, p. 188.

³⁸ Hristofor HESAPCIEV, *op. cit.*, p. 71.

ascundea în spatele acestui „cuvânt” pe care România se pregătea să-l rostească la momentul oportun, respectiv compensații teritoriale în cazul extinderii granițelor Bulgariei. Ministrul Kalinkov a purtat o intensă corespondență cu guvernul său în care se referă, amănunțit, la discuțiile avute cu oamenii de stat de la București despre atitudinea pe care o va adopta România în eventualitatea unor modificări teritoriale în Peninsula Balcanică. Mesajul era exprimat foarte clar: Atitudinea României este de a menține statu quo-ul în Balcani, dacă Bulgaria nu va realiza o înțelegere specială cu România. În caz contrar, România o va sili să facă concesioni și va restabili echilibrul cu forța.³⁹ Ministrul Kalinkov reproșează guvernului său că, în prima jumătate a anului 1912, în plină campanie diplomatică pentru încheierea unei alianțe militare cu statele balcanice, nu a întreprins absolut nimic pentru a semna o înțelegere cu România, în condițiile în care se știa care va fi comportamentul autorităților de la București.

Primul Război Balcanic

Diplomații bulgari acreditați în România susțin că, cu câteva zile înainte de izbucnirea primului război balcanic, la București domnea o liniște deplină, deși, în această perioadă, în Bulgaria opinia publică era extrem de agitată, în condițiile în care nimeni nu mai credea că mai putea fi evitat un război cu Turcia. Atmosfera se schimbă și la București, după ce Bulgaria, Grecia, Muntenegru și Serbia decretează mobilizare generală, urmată de începerea ostilităților împotriva Turciei. Kalinkov redă agitația pe care au provocat-o la București știrile venite din Balcani. Impactul evenimentelor asupra oamenilor politici români și a presei bulevardiere a fost atât de puternic încât capitala a fost cuprinsă de o stare de neliniște și agitație pentru mobilizarea imediată a armatei române și „un amestec activ în focarul balcanic”.⁴⁰

Încă din primele zile ale războiului, am observat că, pe neașteptate, situația noastră în capitala României s-a schimbat radical, scrie în memoriile sale Petăr Neikov. „Marile noastre victorii, care au mirat lumea și au surprins Puterile Centrale, au exercitat un efect straniu la București. Tăcuții și bunii români, care în viața lor particulară nu-și priveau cu invidie vecinul, s-au transformat peste noapte într-o mulțime isterică și gălăgioasă, care își amenința vecinul de peste Dunăre. Mișcare nespontană, bineînțeles. Presa de scandal, inspirată de lideri ultranaționaliști și de frunzații feudali, care îi urau și disprețuiau pe bulgari, ațâța flacăra șovinistă”.⁴¹

Din octombrie 1912 începe să fie dezbătută, tot mai insistent, în mediile diplomatice din capitalele europene și de la București chestiunea rectificării graniței dobrogene și cea a posibilei mobilizări a armatei române. Kalinkov vorbește despre incertitudinile diplomaților europeni, care încercau să afle poziția pe care o va adopta România, la momentul oportun, în privința graniței dobrogene, mai precis dacă aceasta va fi rectificată printr-o intervenție militară sau pe cale

---

³⁹ Dr. Gh. KALINKOV, *op. cit.*, pp. 118-123.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 106.

⁴¹ Petăr Neikov, *Spomeni...*, p. 152.

diplomatică. Diplomații europeni nu au încetat în această perioadă să dea sfaturi autorităților de la București și Sofia, pentru înțelepciune și moderație din partea României și atitudine conciliantă din partea Bulgariei. Neikov remarcă și un alt efect al victoriilor bulgare în primul război balcanic. „Se simțea deja în politica externă românească o răcire față de Puterile Centrale, care fuseseră atât de convinse de victoria turcilor. Acum românii adresau Vienei și Berlinului solicitări insistente de a li se asigura, cu un ceas mai devreme, compensații la sud. Iar opoziția liberală curta forțele Antantei. Era evident că politica externă românească se găsea într-un moment de cotitură”.⁴²

La sfârșitul lunii noiembrie, la doar câteva zile după încheierea unui armistițiu între forțele beligerante, președintele parlamentului bulgar, Stoian Danev, sosește la București pentru demararea unor negocieri în privința problemelor pendinte dintre cele două țări. Atât Kalinkov, cât și Neikov vorbesc de primirea neobișnuită pe care i-au făcut-o autoritățile române și de intransigența manifestată de Danev în privința unor concesiuni teritoriale acordate României, atitudine care a lăsat o impresie detestabilă la București. „Cândva liniștit, cumpătat și moderat – notează Neikov – el era acum de nerecunoscut. În fața regelui, care subliniască că întreaga dinastie este în pericol dacă România nu primește compensații, Danev a dat un refuz plin de aroganță. Nici un fel de onoruri nu erau îndeajuns de mari pentru el, iar în Legație, în orele sale libere, ne convingea că românii fac șantaj și, la urma-urmelor, se vor mulțumi cu concesiuni insignifiante. Plin de sine, prețios și încrezut, el simțea sub picioare pedestalul unei statui”.⁴³ Aceași intransigență o manifestă Danev și în timpul negocierilor purtate la Londra, cu Nicolae Mișu și Take Ionescu. Simeon Radev este convins că, dacă Danev ar fi fost mai flexibil, s-ar fi putut obține o înțelegere mulțumitoare pentru ambele părți, în condițiile în care Take Ionescu a plecat spre Londra bine intenționat la adresa Bulgariei. „Însă Danev nu a fost pregătit pentru o împăcare. El a rănit prin comportamentul său arogant orgoliul omului de stat român și l-a umilit în fața propriului popor”. Take Ionescu îi va declara, ulterior, ministrului Radev: „Înainte de a pleca spre Londra, eu puteam totul. După întoarcerea mea de acolo eram neputincios”.⁴⁴

Al Doilea Război Balcanic

Chestiunea rectificării graniței dobrogene va fi, în cele din urmă, clarificată în timpul conferinței de la Petersburg a ambasadorilor marilor puteri. Deși hotărârea conferinței ambasadorilor a fost de fapt un arbitraj care nu a satisfăcut cererile guvernului român, cabinetul Maiorescu a luat măsuri pentru transpunerea în practică a protocolului. Aceste demersuri au fost întrerupte în contextul izbucnirii celui de-al doilea război balcanic. Acesta a fost momentul considerat oportun

⁴² *Ibidem*, p. 153.

⁴³ *Idem*, *Zavcera...*, pp. 142-143.

⁴⁴ Simeon RADEV, *op. cit.*, p. 190.

pentru o intervenție militară în Bulgaria, în condițiile în care, potrivit fostului ministru bulgar la București, Hristofor Hesapciev, guvernul de la București era „mirat de miopia bulgarilor” și „revoltat de înfumurarea și lipsa de loialitate a diplomaților bulgari”⁴⁵.

La 16/29 iunie 1913, Bulgaria își atacă aliații, Serbia și Grecia. Motivul: neînțelegerile legate de împărțirea Macedoniei otomane. Începe astfel cel de-al doilea război balcanic. Bulgaria este nevoită să lupte și împotriva României și Turciei, astfel încât în scurt timp este obligată să ceară pace. Tratatul se desfășoară la București, iar pacea încheiată la 28 iulie/10 august duce la o modificare majoră a granițelor în Balcani. Bulgaria se consideră marea perdantă a acestui tratat de pace. În schimb, prestigiul internațional al României este la apogeu. Același Petăr Neikov descrie atmosfera din acele vremuri. „Adversarii noștri și-au trimis la București întâii oameni de stat, cu recunoaștere europeană: Venizelos și Pasic. Șeful delegației române, bătrânul profesor și premier Titu Maiorescu, a fost ales președinte al conferinței. În sala de ședințe și la dese recepții am urmărit cu deosebită atenție discursul și gesturile fruntașilor coaliției antibulgare. Plini de curtoazie, de manieră tipic europeană, de dinaintea de Versailles și Neuilly, însă precizi și nemiloși. Și eu, ca și ceilalți, am fost prezentat acestor fruntași cărunți. Pentru mine erau ca niște bătrâni din Biblie, deși, cu excepția lui Titu Maiorescu, nu erau atât de înaintați în vârstă. Toți aveau însă bărbi albe și fețe destul de livide, ce purtau urmele tensiunilor zilnice. Pe Venizelos îl vedeam pentru prima dată. Ochii lui scânteiau din spatele ochelarilor cu ramă din aur, iar buzele lui schițau un zâmbet subțire disprețuitor. Cu lungă sa barbă albă, Nikola Pasic semăna cu un Moș Crăciun venit nu să dea, ci să primească daruri. Cu bătrâna sa figură imperturbabilă, Maiorescu întruchipa logica implacabilă a învingătorului. Iar aristocratul Alexandru Marghiloman privea cu înfumurare la această întâlnire a plebeilor balcanici”⁴⁶.

Regele Carol îi va declara viitorului trimis plenipotențiar în România, Simeon Radev, în timpul Conferinței de pace de la București, că politica adoptată de guvernul bulgar l-a obligat să-și trimită trupele peste Dunăre. Radev remarcă faptul că, pe durata tratatelor de pace de la București, oamenii politici români au făcut tot posibilul pentru ca Bulgaria „să nu fie tratată cu cruzime de învingătorii săi”. Membru al delegației bulgare care a semnat Pacea de la București, Radev sesizează în sânul delegației României o mare diferență între politicieni și militari în privința atitudinii față de Bulgaria. În timp ce politicienii români aveau toate motivele de a fi fericiți și mulțumiți, militarii erau iritați de faptul că nu li s-a posibilitatea, prin ordinul emis de guvernul bulgar de a nu se opune rezistență trupelor române, de a obține o victorie facilă, dând astfel naștere multor ironii în presa internațională. „Și dacă până de curând invidiau Bulgaria pentru succesele sale, acum ei o detestau din cauza propriei rușini”, scrie Radev.⁴⁷ În pofida acestei

⁴⁵ Hristofor HESAPCIEV, *op. cit.*, p. 85.

⁴⁶ Petăr NEIKOV, *Spomeni...*, p. 157.

⁴⁷ Simeon RADEV, *op. cit.*, p. 208.

poziții mai dure din partea militarilor români, viitorul ministru bulgar la București recunoaște că bunele intenții ale României în timpul conferinței de pace au fost indiscutabile. Radev remarcă faptul că regele Carol nu nutrea sentimente urâte la adresa bulgarilor, accentuând asupra situației că acesta a fost obligat să trimită trupele peste Dunăre la presiunea unei opinii publice inflamate, pe care „guvernul bulgar și, în special, dl Danev au făcut tot posibilul să o inflameze și mai tare”. Carol își făcea cunoscută admirația față de succesele obținute de soldatul bulgar, iar severitatea sa îi privea doar pe miniștrii de la Sofia, care au provocat conflictul cu România.⁴⁸ Simeon Radev explică astfel atitudinea adoptată de suveranul României în timpul conferinței de pace de la București, respectiv de ajutorare a Bulgariei pentru obținerea unor condiții de pace mai ușoare, prin atenuarea sentimentelor poporului bulgar față de natura intervenției militare române.

Puțin mai târziu, într-o zi de august, tratatul a fost semnat, cu mari ceremonii, își aduce aminte Petăr Neikov. „Te deum-uri, audiență regală la Sinaia, dineuri de gală și baluri în București. O ploaie de medalii a curs peste delegați”. La examinarea scrisorii prin care Ministerul Afacerilor Străine solicita delegației bulgare o listă pentru decorații, generalul Ficev, membru a cărui ținută demnă a făcut o puternică impresie în mediile românești și care a participat până la final la toate ceremoniile oficiale, a luat cuvântul și a spus: „Cred că românii vor înțelege starea noastră sufletească și nu se vor ofensa dacă vom refuza decorațiile pe care ni le-au propus.” Am refuzat decorațiile și românii nu s-au ofensat. Nu ne-a rămas decât să ne întoarcem la Sofia cu capetele acoperite de cenușă, mai scrie diplomatul bulgar.⁴⁹

Făcând o scurtă analiză a relațiilor româno-bulgare în timpul războaielor balcanice, fostul ministru la București, Hristofor Hesapciev, acuză orbirea politică manifestată de autoritățile de la Sofia, în condițiile în care importanța și rolul României în eventualitatea unei modificări a granițelor în Balcani era evidentă pentru orice politician cu capul pe umeri. Hesapciev caracterizează politica din această perioadă a României față de Bulgaria drept una „cavalerească și deschisă”, recunoscând chiar că solicitările teritoriale formulate de oamenii de stat de la București au fost „foarte modeste”. „Alta, cu totul alta, ar fi putut fi desfășurarea evenimentelor în războiul balcanic dacă oamenii de stat bulgari ar fi adaptat la timp relațiile statului nostru față de politica cavalerească, deschisă, fără ascunzișuri, a României”, este convingerea diplomatului bulgar.⁵⁰

Cu o armată intactă și cu prestigiul sporit în Sud-Est-ul Europei, România putea aștepta în liniște marile evenimente care i-ar fi oferit posibilitatea îndeplinirii idealului național, respectiv unirea cu Transilvania. Sau cel puțin așa sperau politicienii de la București. Evenimentele ulterioare vor arăta, încă o dată, că socoteala de acasă nu se potrivește cu cea din târg.

⁴⁸ Ibidem, pp. 204-209.

⁴⁹ Petăr NEIKOV, *op. cit.*, p. 159.

⁵⁰ Hristofor HESAPCIEV, *op. cit.*, p. 85-86.

Abstract:

Around the 1900, the undivided attention and full energy of the young national Balkan states focuses on carving out the European provinces of the Ottoman Empire. And the competition unavoidably leads to diplomatic tension. The relations between the Balkan states worsen at this time, mainly because of the Macedonian problem. The solution to the problem involves new borders and a new balance of power in the region, with the interests of the great powers in South-Eastern Europe playing a major role in the equation. The idea of the status-quo changing in the Balkans is rejected by Bucharest officials, who want the existing balance maintained in the region, as a must for Romania being surrounded by three Slavic states (Russi, Bulgaria and Serbia). To Romanian politicians, the principle of the balance of power means no territory re-mapping in the Balkans without certain compensations awarded for Romania.

Bulgarian diplomats accredited in Bucharest the time watch the development of this foreign policy ideas and their impact on bilateral relations, only to find that, after 1878, “Romanians’ liking for the Bulgarians has almost faded out”. The change is also due to the Romanians’ anti-Russian feelings at a time when Bulgaria is regarded in Bucharest as a Russian spearhead in the Balkans. It is for this reason that, as noticed by the Bulgarian diplomat G. Kalinkov, “Romania’s most powerful hatred for Bulgaria occurred when in our country pro-Russian feelings were at their best, whereas the weakest hatred matched a time whwn anti-Russian feelings were strong in our country”.

The government in Sofia was warned by its diplomatic officials in Bucharest that Romania “will have her say” in the event of a territory reconfiguration in the Balkan Peninsula. In other words, Romanian politicians wanted territorial compensations if the Bulgarian borders were to be expanded. And if no amicable agreement could be reached with Bulgaria, Romania’s military intervention in the second Balkan war.

După Primul Război Mondial, una din problemele centrale cu care s-a confruntat diplomația României pe deplin întregite a fost stabilirea, menținerea și consolidarea unui set de relații pe deplin funcționale cu marile puteri europene ale momentului. Franța, unul din marii câștigători ai războiului abia încheiat, a fost una din țintele firești ale eforturilor principale ale diplomației românești. Textul care urmează explorează în mod amănunțit și nuanțat un număr important de aspecte legate de tratatul franco-român din 1926, document diplomatic a cărui semnificație care poate fi interpretată în mai multe feluri, în funcție de paradigma teoretică pe care o folosește istoricul sau politologul.

La longue marche vers le traité franco-roumain de 1926: Alliance d'un système de revers, réassurance à Locarno ou texte de circonstance?

Traian SANDU

Les synthèses d'histoire des relations internationales peinent à expliquer la signature des traités entre la France d'une part, la Roumanie puis la Yougoslavie de l'autre après les accords multilatéraux de Locarno d'octobre 1925. Cette dernière solution de sécurité comprenait le repli sur le Rhin en échange de la garantie britannique – et accessoirement italienne. Dans cette configuration, l'alliance polonaise et les accords tchécoslovaques – assez modestes du fait de Prague – sont revus à la baisse et soumis aux règles d'engagement de la SDN, perdant ainsi leur automaticité. Alors pourquoi la France contracte-t-elle avec des pays qui intéressent moins sa sécurité que la Pologne ou la Tchécoslovaquie et qui risquent de tendre ses relations avec l'Union Soviétique et avec l'Italie ?

Trois interprétations, partiellement exclusives l'une de l'autre, ont été avancées. La première, officielle, souligne la volonté de compléter le cycle de traités avec les pays d'Europe centrale et orientale; l'insertion de Locarno entre les deux phases (1921-1924 et 1926-1927) est escamotée et cette interprétation ignore la baisse d'intérêt pour les alliances de revers au cours de la seconde phase. La deuxième interprétation, utilisée notamment par l'historiographie actuelle¹, privilégie la théorie des « deux fers au feu »: si Locarno échouait, il restait l'alternative des alliances de revers. Une analyse minutieuse des documents du Quai d'Orsay ont amené récemment plusieurs chercheurs, dont moi, à abandonner

---

¹Robert FRANK, René GIRAULT, *Turbulente Europe et nouveaux mondes, 1914-1941*, Masson, coll. Relations internationales contemporaines, 1988, p.147.

cette théorie². Une troisième interprétation semble se vérifier, tant Briand a privilégié Locarno jusqu'à la fin de son activité et de sa vie: celle d'un événement aléatoire, très circonstanciel, soumis à une conjoncture particulière et éphémère.

La solution de la problématique historique et historiographique portant sur la nature du traité passe d'abord par le crédit que j'accorderai provisoirement à la première interprétation, systémique. Pour en montrer les limites, j'en insérerai ensuite la conclusion dans la chronologie événementielle, afin de prendre la mesure de la rupture introduite par la proposition de pacte rhénan (qui aboutit à Locarno) en février 1925. Enfin, le texte du traité et des accords – notamment militaire – qui l'accompagnent méritent analyse, sans jamais perdre de vue leur contexte post-locarnien.

1. Un système français aux articulations paralysées

La conception formelle d'un système de sécurité français en Europe centrale, fournissant à la France l'allié de revers contre l'Allemagne qui lui faisait défaut depuis la Révolution d'Octobre, se cristallise avec l'arrivée de Philippe Berthelot au secrétariat général du Quai d'Orsay en septembre 1920 :

« Monsieur Berthelot a exprimé avec la plus grande énergie le point de vue français qui est de soutenir la Petite Entente et d'en obtenir le maximum de rendement et pour les Etats eux-mêmes, et pour la France qui veut avant tout assurer un bloc fort tenant en respect l'Allemagne dans ses velléités vers le Sud ou l'Est. ... Le ministre des Affaires étrangères polonais ayant fourni des détails sur l'accord militaire polono-roumain « signé ou presque » impliquant la garantie et l'aide de l'armée réciproque pour la frontière orientale, Berthelot a exprimé la satisfaction profonde de la France pour cette entente »³.

Berthelot favorise le regroupement le plus cohérent possible des petits vainqueurs de l'Europe du centre, afin de constituer une aile marchante contre l'Allemagne – comprenant la Pologne et la Tchécoslovaquie –, un flanc défensif face à l'Union Soviétique – avec l'alliance entre la Pologne et la Roumanie

---

² Voir le résumé de ma thèse, dont je reprends ici certaines des conclusions: Traian SANDU, *Le Système de sécurité français en Europe centre-orientale, l'exemple roumain (1919-1933)*, Paris, L'Harmattan, coll. *Aujourd'hui l'Europe*, 1999, 495 pp. Voir aussi des articles de synthèse comme « La Roumanie dans le dispositif de sécurité français dans les années 1920 », dans *Bâtir une nouvelle sécurité, La Coopération militaire de la France avec les pays d'Europe centrale et orientale dans les années 1920*, Château de Vincennes, 2001, 705pp., pp. 467-481 ; « Introduction générale: De Munich à Locarno, et retour : pour une écriture française décomplexée des relations avec l'Europe centrale entre les deux guerres », dans Traian Sandu (sous la direction de), *Illusions de puissance, puissance de l'illusion, historiographies et histoire de l'Europe centrale dans les relations internationales entre les deux guerres*, Paris, L'Harmattan, coll. *Cahiers de la Nouvelle Europe*, 2005.

³ Télégramme n°1635 du prince Ghica, ministre plénipotentiaire de Roumanie à Paris, à Take Ionescu, ministre des Affaires étrangères, du 4 février 1921, Archives du ministère des Affaires étrangères de Roumanie (AMAER), fond Paris 46, publié dans le volume d'annexes de ma thèse, Traian SANDU, *La Grande Roumanie alliée de la France, une péripétie diplomatique des Années Folles ? (1919-1933)*, Paris, L'Harmattan, coll. *Aujourd'hui l'Europe*, 1999, 283 p., doc. n° 38, pp.100-102.

éventuellement prolongée auprès des Baltes – et secondairement des sous-systèmes pour observer ou maîtriser les autres mécontents – la Yougoslavie face à l'Italie, la Roumanie, la Tchécoslovaquie et la Yougoslavie face à la Hongrie et à la Bulgarie, appuyée dans ce dernier cas par la Grèce. Ce tableau théorique aboutit, à la veille de Locarno, à la configuration suivante de traités défensifs accompagnés de conventions militaires secrètes : Paris a signé des accords avec Varsovie (février 1921) et avec Prague (janvier 1924), qui visent l'Allemagne, et dans une bien moindre mesure un appui matériel contre une attaque soviétique – pour la Pologne – et contre l'Anschluss ou une restauration habsbourgeoise – pour la Tchécoslovaquie. Les petits vainqueurs contractèrent aussi des assurances entre eux contre les petits vaincus – la Tchécoslovaquie, la Yougoslavie et la Roumanie signèrent des traités bilatéraux entre août 1920 et juin 1921 afin de contrer les irrédentismes hongrois et bulgare. Enfin, l'alliance entre la Pologne et la Roumanie de mars 1921 achevait, avec l'Union Soviétique, la composition d'un tableau où tous les foyers d'instabilité issus des règlements de 1919-1920 semblaient maîtrisés. Tous les fils reliant l'ensemble paraissaient de même conduire à Paris, en tant que principale puissance garante de la nouvelle configuration européenne.

*

Des faiblesses de quatre ordres minaient ce système. Bien que ces faiblesses aient elles-mêmes formé un contre-système cohérent, nous pouvons les distinguer par ordre de gravité pour la France. La première recouvre les divergences d'intérêt géostratégique entre ses membres: la Pologne n'a de conflit ni avec la Hongrie – dont elle souhaiterait au contraire se rapprocher pour étoffer le glacis anti-soviétique –, ni avec la Bulgarie; de même, la Tchécoslovaquie ne connaît pas de tension avec la Bulgarie. Plus grave encore, le système est miné par des querelles intestines: une des plus bénignes fut celle qui opposait Bucarest à Belgrade dans le Banat occidental, que l'Entente avait également promis à la Roumanie; Vilnius divisait Polonais et Lituaniens; surtout, le conflit polono-tchécoslovaque de la région sidérurgique de la Silésie de Teschen – mal réglé en 1920 et prolongé par la tension autour de l'insignifiante Javorzina – resta une plaie ouverte fichée entre les deux éléments du supposé volet anti-allemand du système français. Ces faiblesses internes occupaient suffisamment les petits vainqueurs pour les détourner du principal danger qui les menaçait, c'est-à-dire les grandes puissances hostiles et déjà – ou bientôt – mues par les messianismes communiste et fasciste, et que les défaites ou les frustrations de 1918-1920 n'avaient mis que momentanément hors-jeu : la Roumanie était menacée par l'Union Soviétique en Bessarabie, la Yougoslavie par l'Italie en Dalmatie, bientôt la Tchécoslovaquie par l'Allemagne dans les Sudètes et la Pologne par l'Allemagne et l'Union Soviétique à la fois. Enfin, la France et ses alliés n'avaient pas les mêmes intérêts, ni dans la zone, ni hors-zone: Paris ne comptait aucun contentieux direct avec Budapest et avec Sofia ; selon les périodes, elle tenta même de s'entendre avec l'Italie, la Russie et l'Allemagne sur des points de difficulté limités avant 1925; ces tentatives s'élargirent à partir de 1924, aboutissant à la reconnaissance de l'Union Soviétique,

à la participation de l'Italie à la garantie rhénane et à la réconciliation franco-allemande sur le Rhin.

Ces forces et faiblesses du « système » centre-européen de la France se répercutent sur la Roumanie, qui était supposée servir de pivot à l'ensemble. En effet, participant à la fois à la Petite Entente aux côtés de la Tchécoslovaquie et à l'alliance avec la Pologne, la Roumanie devait rapprocher les deux frères ennemis slaves pour former le front anti-allemand attendu à Paris. Mais des intérêts périphériques face à la Hongrie et à l'Union Soviétique pouvaient-ils faire de la Roumanie l'articulation de l'ensemble ?

Un survol (très) cavalier des relations franco-roumaines de sécurité entre 1918 et 1925 nous permettra de mieux saisir la préférence que la diplomatie de Briand, annoncée en cela par celles de Herriot et même de Poincaré, finit par accorder à la garantie britannique limitée au Rhin plutôt qu'à une garantie centre-européenne qui avait plus que prouvé sa déficience entre 1919 et 1924.

2. Une alliance franco-roumaine soluble dans la chronologie

Le caractère incertain, laborieux et chaotique de la mise en place d'un après-guerre qui se prolonge en Europe centrale jusqu'à la fin de 1921, avec le risque d'embrasement de la seconde tentative de restauration habsbourgeoise, est bien illustré par les relations franco-roumaines, dont elles constituent un élément par moments essentiel. En effet, la présence militaire française dans la zone jusqu'en 1920, l'implication des experts français dans l'élaboration des nouvelles frontières et l'amorce d'un système de revers dirigé contre les vaincus centre-européens pouvaient faire espérer une activité intense de la diplomatie française auprès de Bucarest. Le désir de préserver la Pologne, qui devint l'élément principal de ce dispositif de revers, de son autre adversaire, la Russie bolchevique, accrut la nécessité d'intégrer la Roumanie à la sphère d'influence française; la paix séparée que la Roumanie avait signée avec l'ennemi en mai 1918 fut donc partiellement oubliée. Mais les priorités de la politique roumaine, qui la portaient vers la consolidation de la Transylvanie, étaient-elles compatibles avec l'appui anti-bolchevik que les responsables français espérèrent d'abord ? La Conférence des Alliés avait-elle assez d'autorité pour imposer un règlement pacifique aux Hongrois, afin de dégager le plus possible de troupes roumaines à l'est ? La Roumanie pouvait être tentée de couvrir en priorité la possession de la Transylvanie face à la petite Hongrie par un rapprochement avec les autres co-partageants. Mais quels droits lui reconnaîtrait alors la diplomatie française sur la Bessarabie ? Toutes ces questions reçurent leur réponse avant la fin de l'année 1921, qui mit un terme aux doutes qui pesaient encore sur le rôle que Paris entendait faire jouer à la Roumanie dans la sécurité européenne.

Dans l'immédiat après-guerre, entre novembre 1918 et mars 1920, la tension verbale qui caractérise les échanges franco-roumains à propos du statut d'allié de la Roumanie, de l'occupation de Budapest par l'armée roumaine et du refus de signer les traités en raison des clauses concernant les minorités, ne doit en effet pas faire

illusion. Elle relève de l'éphémère animosité de Clemenceau envers le Premier roumain Bratianu et est en partie à usage externe: elle devait rassurer les Anglo-Américains sur le souci de la France d'apaiser les tensions locales. Sur le plan géostratégique, les responsables français s'emploient, au début de 1919, à doter la Roumanie de frontières orientales aptes à remplir un rôle de glacis face à une Russie hostile aux nouveaux règlements; surtout, ils lui ménagent des frontières septentrionales et occidentales créant un contact territorial avec les autres Alliés protégés de la France, la Pologne et la Tchécoslovaquie, – la frontière roumano-yougoslave étant plus délicate à définir – et incluant les voies de communication capables d'acheminer le matériel stratégique français de Salonique à Varsovie: si la Hongrie n'est pas un adversaire direct pour la France, Paris pouvait-elle pour autant laisser un des rares axes ferroviaires fiables aux mains d'un ancien vaincu? Dès février 1919, Foch pensa recueillir les fruits de cette Grande Roumanie, en essayant en vain de l'utiliser contre la Russie : les responsables roumains maintinrent leurs priorités, qui les amenèrent à occuper Budapest en août. A partir de cette date et jusqu'en mars 1920, les efforts des Alliés pour faire évacuer le territoire hongrois aboutirent au repli définitif des troupes roumaines dans les limites des nouvelles frontières: l'état de fait correspondit enfin à l'état de droit.

La période de mars à septembre 1920 constitue le premier test de fiabilité du pont roumain vers la Pologne et de capacité d'intégration à l'ensemble centre-européen sous égide française. Cette expérience se déroula sous d'assez mauvais augures. A l'est, la Roumanie pouvait-elle participer à une « aventure » polonaise sans incitation de Paris et sans engagement de troupes françaises? Aiderait-elle le Russe blanc Wrangel, soutenu par Millerand, mais soupçonné de convoiter la Bessarabie? Du moins, le francophile Take Ionescu, qui dirigea la diplomatie roumaine après juin, facilita le passage des armes françaises vers la Pologne et amorça ses efforts de réconciliation entre la Pologne et la Tchécoslovaquie avec l'aide de la France, pour renforcer la cohérence d'un système français exclusivement fondé sur les vainqueurs centre-européens. Durant la crise polonaise, la France refusa de signer la convention accordant la Bessarabie à la Roumanie, se réservant ainsi un levier de pression sur cette dernière pour la faire participer au sauvetage de la Pologne. A l'ouest de la Roumanie, la France s'était engagée dans un processus de rapprochement économique avec la Hongrie que les Etats co-partageants de l'Empire austro-hongrois craignirent à tort de voir glisser vers une révision des clauses militaires, voire territoriales, du traité de paix de Trianon; la Roumanie, entraînée par la Tchécoslovaquie et, à un moindre titre, par la Yougoslavie, accepta de se rallier de façon encore informelle à une « Petite Entente » contre d'éventuelles revendications territoriales hongroises.

Enfin, d'octobre 1920 à décembre 1921, la Roumanie prit part à la stabilisation du système centre-européen de la France sur des fondements défensifs et hostiles aux anciens vaincus, une fois l'alerte polonaise heureusement terminée. A l'est, la France reconnut la Bessarabie roumaine et incita Bucarest à signer un traité avec la Pologne sur le modèle défensif de son propre traité du 19 février avec Varsovie: le 3 mars 1921, ce fut chose faite, et l'élément essentiel du glacis

défensif français contre la Russie, qui devait couvrir l'appui de la France à la Pologne en cas d'opérations anti-allemandes, fut enfin en place. A l'ouest, cet ancrage de la Roumanie à la France lui permit d'officialiser, après la première tentative de restauration habsbourgeoise, sa participation à la Petite Entente au printemps 1921, aux côtés de la Tchécoslovaquie et de la Yougoslavie. Briand accorda immédiatement son soutien à la nouvelle formation, afin de faire oublier les bruits d'appui à la tentative habsbourgeoise; le second essai de restauration ne rencontra d'ailleurs plus la même complaisance de la part de certains milieux polonais ou de monarchistes français, et vérifia la combativité de la Petite Entente, avec l'approbation distante des Français. Mais la France avait-elle obtenu pour autant un système de sécurité en Europe centrale solide et conforme à ses intérêts ?

*

La période de 1922 à la conclusion du traité avec la Roumanie en 1926 débuta de façon encourageante. Le soutien apporté par la Roumanie – et par ses nouveaux alliés – aux positions de la France durant la préparation et le déroulement de la conférence de Gênes leur permit de discuter de coopération de sécurité durant l'année 1922. Toutefois, la divergence des préoccupations géostratégiques – chacun des deux partenaires ayant tendance à se méfier du signataire de Rapallo qui le menaçait le plus –, les tensions franco-britanniques à propos de la guerre gréco-turque, la non-ratification de la Convention bessarabe, puis l'aggravation de la crise de la Ruhr et l'échec d'un emprunt auprès de la France destiné à financer du matériel militaire incitèrent la Roumanie à se rapprocher des positions de la Grande-Bretagne durant le second semestre de 1923. Le rétablissement de l'influence française auprès des Petits Puissances amies à la fin de 1923 passait par la négociation de traités en vue d'obtenir leur soutien diplomatique lors du règlement international de l'affaire de la Ruhr – plus qu'une coopération militaire, puisque le temps des solutions de force était momentanément révolu. Mais comment les préoccupations de sécurité orientale de la Roumanie pouvaient-elles se concilier avec le système souple de Poincaré?

Les négociations avec la Roumanie continuèrent néanmoins de façon sérieuse jusqu'à la proposition germano-britannique de pacte rhénan en janvier 1925; après ce tournant, un traité franco-roumain intéressa moins la France. Si nous maintenons la date-butoir de mai 1924, c'est en raison de la mise en veilleuse des pourparlers bilatéraux au profit d'une tentative d'ampleur pour organiser la sécurité collective, déjà amorcée par Poincaré et par Foch, d'ailleurs.

La rupture de Herriot avec les théories de Poincaré et de Foch, – qui se dirigeaient également vers la discussion avec les Anglo-Américains, la reconnaissance de l'Union Soviétique et le renforcement de la Société des Nations – ne semble en effet pas avoir l'ampleur que l'historiographie conservatrice lui reconnaît habituellement. Les discussions pour le traité franco-roumain ne furent momentanément interrompues que parce que la France tenta de mettre en place une sécurité collective qui utilisât pleinement le potentiel britannique; elles furent ensuite reprises et achoppèrent sur les mêmes empêchements – notamment le refus

de la France de s'impliquer contre l'Union Soviétique – que durant la législature précédente. Elles ne passèrent réellement au second plan de la recherche française de sécurité qu'après l'adhésion de la Grande-Bretagne à la sécurité zonale avec le pacte rhénan. La conclusion du traité franco-roumain en juin 1926 ne se réalisa qu'à la faveur d'une crise de cabinet en France et sous la double pression du traité germano-soviétique d'avril 1926 et de la concurrence politique de l'Italie dans l'Europe danubio-balkanique, qui aboutit au traité italo-roumain de septembre 1926. La France, ayant retrouvé sur le Rhin la garantie britannique, avait-elle encore besoin de risquer d'entrer en collusion avec la Puissance soviétique pour intégrer la Roumanie dans un système de sécurité centre-européen à l'équilibre délicat et aux multiples adversaires? Mais pouvait-elle l'ignorer totalement, au risque de livrer la zone à des conflits qui auraient déséquilibré la sécurité européenne ou de voir détourner son potentiel stratégique au bénéfice d'une autre Puissance – l'Italie bien plus que l'Allemagne – que la France? En retour, la stabilisation occidentale ne soulageait-elle pas l'Europe centrale en faisant partiellement éclater le couple germano-russe?

3. Contexte et textes de l'« alliance » franco-roumaine du 10 juin 1926

Plusieurs événements, d'ordres très divers, décidèrent Briand à signer le traité. La Roumanie accepta d'abord une formulation très large de la déclaration de non agression contre la Russie dont elle négociait le texte depuis les discussions avec Poincaré: le Quai d'Orsay l'approuva.⁴ Moscou entendait de son côté relancer le traité germano-russe en s'appuyant sur l'échec de l'Allemagne à obtenir un siège permanent à la SDN en mars sur le renouvellement *erga omnes* du traité polono-roumain le même mois. Le 24 avril 1926 fut signé à Berlin le traité germano-russe d'amitié et de neutralité: Diamandi pressa dès le lendemain Berthelot⁵. Mais ce traité ne pouvait pas créer un choc en faveur d'une conclusion franco-roumaine, puisque Berlin avait fait attendre à Moscou – comme Paris à Bucarest – sa tentative d'entrée à la Société des Nations; Stresemann avait aussi mis au courant ses partenaires de Locarno des tractations, pour ne pas les alarmer⁶.

---

⁴ Note non datée (classée entre le 2 avril et le 15 mai 1926) de la légation de Roumanie, Archives du ministère des Affaires étrangères français (AMAEF), série Z Europe, sous-série Roumanie, volume 64, folio 182, annotée dans la marge.

⁵ Conversation citée dans Viorica MOISUC, *Premisele izolarii politice ale României (1919-1940)* (Les prémisses de l'isolement politique de la Roumanie), Bucarest, Humanitas, 1991, pp. 213-215.

⁶ Voir la note non datée (antérieure à la mi-avril 1926) de Stresemann dans Henry BERNHARD, *Six années de politique allemande. Les papiers de Stresemann*, Paris, Plon, 1932-1933, II, pp. 351-352; voir son commentaire du 26 avril devant la presse (*ibid.*, pp. 370-376); voir sa note du 27 avril: « j'ai également invité notre ministre à Bucarest à faire observer aux Roumains que le gouvernement allemand n'était vraiment pas débonnaire au point d'admettre que le ministre de Roumanie à Paris se permît de dire dans une interview que l'Allemagne dans ce traité montrait deux visages, un tourné vers la Russie et aimable, un autre tourné ailleurs et respirant la haine. » (*ibid.*, pp. 377-379). Voir Christian BAECHLER, *Stresemann (1878-1929). De l'impérialisme à la sécurité collective*, Strasbourg, Presses universitaires de Strasbourg, 1996, p. 672.

Mais le traité germano-soviétique ne fut sans doute pas étranger à la lettre de Diamandi à Berthelot du 15 mai, qui contenait la dernière mouture de la convention militaire secrète entre leurs deux Etats : la formulation de la convention avait été encore adoucie: elle prévoyait que « les états-majors respectifs procéder[aient] à des échanges de vues sur les conditions techniques de cette coopération. »⁷ Le 5 juin encore, aucun indice ne pouvait laisser penser que le traité devait être signé rapidement, ainsi qu'en témoigna une conversation entre le ministre de France à Bucarest Robert de Billy et le chef de la diplomatie roumaine, Ion Mitilineu⁸.

Comment expliquer alors la brusque décision de Briand de signer le traité le 10 juin 1926? La principale raison relève du contexte politique intérieur. Joseph Caillaux, accusé pendant la guerre d'intelligence avec l'ennemi, était de retour aux Finances après la crise de mars; or il menait des tractations secrètes avec Berlin pour en obtenir une aide financière contre des compensations révisionnistes, et sa formation, le Parti radical, avait l'intention de mettre le gouvernement en difficulté sur ce point⁹. Le retard apporté au traité avec la Roumanie pouvait apparaître comme un gage donné à Berlin, et Diamandi avait sans doute encouragé ces bruits auprès des parlementaires. Briand, fragilisé, ne pouvait donner l'impression de négliger la politique d'assurance envers l'Allemagne en boudant la Roumanie.

Les archives sont muettes sur les négociations de dernière minute, témoignant de leur caractère aléatoire. Nous possédons la relation de Diamandi, qui avait légué des papiers sensibles à Raoul Bossi, un diplomate roumain, qui n'a pas pu les récupérer auprès des héritiers, mais dont il retranscrit de mémoire certains propos:

« Quand (en 1926), par la démission de Pérat [le ministre des Finances], s'est produit une crise ministérielle (gouvernementale), Diamandi a attiré l'attention de Briand – ministre des Affaires étrangères démissionnaire – qu'il se pourrait qu'il soit accusé par ses adversaires d'avoir commis une erreur grave, c'est-à-dire celle de ne pas avoir resserré davantage les liens de la France avec ses anciens Alliés orientaux, dans le cas où sa politique de rapprochement avec l'Allemagne ne porterait pas de fruits. ... Briand s'est laissé convaincre à la fin, afin de prévenir de futures attaques contre sa politique et, comme il ne prévoyait pas de se maintenir au Quai d'Orsay, il signa le traité *entre deux portes*. »¹⁰

C'était sous la pression d'une crise intérieure que Briand avait signé, lors d'un ultime assaut de Diamandi, qui le menaçait d'aggraver la crise parlementaire. Certains historiens affirment que le traité fut signé en réalité le 15 juin, mais qu'il fut anti-daté du 1011 pour ne pas paraître une compensation au retour de Caillaux.

---

⁷ Lettre de Diamandi du 15 mai 1926, avec la convention militaire en annexe, Z Roumanie 64, f.183-185.

⁸ Dép. n°147 de Billy du 5 juin 1926, Z Roumanie 63, f. 190: voir Traian SANDU, *La Grande Roumanie...*, *op. cit.*, doc. n° 80.

⁹ Jacques BARIETY, Raymond POIDEVIN, *Les Relations franco-allemandes, 1815-1975*, Paris, Colin, 1977, pp. 268-269.

¹⁰ Raoul BOSSI, *Amintiri din viața diplomatică* (Souvenirs de la vie diplomatique), I, Bucarest, 1993, p. 177 (les mots en italique sont en français dans le texte).

¹¹ BOIA, *op. cit.*, p.127, se référant à Eliza CAMPUS, *Din politica externă a României (1913-1947)* (Pages de politique extérieure roumaine, 1913-1947), Bucarest, 1980, p. 267.

Les conditions de la signature n'engageaient pas intimement Briand. D'ailleurs, les dernières modifications du texte témoignaient de ses réticence.¹²

*

Le traité lui-même n'était que le premier des trois textes publiés que Diamandi et Briand signèrent le 10 juin 1926; les autres étaient la déclaration de non-agression envers l'Union Soviétique et une convention de conciliation franco-roumaine.

Dans le traité « de paix, d'entente et d'amitié » (préambule), le caractère éminemment pacifique était omniprésent et occupait les attendus du préambule. Les deux premiers articles avaient été profondément modifiés par rapport aux projets. L'article premier définissait les cas exceptionnels dans lesquels les deux Etats pouvaient recourir à la guerre : outre la légitime défense, les deux possibilités prévues par le Pacte de la Société des Nations étaient l'injonction d'intervention au nom de l'article 16 et l'autorisation selon l'article 15, alinéa 7, à condition que l'action fût dirigée contre l'Etat agresseur. Cette dernière clause permettait aux contractants de ne pas dépendre de la décision unanime de la Ligue en matière d'intervention.

L'article 2 était une annonce de la convention de conciliation entre les deux pays, ce qui alignait le traité sur les nombreux textes signés sous l'égide de Genève.

Les articles importants se trouvaient en troisième et quatrième position. Ils contenaient les engagements pour la sécurité mutuelle. Les expressions étaient à la fois générales – ce qui permettait d'englober la totalité des territoires dans la garantie (comme à l'article 3, où l'on évoquait « la sécurité extérieure de la France ou de la Roumanie ou ... l'ordre établi par les traités dont l'un et l'autre sont signataires ») – et faibles, non contraignantes – ce qui permettait à la France et à la Roumanie de ne pas se laisser entraîner dans des crises balkanique ou rhénane respectivement (avec les engagements d'« examiner en commun » de l'article 3 ou « les deux gouvernements se concerteraient sans délai » de l'article 4).

A l'article 5, les deux Etats promettaient de se concerter sur les tentatives « de modification du statut politique des pays de l'Europe », ce qui soulignait leur hostilité à l'Anschluss ou à la restauration des Hohenzollern ou des Habsbourg. L'article 6 comportait une reconnaissance mutuelle des traités signés par ailleurs, mais sans allusion explicite, pour effacer la menace d'intégration du traité à un système régional sous égide française. L'article 7 soumettait encore le traité « aux droits et obligations des Hautes Parties contractantes en vertu du Pacte de la Société des Nations. » L'article 8 stipulait l'enregistrement à la Société des Nations

---

¹² Voir le texte du traité franco-roumain du 10 juin 1926 dans Z Roumanie 64, ff. 191-204: voir Traian SANDU, *op. cit.*, doc. n° 81; voir une rapide analyse dans F. NANU, *op. cit.*, p. 128, et une vision critique dans Nicolae TITULESCU, qui affirme ne connaître « aucun instrument diplomatique plus dépourvu de contenu que le traité franco-roumain signé le 10 juin 1926. » (*Politica externă a României* (la politique étrangère de la Roumanie), Bucarest, 1994, p.159 (plus loin, Nicolae TITULESCU, *Politica externă...*, p. 159); de même, voir Viorica MOISUC, *Premisele izolării...*, pp. 277-279.

et l'article 9 signifiait la durée, qui était de dix ans renouvelables, ce qui représentait une durée longue.

La convention militaire prévoyait « des échanges de vues » entre états-majors en cas d'une coopération dans le cadre défini par le Pacte de la Société des Nations¹³. Ce que l'on a le plus reproché à cette convention, au-delà de son caractère vague et pacifiste, ce fut la subordination de la coopération militaire à l'apparition des circonstances la nécessitant, ce qui la rendait trop tardive, car manquant de capacité de prévision. La preuve en fut rapidement administrée par une annotation de Berthelot en marge d'une dépêche de Billy transmettant un long rapport du lieutenant-colonel Thierry:

« Non, il n'y aura pas de négociations d'accord militaire; la stipulation jointe au traité ne prévoit de conversation que si les faits la rendent nécessaire. »¹⁴

En fait, l'accord militaire existait, mais il n'était visiblement pas contraignant. La collaboration franco-roumaine enregistrait ainsi les conséquences des choix stratégiques effectués à Locarno, de façon logique et mutuellement acceptée – puisque c'était Diamandi qui avait proposé la formulation. Sans doute subissait – elle le regain des théories de la fortification défensive des frontières, auxquelles l'évacuation française de la zone de Cologne en janvier 1926 et la présence de Painlevé à la Guerre n'était pas étrangères: durant ce même mois de juin fut adopté le premier plan de mobilisation défensif – le plan A bis –, qui reculait la ligne de mobilisation: la concentration ne se ferait plus sur le Rhin¹⁵.

*

Toutefois, malgré le caractère modéré des textes politiques, les deux gouvernements décidèrent de ne les rendre publics que par accord mutuel; dans l'immédiat, ils restèrent secrets: Paris espérait éviter des récriminations et attendait l'entrée de l'Allemagne à la Société des Nations, tandis que la Roumanie désirait ne pas irriter Rome, en espérant qu'elle signerait aussi le traité longuement négocié.

4. Conclusion: le traité franco-roumain, entre le refus de/et l'appel tardif à une domination française en Europe centrale

Les attitudes de la France et de la Roumanie en matière de sécurité européenne enregistrent, durant la période de stabilisation des règlements de l'après-guerre en Europe centrale, entre 1922 et 1928, des évolutions divergentes.

---

¹³ Publié par Viorica MOISUC, *Izolarea politică a României pe plan internațional (L'isolement de la Roumanie sur le plan international)*, in *Probleme de politică externă a României, 1918-1940 (Problèmes de politique extérieure de la Roumanie)*, 1918-1940, III, p. 276: voir Traian SANDU, *loc. cit.*

¹⁴ Dép. n°169 de Billy du 2 juillet 1926, *Z Roumanie* 65, ff. 2-17.

¹⁵ Jean DOISE, Maurice VAISSE, *Diplomatie et outil militaire, 1871-1969*, Paris, Imprimerie nationale, 1987, reprise en Points Seuil, p. 340; voir aussi l'article du capitaine Jean-Marc MARILL, *La doctrine militaire française entre les deux guerres*, in „Revue Historique des Armées”, 1991, 3, pp. 24-35.

Les tentatives pour les rapprocher se heurtèrent à l'incompatibilité entre des soucis similaires – le respect du *statu quo* territorial sur le Rhin et sur le Dniestr face aux Grandes Puissances capables de le renverser – et la politique des Puissances, Angleterre et Italie, pouvant servir de garants pour ce *statu quo*. Avant l'arrivée de Briand aux affaires, en avril 1925, la France essaya de s'assurer, de façon unilatérale, le soutien des petits Alliés en Europe centrale, contre le danger allemand; ainsi, elle ignora en partie les craintes inspirées par l'Union Soviétique à la Pologne et surtout à la Roumanie, que le danger allemand concernait moins. La Roumanie refusa donc l'hégémonie française dans la mesure où elle excluait la garantie britannique et une pointe plus sérieuse contre l'Union Soviétique. Mais une fois Londres acquise à l'idée de sécurité européenne collective lors de la présence de gouvernements de gauche des deux côtés de la Manche, une fois la menace soviétique apparemment amoindrie par la fin du blocus diplomatique, la victoire des conservateurs britanniques vint limiter les engagements franco-anglais au Rhin. La Roumanie s'engagea alors dans une course vaine pour intéresser Paris à une coopération privilégiée pour la sécurité européenne.

*

Plus précisément, les responsables roumains durent comprendre rapidement après Rapallo, mais sans l'accepter totalement, que la France n'armerait pas gratuitement leur pays et ne reconnaîtrait pas la frontière du Dniestr si une certaine détente n'intervenait pas avec Moscou. La fin du régime d'exception et l'état matériel de la France lui interdisaient de faire une exception au bénéfice de la Roumanie ou de tout autre créancier. Ce premier décrochage se doubla, en septembre 1922, de l'obligation pour la Roumanie de prendre position dans les tensions entre l'Angleterre et la France dans la guerre gréco-turque. Paris tenait, en passant un accord séparé avec Kemal, à priver la Russie soviétique – et par voie de conséquence, l'Allemagne – d'un allié potentiel dans le sud-est de l'Europe; la France n'avait ni intérêt, ni les moyens d'ouvrir un nouveau front en Egée contre la Russie pour défendre essentiellement les positions impériales de l'Angleterre, qui ne le lui eût pas rendu sur le Rhin. Bucarest n'était pas insensible à l'argument français de l'intégration de la Turquie parmi les Etats satisfaits, mais encore s'agissait-il de savoir à quel prix : la condition *sine qua non* était le maintien de la libre circulation dans les Détroits, afin d'éviter de faire de la Mer Noire un lac soviétique et de couper une route stratégique importante des Occidentaux vers la Roumanie. Or cette thèse était surtout défendue par la Grande-Bretagne, qui cherchait des alliés dans la zone pour l'étayer. La Roumanie fut près de céder, mais Poincaré mit tout son poids pour la faire échouer et marquer ainsi son autorité en Roumanie.

La France n'hésita d'ailleurs pas à tenter de réaliser ses intérêts en Rhénanie en 1923, au risque de briser ce qui restait de l'Entente cordiale, que la Roumanie et la Petite Entente considéraient comme indispensable à la sécurité de l'Europe de l'Est. Certes, la présence dans la Ruhr pouvait apparaître comme une œuvre d'intérêt collectif pour les Alliés, un gage de règlement des réparations dont les

Petits avaient besoin. Il est vrai aussi que la France n'avait pas directement besoin de la Roumanie contre Berlin; mais une fois de plus, elle fit sentir son autorité lorsqu'elle imposa à la Pologne une présence militaire face à l'Allemagne incompatible avec les accords polono-roumains sur le partage des tâches face à l'Union Soviétique. La tutelle française apparut d'autant plus déplacée que Poincaré prétendit intégrer la Roumanie, par le biais d'un traité bilatéral, à un système de soutien diplomatique et militaire à direction française, mais sans garantie spéciale pour la Bessarabie, alors que l'acte international par lequel cette province avait été attribué à la Roumanie ne se trouvait pas en vigueur. La Roumanie marqua sa mauvaise humeur et son glissement vers Londres en renonçant au prêt français à l'armement; Paris dut ratifier la Convention bessarabe, ce qui contribua au retour de la Roumanie dans son giron, mais sans abandonner les prétentions sur une garantie spécifique pour la Bessarabie lors des négociations du traité franco-roumain.

*

L'arrivée du Cartel des gauches ne modifia la donnée à l'égard de la Roumanie que dans les modalités de recherche de la sécurité dans les deux parties de l'Europe. Après la réconciliation de Poincaré avec la Turquie, Herriot voulut priver l'Allemagne de son allié de Rapallo, ce qui inquiéta la Roumanie en juin 1924; de cette anxiété ne subsista, par la suite, que l'aspect concernant les promesses françaises sur la rétrocession de l'ancienne flotte tsariste de la Mer Noire, qui ne fut d'ailleurs jamais réalisée, en partie en raison des pressions de Bucarest. Le second aspect novateur dans la recherche de la sécurité fut sa dimension collective. L'attitude de la Roumanie resta mitigée, car si cette modalité avait l'avantage de réintroduire une Angleterre réticente parmi les garants des règlements de 1919-1920 – ce que la Petite Entente avait constamment réclamé –, elle possédait aussi un fonctionnement plus lent et plus lourd; elle comportait aussi la nécessité d'introduire l'Allemagne parmi les membres de la Société des Nations, où elle pouvait faire le jeu de Moscou en interdisant le transit à travers son territoire, risquant ainsi de distendre le lien stratégique entre la France et les Alliés de l'Europe centrale.

Mais la véritable césure dans la position de la Roumanie au sein de la conception de sécurité de la France fut le refus britannique de garantir les frontières centre-européennes, implicite dans la proposition allemande de pacte rhénan de février 1925. Les efforts de la France pour ne pas se priver totalement d'une présence dans la zone tout en réalisant prioritairement la garantie britannique sur le Rhin ressemblèrent de plus en plus à un grand écart, au bénéfice de l'option rhénane. Le Quai d'Orsay était d'ailleurs divisé quant au choix définitif: si Aristide Briand privilégiait le Rhin et un éventuel condominium avec l'Italie en Europe centrale pour prix d'un accord anti-Anschluss, certains fonctionnaires comme Philippe Berthelot désiraient garder le pilier oriental de la sécurité française. Le compromis de Locarno se fit à l'avantage du Rhin, ce qui eut pour conséquences la tentative de la France de se décharger sur la Pologne, à défaut de l'Italie, du

fardeau de la sécurité de la Roumanie. Néanmoins, la détente occidentale distendait les liens de Rapallo et obligeait Moscou à transiger, à terme, avec ses voisins occidentaux.

*

Mais comme les engagements réels de la Roumanie envers la Pologne ne concernaient toujours que le front oriental et comme Berlin fit mine de rééquilibrer ses liens diplomatiques par le traité avec l'Union Soviétique d'avril 1926, Briand dut signer malgré lui le traité avec la Roumanie en juin. La concurrence politique et économique de l'Italie – appuyée par Londres – dans la région y était pour beaucoup. Mussolini craignait la faiblesse des moyens financiers et militaires de l'Italie, et il croyait encore que la France lui proposait un marché de dupes en Europe centrale, pour le lier à ses intérêts contre l'Anschluss et pour l'étouffer grâce à une hégémonie qu'elle n'avait plus – ce que paradoxalement il reconnaissait et dont il voulait profiter. La réaction anti-italienne de la France en Roumanie fut prudente, car elle devait s'exercer avec plus de vigilance en Yougoslavie, tout en n'obérant pas une éventuelle entente anti-Anschluss; surtout, Paris privilégiait la politique de Locarno, ce qui lui interdisait les opérations bilatérales de revers au profit de tentatives multilatérales. Le bref retour de la Roumanie dans le giron français après l'épisode d'Averescu se réalisa donc sans intervention française patente; la mollesse de la réaction française aux diverses affaires opposant la Roumanie et la Hongrie, ainsi que les tensions anglo-soviétiques, déterminèrent Titulescu à revenir à une politique de diversification de ses appuis occidentaux auprès de l'Italie et même de l'Allemagne, malgré le rapprochement germano-hongrois à la Société des Nations.

Cette politique reçut un coup d'arrêt avec l'arrivée aux affaires de Iuliu Maniu, décidé à réaliser une détente en matière de minorités et de protectionnisme économique, afin de sortir son pays de l'isolement. La nouvelle donne roumaine était mieux adaptée aux exigences locarniennes de la sécurité française, car elle prenait acte de l'impossibilité pour la France de mener une politique unilatérale de force, tout en ne menaçant plus le Quai d'Orsay de dérives en faveur d'autres Puissances. L'apaisement politique et l'intégration économique que prônait Maniu en Europe danubienne auraient-ils raison du déséquilibre en faveur des Etats révisionnistes introduit en décembre 1928 par le retour de Berlin dans cet espace par le biais des minorités ? Quelle serait l'attitude de la France au moment où l'Allemagne, ayant en partie épuisé les avantages occidentaux de Locarno, prétendait en cueillir des fruits modestes sur la frontière orientale – ce qui heurtait l'allié polonais de Bucarest? Londres, Rome et Moscou allégeraient-elles leur pression à l'égard des relations de la France avec l'Europe centrale dans ce nouveau contexte?

Obsedată de problema securității în plan geostrategic, Uniunea Sovietică a imaginat – și a făcut apoi eforturi sistematice pentru a transforma în realitate – un set de planuri privind organizarea postbelică a Europei. Studiul care urmează completează în chip firesc un text al aceluiași autor, referitor la problema „glacisului strategic” sovietic și publicat în primul număr (1/2006) al „Revistei IDR”. Textul de mai jos are ca element central o analiză detaliată a unor proiecte de organizare postbelică a Europei, redactate de Ivan Maiski, Andrei Gromîko și M. Litvinov (acesta din urmă cu trei texte succesive). Studiul surprinde și corelația foarte clară între numărul și relevanța victoriilor militare obținute de Armata Roșie și caracterul tot mai ambițios al planurilor croite de conducători politico-militari și diplomați ai URSS.

Proiectele sovietice de organizare postbelică a Europei

Laurențiu CONSTANTINIU

Proiectele sovietice de organizare postbelică a Europei au decurs din principiul fundamental al asigurării securității URSS. Din momentul luării puterii în 1917 și până la sfârșitul regimului comunist, noii conducători ai Rusiei au fost stăpâniți de un dublu sentiment de insecuritate. Mai întâi, insecuritate internă. Conștienți că reprezintă o minoritate violentă, ajunsă la putere prin violență și nu pe cale democratică (alegeri), bolșevicii au perceput grosul populației ca un adversar fățiș sau, de cele mai multe ori, latent, pentru a cărui menținere sub control, au dezvoltat un aparat de supraveghere și represiune fără precedent în istorie. Apoi, insecuritate externă. Bolșevicii au văzut în statul sovietic o cetate asediată, oricând în primejdie de a fi atacată. Chiar atunci când „coexistența pașnică” părea asigurată, conceptul de „încercuire capitalistă” a continuat să obsedeze conducerea sovietică. De aici necesitatea de a pune la adăpost Țara Socialismului de o agresiune a „imperialiștilor”.

Planuri timpurii: de la Lenin și Troțki, până în 1941¹

Politica externă sovietică a urmărit asigurarea securității externe prin diverse mijloace. În primii ani ai Puterii sovietice (1917-1924), ideea călăuzitoare a fost aceea a securității prin revoluția mondială. Înapoiată economic și slabă militar, Rusia Sovietică nu s-ar fi putut angaja în efortul de a edifica socialismul decât dacă

---

¹ Subtitlurile aparțin redacției „Revistei IDR”.

revoluția ar fi biruit cel puțin într-o singură țară capitalistă cu mare potențial industrial și cu o clasă muncitoare puternică prin număr și maturitate politică. O astfel de țară era considerată a fi Germania către care s-au îndreptat așteptările revoluționare ale bolșevicilor, în anii 1918-1923 (războiul sovieto-polonez, din 1920-1921, a avut drept obiectiv maxim declanșarea revoluției în Germania, prin „contaminarea” cu Polonia, care spera să devină sovietică). După eșecul revoltei de la Hamburg (23-26 octombrie 1923), atenția Kremlinului s-a îndreptat spre țările limitrofe (România, Estonia), dar și aici, toate tentativele au falimentat, astfel că, de la 1 decembrie 1924 (reprimarea acțiunii comuniste de la Tallinn), Moscova a crezut că Orientul ar avea capacitatea revoluționară, în măsură să se substituie fluxului revoluționar din Europa, acum epuizat. Și aici, însă, odată cu lovitura lui Jiang Jieshi, de la Shanghai (12 aprilie 1927), principiul securității prin revoluție a fost abandonat.²

Spre deosebire de Troțki, partizan al „revoluției permanente”, altfel spus al securității prin revoluție, Stalin, mai realist, s-a plasat în paradigmele clasice ale securității. După cum se știe, există două modalități de asigurare a securității: activă și pasivă.

În prima categorie intră efortul de a dobândi o frontieră strategică sau impunerea unei orientări favorabile intereselor statului mai puternic vecinilor mai slabi.³ În cea de a doua, câștigarea de timp în vederea dezvoltării potențialului militar, prin acordarea de concesiuni statului mai puternic și, deci, mai amenințător.⁴

În lumina clasificării de mai sus, se poate spune că politica externă a lui Stalin s-a încadrat, cu precădere (deci, nu în totalitate) în prima categorie: căutarea securității prin mijloace active – obținerea unei frontiere strategice și crearea unui sistem de state-satelite. Prin ambele formule se crea un amplu brâu de securitate sau, în termeni militari, un *glacis strategic* prin extinderea spre vest a frontierelor URSS și prin formarea unui bloc de state clientelare, aflate sub controlul sovietic.

Primul pas în direcția atingerii acestui obiectiv l-au constituit modificările politico-teritoriale, consecință a Pactului Molotov-Ribbentrop. În intervalul septembrie 1939-august 1940, Moscova a experimentat ambele formule de anexiuni: teritoriale (împărțirea Poloniei, consacrată prin tratatul sovieto-german din 28 septembrie 1939); teritoriile cucerite în urma războiului sovieto-finlandez, încheiat la 12 martie 1940; încorporarea Basarabiei, nordului Bucovinei și a ținutului Herța, în iunie-august 1940)⁵ și clientelare, statut al țărilor baltice, de la impunerea tratatelor de asistență mutuală, în virtutea cărora Uniunea Sovietică a instituit baze militare pe teritoriul lor, și până la anexarea lor cu statul de republici unionale, la începutul lui august 1940.

² Jean-Jaques MARIE, *Staline*, Paris, Fayard, 2001, p. 325.

³ Pierre RENOUVIN, Jean-Baptiste DUROSELLE, *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Paris, Armand Colin, 1966, p. 326.

⁴ *Ibidem*.

⁵ A.P. SVELIEV, *SSSR i național'no-teritorial'noe pereustroistvo v Iugo-Vostocnoi Evrope (1938-1941 gg.)*, „Otecestvennaia istoriia”, 2005, nr. 3, pp. 71-83; Mihail MELTIUHOV, *Osvoboditel' nii pohod Stalina, Moscova*, „Iauza”-„Eksimo”, 2006, pp. 341 și urm.

Războiul sovieto-german

Toate avantajele teritorial-strategice, obținute de URSS în urma colaborării cu cel de-al treilea Reich au fost pierdute în urma atacului german din 22 iunie 1941. „Experiența” – dacă poate fi numită astfel – acumulată în anii 1939-1940 avea să fie folosită la o scară mult mai mare în cadrul Marii Alianțe dintre URSS, SUA și Marea Britanie, cu atât mai mult cu cât agresiunea germană dovedise lui Stalin că glaciul strategic (brâul de securitate) creat la frontierele de vest ale URSS avusese numai o valoare relativă: prin distanța sporită de Moscova, strabătută de trupele germane, forța inamicului fusese, desigur, slăbită, dar Moscova și Leningradul trecuseră prin momente critice.

Lecția anului 1941 a marcat profund gândirea politică și strategică a lui Stalin și ea și-a găsit expresia în configurația Europei postbelice, prezentată de Stalin ministrului de Externe al Marii Britanii, Anthony Eden, venit în URSS, în plină bătălie a Moscovei.

Stalin ar fi dorit ca între cele două țări, angajate într-o luptă pe viață și pe moarte cu Germania, să fie semnate două tratate: unul de alianță militară și altul consacrat soluționării problemelor postbelice, la care să fie anexat un protocol secret (precedentul din 23 august 1939 nu fusese uitat!), cuprinzând, potrivit celor spuse de Stalin, „schema generală a reorganizării frontierelor europene după război”.⁶

Această nouă hartă a Europei, Stalin s-a grăbit, de la prima întâlnire din 16 decembrie 1941, să o comunice interlocutorului său britanic.

Prima țară menționată a fost Polonia și se înțelege lesne de ce. Marea Britanie dăduse, la 31 martie, o garanție Poloniei⁷ pentru a cărei onoare ea declarase război Germaniei; această garanție nu privea însă frontiera Poloniei, ci „independența” ei. Distincția avea un sens profund: Chamberlain, în total acord cu Churchill, pe atunci în afara guvernului, nu dorea să angajeze țara sa în apărarea unor granițe – ca acelea răsăritene ale Poloniei – pe care le considera nu foarte legitime. Churchill avea să urmeze, în această privință, linia lui Chamberlain⁸. Ceea ce Stalin a prezentat lui Eden ca fiind viitoarea configurație a Poloniei, nu era chiar atât de șocant, dacă se ținea seama de sensul garanției britanice.

„Frontiera de vest a Poloniei – a spus Stalin – trebuie să includă Prusia Orientală și coridorul (teritoriul dintre Germania propriu-zisă și Prusia Orientală – n.n.), iar populația germană din aceste regiuni trebuie să fie evacuată în Germania. Granița de est a Poloniei (granița cu URSS) trebuie să urmeze râul Niemen, iar Tilsit trebuie să se afle în stăpânirea Lituaniei, parte componentă a URSS. Mai departe, spre sud, granița trebuie să meargă, în general, aproximativ pe «linia Curzon», care poate fi, în anumite puncte, modificată parțial”.⁹

---

⁶ *Dokumenty vneșnei politiki 22 iunია 1941 g.- 1 ianvaria 1942 g.* (citată mai departe *DVP*), tom XXIV, Moscova, „Mejdunarodnie otnoșeniia”, 2000, p. 502.

⁷ Pentru împrejurările acordării acestei garanții și a conținutului ei, vezi, pe larg, Simon NEWMAN, *The British Guarantee to Poland*, Oxford, 1976.

⁸ Michael CHARLTON, *The Eagle and the Small Birds*, Londra, BBC, 1984, p. 35.

⁹ *DVP*, tom XXIV, p. 502.

Menționarea „liniei Curzon”¹⁰ nu numai că lăsa URSS teritoriile poloneze, obținute prin a patra împărțire, dar amintea lui Churchill și Eden că Marea Britanie fusese de acord, încă din 1920, cu această frontieră sovieto-poloneză.

În privința Cehoslovaciei, Stalin s-a arătat generos: ea urma să fie restabilită în vechile frontiere, recăpătând, așadar, regiunea sudetă și teritoriile anexate de Ungaria în urma primului arbitraj de la Viena (2 noiembrie 1938) și a dezmembrării Cehoslovaciei (15 martie 1939). De remarcat că, în aceste ultime schimbări teritoriale, Stalin vedea o „pedeapsă” aplicată Ungariei pentru „conduita” sa în războiul în curs.¹¹

Iugoslavia urma să primească Trieste, Fiume și insulele stăpânite de Italia în Marea Adriatică, în timp ce Albania avea să redevină un stat independent sub garanția altor puteri.¹²

Problema Turciei a prilejuit un schimb de păreri între Stalin și Eden, dar nu în privința regimului Strâmătorilor, cum ar fi fost – poate – de așteptat, ci a statutului său teritorial. Stalin, care considera că statele trebuie recompensate sau pedepsite pentru conduita lor în timpul războiului în desfășurare, voia să „răsplătească” Turcia pentru neutralitatea ei cu insulele Dodecanez, zona populată de turci, de la sud de Burgas, din Bulgaria și câteva insule din Marea Egee, care protejau accesul spre Smirna. Trecerea regiunii Burgas de la Bulgaria la Turcia era, în concepția lui Stalin, o „pedeapsă” dată Bulgariei pentru politica ei din timpul războiului. El lua în considerație și transferuri de teritorii bulgare către Iugoslavia. Eden a atras atenția că insulele Dodecanez, populate de greci erau revendicate și de Atena și că, în consecință, trebuiau să fie purtate convorbiri, înainte de a se lua o decizie.¹³

Discuția despre Franța a oferit lui Stalin oportunitatea de a aborda o chestiune care era de maxim interes din unghiul de vedere al percepției sale în privința securității: bazele militare pe teritoriul țării. Luând în considerație posibilitatea ca, după război, Franța să treacă printr-o perioadă de instabilitate sau să devină o putere secundară, el i-a propus lui Eden ca Marea Britanie să-și instaleze baze terestre și maritime la Boulogne, Dunkerque etc., să încheie alianțe militare cu Belgia și Olanda, în virtutea cărora să pot dispune de baze militare pe teritoriul celor două țări și, în sfârșit, să dispună de baze militare și în Danemarca și Norvegia, cu precizarea că intrarea și ieșirea din Marea Baltică să fie garantate de câteva state.¹⁴

---

¹⁰ „Linia Curzon” (denumită astfel după ministrul de Externe britanic, Lord Curzon) a fost propusă de Lloyd George la 10 iulie 1920, ca frontieră între Polonia și Rusia Sovietică, având următorul traseu: Grodno-Brest Litovsk-Przemysl-Carpați, lăsând astfel Rusiei teritoriile populate de bieloruși și ucraineni. În urma războiului sovieto-polonez, din 1920-1921, teritoriile estice, atribuite de lordul Curzon Rusiei au revenit Poloniei, A.W. PALMER, *A Dictionary of Modern History, 1784-1945*, Harmondsworth, Penguin Books, 1962, p. 97.

¹¹ *DVP*, tom XXIV, p. 502.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 502-503.

În privința Germaniei, Stalin considera că slăbirea ei putea fi realizată prin desprinderea Renaniei – declarată stat independent sau protectorat –, a Austriei, restabilă în situația anterioară Anschlussului și, eventual, a Bavariei.

Stalin a trecut apoi la prezentarea amănunțită a revendicărilor țării sale: în primul rând, problema – obsedantă pentru el – a frontierelor: cele existente în 1941, adică, a explicat el „frontiera sovieto-finlandeză stabilită prin tratatul de pace dintre URSS și Finlanda din anul 1940, republicile baltice, Basarabia și Bucovina de Nord”, în spațiul polonez – așa cum precisase în cazul Poloniei – aproximativ „linia Curzon”, cu includerea Tilsitului, în Lituania, adică, practic, în URSS. „În afară de aceasta – a spus Stalin, revenind la frontiera sovieto-finlandeză-Uniunea Sovietică, care a făcut cadou Finlandei, în anul 1940, sub forma restituirii [orașului] Petsamo, ar considera necesar, având în vedere poziția adoptată de Finlanda în războiul în curs, să-și recapete acest cadou”. În privința României, în afară de anexiunile din iunie 1940, Stalin a spus că „Uniunea Sovietică ar dori ca România să aibă o alianță militară cu URSS cu dreptul pentru aceasta din urmă de a avea pe teritoriul românesc baze militare terestre, aeriene și maritime. Întinderea României înseși ar trebui extinsă întrucâtva spre vest, pe seama Ungariei, în limitele căreia, în prezent, trăiesc 1,5 milioane de români. Aceasta ar fi o pedeapsă suplimentară pentru Ungaria pentru rolul ei în război”.¹⁵ Așadar, România și Finlanda urmau să aibă același statut în noua structură politico-teritorială și militară a spațiului adiacent frontierelor vestice ale URSS.

După prezentarea noii hărți a Europei postbelice, Stalin a spus că cele expuse de el trebuiau să constituie baza unui protocol secret anexat tratatului sovieto-englez privind soluționarea problemelor postbelice și acțiunile comune pentru asigurarea securității în Europa de după război.¹⁶ La temelia noii ordini Stalin considera că trebuie așezate două principii:

1. Germania trebuie să despăgubească țările prejudiciate de acțiunile sale militare (URSS, Marea Britanie, Polonia etc.);
2. Pentru asigurarea păcii, în viitor era necesară constituirea „unei alianțe a statelor democratice”, care să dispună de un conciliu sau de o structură centralizată, dublată de o forță militară.

Stalin a încheiat, arătând că URSS nu se opune creării de federații ale diverselor state¹⁷, o idee cu largă circulație în gândirea politică și diplomatică engleză.

Anthony Eden s-a aflat într-o situație dificilă din cel puțin două motive. Mai întâi, el nu avea împuterniciri să stabilească reconfigurarea politico-teritorială a Europei postbelice; în al doilea rând, prin Charta Atlanticului (14 august 1941), Marea Britanie și SUA se angajaseră să nu accepte „nici o modificare teritorială care să nu fie în acord cu voințele liber exprimate ale popoarelor interesate”.¹⁸

¹⁵ *Ibidem*, p. 503. Stalin nu a menționat ținutul Herța și insulele de pe brațul Chilia, considerate, evident, de minoră însemnătate în tabloul frontierelor europene.

¹⁶ Proiectul acestui tratat ca și al celui de alianță și ajutor militar figurează în anexa stenogramei, *ibidem*, pp. 510-512.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 503-504.

¹⁸ Al. VIANU, C. BUȘE, Z. ZAMFIR, Gh. BĂDESCU, *Relații internaționale în acte și documente*, vol. II, (1939-1945), București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1976, p. 111.

În aceste condiții, nu numai că șeful diplomației britanice nu putea semna protocolul secret privind Europa postbelică, propus de Stalin, dar nici măcar nu putea lua un angajament în privința elaborării în comun a unui astfel de document. Nota sovietică de conversație lasă să se întrevadă iritarea crescândă a lui Stalin în fața repetatelor refuzuri ale lui Eden de a accepta punctul de vedere sovietic.

Poziția lui Eden era determinată nu numai de considerentele politice enunțate mai sus, ci și de evaluarea pragmatică a situației militare a Uniunii Sovietice. Este adevărat că, în timpul convorbirilor sovieto-britanice, era în plină desfășurare bătălia Moscovei, care avea să marcheze falimentul Blitzkrieg-ului și să constrângă astfel Germania să se angajeze într-un război de lungă durată pentru care ea nu avea resursele materiale și umane necesare. Atunci însă, când se purtau discuțiile Stalin-Eden, nici deznodământul bătăliei Moscovei nu era previzibil și, cu atât mai puțin consecințele ei pe termen lung. Marea Britanie căpătase – evident – un *respiro* în urma declanșării Operațiunii „Barbarossa”, dar ea nu era interesată să-și asume obligații față de un partener a cărui capacitate de rezistență era încă sub semnul întrebării.

O Rusie Sovietică tot mai puternică și cu ambiții tot mai mari

Situația se va schimba progresiv pe măsura desfășurării campaniei din Est. Bătălia Stalingradului a sporit considerabil prestigiul Uniunii Sovietice și a Armatei Roșii, chiar dacă – din punct de vedere militar – ea a instituit nu superioritatea părții sovietice asupra celei germane, ci doar un echilibru strategic. Abia bătălia de la Kursk (5 iulie-23 august 1943) a asigurat definitiv Armatei Roșii inițiativa strategică cu un ridicat preț al pierderilor, ale căror dimensiuni încep să fie abia acum cunoscute, prin cercetările istoricilor militari ruși.¹⁹

Schimbările intervenite în raportul de forțe pe câmpul de luptă au generat imediat schimbări în relațiile dintre cei Trei Mari ai coaliției antihitleriste. A devenit evident că frontul de Est era principalul factor de erodare a puterii germane și că, potrivit unei formule devenite clișeu „Uniunea Sovietică purta greutatea războiului”, iar întârzierea deschiderii celui de-al doilea front de către anglo-americiani sporea decalajul dintre ponderea contribuției protagoniștilor coaliției la zdrobirea inamicului comun. Pentru a compensa inegalitatea efortului militar, Churchill și Roosevelt s-au angajat într-o politică de concesiuni față de Stalin, aflate în totală contradicție cu principiile fixate în Charta Atlanticului²⁰. La o astfel de orientare erau îndrumați și de teama că, acum, când situația de pe frontul de Est era radical schimbată în favoarea Armatei Roșii, Stalin ar fi putut încheia o pace separată cu o Germanie, al cărei potențial militar nu mai reprezenta o primejdie pentru Uniunea Sovietică.²¹

---

¹⁹ Lev LOPUHOVSKI, *Prohorovka bez grifa sekretnosti*, Moscova, Iauza-Eksimo, 2005.

²⁰ O tratare amănunțită a organizării postbelice în relațiile sovieto-americane, vezi la M.I. MIATKOV, *Problema poslevoennogo ustroistva Evropi v amerikano-sovetskih otnoșeniiah, 1941-1945*, Moscova, Institut Vseobșei Istorii, 2006.

²¹ Vezi și observațiile lui John Lewis GADDIS, *The Cold War*, Londra, Allen Lane, 2005, pp. 19-20.

Conferința miniștrilor de Externe ai URSS, SUA și Marii Britanii de la Moscova (18-30 octombrie 1943) și întâlnirea la nivel înalt de la Teheran (28 noiembrie–1 decembrie 1943) au jalonat debutul acceptării progresive a revendicărilor lui Stalin privind Europa postbelică, prezentate în decembrie 1941 lui Eden.

Cu pragmatismul și abilitatea știute, Stalin s-a prezentat aliaților săi occidentali în ipostaza liderului care a abandonat mesianismul revoluționar și s-a racordat practicilor clasice ale politicii internaționale. „Autodizolvarea Cominternului”, reînființarea Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Ruse, renunțarea la „Internațională”, ca imn de stat al URSS etc. toate aceste măsuri erau destinate să creeze o nouă imagine a statului sovietic și a conducătorului său în ochii opiniei publice occidentale.²² În instrucțiunile din 31 martie 1944, privind desfășurarea propagandei și agitației, SUA era descrise ca „un stat democratic, iubitor de pace, care acționa ca aliat al Uniunii Sovietice, cele două țări având obiective comune, atât în ceea ce privește desfășurarea războiului, cât și configurarea lumii postbelice”.²³ Cu un Stalin intrat în tiparele omului politic de factură clasică, Churchill și Roosevelt – mai ales, cel dintâi – erau gata, dincolo de generoasele principii ale Chartei Atlanticului, să intre în discuții pentru a găsi formule politice, destinate să satisfacă interesele celor Trei Mari.

Impunând, încă de la 7 iulie 1941, partidelor comuniste din țările ocupate de Germania, politica Frontului Unic Național²⁴, altfel spus colaborarea cu toate partidele, formațiunile și personalitățile ostile Reichului și regimurilor aliate lui, Stalin a dat o chezășie Londrei și Washingtonului, că Marea Alianță de la nivel mondial își va găsi reflectarea la nivel național, comuniștii acționând ca o forță politică responsabilă și constructivă, preocupată, în primul rând, nu de revoluție, ci de lupta împotriva Reichului hitlerist.²⁵

În noile condiții și cu un partener – altul decât cel din 1941 –, Churchill și Roosevelt erau dispuși să discute în vechii termeni ai politicii de putere. La Conferința de la Teheran, Churchill a admis că problema poloneză își putea găsi soluția prin compensarea Poloniei pentru teritoriile anexate de URSS, în septembrie 1939. Precedentul o dată creat, era limpede că anglo-americanii se vor arăta receptivi față de interesele politice, teritoriale și de securitate ale URSS.

²² Pentru suprimarea Cominternului, vezi discuția la Pierre Broué, *Histoire de l'Internationale Communiste, 1919-1943*, Paris, Fayard, 1997, pp. 798-799. N.S. LEBEDEVA, M.M. NARINSKII, *Rospusk Kominterna, în vol. Vtoraia mirovaia voina. Aktual'nie problemî*, sub red. O.A. RJEȘEVSKI, Moscova, Nauka, 1995, pp. 72-86.

²³ V.O. PECIATNOV, *Sovetsko-amerikanskoe sotrudnicestvo 1941-1945 gg kak istoriceskii prețedent razriadki v otnoșeniiah mejdu SSSR i SȘA*, în vol. *Holodnaia voina i politika razriadki: diskossionnie problemî*, vol. I, Moscova, Institut Vseobșei Istorii, 2003, p. 46.

²⁴ *Komintern i vtoraia mirovaia voina*, sub redacția lui K.M. ANDERSON și A.O. CIUBARIAN, vol. II, Moscova, Pamiatniki Politiceskoi Mișli, 1998, pp. 114-115.

²⁵ Acest aspect al politicii lui Stalin a fost cel mai bine pus în lumină de către William MCCAGG Jr., *Stalin embattled, 1943-1948*, Detroit, Wayne State University, 1978. Chiar din prima zi a războiului, Stalin i-a spus lui Dimitrov că partidele comuniste „nu trebuie să pună problema revoluției socialiste”, ci să lupte pentru zdrobirea fascismului, *Komintern i vtoraia... (lucr. cit.)*, p. 4.

Semnalele Londrei și Washingtonului s-au asociat cu victoriile Armate Roșii, care confereau Moscovei cuvântul hotărâtor în destinul politic al Europei de Est. În acest context, pe măsura conturării încheierii războiului, elaborarea planurilor de organizare postbelică a Europei și a lumii se va afla la ordinea zilei în cele trei mari capitale ale coaliției antihitleriste.

Planul Maiski

În arhivele sovietice s-au păstrat trei proiecte de configurație postbelică, elaborate (în ordine cronologică) de Ivan M. Maiski, Andrei A. Gromîko și Maxim M. Litvinov.²⁶

Planul Maiski, cel mai amplu dintre cele trei este și cel mai timpuriu: 11 ianuarie 1944. Autorul lui, diplomat de carieră, fusese ambasador în Marea Britanie, fiind rechemat în toamna anului 1943 pentru a deveni unul din locțiitorii lui Molotov și președintele Comisiei Internaționale pentru Reparații.²⁷ Lunga ședere la Londra – unde, în perioada 1941-1943 devenise o adevărată vedetă – și contactele cu oamenii politici occidentali i-au dat o largă perspectivă de analiză a situației internaționale, ceea ce explică amploarea textului său, destinat lui Molotov.

Obiectivul fundamental sau, cum scrie Maiski, „scopul nostru concret în construirea lumii viitoare și a orânduirii postbelice trebuie să fie crearea unei astfel de situații, în care, pentru o perioadă îndelungată de timp să fie garantate securitatea URSS și menținerea păcii, cel puțin în Europa și Asia”.²⁸

Memoriul lui Maiski are 25 de paragrafe: primele sunt consacrate Principiilor generale și frontierelor; urmează 16 paragrafe privind țări sau grupuri de țări, zone geografice și problema federațiilor; regimul politic (de stat) al țărilor inamice sau ocupate de Germania; organele internaționale de menținere a păcii, colonii; relațiile economice al URSS cu SUA și Marea Britanie; Bilanț; Perspective și, în final, o „rezervă” (*ogovorka*, în original) generală.

Maiski precizează că propunerile sale au în vedere o perioadă de 30-50 de ani, adică de două generații.

Paragraful privind frontierele URSS este întemeiat pe două principii de bază: **1)** obținerea de „granițe strategice favorabile” având la bază **2)** frontierele din 1941, cu următoarele corectări: includerea în componența URSS a regiunii Petsamo (Finlanda), Sahalinului de Sud și a Insulelor Kurile și asigurarea unei frontiere comune cu Cehoslovacia.

---

²⁶ Cele trei planuri au făcut obiectul prezentării și analizei istoricului rus Vladimir O. PECIATNOV (PECHATNOV), *The Big Three after World War II. New Documents on Soviet Thinking about Postwar Relations with the United States and Great Britain*, Cold War International History Project, Working Papers no. 13, July 1995.

²⁷ În 1947, avea să piardă calitatea de membru supleant al CC al PC (b), să fie exclus din partid și arestat în februarie 1953. În 1956, a fost reabilitat, K.A. ZALESKI, *Imperiia Stalina*, Moscova, Vece, 2000, p. 291.

²⁸ *SSSR i ghermanskii vopros, 1941-1949 (se va cita mai departe GV)*, vol. I, întocmit de G.P. KÎNIN și J. LAUFER, Moscova, „Mejdunarodnîe otnoșeniia”, 1996, p. 335.

„Între URSS, pe de o parte – scrie Maiski – și Finlanda și România, pe de alta, trebuie, pe termen lung, pacte de asistență mutuală cu acordarea Uniunii Sovietice, pe teritoriul amintitelor țări, a numărului necesar de baze militare – terestre, aeriene și maritime. În afară de aceasta, URSS trebuie să fie legată de Finlanda și România printr-un sistem de căi ferate și șosele, importante din punct de vedere strategic și economic”.²⁹

Uniunea Sovietică va trebui să aibă acces spre Golful Persic, ceea ce va face necesară menținerea – cu modificări în funcție de contextul de pace – a tratatului sovieto-anglo-iranian, din 1942.

În problema germană, autorul stabilește următoarele principii: a) ocuparea punctelor strategice importante; b) fărâmițarea Germaniei în formațiuni statale; c) dezarmarea Germaniei; d) obținerea de reparații, mai ales prin muncă pe termen lung (nu mai puțin de 10 ani); e) pedepsirea severă a criminalilor de război; f) controlul riguros al Aliaților asupra îndeplinirii punctelor enumerate.

Deși modest ca întindere, paragraful despre Europa, în general (fără Germania), cuprinde doar două idei de bază: „1) evitarea apariției în Europa a altor state sau combinații de state cu puternice armate de uscat”; 2) în Europa trebuie să existe o unică putere terestră – URSS – și o unică mare putere maritimă – Marea Britanie.”³⁰

Dintre celelalte paragrafe ale memoriului, vom semnală pe cele mai relevante. Astfel, în privința posibilelor federații, despre care – cum s-a arătat mai sus – Stalin îi spusese lui Eden, în decembrie 1941, că Uniunea Sovietică nu este, în principiu, ostilă, Maiski afirmă că „nu este în interesul URSS, cel puțin în prima perioadă după război, să contribuie la crearea diverselor tipuri de federații – Dunăreană, Balcanică, Central-europeană, Scandinavă etc. – despre care acum se vorbește atât de mult în Occident. De aceea, linia noastră în această problemă trebuie să rămână negativă, în spiritul declarațiilor făcute de delegația sovietică la Conferința de la Moscova (*a miniștrilor de Externe ai celor Trei Mari, din 1943 – n.n.*)”.³¹ Punctul de vedere al lui Maiski reflectă schimbarea de poziție a lui Stalin în problema federațiilor: de acord cu ele, când Armata Roșie era într-o situație dificilă; împotriva lor, când Armata Roșie, victorioasă, se apropia sau chiar pășise pe teritoriul viitoarelor federații preconizate. Pentru voința de hegemonie a URSS constituirea de federații, care ar fi putut căpăta o însemnată pondere politică, era, evident, inoportună.

Față de vecinul polon, Maiski recomanda crearea unui „stat independent și viabil”, dar, preciza imediat că el nu trebuie să fie nici prea mare, nici prea puternic, având în vedere constanta sa ostilitate manifestată față de URSS. În privința frontierelor, diplomatul sovietic recomanda în est „linia Curzon”, anexarea Prusiei Orientale sau a celei mai mari părți a ei, a unei părți a Sileziei, cu expulzarea germanilor și restituirea Teschenului către Cehoslovacia.

---

²⁹ *Ibidem*, p. 336.

³⁰ *Ibidem*, p. 338.

³¹ *Ibidem*, p. 341.

Aceasta din urmă se bucura de favoarea autorului, care sublinia că, spre deosebire de Polonia, URSS trebuie să contribuie la crearea unei Cehoslovacii puternice, care, având în vedere pactul de 20 de ani dintre cele două țări, poate deveni „un promotor important al influenței noastre în Europa Centrală și de Sud”.³²

În privința Ungariei, se arată că URSS nu este interesată într-o Ungarie puternică. Teritoriul ei (erau luate în considerație frontierele din acel moment) trebuie redus prin aplicarea principiului etnografic. De fiecare dată când aplicarea acestui principiu nu este certă, decizia trebuie să fie în defavoarea Ungariei, având în vedere atitudinea ei în timpul războiului. „Arbitrajul privitor la Transilvania trebuie reexaminat în concordanță cu principiul național, dar cu o evidentă înclinație în favoarea României, care [...] după război, va trebui să încheie un pact de asistență mutuală și va deveni un factor important al apărării noastre în Sud-Est”.³³

În zona Balcanilor, Maiski prevedea încheierea de pacte bilaterale de asistență reciprocă între URSS și România, Iugoslavia și Bulgaria. Atenția sa era reținută, evident, de Grecia, unde interesele sovietice se plasau mult în urma celor britanice. De aici necesitatea unei atitudini prudente a Moscovei. Diplomatul sovietic lua în considerație posibilitatea ca o „Grecie democrată”³⁴ să dorească încheierea unui pact de asistență mutuală cu URSS. În acest caz, dacă propunerea ar fi generat dificultăți în relațiile sovieto-britanice, era de recomandat un pact trilateral – sovieto-anglo-grec – după modelul celui cu Iranul.³⁵

Sub aspect teritorial, modificările propuse erau minore. Dodecanezul ar fi urmat să revină Greciei, ca o recompensă pentru lupta ei împotriva Germaniei și Italiei, dar Dedeagaci ar fi putut rămâne Bulgariei, dacă „ar fi prezentat interes pentru URSS, în cazul încheierii pactului de asistență mutuală între Bulgaria și Uniunea Sovietică”.

România și Bulgaria urmau să achite despăgubiri de război, prima într-un cuantum superior.

De remarcat că autorul nu excludea posibilitatea unor pacte trilaterale în Balcani (dacă Marea Britanie s-ar fi arătat interesată), dar făcea precizarea: „O excepție trebuie făcută pentru România; pactul încheiat cu ea (*de URSS – n.n.*) trebuie să fie neapărat bilateral”.³⁶

Față de Turcia, principiul călăuzitor trebuia să fie: „a împiedica întărirea Turciei și a exclude cu totul, în funcție de posibilități, amestecul ei în problemele balcanice”, slăbirea Turciei vizând, cu precădere, funcția de „santinelă” a Strâmtoarelor.³⁷

³² *Ibidem*, p. 342.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Și în cazul Iugoslaviei, se aveau în vedere două posibilități în privința pactului de asistență mutuală: oferte din partea forțelor lui Tito sau a guvernului în exil de la Londra. În cazul celei din urmă, care fusese deja făcută, se sublinia inoportunitatea acceptării ei.

³⁵ *Ibidem*, p. 343.

³⁶ *Ibidem*, p. 344. Chiar dacă pactele cu Iugoslavia și Bulgaria ar fi inclus și Marea Britanie „în fapt” ele trebuiau să ducă la „consolidarea aici a influenței sovietice”.

³⁷ *Ibidem*, p. 345.

Un întreg program de acțiune era prevăzut pentru Iran: a) menținerea pactului sovieto-anglo-iranian din 1942, sau, în cazul încetării acestuia, încheierea unui pact bilateral; b) constituirea de instituții mixte (bi- sau multilaterale, cu participarea Marii Britanii și SUA), destinate să construiască o amplă rețea de comunicații (tranzit), fără de care – avertiza diplomatul sovietic – „ieșirea noastră la Golful Persic ar deveni iluzorie”³⁸; c) anexarea părții de nord a Iranului, ocupată atunci de trupele sovietice, printr-un ansamblu de măsuri economice, culturale și politice, enumerate astfel de Maiski: „spitale sovietice, școli sovietice pentru iranieni, cinematografe sovietice, teatre sovietice, trimiterea tineretului iranian la studii în URSS, studiul limbii ruse în școlile iraniene, ajutor sovietic în organizarea forțelor armate etc”³⁹.

După paragrafe consacrate Irakului, Arabiei, Siriei, Libanului, Palestinei, Egiptului, Japoniei și Chinei, autorul abordează o problemă, care, în istoriografia Războiului Rece se bucură astăzi de o atenție deosebită: regimul politic al „țărilor inamice și a celor ocupate acum”. Punctul de pornire îl constituie principiul că interesele URSS cer ca, în aceste țări, regimul politic (autorul folosește termenul „regim de stat”) să se întemeieze „pe principiile unei largi democrații în spiritul ideii de front popular”⁴⁰. Așadar, formula politică preconizată de Maiski nu este comunizarea și, cu atât mai puțin, sovietizarea acestor țări. Frontul popular a fost lozincă lansată la Congresul al VII-lea al Internaționalei Comuniste ca expresie a tacticii antifasciste, adică a efortului de a crea largi alianțe politice îndreptate împotriva fascismului.⁴¹ Ceea ce se uită adesea este că obiectivele fixate de Comintern partidelor comuniste erau, în retorica documentelor, apărarea păcii și a URSS. Concluzia care decurgea de aici era că partidele comuniste trebuiau să se alieze cu orice partid, având un singur criteriu: atitudinea față de fascism (ostilitate) și față de URSS (în cel mai rău caz, neutralitate). Această orientare trebuia să creeze posibilitatea încheierii de alianțe între URSS și țările capitaliste (în 1935, URSS a încheiat tratate cu Franța și Cehoslovacia și a încercat să încheie un tratat cu România).⁴²

Formula preconizată de Ivan Maiski însemna, așadar, guverne cu participare comunistă, promovând o politică de prietenie față de Uniunea Sovietică, dar, în același timp, prin prezența în componența acestor cabinete, a unor elemente „burgheze”, democrațiile occidentale erau asigurate că Moscova nu intenționează să comunizeze respectivele țări.

³⁸ *Ibidem*, p. 346.

³⁹ *Ibidem*. De comparat măsurile propuse de Maiski cu cele puse în practică în țările de „democrație populară”.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 348.

⁴¹ Lucrările celui de al VII-lea congres al Cominternului au avut loc la Moscova, în perioada 25 iulie-21 august 1935. Vezi, pe larg, despre documentele adoptate G.M. ADIBEKOV, E.N. ȘAHNAZAROVA, K.K. ȘIRINIA, *Organizaționaia structura Komintern, 1919-1943*, Moscova, ROSSPEN, 1997, pp. 179-182.

⁴² Vezi și analiza lui Fernando CLAUDIN, *La crise du mouvement communiste, du Komintern au Kominform*, vol. I, Paris, Maspero, pp. 209-211.

Discutând posibilele organisme internaționale de menținere a păcii, Maiski subliniază dificultatea de a face recomandări precise, dar fixează câteva principii, care să călăuzească forma și activitatea: a) rolul decisiv în funcționarea lor trebuie să aparțină celor Patru Mari (URSS, SUA, Marea Britanie și China); b) organismul internațional trebuie să dispună de mijloacele de a realiza hotărârile sale, în ultimă instanță, și prin constrângere; c) statele foste inamice nu trebuie acceptate, în faza imediat următoare războiului.⁴³

După ce discută problema coloniilor, în care URSS nu era interesată decât în privința repartizării lor și a valorificării contradicțiilor dintre SUA și Marea Britanie, precum și viitoarele relații economice între cei Trei Mari, Maiski rezumă concluziile analizei sale și încheie cu prezentarea „Perspectivelor”. El face distincția între „imperialismul dinamic al SUA”, promotor, cu precădere, al anexiunilor „financiar-economice” și imperialismul conservator al Marii Britanii, care putea deveni astfel un factor de stabilitate. Relațiile cu URSS pot evolua în cadrul a două variante: în Europa postbelică, izbucnește și imperialismul conservator al Marii Britanii, care putea deveni astfel un factor de stabilitate. Relațiile cu URSS pot evolua în cadrul a două variante: în Europa postbelică, izbucnesc „revoluții proletare”; în acest caz, raporturile dintre Uniunea Sovietică și foștii ei aliați – mai ales SUA – vor fi încordate; în cazul în care aceste revoluții nu vor izbucni, relațiile dintre cei Trei Mari vor putea evolua pașnic și favorabil. Maiski dezvoltă a doua variantă și ajunge la concluzia că, URSS trebuie să aibă ca obiective: „întărirea relațiilor de prietenie cu SUA și Marea Britanie; folosirea în interesele sovietice a contradicțiilor anglo-americane cu perspectiva unui contact tot mai strâns cu Marea Britanie; intensificarea, prin toate mijloacele, a influenței sovietice în China; transformarea URSS într-un centru de atracție pentru țările mici și mijlocii autentice democratice și al elementelor cu adevărat democratice, îndeosebi din Europa; menținerea stării de slăbiciune a Germaniei și Japoniei, până în momentul când și dacă aceste țări vor manifesta și o năzuință adevărată de a se angaja pe făgașul adevăratei democrații și al socialismului”.⁴⁴

Ultimele rânduri ale memoriului lui Maiski introduc o rezervă: toate considerațiile și propunerile lui sunt de revizuit dacă în Germania izbucnește o „adevărată revoluție socialistă”.⁴⁵

Să reținem, de pe acum, considerațiile lui Maiski privind guvernele de „front popular”, angajarea Germaniei și Japoniei pe „făgașul democrației și socialismului” și posibila „revoluție proletară” din Germania. Reprezintă ele formule eufemistice pentru comunizarea – incipientă (guverne de front popular) sau deplină (revoluție proletară și socialism)? Vom încerca un răspuns după expunerea celorlalte două proiecte de organizare postbelică a lumii.

⁴³ *GV*, vol. I, p. 350. Maiski stăruie asupra necesității de a nu stabili sediul unui astfel de organism la Geneva pentru a evita orice analogie cu falimentara Ligă a Națiunilor.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 359-360.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 360. De remarcat frecvența folosirii termenilor „autentic” și „adevărat” în partea finală a memoriului.

Planul lui Gromîko

Cel de al doilea memoriu nu are nici întinderea, nici orizontul celui al lui Maiski. El aparține lui Andrei A. Gromîko, devenit, din 1943, ambasador al URSS la Washington⁴⁶, și este consacrat unei singure teme: relațiile bilaterale vor fi influențate de un set de factori favorabili și de un altul de factori defavorabili.

În prima categorie intră: ieșirea SUA din izolaționism; interesul SUA pentru menținerea debilității Germaniei, atât din punct de vedere militar, cât și economic (potențial concurent); menținerea păcii, pentru a asigura și consolida pozițiile SUA; sprijinul SUA pentru instaurarea de „regimuri burghezo-democratice” în Europa Occidentală și, mai ales, în Germania și opoziția față de regimurile de tip fascist; interesele economice reciproce ale SUA și URSS.⁴⁷

Gromîko enumeră apoi posibile puncte de fricțiune între URSS și SUA: atitudini diferite în problema germană, SUA fiind înclinată îndeosebi în chestiunea reparațiilor, spre o poziție mai îngăduitoare; poziția antisovietică a unui segment al opiniei publice americane și, îndeosebi, a Bisericii Catolice; dorința SUA de a avea o influență mai mare în zona Orientului Apropiat și Mijlociu (Iran, cu precădere): „consolidarea unei prezențe americane în țările limitrofe (*Uniunii Sovietice – n.n.*) nu ar fi în mod evident în interesul sovietic”⁴⁸; competiția propagandistică, având în vedere dorința Washingtonului de „a extinde propaganda sa în Uniunea Sovietică însăși”⁴⁹; reticența SUA de a acorda asistență economică în reconstrucția postbelică în domenii ce nu au legătură cu efortul militar.

Fără a exclude posibilitatea unor conflicte sau ciocniri militare – tribut plătit, evident, ideologiei comuniste, pentru care contradicția antagonică între cele două sisteme, socialist și capitalist, era un postulat – diplomatul sovietic își exprimă convingerea în continuarea cooperării din timpul războiului între cei doi protagoniști ai coaliției antihitleriste.

Memoriul lui Gromîko rămâne limitat la relațiile sovieto-americane, dar, în mod evident, ele nu sunt văzute doar ca un capitol al politicii externe a celor două țări, ci ca raportul fundamental al lumii posbelice, un raport, evaluat cu un anumit optimism.⁵⁰ Gromîko nu se aștepta la răsturnări revoluționare, care să afecteze legăturile dintre țara sa și aliatul american.

Cele trei texte ale lui Litvinov

Textele redactate de M.M. Litvinov sunt luări de poziție sau concluzii ale discuțiilor din Comisia pentru problemele tratatelor de pace și a organizării

---

⁴⁶ Pentru aprecierile defavorabile, atât sovietice, cât și americane, în acea perioadă, când numirea s-a datorat protecției lui Stalin și Molotov, vezi *Ențiklopediia rossisko-amerikanskiĥ otnoșenii XVIII-XX veka*, Moscova, „Mejdunarodnie otnoșeniia”, 2001, p. 163.

⁴⁷ V.O. PECIATNOV, *op. cit.*, p. 7.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 8.

⁴⁹ *Ibidem*. Autorul admite însă că „viitoare crize economice vor spori, probabil, receptivitatea americanilor pentru informații adevărate despre URSS”.

⁵⁰ V.O. PECIATNOV consideră că e vorba de „optimismul profesional al diplomatului”, *ibidem*, p. 9.

postbelice, creată la 4 septembrie 1943 de către guvernul sovietic⁵¹ și condusă de Litvinov, rechemat din funcția de ambasador al URSS la Washington, și în calitate de unul din locțiitorii lui Molotov (funcție păstrată în timpul misiunii diplomatice în SUA), președinte al amintitei comisii.⁵²

În număr de trei, textele lui M.M. Litvinov se referă la relațiile sovieto-engleze (15 noiembrie 1944), sovieto-americane (10 ianuarie 1945), precum și la formarea blocurilor și a sferelor de influență (11 ianuarie 1945).

În pofida unei moșteniri apăsătoare, Litvinov dă o prognoză pozitivă relațiilor dintre URSS și Marea Britanie, întemeiată pe tratatul sovieto-anglo-iranian și pe disponibilitatea Angliei de a accepta revizuirea Convenției de la Montreaux privitoare la Strâmători. Cele două țări sunt de acum solidare în apărarea a două obiective comune: împiedicarea unei noi agresiuni a Germaniei și menținerea păcii în Europa.

Litvinov admite că atașamentul Angliei față de principiul echilibrului de putere ar putea genera tensiuni în raporturile bilaterale, mai ales având în vedere că, la sfârșitul războiului, Uniunea Sovietică a devenit cea mai mare putere continentală. Un bun dialectician, Litvinov consideră că tocmai această nouă realitate va determina Anglia să coopereze cu URSS pe baza unei „separări amicale a sferei de securitate în Europa, potrivit principiului proximității geografice”.

Pornind de la acest principiu, Litvinov include în sfera maximă de securitate a URSS: Finlanda, Suedia, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, România, Iugoslavia, Bulgaria și Turcia, în cea britanică: Olanda, Belgia, Franța, Spania, Portugalia și Grecia; o zonă de neutralitate urma să cuprindă: Norvegia, Danemarca, Germania, Austria și Italia.⁵³ Care erau informațiile lui Litvinov despre acordul de procentaj Churchill-Stalin abia încheiat? Deocamdată nu știm, dar este de menționat că Litvinov nu se bucura de încrederea lui Stalin și Molotov, astfel că este puțin probabil ca el să fi primit o informare despre cele convenite între Stalin și Churchill în discuțiile din octombrie 1944. Considerațiile sale se înscriu însă în spiritul acestei întâlniri.⁵⁴

După opinia lui Litvinov, un astfel de acord avea să fie facilitat de rivalitatea anglo-americană și de interesul Londrei de a dezvolta cooperarea economică bilaterală.

Înțelegerea sovieto-engleză în privința sferelor de influență (Litvinov preconiza un *gentlemen's agreement*) avea să pună Moscova – era de părere fostul șef al diplomației sovietice – în fața unei cereri britanice de „garanții privind natura guvernelor și independența țărilor din sfera sovietică de securitate”.⁵⁵ În varianta destinată publicității a acestor considerații (apărute în revista „Voina i rabocii klass”, din 15 decembrie 1944), unde accentul era pus pe crearea unei Organizații a Securității Internaționale, Litvinov sublinia necesitatea ca statele din zonele de preponderență strategică a marilor puteri să-și păstreze deplina independență.

⁵¹ *GV*, vol. I, p. 665, nota 74.

⁵² *Ențiklopediia... (l.c.)*, pp. 311-312.

⁵³ V.O. PECIATNOV, *op. cit.*, p. 12.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 13, istoricul rus consideră că Litvinov nu fusese informat despre acordul de procentaj.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 14.

În ceea ce privește SUA, Litvinov credea și el că epoca postbelică va cunoaște o rivalitate anglo-americană (nici el nu putea să se sustragă tezei marxist-leniniste despre contradicțiile dintre statele capitaliste, teză împărtășită până la moarte de către Stalin). În opinia sa, exista posibilitatea unei cooperări economice sovieto-americane, generată de cerințele URSS, angajate în efortul de refacere postbelică, și interesul SUA de a găsi noi piețe de desfacere. Concluzia lui Litvinov era că „în timp ce nu există motive profunde pentru conflicte serioase și pe termen lung între SUA și URSS în nici o parte a lumii (cu posibila excepție a Chinei)⁵⁶ este dificil de a schița câteva temeuri concrete pentru cooperarea politică pozitivă în afară de interesul mutual pentru menținerea păcii individuale”.⁵⁷

Litvinov a revenit asupra sferelor de securitate/influență în ajunul Conferinței de la Ialta (pe care nu o vedea ca o piedică în calea unei înțelegeri sovieto-englize)⁵⁸, într-un memoriu intitulat *Cu privire la problema blocurilor și sferelor de influență*.⁵⁹ După ce subliniază reticențele americane față de politica sferelor de influență, Litvinov reia ideea de bază din memoriul despre relațiile sovieto-britanice: sfera maximă de interese trebuie să cuprindă Finlanda, Norvegia, Suedia, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, România, Iugoslavia, Bulgaria și Turcia⁶⁰; zona engleză de securitate ar include Olanda, Belgia, Franța, Spania, Portugalia și Grecia (tratatul sovieto-francez urma să fie menținut în vigoare); o zonă neutră ar alcătui-o Danemarca, Germania, Austria, Elveția și Italia. Litvinov nu excludea ca Anglia să nu fie de acord cu includerea Suediei, Norvegiei, Turciei și Iugoslaviei în zona sovietică și să dorească includerea în sfera sa a Suediei, Norvegiei, Danemarcei și Italiei. SUA, deși se declară în dezacord cu delimitarea unor astfel de zone, prin doctrina Monroe și-au asigurat spațiul american.⁶¹

Așa cum se poate constata, proiectele pornesc de la o premisă comună: interesele de securitate ale URSS reclamă frontierele din 1941, așadar, cele obținute prin Pactul Molotov-Ribbentrop, la care este adăugată o zonă de influență care să îndeplinească funcția unui spațiu de protecție a acestor frontiere. Textele nu evocă necesitate impunerii regimului socialist în țările din zona de securitate a URSS (deși, cum s-a văzut în textul lui Maiski există referințe succinte la posibilitatea „revoluțiilor proletare” și la instaurarea socialismului în Germania și Japonia). Atât timp cât cei trei autori mizau pe continuarea Marii Alianțe din anii războiului, ei înțelegeau că sovietizarea altor țări ar fi generat tensiuni între cei Trei Mari.⁶²

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ Litvinov lua în considerare posibilitatea ca SUA să dorească instaurarea unui protectorat asupra Chinei, în timp ce URSS ar fi dorit extinderea intereselor ei în Extremul Orient.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 11.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 14.

⁶⁰ SUA erau de acord ca URSS să fie înconjurate de state „prietene”, după cum i-a spus Harry Hopkins lui Stalin, la 26 mai 1945, vezi, pe larg, N.E. BÎSTROVA, *SSSR i formirovanie voenno-blokogo protivostoianiiia v Evrope (1945-1955 gg.)*, vol. I, Moscova, Institut Rossiiskoi Istorii, 2005, p. 21.

⁶¹ *G.V.*, vol. I, pp. 595-597.

⁶² *Ibidem*, p. 597. Litvinov menționează și propunerea ziaristului american Walter Lippman, privind delimitarea sferelor de influență, propunere considerată de Litvinov ca „prea nerealistă și fantastică”, *ibidem*. Vezi și V.O. PECIATNOV, *op. cit.*, p. 21.

Referiri la România

Prin situarea ei geografică, România nu se putea sustrage includerii ei în sfera de influență/zona de securitate a URSS. Așa cum s-a mai arătat mai sus, încă de la 16 decembrie 1941, Stalin lua în considerație încheierea unui tratat de asistență mutuală, care să dea Uniunii Sovietice posibilitatea de a instala baze terestre, aeriene și maritime în România (un statut identic pentru Finlanda). La curent cu intențiile lui Stalin, I.M. Maiski preconiza în proiectul său de organizare postbelică a lumii aceleași condiții pentru România și Finlanda.

Deși în convorbirea Stalin-Eden din 16 decembrie 1941, redobândirea Transilvaniei fusese exprimată de liderul sovietic (în acest sens este de înțeles, așa cum am arătat, mai sus, extinderea României pe seama Ungariei), problema frontierei româno-maghiare a făcut obiectul discuțiilor în Comisia Litvinov. Au fost analizate patru posibilități teoretice:

- a) menținerea situației existente;
- b) Transilvania dată Ungariei;
- c) Transilvania dată României;
- d) Transilvania stat independent.⁶³

De un interes deosebit este nota informativă consacrată Transilvaniei, datată 5 iunie 1944 și semnată de M.M. Litvinov, care respinge menținerea arbitrajului de la Viena și discuta cele trei soluții privind apartenența la Ungaria și România sau statutul de independență.

În paragraful consacrat României se menționează că „spre deosebire de Ungaria, în România, încă înainte de actualul război au existat partide și grupări politice, gata să colaboreze cu URSS. În cazul dobândirii Transilvaniei, partizanii acestei colaborări ar putea deveni Partidul Național-Țărănesc, în frunte cu Maniu. Această colaborare ar găsi partizani înflăcărați în rândurile populației românești din Transilvania, izbăvită, în sfârșit, de coșmarul asupririi maghiare”.⁶⁴

Referirea la PNȚ și la Iuliu Maniu în textul lui Litvinov considerată un indiciu că – măcar în viziunea diplomatului sovietic – în perioada imediat următoare încheierii războiului, chiar într-o țară precum România, atât de importantă pentru URSS din punct de vedere geostrategic, nu se lua în considerație diminuarea partidelor „burgheze” și instaurarea unui regim comunist.

Litvinov avertiza însă că recunoștința nu este un sentiment de durată, astfel că soluția recomandată de el era aceea a unei Transilvanii independente, care – slabă –

---

⁶³ *Transilvanskii vopros. Venghero-rumînskii territorialnii spor i SSSR, 1940-1946*, ed. T.M. ISLAMOV, T.A. POKIVAILOVA, Moscova, ROSSPEN, 2000, pp. 233-245. Ca o posibilitate îndepărtată, era luată în considerație și o federație, alcătuită din Ungaria, România și Transilvania. O prezentare de ansamblu a diverselor soluții privind Transilvania, propuse de diplomații sovietici, precum și a politicii URSS în această problemă, la T.M. ISLAMOV, T.A. POKIVAILOVA, *Transilvanskii vopros. Po materialam komissii M.M. Litvinova, iuniia 1944 goda*, „Novaia i noveșia istoriia”, 2006, nr. 2, pp. 58-70.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 236.

ar fi avut nevoie de protecția URSS. „Controlul asupra noului stat ne-ar permite să intensificăm presiunea atât asupra Ungariei, cât și a României și să le împiedicăm să intre în vreo combinație ostilă nouă”. Un astfel de control ar întări influența noastră asupra statelor balcanice, în special, asupra Iugoslaviei, care se învecinează cu Banatul”. Litvinov sublinia, în încheiere, că soluția statului independent transilvan nu putea fi decât temporară, în așteptarea manifestării dorinței de „sinceră colaborare” cu URSS, în Ungaria sau România. Abia atunci Moscova putea să ia o decizie definitivă.⁶⁵

Stalin nu a reținut recomandările Comisiei Litvinov și a rămas la soluția sa din decembrie 1941. Era, desigur, convins că, dând Transilvania de Nord României, după instalarea unui guvern de pseudo-coaliție, controlat de comuniști, va întări poziția debilului PCdR. Credem că așa trebuie înțeleasă poziția lui Stalin în discuția cu Gh. Gheorghiu-Dej, Ana Pauker și Gh. Apostol, de la începutul lui ianuarie (*ante* 4 ianuarie) 1945: „Ei (*comuniștii – n.n.*) trebuie să dezvolte teza că, dacă se formează un astfel de guvern (*FND – n.n.*), aceasta va ajuta ca Transilvania de Nord să fie românească”.⁶⁶

Cazul Transilvaniei pune și mai ascuțit problema în ce măsură memorandumurile lui Maiski, Gromîko și Litvinov reflectau vederile lui Stalin. Istoricul rus, Leonid Ghibianskii, analizând proiectele discutate aici, a atras atenția asupra discrepanței dintre cele scrise în memoriul lui Maiski, din 10 ianuarie 1944 – intervenția URSS și a Marii Britanii care „se arată posibilă, dar nu întotdeauna ușoară în țări, precum Polonia – și pregătirile făcute de Moscova pentru a instala în această țară un regim total subordonat Kremlinului”.⁶⁷

În cazul intențiilor lui Stalin – căci lui și numai lui îi aparținea decizia – istoricul trebuie să recunoască limitele obiective, impuse de materialul documentar de care dispune în investigația sa. În ultimă instanță, istoria se scrie cu izvoarele aflate la dispoziție.

Ceea ce se poate afirma cu certitudine este că, la toate nivelele de decizie ale URSS securitatea statului sovietic era asociată de o zonă de protecție/sferă de influență, formată din țări ale căror guverne să desfășoare o politică de „prietenie” sau „colaborare” cu URSS.

La sfârșitul lui decembrie 1944, Subcomitetul britanic pentru probleme de „intelligence” era de părere că, după război, URSS dorea ca Finlanda, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, România și, într-o măsură mai mică, Iugoslavia, să constituie o zonă tampon care să-i garanteze securitate. Dacă anglo-americanii ar fi fost de acord, ar fi împiedicat refacerea potențialului militar al Germaniei și Japoniei, experții subcomitetului credeau că URSS nu ar mai fi fost tentată de o politică de expansiune teritorială.⁶⁸

⁶⁵ *Ibidem*, p. 237.

⁶⁶ Eduard MARK, *Revolution by Degrees: Stalin's National-Front Strategy for Europe, 1941-1947*, Cold War International History Project, Working Paper nr. 31. Autorul folosește jurnalul lui Ghiorgghi Dimitrov.

⁶⁷ L. GHIBIANSKII, *op. cit.*, p. 206.

⁶⁸ David DILKS, *Cercill i operația „Nemslimoe”*, „Novaia i noveșia istoriia”, 2002, nr. 3, p. 130.

Alianții Uniunii Sovietice – SUA și Marea Britanie – erau perfect de acord cu o astfel de concepție. Atât la Departamentul de Stat, cât și la Foreign Office, pe măsura desfășurării războiului, a evidențierii contribuției masive a Armatei Roșii la zdrobirea Wehrmachtului și a înaintării trupelor sovietice spre centrul Europei, își croia drum ideea că, în chip inevitabil, la încheierea ostilităților, Uniunea Sovietică va avea – va trebui să aibă – o zonă de influență în Europa.⁶⁹

Acceptarea unei astfel de soluții – în perfect acord cu tradiționala politică a sferelor de influență – nu asigura automat continuarea colaborării între cei Trei Mari din timpul războiului. Stalin evalua corect posibilitățile militare ale țării sale și nu excludea posibilitatea confruntării cu foștii aliați. În ianuarie 1945, el i-a spus lui Gh. Dimitrov: „Criza capitalismului se manifestă în divizarea capitaliștilor în două fracțiuni: una fascistă, alta democratică. A intervenit alianța dintre noi și fracțiunea democratică a capitaliștilor [...] Acum suntem cu o fracțiune împotriva celeilalte, iar în viitor și împotriva acestei fracțiuni a capitaliștilor”.⁷⁰

Concluzii

1. Dat fiind sistemul decizional din URSS – concentrarea puterii în mâinile unui singur om (Stalin), care se consulta tot mai rar în adoptarea hotărârilor, iar discuțiile, câte erau, nu au fost consemnate – istoricul nu dispune de sursele necesare reconstituirii procesului de decizie în privința planurilor sovietice de organizare postbelică.
2. Sursele disponibile, în primul rând, memoriile lui I.M. Maiski, A.A. Gromîko și M.M. Litvinov, reflectă opiniile care circulau în mediul diplomatic sovietic, fără să se poată stabili în ce măsură ele coincideau și cu vederile lui Stalin.
3. Ideea de bază a proiectelor sovietice de organizare postbelică este continuarea Marii Alianțe – formată din URSS, SUA și Marea Britanie, în timpul războiului –, o cooperare nu fără asperități, dar, oricum, stabilă. Se considera că, în Europa, cuvântul hotărâtor va aparține URSS – cea mai mare putere continentală – și Marii Britanii – cea mai mare putere maritimă.
4. Proiectele iau în considerație necesitatea existenței unor sfere de influență ale Marilor Puteri, dar, cu excepția memoriului lui I.M. Maiski, care vorbește de guverne de tipul „Frontului Popular”, de „revoluții proletare” și de posibilitatea intrării Germaniei și Japoniei pe „făgașul socialismului”, celelalte texte nu menționează instaurarea de regimuri de extremă stângă în țările din zona de securitate a URSS.

---

⁶⁹ Acest aspect al politicii externe al SUA a fost excelent relevat de Eduard MARK, *American Policy Toward Eastern Europe and the Origins of the Cold War, 1941-1946*, „Journal of American History”, 68 (September 1981), pp. 313-336; pentru vederi similare în Marea Britanie, vezi documentele din *The Foreign Office and the Kremlin, 1941-1945*, ed. Graham ROSS, Londra, Cambridge University Press, 1984.

⁷⁰ M.M. NARINSKI, *Sovetskaia vneșniaia politika i proishojdenie holodnoi voini*, în vol. *Sovetskaia vneșniaia politika v retrospektive, 1917-1991*, Moscova, Nauka, 1993, p. 122.

5. Pornind de la teoria marxist-leninistă despre contradicțiile dintre țările capitaliste, toate memoriile consideră că între SUA și Marea Britanie se vor manifesta contradicții, care vor putea fi exploatare de către URSS.
6. Deasupra tuturor considerațiilor diplomaților sovietici despre organizarea postbelică a lumii, se află afirmația lui Stalin, din aprilie 1945, că orice stat impune – în acest război – sistemul său social, în teritoriile ocupate de armata sa.

Abstract:

The Soviet projects concerning post-war organization of Europe relayed on the fundamental principle to ensure the security of Soviet Union. From the moment when they took the power (1917) till the end of the communist regime, the new leaders of Russia were subject of a double feeling of insecurity. First it was an internal insecurity feeling. This feeling arose because the bolsheviks knew that they did not have a large social base. That is why they perceived the people as an enemy against it was necessary to fight to maintain him under a strong control. And for that the bolsheviks organized a extremely large and powerful institution for surveillance and repression.

The second constitutive part of this insecurity feeling was external insecurity. The bolsheviks considered their country a fortress under siege. The Soviet leaders were obsessed by the „capitalist encirclement” and for that reason they considered that is necessary to protect the USSR against it.

Recently in the Soviet/Russian archives were found three project devoted to the post-war organization of Europe. They were written by Ivan M. Maiski, Andrei A. Gromyko and Maxim M. Litvinov.

Maiski's Plan was the most extensive and it was written on January 11, 1944. His author, was a career diplomat and served as ambassador of Soviet Union in Great Britain. In autumn 1943, the Soviet leaders recalled him and in a short period of time Maiski became one of the Molotov's deputies minister and president of the International Commission for War Reparations. His document contains a deep analysis of the international context after World War II and also the step which has to be done by Soviet Union to protect its security interests.

The second plan belongs to Andrei A. Gromyko, who was the ambassador of the Soviet Union in the United States, beginning from 1943. His document contains an analyse of the foreign relations and the factors, which could influence affect them. That is why the United States and its foreign policy toward Western Europe was very deeply analysed.

Finally, the Litvinov's Plan represent a report concerning the activity of the Council of Foreign Ministers. Litvinov paid attention to three problems: soviet-british relations, soviet-american relations and the creation of the sphere of influences.

IV. COMENTARIU, RECENZII, DEZBATERI & NOTE DE LECTURA

Depre rolul religiilor în context internațional, dincolo de paradigma ciocnirii civilizațiilor

Comentarii pe marginea volumului Georges CORM, *La Question religieuse au XXIe siècle. Géopolitique et crise de la postmodernité*, Editions la Découverte, Paris, 2006, 215 p.

„Nu mai suntem precum odinioară liberali, socialiști, comuniști, naționaliști în țări proaspăt-independente, cu toate nuanțele pe care le puteau lua aceste orientări: extrema dreaptă, dreapta, stânga, centru, social-democrația, marxismul moscovit, chinezesc sau cel de tip lumea a treia. Suntem, în schimb, laici *à la française* sau multiculturaliști *à l'anglo-saxonne*, cetățeni ai unor puteri emergente în căutare de democrație, și suntem, mai mult decât orice, evrei, creștini, musulmani, catolici, protestanți, ortodocși, sunniți, șiiți, hinduși sau budiști”. (p. 5, trad. n.)

Georges Corm, economist și istoric, fost ministru de finanțe al Libanului, este cunoscut prin scrierile sale filosofice și politice, al căror credo poate fi rezumat în ideea „întoarcerii valorilor religioase” în politica mondială, ceea ce reprezintă pentru autor principala cheie de interpretare și înțelegere a caracteristicilor lumii postmoderne.

Cartea se compune din șase capitole, fiecare în parte urmărind și

analizând argumentativ evoluția reperelor religioase în viața politică a Occidentului și a lumii, în plan mai larg, de la retragerea religiei din viața publică odată cu Revoluția Franceză sau, cel puțin, pasul înapoi făcut de aceasta în spatele scenei politice, până la revenirea în forță sub forme mai mult sau mai puțin pretins laice în ultimii treizeci de ani. Astfel, autorul încearcă să descopere rădăcinile „disconfortului identitar” (în franceză *le malaise identitaire*) pe care îl trăiește Occidentul în ultima vreme (însemnând ultimii treizeci de ani), mergând pe linia de gândire a lui Francois Furet și considerând că prăbușirea URSS și a sistemului de dictaturi țesut în jurul său, văzute ca prelungiri ideologice ale Revoluției Franceze, reprezintă în fapt sfârșitul erei laice și întoarcerea la referințele religioase.

Astfel, Occidentul se află în postistorie, bulversat de dispariția valorilor cunoscute, pe de-o parte, iar pe de altă parte, fascinat de regăsirea identității sale pierdute, a matricei

fundamentale rezultate din amestecul religiei și etniei (p. 31). Georges Corm detectează în neo-esențialismul american cu cele două ipostaze ale sale, omul religios și omul economic, în promovarea libertății individuale și răspândirea acestui sistem în restul regiunilor lumii, mesajul mesianic al naționalismului american (p. 39). Asistăm la o bizară împletire a valorilor de tip etnic și național cu valorile de tip religios. Este o revenire, consideră autorul, la matricea primară a identității, cea religioasă, care trebuie înțeleasă în contextul sfârșitului erei națiunilor, cel puțin în Europa. Întrebarea cu care se încheie primul capitol al cărții este una extrem de preocupantă pentru evoluțiile actuale din cadrul Uniunii Europene: va reuși dezvoltarea unei ideologii identitare europene, care însoțește crearea instituțiilor europene, să șteargă în întregime amintirea statelor-națiuni? Vor accepta națiunile suverane europene să revină la statutul de națiune-provincie într-un vast spațiu economic comun a cărui identitate politică e departe de a fi construită?

Capitolul al doilea al cărții (*L'avènement de la nation et les mutations des systèmes de formation de l'identité*) se concentrează asupra apariției ideii de națiune și mutațiile suferite de sistemele de identitate aferente acestei noi structurări. Este aproape un truism afirmația că identitatea funcționează, de regulă, prin raportare la un pol negativ. Cum funcționa identitatea înainte de apariția ideii naționale? Sub formă de microidentități provinciale, regăsindu-se în macroidentități, de genul celei religioase. Naționalismul modern va prelua masiv și, probabil, în mod inconștient, arhetipul biblic: poporul (care amintește

de poporul ales testamentar), sacralizat de filosofia germană, ia locul rezervat până atunci lui Dumnezeu, divinității (p. 52). Astfel, termenul „popor” păstrează până astăzi un potențial emoțional puternic, moștenire directă a arhetipului biblic al divinității, pe care laicitatea nu pare să fi reușit să-l învingă. Exemplul pe care Georges Corm îl preferă în mai toate situațiile și care ilustrează sacralizarea noțiunii de „popor” este cazul evreiesc, al poporului evreu. Dacă restul lumii este organizat în comunități religioase, creștine, de diverse orientări, musulmane, cu evoluțiile sale nenumărate, evreii sunt singurii care se constituie într-un grup caracterizat de o religie națională și care pot forma în interiorul altor societăți națiuni de sine stătătoare. Autorul vede în acest caz cea mai bună exemplificare a duranței arhetipului biblic în organizarea unei societăți (p. 53).

Lumea a funcționat, până la apariția epocii națiunilor, sub forma unor megaidentități, religioase, după nașterea monoteismelor și de alte facturi, înainte de acest eveniment. Europa creștină a funcționat ca o megaidentitate religioasă în timpul Imperiului Bizantin sau Sfântului Imperiu German. Cum a influențat acest lucru devenirea identitară a Europei? Baza religioasă a acestei megaidentități a introdus un puternic element de rigiditate în structura identitară a Europei care se definea, înainte de toate, ca fiind creștină. Același lucru se observă și în cazul califatului musulman ale cărei baze sunt, de asemenea, profund religioase. Islamul a dezvoltat un sistem identitar similar celui european fundamentat pe structurarea societății în jurul valorilor

religioase. Cât despre iudaism, cum am arătat mai sus, acesta nu a putut nicicând în istoria sa să renunțe la identificarea religioasă.

Georges Corm ne îndreaptă atenția spre reorganizarea lumii în megaidentități cu substrat religios, acum când trăim în plină epocă a destrămării statelor-națiuni. Am menționat mai sus cazul Uniunii Europene, această megastructură statală aflată în căutare de cadru politic corespunzător, iar autorul readuce în discuție (așa cum a făcut-o și în lucrarea *Orient-Occident, la fracture imaginaire*, apărută în 2005 tot la Editions Découverte și recenzată pentru numărul 2 al „Revistei Institutului Diplomatic Român”) formarea pe baze religioase a Pakistanului și, respectiv, a Israelului. De asemenea, politica americană din ultimii ani, concepută în jurul valorilor de bine universal și necesitatea răspândirii lui la nivel planetar, însoțită de arhetipul salvării omenirii de rău, nu este pentru Georges Corm decât o altă manifestare a revenirii Occidentului (și în special, Statele Unite al Americii) la reperele religioase ale megaidentității sale. O schimbare a intervenit totuși în definirea acestor repere religioase care au încetat a mai fi creștine spre a forma un alt construct identitar, cel iudeo-creștin. Este, trebuie s-o spunem, o idee recurentă în lucrările pe până acum ale lui Georges Corm care vede în această reconfigurare a identității Occidentului o sursă a exacerbarii conflictului cu cel de-al treilea mare monoteism al lumii, islamul.

Nici circulația ideilor naționale europene în afara spațiului de concepție nu este apreciată de Corm, fie și numai din cauza ambiguității terminologiei

folosite (autorul face referire la ambiguități de tipul „națiunea maronită” sau „naționalismul islamic al Pakistanului”) care a creat anomalii în spațiile importatoare. Astfel, crede Corm, apariția doctrinei panislamice se datorează în bună măsură, intervențiilor Occidentului laic pentru a proteja comunitățile creștine din Orient, ceea ce a stimulat sentimentele naționaliste, în jurul referentului religios (p. 72). Georges Corm remarcă, în treacăt, și schimbarea suferită de orientările panislamice de astăzi, spre închidere și refuz a reformei, cetatea islamică primară, a începuturilor, devenind idealul acestora. Sigur, explică autorul, acesta este tot un răspuns la regruparea Occidentului în jurul valorilor iudeo-creștine. El avansează și o dată precisă care reprezintă începutul acestei noi ere: anul 1979, când președintele american Jimmy Carter a decis înființarea unei comisii însărcinate cu ridicarea unui monument în memoria supraviețuitorilor Holocaustului. Și anii care-i preced lui 1979 sunt edificatori în sprijinul afirmației lui Corm: astfel, 1978 sau acordurile de la Camp David, 1977 sau vizita la Ierusalim a președintelui egiptean Anwar El-Sadat.

Capitolul al treilea al lucrării întreprinde o arheologie a violențelor moderne, iar șantierul de lucru în acest caz îl constituie războaiele religioase din Europa premodernă. Instituționalizarea religiei, transformarea acesteia în instrument al puterii a dus, atât în creștinism (monarhia de drept divin), cât și în islam (califatul musulman) la apariția unor forme de contestare care se bazează pe exploatarea textelor religioase fundamentale, purificate de imixtiunile postrevelație. Autorul remarcă că este vorba de o trăsătură caracte-

ristică monoteismelor, dând contra-exemplu religiile cosmice specifice Extremului Orient care s-au plasat întotdeauna departe și în afara spectrului politic.

Violențele religioase care au sfâșiat Europa sute de ani sunt rezultatul acestei instituționalizări a religiei: „*Rar o religie a fost pretextul atâtor sfâșieri violente pe o perioadă atât de lungă, așa cum a fost creștinismul*”(p. 86, trad. n.), exclamă Corm. Din păcate, crede Corm, deși secolul Luminilor și, mai apoi, Revoluția Franceză, au încercat să oculteze violențele religioase de dinaintea lor, există o continuitate de metodă între sistemul religiei-stat și revoluțiile laice (franceză, rusă, chineză) și o continuitate de terminologie. Astfel, sintagme precum „subversiune”, „coloana a cincea”, „minoritate rău-făcătoare”, asociate astăzi exclusiv lexicului dictaturilor moderne, își au rădăcinile în Europa Medievală și în cea a Renașterii (p. 96). Delictul de opinie, una dintre crimele din perioada Inchiziției, se regăsește în metodele revoluțiilor, fie că este vorba de cea franceză sau de cele generate și inspirate de aceasta. Iată, așadar, o genealogie a violenței care prezintă Europa în chip de creuzet al acesteia. Desigur, și cruciadele, acest fenomen extrem de solicitat ca simbolică astăzi, este manifestarea întâlnirii neprietenoase între două lumi conduse de religii-instituții.

Modernitatea percepută ca și criză a culturii și a autorității este motivul celui de-al patrulea capitol al cărții lui

Georges Corm. Occidentul modern și postmodern și-a abandonat umanismul laic și cosmopolit, fruct al Renașterii, reîntorcându-se la arhetipul separării lumii în bine și rău (a se vedea introducerea de către președintele american Ronald Reagan pe scena mondială a conceptului de „imperiu al răului”, reprezentat la acea dată de URSS; ulterior, această caracterizare a fost atribuită cu generozitate diferitelor regimuri a căror politică de stat contravine liniei de politică trasate de puterile Occidentale). Europa modernă și-a reconstruit tradiția, evacuând valorile greco-romane și pe cele romano-creștine (religie, tradiție, autoritate), înlocuindu-le apoi cu o tradiție de tip iudeo-creștin, inexistentă până nu demult, știute fiind opozițiile teologice dintre cele două monoteisme (p. 114). În acest context, autorul nu-și ascunde mirarea față de rabatul pe care Europa națiunilor l-a făcut de la propriile principii, atunci când a acceptat ca identitatea religioasă să devină principiu fondator pentru națiuni: sunt aduse din nou ca exemple Israelul, Pakistanul, dar și formarea unor organizații mondiale cu fundamente religioase, Conferința Statelor Islamice, sau acceptarea desfășurării unui război sfânt în Afghanistan, împotriva „imperiu-lui răului” întruchipat de URSS. Ce s-a întâmplat, așadar, cu principiile laice ale Occidentului? unde funcționează aceasta? Toate acestea îl determină pe Georges Corm să afirme în debutul capitolului al cincelea al cărții sale: „Folosirea politică a religiei traduce în fapt *criza de autoritate în societățile monoteiste.*” (p. 135)

Explicații posibile ale crizei fundamentaliste a islamului

Autorul încearcă să găsească o explicație pentru criza fundamentalistă pe care o cunoaște islamul în ultimii zeci de ani și pare să o găsească în slaba instituționalizare a acestei religii. În islam nu există o putere religioasă decidentă, știindu-se că doctorii în legea islamică nu participă la exercițiul puterii, ci sunt cei care, la nivel social, aplică această lege prin sentințe. Nici califatul, care de foarte multe ori a fost comparat cu papalitatea și rolul jucat de aceasta în istoria Occidentului, nu este o instituție de invenție musulmană, este, cum bine se cunoaște, o preluare a tipului de organizare bizantină și persană, în absența oricărei referințe la un sistem de putere în textul coranic (p. 151).

În afara acestui handicap de organizare (care nu apare, de pildă, în creștinism, prevăzut cu instituții religioase bine conturate, indiferent că vorbim de catolicism, ortodoxie sau protestantism), există în islamul majoritar sunnit un blocaj de exegeză, afirmă Corm, care a oprit evoluția interpretărilor religioase încă din secolul al X-lea. Astfel, islamul sunnit refuză pluralitatea de opinii asupra dogmei religioase. Decizia a survenit în secolul al X-lea, imediat după afirmarea curentului *muta'zilit* care susținea, între altele, libertatea de voință a individului în a-și alege propriul drum și doctrina Coranului creat, reușind chiar să devină, sub doi califi abbasizi, religie de stat. Și în cazul islamului fundamentalist, ca în orice alt caz de fundamentalism, referințele temporale se raportează la începuturile idilice,

referentul fiind strict de factură religioasă. „Regăsim în multe dintre societățile islamice aceleași fenomene cunoscute altădată în Europa, în violențele războaielor religioase, în terorismul și nihilismul rus” (p. 155, trad. n.)

Revenirea religioasă a islamului, în formele acute la care suntem martori astăzi, a fost stimulată de Occident, sau aceasta este părerea lui Georges Corm. Iată cum ar fi contribuit Occidentul la deriva fundamentalistă a islamului:

- în primul rând, prin sprijinirea creștinilor din Orient în secolul al XIX-lea;
- intervenind și susținând crearea statului Israel, format pe baza interpretării literale a textelor religioase;
- încurajând islamismul în încercarea de a combate dușmanul comunist;

Există, în același timp, o contribuție de luat în seamă pe care o au guvernele arabe și musulmane, prin însăși activitatea lor, în acutizarea fenomenului islamului extremist: aceste guverne care joacă cartea întoarcerii la un stil de guvernare inspirat de religie pentru a bloca opoziției islamice drumul spre putere. Există, cum bine se știe, o serie de guverne care au creat grupuri islamiste finanțate de statul laic pe care îl reprezintă pentru a justifica monopolul pe exercitarea puterii (a se vedea Algeria, Indonezia etc). Cum există, de asemenea, un evantai de poziții politice contestate în interiorul islamului, de la cele reformiste până la cele radicale, iar fenomenul manipulării acestora de către regimurile în funcție pare mai degrabă un element tipic desprins din schema totalitarismelor de

orice orientare, decât propriu islamului în sine.

Despre război și pace în secolul al XXI-lea, Georges Corm vorbește în ultimul capitol, al șaselea, al cărții sale. Asigurarea securității colective mondiale este, fără îndoială, obsesia secolului al XXI-lea. Cum am putut vedea în cărțile aceluiși autor anterior apărute, Corm respinge ideea existenței unui conflict al civilizațiilor și atrage atenția asupra confuziei periculoase care se face între „cultură” și „civilizație” și care întreține, în mod pervers și simplist (expresia aparține autorului) această falsă confruntare. Cultura este de regulă națională, are nevoie de un suport lingvistic pentru a se exprima; conceptul de „civilizație” este mai larg și îl cuprinde pe cel de „cultură”, constituindu-se din marile instituții politice, juridice și sociale în care cultura respectivă evoluează (p. 166), într-un timp istoric determinat.

Modelul de civilizație al secolului al XXI-lea îngroașă voit contururile componente religioase, adăugând, în consecință, conflictului Orient-Occident, o dimensiune religioasă și, deci, o încărcătură emoțională necesară pentru justificarea gesturilor politice. Asistăm, susține Corm, în debutul secolului XXI, la o schimbare de model cultural: dacă secolul XX s-a manifestat ca veac de civilizație europeană, plasat direct în continuarea valorilor laice ale Revoluției Franceze, secolul XXI basculează în era religioasă a modelului propus de americani. Media pune tot mai mult accentul pe festivitățile religioase (multiple și intens mediatizate, în Statele Unite, dar și aiurea în lume); Statele Unite sunt o națiune de credincioși, temă preferată de președintele

Bush în discursurile sale; războiul cu Imperiul Răului sau cu Axa Răului este în plină desfășurare. Sigur, răului îi este asociată acum și o religie, islamul, spre deosebire de perioada Războiului Rece, când răul însemna o ideologie.

Totuși, despre ce civilizații în conflict ar fi vorba? Occidentul reprezintă o alianță de civilizații, mai degrabă decât un bloc civilizațional omogen. Pe de altă parte, noțiunea de „civilizație arabo-musulmană” nu este o realitate ușor de definit, dacă luăm în seamă mirajul unității, al apartenenței unui spațiu comun de civilizație. Este un spațiu plin de contradicții, sfâșiat de conflicte interne și de concurența nemărturisită între Conferința Statelor Islamice (înființată în 1969, pentru a face față influenței crescânde a Moscovei în zonă) și Liga Arabă (care reprezintă naționalismul arab de tip socialist).

Este foarte important pentru viitorul relațiilor internaționale ca Europa să propună și să aibă un discurs propriu care să apară ca alternativă reală la discursul lumilor în conflict, de tip american. Primul ministru spaniol José Luis Zapatero, propunea în plenul celei de-a 59-a reuniuni generale a ONU o alianță între Occident și blocul arabo-musulman. *„Ca reprezentant al unei țări create și îmbogățite de diverse culturi, vreau să propun acestei reuniuni o alianță de civilizație între lumea occidentală și cea arabo-islamică. Un zid a căzut. Trebuie să evităm ca un altul să fie ridicat”* (p. 182).

Concluzia lui Georges Corm este una aproape înduioșătoare: un pact laic internațional însoțit de reînvierea spiritului republican. Astfel, Europa

trebuie să înlocuiască conceptul de multiculturalism cu cel de cosmopolitism, întrucât numai o viziune laică și profană a lumii poate contracara retorica religioasă și naționalismele de tip etnic sau etnico-religios. Folosirea abuzivă a termenului „islam” și punerea acestuia în contexte motivate circumstanțial, alături de exagerările mediatice din presa musulmană în prezentarea deformată a Occidentului, sunt atâtea

aspecte ale acestui conflict. În așteptarea schimbărilor de paradigmă politică și geo-politică și a lexicului în vigoare aferent acestora, pe care Corm le cere realizate de dragul evoluției spre normalizare a relațiilor dintre cele două lumi (cădem și noi în păcatul trasării liniilor de demarcație!), rămânem observatori neputincioși ai universului în care trăim. (**Laura SITARU**)

Un text dens despre geopolitica și geostrategia Extremului Orient și a Pacificului

Pe marginea lucrării Robyn LIM, *The Geopolitics of East Asia, The search for equilibrium*, Routledge, London and New York, 2005, 198 p.

Autoarea cărții *The Geopolitics of East Asia* își propune o analiză detaliată a scenei politice din Extremul Orient, scenă dominată în special de membrii așa-numitului patruleter: China, Japonia, Rusia și Statele Unite. Însă nu sunt neglijate nici celelalte țări care contribuie în mod direct sau indirect la definirea unor factori importanți ai politicii internaționale, precum stabilirea raporturilor de forță în Asia. Un exemplu relevant este cel al războiului din Vietnam, de pe urma căruia imaginea Americii a avut mult de suferit, implicarea acestei mari puteri în cadrul respectivului conflict atrăgând un sentiment de ostilitate din partea întregii lumi. De asemenea, scindarea peninsulei Coreea avea să joace un rol decisiv în turnura pe care avea să o ia traiectoria politicii mondiale.

Încă de la primele pagini, ne dăm seama că această lucrare a fost elaborată de către o persoană care cunoaște în profunzime cultura japoneză. Acest lucru este dovedit mai ales de către referințele specializate la istoria acestei țări, precum și de traducerile exacte ale unor caractere japoneze. O scurtă incursiune în biografia autoarei ne arată că Robyn Lim este profesor universitar la Universitatea Nanzan din Nagoya, unde predă teoria relațiilor internaționale. A mai ținut cursuri și la

Universitatea New South Wales din Sidney, precum și la Universitatea din Tokyo. În plus, trebuie spus faptul că în această carte se reflectă și experiența acumulată între anii 1988 și 1994, când a lucrat la principala agenție de informații externe a Australiei.

Lucrarea este deosebit de bine documentată, Robyn Lim consultându-se înaintea redactării ei cu mari specialiști în domeniul geostrategiei, precum și în cele ale marinei militare și științelor politice.

Problemele continentului asiatic sunt descrise în raport cu evoluțiile istorice ale întregii planete și analizate din mai multe puncte de vedere. O deosebită importanță li se acordă marilor evenimente ale istoriei asiatice și internaționale precum primele expediții ale coloniștilor europeni, războiul sino-japonez, războiul ruso-japonez, cele două războaie mondiale și nu în ultimul rând Războiul Rece. Nu este uitată nici perioada de după Războiul Rece când au încolțit multe dintre tensiunile actuale.

Regiunea Asia-Pacific este studiată și în funcție de importanța geografică și geostrategică a teritoriilor diverselor țări, precum și a unor insule a căror amplasare poate facilita sau bloca accesul marilor puteri asiatice la ocean. Privirea de ansamblu a specialistului în

geopolitică se dovedește a fi deosebit de relevantă în contextul în care politica Asiei se conturează într-o mare măsură în funcție de resursele naturale.

Cartea este structurată pe șase capitole a căror continuitate este asigurată de firul cronologic. Primul capitol prezintă situația Asiei de Est până în anul 1905. O idee interesantă pe care o regăsim în această carte este aceea conform căreia globalizarea a început odată cu Columb, Vasco da Gama și Marco Polo, cei care au pus bazele dezvoltării marilor puteri maritime al căror principal scop era să domine cât mai multe teritorii în Orient, acest El Dorado al condimentelor și al altor mărfuri exotice.

Totodată, se face referire la primele tratate diplomatice care au fost semnate în spațiul asiatic între actori politici locali și puteri din spațiul european. Unul dintre acestea este Tratatul de la Narchinsk (1689), primul document de acest tip în care poziția Chinei era egală cu cea a unei puteri europene. Prin acest tratat, granițele Rusiei erau stabilite la nord de Amur și la est de Albazin. Mai târziu, în 1842, China este nevoită să le cedeze Hong Kong-ul englezilor. Un alt tratat important este cel din 1867, prin care Rusia îi vinde Americii Alaska și Insulele Aleutine. Acest lucru se întâmplă după ce în 1850 Sakhalin-ul devenise teritoriu rusesc.

Este urmărită și istoria Japoniei, ale cărei ambiții expansioniste își găsesc originile în secolul 16, când Hideyoshi, unificatorul Japoniei întreprinde campanii de cucerire în China și în Coreea, dorind să invadeze și Filipinele. Două secole mai târziu, japonezii aveau să fie ei înșiși amenințați

de către americani, care în 1853 aduc la porțile Japoniei o impresionantă flotă de război, forțând astfel deschiderea porturilor nipone. Odată cu modernizarea Japoniei a reapărut dorința de extindere a teritoriului japonez pe continent, iar războiul sino-japonez și mai târziu cel ruso-japonez au dovedit superioritatea tacticii militare japoneze. În urma Tratatului de la Shimoseki, China a fost nevoită să îi cedeze Japoniei peninsula Liaodong. Cât despre ruși, prin Tratatul de la Portsmouth aceștia au pierdut Port Arthur, Dairen și calea ferată din sudul Manchuriei.

În 1898, în urma războiului cu Spania, Statele Unite ale Americii au intrat în posesia Filipinelor. De asemenea, America a anexat insulele Hawaii.

Capitolul 2 ne vorbește despre perioada 1905-1935, marcată în special de marea criză economică a Americii, de naționalismul chinez, precum și de militarismul japonez. Pe de altă parte, America își manifesta interesul față de Manchuria și acest lucru este motivat de faptul că Statele Unite nu vroiau ca Rusia să își extindă influența în această zonă. Cât despre Rusia și Japonia, acestea au încheiat o înțelegere secretă în urma căreia au împărțit Mongolia în sfere de influență. De asemenea, Japonia își îndreaptă privirea către Coreea, pe care mai întâi o transformă în protectorat în anul 1905, iar mai apoi în 1910 o anexează cu acordul comunității internaționale și în special al Americii.

În primul război mondial, Japonia – care se aliase cu Marea Britanie împotriva Germaniei – ocupă insulele Mariane, Caroline, Marshalls și Micronezia, dobândind în felul acesta o

poziție dominantă în Pacificul de Vest și Japonia devine atât de încrezătoare în forțele proprii, încât în 1915 își permite să îi adreseze Chinei 21 de cereri pe care Yuan Shih-kai, sprijinit de britanici, le va respinge. Simpatia din ce în ce mai mare a Japoniei pentru Germania avea să determine America să îi acorde Japoniei concesiile teritoriale. Apoi, în 1918, Japonia ocupă partea de nord a Sakhalin-ului și Vladivostok-ul. Conferința de pace de la Versailles îi oferă Japoniei recunoașterea ca mare putere, aceasta fiind primită în Consiliul Ligii Națiunilor. Tot mai încrezătoare în forțele sale, Japonia intră în 1931 în Manchuria și creează statul marionetă Mukden, condus de împăratul Pu Yi, care renunțase în 1911 la tronul Chinei. Însă America refuză să recunoască această mișcare a japonezilor.

Capitolul 3 analizează conflictul de interese între Japonia, Statele Unite și Rusia, între anii 1935-1941. Rusia susținea pătrunderea japonezilor în China pentru că în felul acesta le distrăgea atenția de la planurile de cucerire a Siberiei. Stalin, care urmărea consolidarea propriei puteri prin slăbirea rivalilor, încurajează Japonia să intre în război cu China și cu Statele Unite. La rândul lui, Hitler face din mările sudului, foarte bogate în resurse, obiectul dorinței japonezilor. Japoniei îi surâdea ideea că în cazul unei victorii a Germaniei asupra Marii Britanii, Singapore ar fi devenit teritoriu japonez. Din acest motiv, Japonia a pătruns în Indochina Franceză, amenințând astfel Singapore. America avea la rândul ei interese în Singapore. Cât despre China, Statele Unite încercau să prevină agresiunea japoneză asupra acestei țări. Pe 7 decembrie 1941, Japonia avea să atace Pearl Harbor.

În 1945, Stalin avea să îl manipuleze pe Roosevelt, sugerându-i că insulele Kurile au intrat în posesia japonezilor în urma campaniei agresive din 1904. Robyn Lim punctează cu obiectivitate faptul că acestea erau în posesia Japoniei din 1875.

În capitolul 4 este abordată prima fază a Războiului Rece. Sunt discutate în special probleme precum Războiul din Coreea, crizele legate de Taiwan și Războiul din Vietnam.

Odată cu formarea NATO în 1949, Statele Unite au atras de partea lor o serie de aliați, care s-au alăturat acestei mari puteri cu scopul de a-și consolida cadrul de securitate și de a folosi protecția americană ca scut împotriva înarmării nucleare a Uniunii Sovietice, precum și împotriva amenințării constituite de posibilitatea unei invazii masive a Europei de Vest.

În această primă fază a Războiului Rece, China se alătură Rusiei, unindu-și forțele cu aceasta pentru a intimida rivalul strategic și ideologic american. Sovieticii vroiau să integreze China în cadrul strategiei elaborate de ei, motiv pentru care trimiteau în această țară armament nuclear și informații tehnologice, precum și specialiști în acest domeniu. Hrușciiov i-a propus lui Mao să colaboreze în construirea unei flote comune, China permițându-i Rusiei accesul la coastele sale.

Dar războiul între Coreea de Nord și Coreea de Sud avea să își pună amprenta asupra acestei alianțe. În 1950, Stalin îl încurajează pe Kim Il Sung să invadeze Coreea de Sud. Statele Unite au intrat la rândul lor în război, văzând acest atac nord-coreean ca fiind o amenințare directă pentru

Japonia. China intră și ea în război, trimițând pe front sute de mii de „voluntari”, pentru că nu dorea ca Rusia să domine Peninsula Coreeană. Cu toate că în acest război au murit aproape o jumătate de milion de chinezi, cea care își extindea în final dominația asupra unei mari părți a peninsulei era Rusia, motiv pentru care China a hotărât să respingă cererea lui Hrușciiov de a folosi porturile chinezești.

Armistițiul din 1953 nu a fost lipsit de consecințe. Astfel, în urma Japoniei a cunoscut o deosebită dezvoltare economică, ceea ce i-a permis să furnizeze ajutoare Coreei de Sud, cu care inițial nu avea relații diplomatice din considerente istorice. De asemenea, Statele Unite au atras noi aliați în Asia de Est.

Urmărind o tot mai mare dezvoltare economică, premierul japonez Yoshida Shigeru a promovat cooperarea predominant economică dintre China și Japonia, cooperare pe care America a pretins că nu o bagă de seamă. Doctrina Yoshida avea la bază visul primului ministru japonez de a construi o nouă superputere, valorificând atât resursele și forța de muncă din China, cât și tehnologia și abilitățile organizatorice ale japonezilor.

În ceea ce privește Taiwanul, China a refuzat întotdeauna să îi recunoască independența, motiv pentru care a încercat să convingă Statele Unite să nu îl includă în SEATO.

Războiul din Vietnam a fost, și el, un moment de referință al acestei perioade. Principalul scop al intervenției americane în Vietnam a fost acela de a împiedica nordul comunist să își extindă influența asupra sudului anticomunist și în felul acesta să

amenințe Japonia cu limitarea accesului la resursele vietnameze și cu închiderea pieței pentru această țară. Autoarea cărții remarcă pe un ton trist și critic și faptul că americanii au folosit în Vietnam arme neconvenționale și deosebit de periculoase, precum napalmul și alte arme chimice care au distrus jungla vietnameză.

Capitolul 5 al cărții se ocupă de faza finală a Războiului Rece. Aceasta perioadă este importantă pentru că marchează o schimbare a direcției politicii externe chineze, care inițial avea o orientare prosovietică. Dar, începând cu 1971, China este obligată de împrejurări să devină aliat al Americii. Aceasta alianță s-a făcut vizibilă atunci când China a ajutat America să se retragă din Vietnam. În 1975, atunci când Statele Unite au încetat să mai furnizeze ajutoare Vietnamului de Sud, China și-a redus influența din Vietnamul de Nord.

Totodată, odată cu Tratatul semnat cu ocazia vizitei din anul 1972 a președintelui Nixon la Moscova, controlul armamentului nuclear a luat locul competiției în domeniul înarmării nucleare.

De asemenea, China a normalizat relațiile cu Japonia. Acest lucru a fost motivat în principal de raționamente economice. După înghețarea comerțului Chinei cu Uniunea Sovietică, Japonia a devenit principalul partener economic al acestei țări. De asemenea, Japonia și-a oferit ajutorul financiar în diverse proiecte importante pentru China. Drept răspuns pentru aceasta bunăvoință a statului japonez, Beijingul nu s-a mai opus tratatului de securitate dintre Statele Unite și Japonia. Totuși, între cele două state rămâne nerezolvată până

astăzi problema insulelor Senkaku/Diaoyutai din Marea Chinei de Est, insule aflate într-o zonă bogată în petrol și gaze naturale.

În ceea ce privește problema Taiwanului, Japonia a rezolvat neînțelegera pe cale diplomatică, printr-o frază bine meșteșugită, prin care afirmă că înțelege și respectă faptul că guvernul chinez consideră Taiwanul o parte inalienabilă a teritoriului chinez.

Cât despre Statele Unite, acestea au practicat un joc dublu. Pe de-o parte, SUA au asigurat China că vor reduce vânzările de arme către Taiwan. Pe de altă parte, ele au promis Taiwanului că nu vor înceta vânzarea de armament și că nu se vor consulta cu China în această privință.

În capitolul 6 este urmărită perioada de după Războiul Rece și reconturarea patruleterului format din țările care își pun amprenta asupra destinului Asiei. În centrul atenției autoarei se află mai ales problema Coreei de Nord și a denuclearizării acesteia. Deși în 1985 Coreea de Nord a semnat Tratatul de Neproliferare (NPT), ea a continuat să dezvolte în secret tehnologia necesară pentru producerea armamentului nuclear. Primele testări ale rachetelor balistice nord coreene au avut loc în 1993. În același an, Pyongyangul a refuzat inspecțiile IAEA și a amenințat că va abandona Tratatul de Neproliferare. Anul următor, Coreea de Nord s-a retras din IAEA. Cu toate că UE și Coreea de Sud au finanțat proiecte precum construirea a două reactoare nucleare în spațiul nord coreean, precum și crearea Organizației pentru Dezvoltarea Energiei în Peninsula Coreea, guvernul nord-coreean nu a renunțat la testele nucleare, în

1998 lansând o rachetă Taepadong și supunând Japonia la o iradiere amenințătoare.

Problema Taiwanului este și ea abordată în acest ultim capitol. China și-a rezervat dreptul de a folosi forța asupra Taiwanului. În 1995, această țară a lansat rachete balistice la o distanță de nouăzeci de mii depărtare de Taiwan. China nu a ezitat să amenințe Taiwanul în 1996, în timpul primelor alegeri prezidențiale din această țară. America a amenințat China că, în cazul unui atac asupra Taiwanului, Statele Unite vor riposta. Însă această amenințare nu a intimidat China, care i-a atras atenția Americii că nu este de dorit să sacrifice Los Angeles-ul pentru Taiwan, această remarcă fiind, de fapt, o amenințare nucleară directă, ca și afirmarea ambițiilor de mare putere. Planurile de expansiune chineze sunt și ele discutate de către Robyn Lim. Începând cu anul 1992, China a avut pretenții teritoriale tot mai clar definite în Marea Chinei de Sud și în Marea Chinei de Est, declarându-și pe față intenția de a anexa insulele Parcel, Spratly și Senkaku. În ceea ce privește insulele Senkaku, acestea sunt un teritoriu pe care și-l dispută cu japonezii, dar pe care îl dorește și Taiwanul, pentru că se află într-o zonă extrem de bogată în petrol și gaze naturale. În ceea ce privește Statele Unite, în timpul administrației Clinton, acestea au pus interesele Chinei înaintea celor ale Japoniei, afirmă autoarea volumului discutat aici, însă după alegerea lui Bush alianța nipono-americană a fost restabilită.

În general, autoarea redă cu obiectivitate contextele internaționale, cu toate că resimțim o anumită notă de subiectivitate atunci când ea face

referire la Uniunea Sovietică și la Războiul din Vietnam, tonul trădând antipatia față de abuzurile americane din Vietnam.

În cazul volumului lui Robyn Lim este de remarcant acuratețea cu care ne furnizează informații legate de armamentul nuclear și de eforturile de înarmare ale Americii și ale Uniunii Sovietice. Este evident faptul că în spatele acestor incursiuni în domeniul militar se ascunde o muncă sollicitantă de documentare.

Cartea *The Geopolitics of East Asia* ne atrage în special prin profunzimea cu care autoarea abordează subiecte de maximă importanță pentru politica asiatică și pentru provocările cu care se confruntă această zonă. În concluzie, lucrarea se definește în special prin claritatea stilului, prin bogăția de informații de specialitate și, nu în ultimul rând, prin modul deosebit de atractiv în care sunt expuse informațiile. **(Maria Suzana SOPA)**

Pretext pentru o radiografie nuanțată a Franței contemporane

Recenzie la Nicolas SARKOZY, „Martor” (*Témoignage*), traducerea de Bartolomeu Constantin Săvoiu și Savin Vasile, Editura RAO International Publishing Company, București, 2007, 220 p.

Martor nu este prima carte scrisă de noul președinte al Franței, Nicolas Sarkozy. Printre publicațiile sale anterioare se numără *Georges Mandel, le moine de la politique* (1994), *Libre* (2001), *La République, les religions, l'espérance* (2004). Nu este nici ultima sa carte apărută, cea mai recentă fiind *Ensemble* (2007). Este însă prima sa carte tradusă în română, ca, de altfel, și în engleză. Publicată vara trecută în Franța, a fost lansată în România anul acesta și constituie o lectură cu atât mai interesantă acum, după ce Sarkozy a câștigat alegerile prezidențiale.

Cartea nu se vrea autobiografică la modul clasic, nu urmărește devenirea autorului din copilărie până în prezent, ci oferă o introspecție revelatoare asupra modului său de gândire actual, asupra ideilor și convingerilor sale, asupra proiectului său pentru Franța. Evident, lucrarea nu poate fi decuplată de contextul preelectoral, putând fi considerată chiar un manifest politic embrionar. Pe de altă parte, este un efort legitim de împărtășire a viziunii politice proprii alegătorilor francezi, un demers de autoprezentare și autoexplicare.

„Politica nu era o tradiție de familie. (...) nu aveam nici relații, nici

avere, nu eram funcționar și aveam un nume care, prin rezonanța lui străină ar fi convins pe oricine să intre în anonim, mai degrabă decât să se expună la lumină”, își creionează Sarkozy autoportretul. Cu un tată imigrant maghiar și un bunic evreu originar din Salonica, din partea mamei, Sarkozy este un politician atipic pentru scena franceză. Atipic nu numai prin origine, dar și prin formare (nu este absolvent al faimoasei ENA¹), prin simpatia declarată pentru americani (în condițiile în care elita politică franceză este animată preponderent de antiamericanism), prin susținerea principiului discriminării pozitive și, în sfârșit, prin îndrăzneala de a critica stări de fapt din țara sa, fără a se teme că îi lezează imaginea.

Parcursul politic al lui Sarkozy a început în 1974, atunci când s-a înscris pentru prima dată într-un partid, și anume în *Union des démocrates pour la République* (UDR). A cunoscut succesul de tânăr, devenind, la doar 28 de ani, primar al orașului Neuilly-sur-Seine, apoi deputat și ministru. După 1995, cariera sa cunoaște o oarecare stagnare. Marginalizarea la care este supus pe scena politică (în sensul că nu va ocupa un post guvernamental decât

---

¹ École Nationale d'Administration.

în 2002) este prețul plătit pentru susținerea lui Édouard Balladur, contracandidatul lui Jacques Chirac în alegerile prezidențiale din 1995. În 1999, în urma înfrângerii suferite de partidul său, *Rassemblement pour la République* (RPR), în alegerile europene, se retrage din politica națională, renunțând la orice responsabilitate de partid. 2002 este anul reîntoarcerii din exilul politic autoimpus, urmată de avansarea spectaculoasă până la cea mai înaltă funcție în stat.

Deși Sarkozy nu își propune să descrie în ordine cronologică ascensiunea sa politică, cartea abundă în pasaje care evocă experiențele din perioada în care a deținut portofoliul Ministerului de Interne (2002-2004 în guvernele Raffarin și din 2005 – în guvernul Villepin), cât și pe cel al Ministerului Economiei și Finanțelor (martie-noiembrie 2004). Conducerea celor două ministere a fost o excelentă oportunitate de a cunoaște în profunzime problemele reale ale Franței. Politicianul Sarkozy nu ezită să se mândrească cu realizările sale: închiderea centrului de refugiați de la Sangatte, suprimarea dublei condamnări, crearea Consiliului Francez al Cultului Musulman și multe altele. Ne oferă, dacă nu versiunea sa integrală, cel puțin comentariul sau o replică rezervată, asupra evenimentelor care i-au marcat cariera: relația sa cu Jacques Chirac – inițial mentorul, iar ulterior oponentul din cadrul aceleași

familii politice, afacerea Clearstream, ș.a. Explică deciziile pe care le-a luat, ca aceea din 2004, când pus în situația de a alege între a candida la președinția UMP (*Union pour un Mouvement Populaire*)² sau a rămâne în guvern, el a ales prima variantă, sfidând astfel „ucazul prezidențial”. Cu toate că politicianul e cel care predomină în rândurile acestei cărți, Sarkozy-omul poate fi găsit în reflecțiile despre condiția femeii moderne, despre scandalul caricaturilor islamice, despre „gândirea unică”.

Tema centrală a cărții rămâne însă Franța. Sarkozy privește Franța la microscop, cu mare luciditate, reliefându-i atuurile, dar mai ales vulnerabilitățile și disfuncțiile. Descrie o societate „blocată și imobilă”, o țară în care nivelul de trai a scăzut în ultimele decenii. Aflăm că, între 1980 și 2004, Franța a coborât de pe locul 6 pe locul 17 în rândul țărilor membre OCDE în ceea ce privește PIB-ul pe cap de locuitor. Iar conform indicelui dezvoltării umane, între anii 1990 și 2003 Franța s-a deplasat în clasamentul realizat anual de ONU, de pe locul 8 pe locul 16. Toate avantajele modelului social francez (serviciile publice, sistemul de sănătate, cel mai protector drept al muncii dintre toate țările industrializate și cel mai dezvoltat regim de solidaritate socială) se află pe o adevărată „bombă financiară” – datoria publică care a crescut de la 20% din PIB, în 1980, la 66% din PIB în prezent.

²UMP a fost creată la 17 noiembrie 2002, inițial pentru a-l susține pe Jacques Chirac la alegerile prezidențiale din acel an. În prezent, UMP reunește mai multe familii politice (gaullistă, democrat-creștină, liberală, radicală, socială și independentă). Cea mai mare parte a acestei formațiuni politice este însă rezultatul fuziunii dintre RPR (*Rassemblement pour la République*) cu DL (*Démocratie Libérale*) și UDF (*Union Démocratique Française*).

Critica imobilismului francez este firul roșu care străbate cartea de la un cap la altul. Sarkozy descrie Franța ca pe o societate al cărei progres este ținut în loc de propriile tabu-uri; o societate care, tot amânând reformele, a început să se anchilozeze. Imobilismul, care caracterizează de câteva decenii buna viața politică franceză, a erodat încrederea francezilor în instituțiile politice, în politicieni, în politică în ansamblu. Fapt ilustrat, între altele, de instabilitatea politică (din '81 nici un guvern francez nu a fost reales), ca și de unul dintre cele mai ridicate procente ale absenteismului electoral din UE. „Țara noastră traversează o imensă criză de încredere, pe care responsabilii politici o primesc ca pe un pumn în plină figură”, afirmă autorul la începutul cărții. Tocmai de aceea, el cheamă la o ruptură clară față de metoda actuală de a face politică.

Analiza comparativă a performanței franceze în raport cu cea a altor țări dezvoltate, pe care o întreprinde în capitolul II (subcapitolul „A te inspira din reușita altora”), nu menajează deloc orgoliul francez. Marea Britanie, care era, după expresia autorului, o țară „total depășită” la sfârșitul anilor 1970, având un produs brut cu 25% mai mic decât cel al Franței, are acum un PIB mai mare cu 10% decât cel al Franței. Astăzi, nivelul de viață al britanicilor este superior celui al francezilor. Sarkozy deplânge și exodul masiv al concetățenilor săi către Marea Britanie. Constată cu dezamăgire că Londra a devenit „al șaptelea oraș al Franței”, tot mai mulți tineri francezi preferând să se stabilească și să muncească acolo. În ultimii ani, circa 1 milion de francezi au părăsit Franța, pierdere demografică pe

care o compară cu cea suferită în timpul primului Război Mondial, atunci când au murit 1,3 milioane de francezi.

Același lucru e valabil și pentru țările scandinave. „Veritabile contra-exemple la sfârșitul anilor 1970 și chiar 1980”, datorită taxelor excesive și a datoriei publice mari, astăzi sunt admirate pentru modelul de „flexisecuritate” (Danemarca), pentru modelul educativ (Finlanda), pentru cheltuielile alocate cercetării și dezvoltării (Suedia ocupă locul II pe plan mondial), pentru statutul femeilor, politica mediului etc.

Analiza realităților franceze pe care o întreprinde Sarkozy atinge toate domeniile de interes ale societății: sistemul constituțional, justiție, imigrație, economie, educație.

Sarkozy consideră *cadru constituțional* prezent ca fiind depășit. În viziunea sa, constituția gaullistă nu mai corespunde nevoilor actuale ale politicii franceze, împărțirea puterii executive între președinte și premier devenind un „factor de opacitate”. Pledează pentru o „președinție mai puțin monarhică”, pentru renunțarea la domeniile rezervate exclusiv președintelui cum e cazul afacerilor externe și al afacerilor europene, pentru mai multă transparență și control în domenii precum bugetul apărării. Se declară în favoarea anulării puterii președintelui de a amnistia și grația. El susține consolidarea Parlamentului, astfel încât această instituție să devină o reală contrapondere pentru președinte și guvern.

O atenție deosebită merită concepția lui privind *responsabilizarea justiției*. Propune crearea unui regim care să permită tragerea la răspundere a magistraților care au pus în libertate

criminali cu trecut recidivist și care, ca urmare a acestor decizii, au putut comite din nou crime.

Sarkozy își exprimă clar poziția față de *imigrație*. Acesta se declară adeptul unei imigrații selective, benefice atât pentru țările de origine, cât și pentru cele de destinație. Consideră criza suburbiilor ca fiind mai presus de orice rezultatul imigrației necontrolate și mai ales a neintegrării imigranților: „Trăim paradoxul că descendenții – copii, nepoți – primei generații de imigranți se simt astăzi mai puțin francezi decât părinții și bunicii lor”. Atrage atenția asupra faptului că, în 2002, Franța nu avea nici un prefect de origine magrebiană sau negru, ceea ce este un regres chiar față de epoca lui de Gaulle, când, începând cu 1958, guvernul era obligat să rezerve 10% din posturile publice de categorie A și B francezilor musulmani. În acest sens, propunerea lui de a crea postul de „prefect musulman” a declanșat polemici aprinse. Iar decizia de a înființa posturi de prefecti la care să poată accede și persoanele provenind din imigrație sau originare din departamentele de peste mări este o consecință directă a revoltelor din suburbiile franceze din 2005.

Tocmai pentru că Franța „are o problemă imensă cu integrarea socială a tinerilor ieșiți din imigrație”, Sarkozy vede în *discriminarea pozitivă* o soluție viabilă. Pentru a ilustra acest lucru, el recurge la comparația cu Statele Unite, unde aplicarea acestei politici a avut drept consecință apariția unei burghezii negre, hispanice sau asiatice. Personalități provenind din rândul tuturor minorităților au putut să se remarce în toate domeniile vieții americane,

exemplele fiind multiple: Condoleeza Rice, Colin Powell, Fared Zakaria, Carlos Gutierrez (actualul ministru al comerțului) sau Alberto Gonzales (actualul ministru al justiției) și alții. În Franța, acest lucru nu s-a întâmplat în cazul „nici uneia dintre minoritățile provenite din imigrația recentă”, constată Sarkozy cu amărăciune. El vede în conceptul american o meritorie sursă de inspirație, finalitatea fiind de a crea însă un model *francez* de discriminare pozitivă. În acest sens putem spune că noul președinte nu și-a dezmințit alegătorii, schimbările neîntârziind să apară. În urma alegerilor parlamentare din iunie 2007, este pentru prima dată când Franța are un guvern în care jumătate din membri sunt femei. Mai mult, noul Ministru al Justiției, Rachida Dati, este prima reprezentantă a minorităților naționale care ocupă o funcție atât de înaltă.

În *chestiunile economice* Sarkozy nu se arată însă atât de liberal. El favorizează protecționismul național în sectoarele strategice ale industriei (vezi cazul companiei Alstom și cel al fuziunii dintre Sanofi și Aventis). Analizează dezavantajele fiscalității excesive ce i-a determinat pe cei mai bogați francezi să se refugieze în Belgia, Elveția, Marea Britanie. Subliniind pericolele ce pot decurge din fuga capitalului francez în țările vecine, Sarkozy atrage atenția că „egalitatea nu trebuie realizată prin sărăcirea tuturor”, context în care atacă violent mentalitatea de „jenă față de reușita materială” cultivată de socialiști. Reclamă o schimbare urgentă în atitudinea față de rolul banilor: „Banii nu sunt decât recompensa legitimă a unui excedent de muncă ori a unei

asumări de riscuri (...) Ideologia care persistă la noi în ceea ce privește banii și reușita nu conduce decât la sărăcie, la nivelare și la egalitarism”.

Critic înverșunat al săptămânii de lucru de 35 de ore, Sarkozy denunță răsturnarea valorilor, în măsura în care, astăzi, în Franța, cel care nu muncește este mai avantajat decât cel care trudește din greu. A devenit mai rentabil să nu muncești – ai parte de reduceri la transport, de acces la fonduri de solidaritate, de scutiri de taxe locative și tot felul de alte ajutoare. Sarkozy vorbește despre necesitatea de re poziționare a muncii în calitate de valoare cardinală: „Veniturile din muncă trebuie să fie în toate împrejurările mai mari decât cele din programele de asistență socială”. Afirmă că înțelege să impună dreptatea socială „de sus în jos, nu prin satisfacerea straturilor de la baza piramidei sociale”.

Autorul volumului nu se arată mulțumit nici de cum stau lucrurile în domeniul *educației*. În opinia sa, Zonele de Educație Prioritară (ZEP)³ au eșuat, transformându-se în „adevărate ghetouri școlare”, în care nici măcar profesorii care predau acolo nu-și dau copiii. Consideră că, dimpotrivă, elevii cu dificultăți ar trebui dispersați. Nici la nivelul învățământului superior lucrurile nu stau mai bine. În clasamentul internațional al instituțiilor de învățământ superior realizat de Universitatea din Shanghai, Sorbona se regăsește abia pe

locul 46, iar Școala Politehnică, cea cu care francezii se mândresc cel mai mult – încă și mai jos. Sarkozy mai atrage atenția și asupra slabei finanțări a cercetării (doar 2,2% din PIB), mult în urma celorlalte țări puternic dezvoltate, Franța fiind depășită recent chiar și de China la acest capitol.

Aserțiunile lui Sarkozy sunt confirmate și de preferințele tinerilor români care pleacă la studii în străinătate. Aceștia nu mai văd Franța ca pe o Mecca a educației, ca altădată, ci ca pe una din mai multele destinații posibile. Deși Franța rămâne destinația predilectă a studenților români (20%), tot mai mulți optează pentru Germania (18%), SUA (14%) sau Canada (7%)⁴ pentru a obține o educație academică solidă.

Incursiunea în expunerea lui Sarkozy poate fi de-a dreptul șocantă pentru cititorul ne-francez. Pe măsură ce înaintezi în text, rămâi stupefiat de sinceritatea de care dă dovadă atunci când identifică și expune carențele Franței, lucru pe care îl face cu o dezinvoltură care nu-i știrbește cu nimic din patriotism: „Franța, în ciuda atuurilor ei incontestabile și a trecutului prestigios, va deveni o nostalgie dacă nu ia măsurile necesare pentru a se adapta transformărilor de pe glob.”

Venită din partea unui francez, critica aroganței franceze este de-a dreptul dezarmantă: „Actuala reputație

³ Politică Zonelor de Educație Prioritară (ZEP) a fost lansată în 1982 cu scopul de a aloca mai multe resurse zonelor defavorizate unde nivelul eșecului școlar era foarte ridicat. Concepută inițial ca o măsură temporară (pentru 4 ani), politica ZEP s-a permanentizat. ZEP nu este o inovație franceză. Politici similare, de educație suplimentară în zonele cu condiții sociale și economice dificile, au fost implementate în SUA, Marea Britanie (la începutul anilor '70), Portugalia și Belgia. În Franța, această idee a apărut în anii '70, prima dată în cadrul sindicatelor profesorilor, fiind apoi integrată în programul partidului socialist, care a venit la putere în 1981.

⁴ Vezi Ștefania Enache, *Țările bogate „fură” inteligența statelor sărace* în „Săptămâna Financiară”, luni, 16 iulie 2007, p. 11.

a țării noastre în lume nu este bună. Suficiența franceză displace, venind din partea unei țări care are serioase probleme interne (...). Franța trebuie să învețe să facă distincție între mândrie și aroganță. (...) Tocmai pentru că refuzăm să ne privim problemele în față, flacăra noastră în lume și respectul pe care ni-l poartă alte națiuni se fragilizează”. Prin exprimarea publică a acestui punct de vedere, Sarkozy atacă una dintre cele mai „sacre vaci” a societății franceze – regula nescrisă de a nu-și critica țara. El refuză să-și hrănească conaționalii cu iluzii despre grandoearea Franței. Trecutul nu ar mai trebui invocat ca pretext pentru a ne „permite totul întrucât noi suntem Franța”, spune el. Dimpotrivă, Sarkozy avansează ideea că Franța ar trebui să depună mult mai mult efort ca să se poată mândri cu prezentul ei, în aceeași măsură cum o face cu trecutul ei. Totodată, el blamează politica franceză de intransigență lingvistică, care diminuează capacitatea Franței de a-și exprima punctul de vedere, mai ales în cadrul discuțiilor informale: „În numele francofoniei, refuzăm să vorbim o altă limbă în negocierile internaționale, inclusiv în discuțiile informale, care, adeseori, sunt cele mai importante. Suntem astfel percepuți ca fiind aroganți și ne trezim excluși de la dezbateri!”. În același timp, el atrage atenția asupra unei alte situații alarmante, aceea a reducerii influenței limbii franceze chiar în cadrul Uniunii Europene.

În materie de *afaceri externe*, Sarkozy vorbește despre nevoia de reorientare către țările cu o creștere economică puternică (China, India, Brazilia, țările Asiei de Sud-Est) și, pe

cale de consecință – despre nevoia de reconfigurare a rețelei diplomatice în funcție de aceste zone, de difuzare, cu prioritate acolo, a limbii și culturii franceze. Sarkozy sugerează că retrăsarea direcțiilor de forță ale politicii externe ar trebui făcută conform următoarelor coordonate: relația strategică cu americanii, Africa, universalizarea respectului pentru drepturile omului, sprijinul fără echivoc pentru securitatea Israelului.

Reamintește rolul salvator al SUA în istoria recentă a Franței și susține că interesul ei este să aibă „cele mai bune relații” cu America. Dezacordurile referitoare la Irak, deși legitime, nu justifică în opinia sa relațiile prezente „lipsite de căldură” între cele două țări. Americanii „au fost, sunt și vor rămâne prietenii și aliații noștri”. Atlantismul său, dar și acuzația că ar dori să transforme modelul social francez într-unul de tip anglo-saxon, i-au atras deja eticheta de „Sarkozy Americanul”. Și aici autorul simte nevoia să clarifice lucrurile. Deși apreciază anumite aspecte ale sistemului american, el respinge categoric inegalitățile și excesele acestuia (spre exemplu, protecția socială pe care o consideră „insuficientă și discriminatorie”). „Dacă nu aș avea ochi decât pentru modelul american, aș trăi în Statele Unite”, mărturisește el, pentru ca spre finalul cărții să fie și mai explicit: „Nu sunt fascinat de modelul american. Dar, dacă este să aleg, mă simt mai apropiat de societatea americană decât de multe altele de pe glob”.

Sarkozy enunță imperativul unei noi politici africane. Consideră că Africa ar trebui să fie o prioritate, și nu

doar Africa francofonă, ci întreg continentul. Militează pentru o abordare mai pragmatică în relațiile cu țările africane și pentru consolidarea instituțiilor democratice.

Inedită este și poziția sa față de Israel, Sarkozy arătând că relațiile cu această țară nu trebuie să oscileze în funcție de relațiile Franței cu țările arabe.

Volumul prezentat aici constituie, credem, o lectură importantă pentru a cunoaște, dacă nu mentalitatea primului om politic din Franța, cel puțin eșafodajul ideatic din spatele discursului său public. Cartea lui Sarkozy nu oferă numai un diagnostic al problemelor cu care se confruntă țara sa la ora actuală, dar și soluții. El le promite francezilor

reîntoarcerea speranței și a încrederii în viitor. Citind această carte, înțelegi mai bine de ce l-au votat francezii pe Sarkozy, precum și în ce direcție ar putea evolua Franța. Imaginea care se desprinde este cea a unui politician reformator, pragmatic, direct, hotărât și capabil să refacă leadership-ul Franței la nivel european și mondial. Un om care consideră că Franța nu se mai poate sustrage procesului de globalizare, și nu are altă soluție decât să „accepte partea bună a acesteia, pentru a o combate pe cea rea”. Sarkozy pare a fi persoana potrivită pentru a opera „schimbarea la față” a Franței și pentru a da un nou impuls proiectului european. **(Gina GUȘILOV)**

Despre interese geostrategice și configurații ale distribuției puterii în zona Asia-Pacific

Recenzie la Michael YAHUDA, *The International Politics of the Asia-Pacific*, Second and revised edition, ed. Routledge, London and New York, 2004, 355 p.

Michael Yahuda descrie evoluțiile politicii internaționale care au influențat zona Asia-Pacific, atât în timpul Războiului Rece cât și în perioada de după acesta. Cartea își propune o analiză atentă a unor procese istorice (trenduri) de mare amploare și care se conturează prin linii tot mai bine definite, procese printre care se numără și globalizarea, multilateralismul și regionalizarea afacerilor internaționale. Nu sunt neglijate nici subiecte precum războiul împotriva terorismului și interesul crescut al unor țări ca Japonia, Rusia, China pentru stabilirea unui cadru de securitate extins.

Lucrarea este scrisă din perspectiva unui specialist în domeniul studiilor politice. Autorul acestei cărți s-a remarcat ca profesor emerit la London School of Economics and Political Science și ca profesor la Fairbank of East Asian Studies, Harvard University. Experiența de cadru didactic își pune amprenta asupra modului în care se înlanțuie argumentele și asupra fluidității limbajului.

Textul este elaborat având ca puncte de plecare trei mari planuri ale politicii internaționale. Este vorba despre nivelul global al evenimentelor, despre cel regional și despre cel local (subregional). Desigur, după Al Doilea

Război Mondial perioada cea mai semnificativă la nivel global este Războiul Rece, cea care a marcat împărțirea sferelor de influență între Statele Unite și Uniunea Sovietică. Problemele care apar la nivel regional au drept principale cauze atât contextul internațional general, cât și aspecte care definesc coordonatele politicii locale. Pe plan local sunt deosebit de importante problemele de identitate și securitate.

În prima parte a lucrării, aceea care analizează politica marilor puteri în timpul Războiului Rece, autorul descrie trecerea de la o lume marcată de bipolaritate și de împărțirea puterii între America și Uniunea Sovietică, la una în care alături de cele două superputeri se remarcă și China. Acest lucru duce la definirea situației globale ca fiind tot mai mult influențată – sau caracterizată – de tripolaritatea care ia naștere din sistemul de interacțiuni format de aceste state.

Unul dintre punctele de maximă importanță pentru Războiul Rece, dar și pentru crizele politice și provocările ulterioare a fost Războiul din Coreea, care a început în 1950. Atacul Coreei de Nord împotriva Coreei de Sud a fost declanșat la 25 iunie 1950, fiind susținut de Mao și de Stalin; el s-a dovedit a fi un element important care a

dus la unificarea conducerii NATO. De asemenea, Michael Yahuda remarcă faptul că acest conflict politico-militar de mare amploare, care în ochii lui Kim Il Sung era doar un război civil, de unificare a celor două state coreene, în opinia americanilor era complet altceva – un exemplu tipic de agresiune comunistă. Pentru Uniunea Sovietică, afirmă autorul, un astfel de război avea consecințe geostrategice deosebit de favorabile, pentru că împiedica apropierea dintre Beijing și Washington. Cât despre Mao, acesta considera Războiul dintre Coreea de Nord și cea de Sud ca fiind o amenințare directă pentru securitatea Chinei. O amenințare similară o reprezintă și consolidarea controlului lui Chiang Kai Shek, care se bucura de susținerea americanilor, asupra Taiwanului. Pe 29 ianuarie 1955, Președintele Eisenhower semnează celebra *Formosa Resolution*, care includea separarea Taiwanului de China. Un impact deosebit asupra țărilor din Asia l-a avut și hotărârea americanilor din 1965 de a bombarda Vietnamul de Nord chiar în timpul vizitei premierului sovietic la Hanoi. Armata americană nu se va retrage din Vietnam până în anul 1973, retragere care în opinia lui Michael Yahuda reprezintă prima înfrângere într-un mare război din întreaga istorie a SUA.

Bipolaritatea s-a manifestat în special între anii 1954 și 1970. În aceasta perioadă, Statele Unite au încercat să aplice politica de îndiguire, prin care urmau să ducă un război pe plan psihologic cu sovieticii, construind concomitent alianțe politico-militare și achiziționând armament nuclear performant. Japonia a devenit, în contextul politicii de *containment*, o poziție-cheie

pentru interesele Americii. De altfel, merită menționat și faptul că Japonia a avut cel mai mult de câștigat pe plan economic de pe urma Războiului Rece și a Războiului dintre Coreea de Nord și cea de Sud.

Un moment delicat al Războiului Rece a apărut în 1959, atunci când Uniunea Sovietică a refuzat să îi ofere Chinei tehnologia pentru bomba atomică. În 1960, guvernul sovietic decide să retragă câteva mii de experți ruși aflați pe teritoriul Chinei, hotărâre care a avut importante consecințe negative asupra economiei chineze. Însă acest fapt nu a împiedicat China să facă, în urma dezvoltării unui program atomic propriu, primele teste nucleare în 1964.

În timpul perioadei de tripolaritate care a durat din 1971 și până în 1989, China a încercat să arate că este capabilă să se apere atât în fața unui eventual atac american, cât și în fața unuia rus. Politica acestui stat a fost stabilită în funcție de trei priorități: păstrarea independenței, deschiderea către America și rezistența față de Uniunea Sovietică.

Tripolaritatea a cunoscut două etape. Din 1971 până în 1979, Statele Unite au avut o politică de *détente* față Uniunea Sovietică, iar relațiile sino-sovietice erau marcate de un sentiment de antipatie extrem de accentuat. În opinia lui Michael Yahuda, în această primă fază a tripolarității, America deținea rolul de „pivotal”, având o imagine favorabilă atât în ochii Uniunii Sovietice, cât și în cei ai Chinei; fiecare dintre cele două puteri rivale din Orientul Îndepărtat încerca să convingă Washingtonul să se întoarcă împotriva celeilalte. În cea de-a doua fază a tripolarității, care a durat din 1980 până

În 1989, ostilitatea dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică a crescut semnificativ, iar relațiile dintre chinezi și sovietici au cunoscut un proces de detensionare și îmbunătățire, astfel încât spre sfârșitul Războiului Rece s-a remarcat o anumită normalizare a relațiilor sino-sovietice și o echilibrare a situației în Estul Eurasiei. Autorul cărții consideră că în această a doua etapă a tripolarității, poziția de „pivot” a fost ocupată de China, care a avut mult de câștigat de pe urma deteriorării rapide a relațiilor dintre celelalte două state. Cât despre agravarea conflictului dintre America și Uniunea Sovietică, acesta este motivat în principal de atacul sovieticilor asupra Afganistanului, declanșat în 1979.

În această perioadă, relațiile sino-japoneze cunosc și ele o ameliorare, în anul 1978 fiind semnat tratatul de pace și prietenie între cele două state. Uniunea Sovietică nu se arată deloc încântată de normalizarea relațiilor dintre cele două țări, văzându-se amenințată de o alianță *de facto* încheiată între cele mai puternice state din lume: Statele Unite, China și Japonia.

A doua parte a lucrării se ocupă de perioada de după Războiul Rece. Sunt urmărite în special tendințele care influențează politica marilor puteri care au un cuvânt de spus asupra Asiei: Statele Unite, China și Japonia. În prezent, cele trei țări formează un triunghi complex, în care Washingtonul asigură securitatea Japoniei și susține dezvoltarea economică a Chinei. Totuși, în ciuda alianței politico-militare dintre Statele Unite și Japonia, nu trebuie neglijat faptul că aceste două țări sunt rivale din punct de vedere

economic, puterea economică a Japoniei fiind pentru America o amenințare mai mare decât era puterea militară a Uniunii Sovietice în timpul Războiului Rece. În ceea ce privește China, aceasta cu greu poate șterge data de 4 iunie 1989 din memoria americanilor, dată la care în piața Tienanmen au avut loc evenimentele care au șocat întreaga lume. La aceste evenimente sângeroase, Statele Unite au răspuns prin sancțiuni care au constat în încetarea întâlnirilor dintre lideri și în întreruperea legăturilor militare și a vânzării de tehnologie militară către China. Relațiile sino-americe au cunoscut o înrăutățire și datorită altor critici lansate de americani către China. Printre motivele de îngrijorare ale americanilor se numărau nerespectarea drepturilor omului de către regimul de la Beijing, precum și producerea și exportul de arme de distrugere în masă. Totuși trebuie ținut cont de faptul că, în 1992, China a semnat Tratatul de Neoproliferare, iar în 1996 pe cel care interzice testele nucleare.

O problemă mult mai gravă cu care se confruntă politica asiatică și cea mondială este retragerea Coreei de Nord din Tratatul de Neoproliferare și producerea de către această țară a armamentului nuclear, ca și a unor rachete balistice capabile să lovească ținte aflate la mare distanță. Pentru a convinge guvernul de la Pyongyang să renunțe la acest tip de înarmare, în 2003 și 2004 au avut loc convorbirile de la Beijing între China, Coreea de Sud, Japonia, Rusia, Statele Unite și Coreea de Nord.

China și-a manifestat intenția de a duce o politică pașnică, bazată pe

creșterea economică, pe reforme economice și pe deschiderea către celelalte țări. În 1991, China aderă la APEC și devine membru al Forumului Regional ASEAN în 1994. De asemenea, liderii chinezi intenționează să promoveze multilateralismul și cooperarea în domeniul securității. După atentatele de la 11 septembrie, China a fost considerată de Statele Unite ca fiind un partener în lupta împotriva terorismului.

Totuși, problema Taiwanului ridică și în continuare semne de întrebare în ceea ce privește politica pașnică a Chinei. În 1995, anul în care au avut loc alegeri parlamentare în Taiwan, China a simulat o invazie și a bombardat o regiune aflată la nord de Taiwan. De altfel, Michael Yahuda apreciază că principalul scop real al modernizării accelerate a forțelor armate chineze și al achiziționării de arme rusești de către această țară este recuperarea Taiwanului, care este esențială pentru interesele strategice ale Chinei, așa cum sunt ele înțelese de decidenții care nu renunță la principiul „O singură Chină”.

Cât despre Japonia, putem spune că menținerea alianței cu Statele Unite rămâne o prioritate în politica externă a acestei țări. În anul 1998, Coreea de Nord a testat o rachetă *Taepadong* în apele din apropierea Japoniei, ceea ce a determinat guvernul nipon să semneze un memorandum cu Statele Unite: este vorba de un document prin care statul nipon se angajează să coopereze cu America în ceea ce privește dezvoltarea apărării împotriva rachetelor balistice. Cu Rusia, Japonia are în continuare o relație destul de încordată, semnarea

unui acord de pace fiind împiedicată de conflictul teritorial dintre cele două țări, conflict generat de anexarea de către ruși a Insulelor Kurile.

Dacă trecem în revistă toate aceste elemente, cartea lui Michael Yahuda se dovedește a fi o lucrare deosebit de utilă pentru cercetătorii care doresc să aprofundeze aspectele legate de problemele și provocările cu care se confruntă Asia. Abordarea diferitelor teme are la bază metoda analitică, ceea ce îi permite cititorului să înțeleagă în profunzime anumite evenimente, precum și motivele care au stat la baza anumitor decizii.

Autorul consideră contextul internațional (global) ca fiind esențial pentru definirea unor aspecte regionale și locale. De asemenea, nu este neglijat faptul că la evoluția problemelor și provocărilor cu care se confruntă la momentul actual țările din zona Asia-Pacific a contribuit în mare măsură cadrul istoric, fapt care justifică atenția acordată perioadei Războiului Rece. Totodată, observăm faptul că lucrarea nu se limitează la descrierea situației globale și a raporturilor de forță dintre marile puteri, ci încearcă o analiză a situației din toate statele asiatice, cu toate că în cazul unor țări mici, situația politică nu este descrisă în detaliu. Nu în ultimul rând, trebuie remarcat faptul că în afara multitudinii de informații prezentate în această carte, ne atrage și stilul în care este redactată lucrarea, stil care transformă nevoia de documentare a cititorului într-o lectură captivantă. **(Maria Suzana SOPA)**

467 de documente despre 94 de ani de istorie a relațiilor româno-chineze

Recenzie la volumul *Relațiile româno-chineze 1880-1974. Documente* (coord. ambasador Romulus Ioan Budura), Ministerul Afacerilor Externe, Arhivele Naționale, București, 2005, 1310 p.

Pe 13 decembrie 2005, sub egida Bibliotecii Academiei Române, a avut loc lansarea cărții, sau mai bine spus a volumului de documente *Relațiile româno-chineze 1880-1917*, sub coordonarea fostului ambasador și reputat sinolog, Romulus Ioan Budura. Cartea a apărut cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe al României și al Arhivelor Naționale, colaboratori la realizarea acestui volum fiind dr. Iolanda Țighiliu, Camelia Moraru, Constantin Moraru și Costin Ionescu.

Lansarea cărții s-a bucurat de participarea președintelui României, Traian Băsescu, a președintelui de atunci al Academiei Române, Eugen Simion, a ambasadorului Republicii Populare Chineze, Xu Jian, a Patriarhului din vremea aceea al Bisericii Ortodoxe Române, Teoctist, precum și a numeroși membri ai Academiei Române, foști ambasadori, istorici, ambasadori străini, reprezentanți ai mass-media.

Publicarea corpusului de documente privind relațiile româno-chineze (1880-1974) răspunde, așa cum sublinia în prefața cărții Romulus Ioan Budura, unei nevoi puternic resimțite în ultimii ani de cancelarii politice și diplomatice, de cercetători ai istoriei și relațiilor internaționale, de analiști și jurnaliști, precum și interesului legitim al României

de a face cunoscute actele sale de politică externă în secolul XX.

De asemenea, în 2005, publicarea cărții corespunde și împlinirii a 125 ani de la recunoașterea oficială reciprocă a României și Chinei, consemnată în schimbul de mesaje dintre principele Carol al României și împăratul Guangxu al Chinei.

Pe parcursul celor 467 de documente și 32 de fotografii cuprinse în peste 1200 de pagini, putem urmări evoluția ansamblului relațiilor româno-chineze de-a lungul anilor, atât în cel al relațiilor politice, diplomatice, economice și comerciale, cât și științifice și tehnice, culturale și jurnalistică, sportive și turistice.

Primul document se referă la scrisoarea lui Mihail Kogălniceanu, ministru plenipotențiar al României la Paris, către Vasile Boerescu, ministrul Afacerilor Străine, datată din 6 ianuarie 1881 și privind răspunsul împăratului Chinei la scrisoarea principelui Carol prin care i se notificase independența și suveranitatea României.

Putem surprinde aspecte referitoare la atitudinea României față de conflictul chino-japonez din anii '30, mai ales prin discursurile rostite de Nicolae Titulescu în cadrul Adunării Generale Extraordinare a Societății Națiunilor.

Al Doilea Război Mondial este surprins prin recunoașterea de către România a guvernului pro-japonez de la Nanjing și ruperea relațiilor diplomatice dintre Republica Chineză și țara noastră, alături de guvernele german și italian.

Schimbările postbelice după 1945, survenite atât în România cât și în China, au dus la stabilirea de noi relații diplomatice la 3-5 octombrie 1949.

În perioada „Războiului Rece”, mai ales în anii 1965-1974, găsim subliniate în documente aspecte ale relațiilor dintre cele două țări, cât și ale pozițiilor luate pe plan internațional, mai ales în cazul conflictului „ideologic” sovieto-chinez, a admiterii Chinei în O.N.U., stabilirii relațiilor între China și S.U.A., mișcarea de realiniere ș.a.

Un punct în plus pe care îl oferă volumul de documente sunt textele acordurilor, convențiilor și tratatelor încheiate între România și China mai ales după 1949, acestea fiind de un real ajutor în cunoașterea relațiilor bilaterale dintre cele două țări.

Notele bibliografice de la sfârșitul volumului oferă informații prețioase, mai ales despre oficialitățile chineze, necesare studiului istoric. Meritul întocmirii acestei note revine dr. Anna Eva Budura.

Ultimul document din 24 decembrie 1974, o telegramă a lui Nicolae Gavrilesco, ambasador al României la Beijing către George Macovescu, ministrul Afacerilor Externe al României, referitor la aprecierile ministrului Afacerilor Externe al R.P. Chineze, evidențiază stadiul foarte bun al relațiilor dintre cele două țări în acel moment.

Astfel, lectura documentelor, peste 450, ce probează evoluția relațiilor româno-chineze de-a lungul celor 94 de ani pe care îi acoperă volumul, aduce sub ochii cititorului dorința celor două țări de a se cunoaște, de a se înțelege și colabora, în condițiile unui climat internațional marcat adesea de conflicte, cum a fost cel al secolului al XX-lea. **(Constantin MORARU)**

Despre „funcția și puterea Intelectualului de a fi vindecător de boli endemice”

Pe marginea lucrării Elena SIUPIUR, *Intelectuali, elite, clase politice moderne în Sud-Estul european. Secolul XIX*, Editura Dominor, București, 2004, 308 p.

Într-o societate precum cea românească de astăzi, în care degringolada valorilor pare egalată doar de cea din viața politică și economică, o lucrare temeinică pe tema apariției și formării intelectualității și a elitelor românești și sud-est europene se impune a fi remarcată.

Distinsa cercetătoare a Institutului de studii sud-est europene, Elena Siupiur, a cărei acribie și generozitate constituie modele pentru cei care au avut șansa de a-i fi alături, analizează cu pasiune și competență un subiect care își păstrează actualitatea. Credința domniei sale în „funcția și puterea Intelectualului de a fi vindecător de boli endemice” i-a oferit un plus de energie pentru a demara cercetările într-o epocă în care lupta de clasă și regimul comunist înlocuiseră, folosind de multe ori mijloace violente, o categorie socială distinctă și autentică cu prefabricatul „om nou”. Vastul proiect de cercetare din care autoarea a publicat până acum numeroase studii și lucrări oferă cititorului, prin volumul de față, un prim eșantion dintr-o sinteză așteptată.

Credem că este important să subliniem intenția de a încadra încă de la început spațiul românesc celui sud-est european, căruia îi aparține din punct de vedere al structurilor sociale,

economice și de mentalitate, am îndrăzni să spunem nu numai în epoca modernă. În felul acesta pot fi surprinse trăsăturile comune, calitățile, aspirațiile, specificul acestei părți a Europei, dar și particularismele, elementele divergente, lipsurile unei lumi în mișcare care încearcă să-și precizeze tot mai apăsător identitatea. Din punct de vedere metodologic, lucrarea despre care discutăm se impune atenției cu atât mai mult cu cât unii dintre confrății istorici, mulți dintre ei încă tineri, compară societatea românească cu cea occidentală în mod mecanic și de aceea rezultatele sunt uneori de-a dreptul amuzante. În viziunea autoarei, funcția intelectualului este în primul rând socială și politică, nu atât culturală în sensul specific al termenului și, de aceea, elitele intelectuale se suprapun de fapt peste cele politice. Secolul al XIX-lea a consacrat o intelectualitate „profesională, utilitară, pragmatică și activă în spațiul politic”. De aceea, aceasta își găsește în împrejurările construirii statului modern, liberal și național în egală măsură, cel puțin ca idealuri, posibilități de afirmare pe care le va folosi cu energie și consecvență. În Sud-Estul Europei, caracterul național al statului a predominat față de cel liberal chiar și după Primul Război Mondial în practica politică și instituțională, iar elita, fie ea

românească, bulgară, sârbă, greacă, a încercat să adapteze aici un model de factură occidentală a cărui punere în practică a diferit de la o societate la alta. Profesionalizarea intelectualității, despre care vorbește pertinent cerce-tătoarea, a avut în vedere obiectivele unei misiuni sociale și politice inerente începuturilor. Drept element nou apare tot mai mult politica înțeleasă de contemporanii epocii ca profesie distinctă, chiar dacă până la începutul secolului al XX-lea separarea politicii de alte profesii intelectuale nu este absolută. În acest sens, ilustrative sunt tabelele și datele statistice realizate cu migală și acribie. De exemplu, pe primele trei locuri între activitățile intelectuale ale celor care formează elita politică, se află publiciștii, juriștii și profesorii.

De o atenție aparte se bucură scriitorul român din secolul al XIX-lea și putem spune că întâlnim un adevărat „manual de folosire” care ne duce cu gândul la savuroasele „fiziologii” ale unor autori romantici dintre care și literatura română a reținut câțiva, pe urmele mai cunoscute ale unor confrați din Apus. Autoarea este interesată nu atât de sociologia operei sau a publicului cititor, cât mai ales de aceea a scriitorului, adică încearcă și reușește să surprindă „tipul de relații cu stările și funcțiile sociale proprii secolului” pe care scriitorul le pune în scenă. Principala caracteristică a oamenilor de condei este dată de distincția dintre profesia „socială” de bază, exercitată în virtutea unei pregătiri și a unei diplome, și pasiunea pentru scris exersată în afara celei dintâi și fără o legătură directă cu aceasta. Altfel spus, în secolul al XIX-lea, ca și astăzi, nu se putea trăi din scris la

noi, ceea ce reprezintă, după părerea noastră, un indiciu important asupra societății.

Două cazuri stau la baza teoriei elaborate de autoare, cel românesc și cel bulgar. Buna cunoaștere a limbii bulgare și a surselor respective i-a permis autoarei analiza unui spațiu care rămâne, în general, opac istoricilor români datorită barierei lingvistice. Concluzia se îndreaptă spre conturarea unui model relativ la contribuția intelectualilor în ceea ce privește organizarea mișcării naționale și de construire a statului modern, ale cărui elemente ar fi următoarele:

- elaborarea unei doctrine naționale bazate atât pe memoria orală, cât și pe izvoarele culte și în acest sens se poate vedea exemplul generației romantice care „inventează” conceptul de națiune înțeles ca nou mijloc de realizare a solidarității sociale;

- rolul mișcării istorico-filologice care oferă argumente programelor politice;

- importanța școlii moderne în limba națională, școală patronată fie de stat, ca în cazul românesc, fie de comunitățile locale, ca în cazul bulgar până la apariția statului modern;

- declararea autocefaliei bisericii, dar și subordonarea acesteia statului în urma operei de secularizare;

- radicala reformă instituțională care are la bază modelul occidental și legată de aceasta organizarea unor instituții moderne, expresie a principiilor de bază ale liberalismului: separarea puterilor în stat, suveranitatea națiunii, guvernarea reprezentativă;

- contribuția majoră a literaturii și ziaristicii ca principale mijloace de exprimare și de difuzare a ideilor;

– participarea directă și nemijlocită a intelectualilor în gestionarea chestiunilor politice și administrarea intereselor statului.

Pe de altă parte, dacă premisele sunt comune, finalitățile au fost de multe ori divergente, deoarece naționalismele balcanice au dezbinat și nu au unit, decât vremelnic și în funcție de anumite interese de scurtă durată, Sud-Estul european. Așa cum bine a arătat istoricul grec Paschalis Kitromilides, dispariția „mentalității balcanice” care a unit regiunea până la sfârșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX, a lăsat locul naționalismelor a căror acțiune divergentă se agravează mai cu seamă după apariția statelor moderne.

Cu toate acestea, colaborările dintre intelectuali au fost posibile în primul rând datorită limbajului comun, care decurge dintr-o educație similară. În acest context, nu este neglijată nici legătura dintre intelectualitatea românească și cea bulgară, sprijinul acordat de oficialitățile de la București emigrației bulgare până la apariția statului modern la sud de Dunăre.

În ceea ce privește formarea elitelor balcanice, cercetătoarea este în măsură să emită păreri elaborate pe baza unor cercetări sistematice a

arhivelor principalelor universități germane. Dacă multă vreme s-a crezut, părere întâlnită din păcate și astăzi, că elitele românești s-au format cu precădere în spațiul francez, rândurile de față demonstrează importanța spațiului cultural german în educarea și pregătirea intelectualilor români și balcanici. Doamna Elena Siupiur pune la locul lui rolul avut de universitățile germane, de-a lungul secolului al XIX-lea, în formarea elitei românești și sud-est europene, spulberând ideea primatului deținut în acest sens de spațiul francez. Ne permitem să adăugăm că viitoare cercetări în arhivele universităților elvețiene, italiene, britanice, vor aduce informații suplimentare care vor nuanța anumite teorii istoriografice.

A vorbi astăzi despre elite și intelectuali, chiar dacă în cazul de față doar din perspectivă istoriografică, presupune nu atât declarații de adeziune, ci în primul rând asumarea unui anumit spirit. Lectura cărții de față ne convinge de aceasta o dată în plus și ne îndeamnă să continuăm un proiect care poate răspunde multor întrebări actuale. (**Alin CIUPALĂ**)

O monografie dedicată unei personalități, dar și o frescă a unei epoci importante a diplomației românești

Pe marginea volumului Daniel CAIN, *Un trimis al Maiestății Sale: Nicolae Mișu*, Editura Anima, București, 2007, 191 p.

A ieșit recent de sub tipar o monografie consacrată lui Nicolae Mișu, diplomat de vârf al României moderne, a cărui activitate, desfășurată peste trei decenii, începe în anul 1886 – când organizarea Ministerului Afacerilor Străine se află „în plin șantier” – și se sfârșește în 1919 când, doar pentru scurtă vreme (15 octombrie – 28 noiembrie), avea să preia portofoliul Externelor.

În acest răstimp, lui Nicolae Mișu i s-au încredințat răspunderi de mare însemnătate pentru țară. A căutat să se situeze mereu la înălțimea misiunilor primite: mai întâi la Agenția diplomatică și Consulatul General din Sofia (1887–1889; 1890–1891; 1900–1908), unde s-a confruntat cu problemele regionale dificile ale spațiului sud-est european, aflat în plină criză; pe urmă, la Legația României din Viena (1891–1894; 1908–1911), un post cu greutate, de unde a putut observa îndeaproape dinamica raporturilor dintre marile puteri, dibuind consecințele lor asupra situației din Balcani; apoi la Constantinopol (1911–1912), ca trimis extraordinar și ministru plenipotențiar pe lângă Majestatea Sa Împăratul otomanilor, unde a ajuns în zilele declanșării conflictului turco-italian legat de pierderea de către Imperiul Otoman a Tripolitaniei, ultima provincie

africană a acestuia. În 1912, Nicolae Mișu este transferat de urgență la Londra, în fruntea Legației României, anume pentru tratativele privind frontiera româno-bulgară. Demersurile ce aveau ca miză stabilirea liniei de hotar se complică, ele încheindu-se ulterior (în 1913) la Petersburg. În cei șase ani cât a rămas în capitala Marii Britanii și Irlandei, pe fondul dramatic al izbucnirii Primei Conflagrații Mondiale, Nicolae Mișu primește instrucțiuni speciale, în condiții de strictă confidențialitate, el fiind unul dintre puținii reprezentanți ai noștri în lume demn de încrederea lui Ionel Brătianu, șeful guvernului. După demisia lui Brătianu, în 1918, Nicolae Mișu este chemat să conducă Ministerul Afacerilor Străine în cabinetul lui Alexandru Averescu și să preia negocierile de pace cu Puterile centrale, dar venirea sa în țară întârzie, fapt pus pe seama unor înțelegeri ale liberalilor. În fine, în 1919, îl regăsim în delegația noastră la Conferința de Pace de la Paris, ca prim adjunct al lui Brătianu. Întristat de situația iscată de divergențele dintre Ionel Brătianu și Take Ionescu (despre care scrie către Centrală: „Ai noștri ne-au făcut mare rău aici și la Londra. Sperăm să putem repara ceva.”), el rămâne în capitala franceză până în luna octombrie, când se

întoarce la București, acceptând, de astă dată, să devină ministru (este primul diplomat de carieră ajuns în această funcție) în guvernul de sacrificiu al lui Arthur Văitoianu.

Volumul *Un trimis al Majestății Sale: Nicolae Mișu* este nu numai o monografie dedicată unei personalități, ci și fresca unei epoci a diplomației românești. Urmărind cariera lui Nicolae Mișu, eroul cărții devine, la rândul-i, călăuză în acest univers aparte, care evoluează și se desăvârșește odată cu el. În primul capitol al volumului său, Daniel Cain surprinde „vârsta romantică”, a începuturilor, când se cristalizează breasla proaspăt constituită a slujitorilor politicii noastre externe. Printre puținii ei membri (în 1894 erau 101, dintre care doar 41 în administrația centrală) se aflau câțiva „iluștri intruși”, cum îi numește Trandafir G. Djuvara pe intelectualii care se învoiseră să intre în Ministerul Afacerilor Străine, alături de ei lucrând persoane provenite dinspre cele două partide – liberal și conservator – angajate pe criteriul politic. Era valabil, deopotrivă, și criteriul averii, uneori fără să conteze, conform spuselor lui Ion Câmpineanu, dacă aceștia cunosc limba română sau obiceiurile noastre, fiind „crescuți de mici” pe alte meleaguri. Vara, unii dintre funcționarii ministerului lăsau diplomația să aștepte până după isprăvirea treburilor câmpului, preferând, bunăoară, să supravegheze personal secerișul. Autorul oferă în aceste pagini numeroase citate (uneori fragmente extrase din diverse statistici), pe care le montează cu simț aproape drama-turgic, lăsându-le mai ales pe ele să vorbească. Din documentele selectate irumpe o

lume plină de culoare locală, cu patina proprie pragului de veac XX. O lume aflată adesea, prin modul în care acționează și își articulează idealurile, la limita fragilă dintre sublim și ridicol. O colecție eteroclită, încărcată de contraste, ce face ca întreaga arhivă de care se servește Daniel Cain să fie expresivă, vie și atașantă.

Capitolele următoare tratează pe larg, cronologic, fiecare dintre mai sus-menționatele însărcinări diplomatice ale lui Nicolae Mișu, autorul făcând largi acolade de raportare a lor la contextul istoric. Adastă cu precădere asupra misiunii de la Sofia, Daniel Cain fiind un cunoscător afirmat al acestei arii geografice (coautor, alături de Plamen Pavlov și Iordan Ianev, al *Istoriei Bulgariei*, apărută la București în 2002), oprindu-se, totodată, și asupra contribuției lui Nicolae Mișu în apărarea cauzei aromânilor, de care îl leagă rădăcini identitare. „Diferitele acte diplomatice încheiate între Sofia și București în toată această perioadă sunt rezultatul nevoii de modernizare a societății și de rezolvare a unor chestiuni care generează anumite stări de tensiune în plan strict bilateral. Sugestiv este faptul că, dintre cele șapte acorduri încheiate în perioada 1885–1908, patru sunt negociate și semnate în timpul mandatului lui Mișu la Sofia” (p. 76).

Expert reputat al relațiilor internaționale, poliglot (stăpâna nu mai puțin de paisprezece limbi străine), inițiat, și prin pregătirea juridică, în domeniul actelor și tratatelor, Nicolae Mișu a fost în cele peste trei decenii de activitate diplomatică o coloană de rezistență, ducând deseori greul unor negocieri anevoioase. Poate că ținea de

structura sa interioară – de om onest, fidel, înțelept – să prefere rolul de sfătuitor, pentru care avea o vocație rară, celui de inițiativă. Contemporanii săi, care l-au respectat și prețuit, care i-au marcat fericit destinul, ajutându-l să se împlinească potrivit cu anvergura sa, se numesc Nicolae Iorga, Matila Ghyka, Marcu Beza, Constantin Argetoianu, Alexandru Iacovaky (pe care l-a specializat în problematica balcanică), dar mai ales Dimitrie Sturdza (al cărui prim-colaborator a fost), Ionel Brătianu sau Barbu Știrbei. L-au stimat, deopotrivă, Regina Maria a României, care i-a consacrat rânduri calde, și Regele Ferdinand – suveranul

creând pentru Nicolae Mișu postul de Ministru al Curții Regale: „Această numire este o mare satisfacție pentru cei care realmente se preocupă de interesele noastre”. Cu Nicolae Mișu, „ai sentimentul unei totale siguranțe, lucru de care avem atâta nevoie [...] în evenimentele ce se succed în jurul nostru”, notează Regina Maria în jurnalul său.

Am lăsat la final să adaug că această lucrare, scrisă cu pasiune și cu respect pentru știința istoriei, este primul titlu de autor al lui Daniel Cain. Ne aflăm, așadar, în fața unei cărți cu adevărat valoroase și în fața unui excepțional debut. (**Delia VOICU**)

Ghid practic de istorie contemporană a diplomației secrete și a spionajului în Orientul Mijlociu

Pe marginea volumului Efraim HALEVY, *Omul din umbră. În culisele crizei din Orientul Mijlociu împreună cu omul care a condus Mossadul*, traducere de Irina Tudor Dumitrescu, RAO International Publishing Company, București, 2007, 315 p.

La 8 ianuarie 1918, într-o zi de marți foarte rece, dar și cu mult soare, președintele american Woodrow Wilson și-a început dimineața jucând, o vreme, golf cu soția sa. Abia pe la 11.30 el s-a întors la Casa Albă, unde i-a cerut secretarului său, Joseph Patrick Tumulty, să-i informeze cât mai iute atât pe vicepreședintele Thomas Marshall cât și pe speaker-ul Camerei Reprezentanților, Champ Clark, că are de gând să se adreseze, în jurul orei 12.00, Camerelor reunite ale Congresului. Nici măcar unii dintre membrii guvernului nu știau că șeful statului american avea de gând să prezinte legislativului federal un proiect politic detaliat, cuprinzând obiectivele politice și geostrategice ale SUA în Primul Război Mondial, ca și o schiță generală privind principiile de organizare a lumii postbelice¹. Discursul în cauză, intrat în istorie sub numele de *Cele 14 Puncte* (*The Fourteen Points*), conține câteva elemente care sunt valabile și astăzi. Este suficient să amintim, între altele, prevederi ca: libertatea navigației pe mări și oceane, principiul libertății comerțului internațional, dreptul navelor

comerciale de acircula liber prin Dardanele, întemeierea unui stat polonez independent, precum și înființarea unei „asociații generale a națiunilor”, ca și principiul autodeterminării pentru popoarele din Imperiul Otoman și din Imperiul Austro-Ungar.

Dar același discurs politic conținea și câteva erori grave de evaluare (ca să nu le catalogăm, mult mai direct, ca fiind niște naivități impardonabile). Vorbind despre reprezentanții abia născutului stat bolșevic, implicați la vremea aceea în negocierile ce urmau să se finalizeze cu Tratatul de pace de la Brest-Litovsk, Wilson afirma că ei ar fi purtătorii unor puncte de vedere „foarte juste, foarte înțelepte și formulate în adevăratul spirit al democrației”, ca și ai unei preocupări pentru „ceea ce este drept, uman și onorabil”.

Cartea lui Efraim Halevy este un foarte bun argument pentru a pune sub semnul întrebării o altă formulare a lui Wilson. Și anume aceea care deschide, de fapt, șirul *Celor 14 Puncte*. În fraza la care ne referim, președintele SUA își exprima credința că trebuie – și mai ales că se poate – ca întreaga lume să

---

¹ Pentru toate acestea, vezi John TOLAND, *No Man's Land. 1918, The Last Year of the Great War*, Doubleday & Company, Inc., Garden City, New York, 1980, p. 121.

renunțe, definitiv, la tratativele și înțelegerile secrete, ce urmau să fie înlocuite de o diplomație „și care va acționa întotdeauna cu onestitate și la vedere”. Faptul că Wilson era rupt – în bună măsură – de realitate e dovedit, fără putință de tăgadă, chiar de pe la începutul anilor '20, de Tratatul de la Rapallo (și, mai precis, de Convenția militară secretă care a fost negociată și încheiată cu același prilej și care a constituit prima încercare în egală măsură majoră și încununată de succes de a ocoli litera și spiritul sistemului de păci de la Versailles). Pentru vremurile mai apropiate de zilele noastre, cartea lui Halevy este, între altele, o excelentă probă a faptului că, oricât și-ar dori acesta, puzderia de specialiști în științe politice și de oameni politici care cred cu tărie în valoarea supremă a paradigmei idealiste în domeniul relațiilor internaționale, diplomația secretă n-a încetat să existe, nu încetează să fie relevantă și nici nu încetează să fie, în condițiile permanent tensionate din Orientul Mijlociu, un instrument politico-strategic absolut esențial pentru împlinirea intereselor vitale de securitate ale statelor din regiune, ca și pentru detensionarea unor crize extrem de grave, care pot escalada oricând până la nivelul de intensitate al conflictului pe care îl numim război deschis.

*
* *

Efraim Halevy s-a născut la Londra, în 1934. Printre amintirile sale

cele mai puternice din perioada copilăriei se numără și cele legate de „căderea rachetelor V-1 și V-2 asupra Londrei, care provocau, adesea, sute de morți din rândul civililor” (p. 11). În aprilie 1949, pe când avea 15 ani, Halevy s-a mutat în Palestina, împreună cu părinții săi. La doar o lună după sosirea familiei sale în Orientul Mijlociu lua naștere statul Israel și începea Războiul de Independență al acestuia. Cinci ani mai târziu, el devenea președintele Uniunii Naționale a Studenților Israelieni. În această calitate, Halevy a călătorit mult, în Europa de Est, Asia și Africa. El subliniază și că „am fost la Moscova și la Praga în 1956, o perioadă tumultuoasă din istoria blocului comunist” (p. 11). Cariera de ofițer de informații și-a început-o în 1961. A lucrat, succesiv, ca „analist, ofițer operativ și ca șef-adjunct al unei divizii”, făcând parte „din corpul de conducere al Mossad timp de douăzeci și opt de ani și jumătate” (p. 11). Halevy descrie în termeni suficient de clari, încă din primele două pagini ale cărții sale de memorii, și câteva etape importante ale carierei sale profesionale: patru ani la Washington, în vremea când ambasadorul Israelului în capitala SUA era Yitzhak Rabin, care a devenit mai apoi prim-ministru; urmează trei ani la Paris, „într-o funcție de conducere”, după care i se încredințează comanda a două divizii (direcții) operative ale Mossad, „fiecare timp de câte cinci ani” (p. 11). Înainte

² Pentru contextul istoric general, ca și pentru descrierea negocierilor, ca și pentru evaluarea semnificației și consecințelor imediate și pe termen mediu a Tratatului și convenției de la Rapallo vezi, între altele, Louis FISCHER, *Russia's Road from Peace to War. Soviet Foreign Relations 1917-1941*, Harper & Row, Publishers, New York, Evanston, London, 1969, pp. 93-104.

de a se retrage din munca de informații, a fost alți cinci ani „șef-adjunct al Mossad”, iar apoi a fost trimis la Bruxelles, după sfârșitul lui octombrie 1995, ca ambasador al Israelului la Uniunea Europeană. Doi ani și trei luni mai târziu, Halevy a fost „rechemat în mare grabă de prim-ministrul Benjamin Netanyahu pentru a deveni șeful Mossad într-o perioadă de criză” și a ocupat poziția de director al „uneia dintre cele mai puternice agenții secrete guvernamentale din lume” (p. 12) vreme de alți patru ani și jumătate. Însușind această perioadă cu prima parte a carierei sale în serviciile de informații, Halevy a lucrat „la nivel de conducere” a muncii de spionaj, vreme de „treizeci și trei de ani” (p. 12). La momentul traducerii cărții sale în limba română el era șeful Centrului pentru Studii Strategice și Politice de la Hebrew University din Ierusalim.

Fostul director al Mossad recunoaște că, „în anumite ocazii, evenimentele m-au luat și pe mine prin surprindere ca și pe toți ceilalți” (p. 12). El dă și un exemplu. Atunci când a fost difuzată știrea despre atentatele teroriste de la 11 septembrie 2001, Halevy a telefonat analiștilor săi, care i-au spus „că nu știm nimic altceva în afară de ceea ce este public”. Și, continuă el, „dintre toate evenimentele care au avut loc pe parcursul mandatului meu de director al Mossad, acesta este cel care m-a făcut să mă simt aproape în întregime neputincios”, tocmai fiindcă „informațiile erau la nivel zero” (pp. 12-13). Dar, sugerează Halevy, momentele de neștiință și de derută sunt rare în activitatea unei agenții serioase de informații. E drept, o asemenea structură

poate oricând comite și greșeli, după cum nu poate avea niciodată o eficiență de 100%. Așa de exemplu, recunoaște Halevy, oricât de mult s-au străduit serviciile sale de informații, „Israelul nu a fost niciodată capabil să prevină scurgerea de informații, ordine și instrucțiuni din închisorile sale, oricât de sigure erau acestea din punctul de vedere al unei” eventuale „evadări în masă” (p. 196) a teroriștilor și fundamentalistilor musulmani încarcerați. Uneori, în ciuda experienței operative, greșelile pot fi absolut năucitoare. Halevy pomenește, chiar dacă foarte pe scurt, cazul Sylviei Raphael, „agent Mossad, arestată în satul Lillehammer, din Norvegia, după o operațiune câmpăcită care a avut ca rezultat moartea unui chelner nevinovat din cauza identificării sale greșite” (p. 220) cu unul din planificatorii uciderii sportivilor israelieni la München, în 1972. Dar, atunci când există cantități suficiente de resurse financiare și de profesionalism, rezultatele pot fi absolut spectaculoase. Așa de exemplu, scrie Halevy, anul 1989, cel al retragerii trupelor sovietice din Afghanistan, „a fost, de asemenea, și un remarcabil succes al CIA, care condusese complexa bătălie cu sovieticii și întreprinsese una dintre cele mai reușite operațiuni ale unui serviciu secret, la scară planetară, din timpurile moderne” (p. 31). Merită subliniat și faptul că Halevy evidențiază, în mai multe ocazii, existența unui caracter bivalent al realităților din lumea politică și din activitatea de informații. Nu există obiectiv atins care să nu genereze și efecte secundare neconvenabile, după cum nu există eșec care, analizat atent, să nu conțină și perspective de rezolvare sau îmbunătățire a situației.

* * *

Am început această discuție prin sublinierea clară a relevanței perene a diplomației secrete, ca și a naivității celor care cred, asemenea lui Woodrow Wilson, că ar fi posibilă, întotdeauna, folosirea diplomației deschise, desfășurate la vedere, fără nici un fel de contacte și negocieri desfășurate în spatele ușilor închise. Iată acum câteva exemple de contacte diplomatice secrete, așa cum le înfățișează Efraim Halevy în lucrarea sa. Ne vom mărgini să le listăm și să le descriem pe scurt, fără prea multe comentarii, tocmai pentru a îngădui cititorului să decidă, cu propriile sale „instrumente de bord”, dacă școala idealistă în domeniul relațiilor internaționale – aceea reprezentată, între alții, și de Woodrow Wilson – are dreptate atunci când, în numele unor principii tare frumoase, dar și tare greu aplicabile, contestă, între altele, și utilitatea diplomației secrete.

În 1989, scrie Halevy, „Gorbaciov s-a apropiat de Israel și a apelat în secret la acesta pentru a convinge Statele Unite să sprijine regimul său și să prevină prăbușirea lui”. În „ceasurile de restriște” de la finalul Războiului Rece, liderul sovietic „părea să creadă că trecerea pe care o avea Israelul în Washington, D.C., putea fi decisivă în influențarea administrației și a Congresului pentru acordarea unui ajutor masiv, financiar și economic, Uniunii Sovietice” (p. 30).

În primăvara lui 1990, atunci când Saddam Hussein se dovedea tot mai iritat de ingratitudea liderilor politici ai lumii sunnite – pe care o salvase de amenințarea fundamentalismului șiiit iranian, împotriva căruia purtase un

îndelungat război – regele Hussein al Iordaniei a încercat, pe calea unor contacte secrete, să sugereze ca „Israelul să demareze dialogul politic cu palestinienii și să trimită semnale” pozitive „către Irak”. Mai mult, atunci când i s-a comunicat că „există un grup numeros în Israel care prefera mai degrabă să deschidă un dialog cu Irakul decât cu Iranul, dar că fiecare tentativă în acest sens eșuase, Hussein a răspuns că totul este o problemă de alegere a canalului potrivit” (pp. 36-37).

În septembrie 1997, o echipă de agenți ai Mossad infiltrată în Iordania „încercase, fără succes, să-l elimine pe unul dintre liderii Hammas, Khaled Mashal”, care era și „cetățean iordanian”. Doi dintre membrii echipei căzuseră în mâinile forțelor iordaniene, iar alți patru se refugiaseră la ambasada israeliană din Amman. Mai multe schimburi secrete de mesaje și opinii au avut loc între Israel și Iordania, chiar în condițiile în care deja „fusesse suspendat orice contact” oficial între cele două țări, iar „tentativele de a trimite” mai mulți emisari israelieni „au fost respinse”, întrucât regele Hussein „se simțea trădat de cei care-i fuseseră prieteni și pe care-i tratase cu încredere și speranță” (pp. 183-187). Situația era de-a dreptul explozivă și exista chiar posibilitatea ca autoritățile de la Amman „să anunțe suspendarea tratatului de pace israeliano-iordanian” (p. 190). În final, Halevy – care era la vremea aceea ambasador al Israelului la Uniunea Europeană – a fost rechemat de urgență în țară și a primit sarcina să discute cu iordanienii. Singura cerere pe care a formulat-o, povestește el, a fost aceea „ca rolul meu în aceste negocieri să nu fie dezvăluit” (p. 189). Ajuns la Amman, Halevy a fost imediat „primit

de prințul Hassan și de cel care era pe atunci șeful serviciului de securitate, generalul Batikhi” (p. 191). În urma acestui prim contact neoficial și secret, Halevy a fost primit, în aceeași zi, mai spre seară, de regele Iordaniei. Acesta a acceptat să se întâlnească, tot în secret, cu premierul israelian, care a decolat „spre miezul nopții” din Ierusalim, luându-i cu el și „pe ministrul apărării, pe tot felul de consilieri militari și pe alte persoane” (p. 193). În urma acestor negocieri secrete, s-a ajuns la un schimb acceptabil pentru ambele părți: Iordania a permis tuturor celor șase agenți israelieni să se întoarcă în țară, iar Israelul l-a pus în libertate pe „liderul fondator al Hamas, șeicul Ahmad Yassin”, care a fost predat apoi iordanienilor. Conform planului israelian conceput chiar de Halevy, Yassin „urma să fie transferat în Fâșia Gaza, unde ar fi fost bine primit de Arafat și de palestinieni, dar nimeni altul decât regele Hussein ar fi fost creditat cu eliberarea acestuia” (p. 187). Ulterior, Yassin „a ajuns în centrul campaniei duse de Hamas împotriva Israelului” și, deși aflat în capcana scaunului cu roțile, el „era considerat inițiatorul a numeroase acte teroriste, unele extrem de sângeroase și îngrozitoare”. Șeicul Yassin – mai notează Halevy – „a devenit ținta mai multor operațiuni menite să-l elimine și a sfârșit ucis în 2003”, iar „eliminarea lui a fost o mare ușurare pentru Agenția Israeliană pentru Securitate și Forțele Aeriene Israeliene” (pp. 195-196).

În finalul acestei prezentări, merită subliniat din nou că, strict din perspectiva moralei, ca și din aceea a școlii idealiste în domeniul relațiilor internaționale, multe dintre episoadele și procedurile pe care le descrie Halevy sunt niște monstruoziități. Dar autorul acestor rânduri nu a fost niciodată prizonierul viziunii excesiv de optimiste asupra relațiilor internaționale pe care o conține – sau la care îndeamnă – școala idealistă. Dimpotrivă, eu cred cu tărie, ca și întemeietorul școlii realiste clasice, că, deși trebuie permanent să fim „conștienți de semnificația morală a acțiunii politice”, tot permanent trebuie să luăm în calcul existența și importanța „unei tensiuni ineluctabile între preceptele morale și cerințele acțiunii politice încununate de succes”³. Mai mult, cred că preocuparea excesivă pentru principiile frumoase, ca și încrederea exagerată în instituțiile internaționale merită să fie puternic strunite, de fapt, într-o lume în care „niciodată nu lipsesc agresorii potențiali”, fie că aceștia sunt „extremiștii islamici, grupările teroriste pe baze etnice, statele rebele care nu mai sunt ținute la respect de patroni puternici” sau că fac parte din categoria pe care o putem numi „seculara problemă a dictatorului din fruntea câte unui stat instabil, falit și expansionist”⁴. Dintr-o asemenea perspectivă realistă – și, recunosc, uneori cam pesimistă – legată de conținutul și dinamica relațiilor internaționale, lucrarea lui Halevy este una

³ Hans J. MORGENTHAU, *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*, third edition, Alfred A. Knopf, New York, 1964, p. 10.

⁴ Pentru aceste formulări vezi Margaret THATCHER, *Cuvânt înainte*, în Caspar WEINBERGER și Peter SCHWEIZER, *Următorul război mondial*, Ed. Antet, București, 1997, p. 8.

vădit importantă. Și aceasta mai ales pentru că *autorul vorbește nu despre cum ar trebui să fie, ci chiar despre cum este și cum funcționează, în realitate*, Orientul Mijlociu, butoiul de pulbere al lumii contemporane. Valoarea volumului de memorii scris de Halevy este recunoscută, explicit, și de personalități care au jucat un rol important pe arena internațională. Sir Charles Guthrie, general britanic, fost șef al statului Major al Regatului Unit, afirmă că volumul lui Halevy „este o carte importantă și oportună, ce trebuie citită de toți cei interesați de serioasele amenințări pe care le înfruntăm și de

toți cei care caută o strategie și un plan de acțiune pentru a le depăși”. Iar Stuart E. Eizenstat, fost ambasador al SUA la Uniunea Europeană, fost înalt funcționar al administrației Clinton și fost consilier-șef pe probleme de politică internă al președintelui Carter, afirmă că „Efraim Halevy, legendarul director al Mossadului, a scris o carte care se citește cu plăcere, captivantă, pătrunzătoare și esențială pentru oricine dorește să înțeleagă rolul hotărâtor al serviciilor de informații în luarea deciziilor politice și militare care afectează lumea noastră”. (Florin DIACONU)

LISTA AUTORILOR

Simona BULUMAC: Cercetător științific în cadrul Institutului Diplomatic Român. Absolventă a Facultății de Științe Politice (secția cu predare în limba franceză) din cadrul Universității din București (promoția 2000). Facultatea de Limbi Străine, secția Engleză-Germană, a Universității Spiru Haret. Absolventă a unui curs postuniversitar de Relații Publice, la Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării a Universității din București (2001).

Alina BUZĂIANU: Asistent – cercetător în cadrul Institutului Diplomatic Român. Licențiată în economie la Facultatea de Relații Economice Internaționale din cadrul Academiei de Studii Economice, București, în anul 2003. Masterat în Afaceri Internaționale, în cadrul aceleiași facultăți, în 2005. În prezent, studentă la cea de-a doua facultate, cea de Științe Politice din cadrul Universității Creștine „Dimitrie Cantemir”, București.

Daniel CAIN: Absolvent al Facultății de Istorie, Universitatea din București (1999), specializare la facultatea de istorie, Universitatea „Sveti Kliment Ohridski” din Sofia, absolvent al cursurilor de master la catedra UNESCO, Universitatea de Arte din București (2000), cercetător științific la Institutul de Studii Sud-Est Europene. Coautor la *Istoria Bulgariei* (2002); autor al lucrării *Un trimis al Majestății Sale. Nicolae Mișu*. (2007).

Alin CIUPALĂ: Cercetător la Institutul Diplomatic Român, doctor în istorie, conferențiar la Facultatea de Istorie, Universitatea din București. Autor al lucrării *Femeia în societatea românească în secolul al XIX-lea*. Coautor al volumului al XI din colecția *Documente Diplo-matice Române*, seria a I-a (2006).

Laurențiu CONSTANTINIU: Absolvent al facultății de istorie, Universitatea din București, asistent universitar la facultatea de istorie, cercetător la Institutul Diplomatic Român, doctorand al Universității din București cu tema „Glacisul strategic în politica externă a URSS, 1919-1949”.

Florin DIACONU: Doctor în științe politice, conferențiar la Facultatea de Științe Politice a Universității din București. A publicat două volume legate de relația dintre politic(ă) și război. Autor al câtorva mii de articole de presă și al unui număr de peste 30 de articole și studii apărute în reviste academice. Absolvent al Colegiului Național de Apărare (2000).

Gabriela DRĂGAN: Profesor universitar doctor, Facultatea de Relații Economice Internaționale din cadrul Academiei de Studii Economice (ASE), București

Gina GUȘILOV: Cercetător științific în cadrul Serviciului de Analiză Politico-Strategică al Institutului Diplomatic Român. Absolventă a Facultății

de Litere a Universității din București (secția Relații Internaționale. Studii Europene, promoția 2005). Bursier DAAD.

Filip IORGA: Absolvent al Facultății de Istorie, Universitatea din București, masterand al secției „Istoria ideilor și mentalităților”, Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

Ruxandra IVAN: a absolvit Facultatea de Științe Politice a Universității din București (FSP-UB), Masterul în relații internaționale al aceleiași facultăți și programul DEA în științe politice al Universității Libere din Bruxelles (ULB). Este Doctor în științe politice al ULB, cu o teză despre politica externă românească de după 1989. Este lector la FSP-UB. A publicat mai multe studii și articole în reviste științifice și volume colective.

Sverre LODGAARD: Expert norvegian în relații internaționale, specialist în controlul armamentelor și dezarmare. În momentul vizitei sale la București, Lodgaard era director al NUPI, Institutul Norvegian de Relații Internaționale. A fost, între 1992 și 1996, director al Institutului ONU pentru Cercetări în Domeniul Dezarmării (UNIDIR), iar între 1987 și 1992, director al Institutului Internațional de Cercetări în Domeniul Păcii (PRIO).

Cosmin LOTREANU: Director al Direcției Protocol (MAE), absolvent al Facultății de Istorie, Universitatea din București și al Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative (Studii Academice Post-Universitare de Relații

Internaționale și Integrare Europeană); a funcționat în cadrul Secretariatului General al Guvernului și Cancelariei Primului Ministru ca expert guvernamental și în cadrul Ministerului Educației Naționale ca asistent-coordonator al Programului Erasmus; decorat cu Meritul Diplomatic, clasa a-II-a; doctorand în istorie.

Ioan Codruț LUCINESCU: Cercetător științific, doctorand al Facultății de Relații Economice Internaționale din cadrul Academiei de Studii Economice (ASE), București. A participat și la realizarea numerelor anterioare ale „Revistei Institutului Diplomatic Român”, cu studii legate de istoria și perspectivele Uniunii Europene.

Mihai MACUC: Cercetător științific, doctor în istorie.

Octavian MANEA: Masterat în Relații Internaționale, Facultatea de Științe Politice (Universitatea București), licențiat în Științe Politice (Universitatea București), bursier Erasmus la Facultatea de Științe Politice din Bologna.

Constantin MORARU: Absolvent al Facultății de Istorie, Universitatea din București (1996), master în istoria contemporană a României, Facultatea de Istorie, Universitatea din București (1997), doctor în istorie cu teza *Politica externă a României 1958-1964* susținută la facultatea de istorie, Universitatea din București (iunie 2007), consilier superior la Arhivele Naționale-serviciul arhive economice. Coeditor al volumelor *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și Secretariatului C.C. al P.M.R.* (4

volum, 2002-2006) și al volumului *Relații româno-chineze 1880-1974* (2005).

Traian SANDU: Absolvent al Ecole Normale Supérieure din Fontenay/Saint-Cloud, doctor în istorie (1998), funcții didactice în învățământul secundar și superior din Franța, fost membru al Comisiei de editare al documentelor diplomatice franceze pentru anii 1920, din 2002 profesor agregat la Universitatea Paris IV-Centre Interuniversitaire d'Études Hongroises. Autor al cărților *Le système de sécurité français en Europe centre-orientale, l'exemple roumain (1919 à 1933)* și *La Grande Roumanie alliée de la France, une péripétie diplomatique des Années Folles ? (1919-1933)*, ambele publicate în 1999 la editura L'Harmattan. Numeroase studii și articole în revistele de specialitate din Franța.

Laura SITARU: Cercetător științific în cadrul Serviciului de Analiză Politico-Strategică al IDR. Cadru didactic la

Facultatea de Limbi Străine a Universității din București (catedra de limbi orientale, secția arabă). Absolventă a Facultății de Limbi Străine a UB (2001). Masterat în Istorie (2004). Doctorand în Istorie, în cadrul Universității din București.

Maria Suzana SOPA: Asistent de cercetare în cadrul IDR. Absolventă, în anul 2006, a Facultății de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București (secția Japoneză-Franceză). Absolventă a Masteratului de Studii Culturale Asiatice (Universitatea din București).

Delia VOICU: Coordonator de curs în cadrul Departamentului de formare profesională al Institutului Diplomatic Român. Absolventă a Secției de Teatrologie a Universității de Artă Teatrală și Cinematografică București (1999) și a Academiei Diplomatice (2004). Doctorand în Filologie cu tema „Lucian Blaga în diplomație”.

Imprimat în România